

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa

Mirosław Jaremba

**PRZEŚLADOWANIA LUDNOŚCI ROHINDŹA W KONTEKŚCIE
KONCEPCJI BEZPIECZEŃSTWA LUDZKIEGO**

**PERSECUTION OF ROHINGYA PEOPLE IN THE CONTEXT OF
HUMAN SECURITY CONCEPT**

Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem
prof. dr hab. Anny Potyrały

Poznań 2024

Spis treści

WSTĘP	5
ROZDZIAŁ I	18
Prawa człowieka i bezpieczeństwo ludzkie – pojęcie i istota	18
1. Prawa człowieka.....	18
2. Bezpieczeństwo ludzkie – geneza i definicja.....	21
3. Elementy bezpieczeństwa ludzkiego.....	43
3.1 Bezpieczeństwo ekonomiczne.....	44
3.2 Bezpieczeństwo żywnościowe.....	45
3.3 Bezpieczeństwo zdrowotne.....	47
3.4 Bezpieczeństwo ekologiczne.....	49
3.5 Bezpieczeństwo osobiste.....	51
3.6 Bezpieczeństwo więzi społecznych.....	52
3.7 Bezpieczeństwo polityczne.....	54
4. Prawa człowieka a bezpieczeństwo ludzkie.....	55
ROZDZIAŁ II	62
Konflikt buddyjskich Bamarów z muzułmańskimi Rohindzami – kontekst historyczny naruszeń praw człowieka	62
1. Od prehistorii do wojen anglo-birmańskich.....	62
1.1 Pojawienie się muzułmanów i ludów buddyjskich na Półwyspie Indochińskim.....	62
1.2 Królestwo Paganu.....	66
1.3 Rozwój Arakanu.....	67
1.4 Problemy Arakanu.....	73
2. Imperium Brytyjskie na Półwyspie Indochińskim.....	76
2.1 Trzy wojny anglo-birmańskie.....	76
2.2 Napięcia etniczne w wieloetnicznym społeczeństwie.....	84
2.3 II wojna światowa oraz dążenia do niepodległości.....	89
3. Niepodległa Birma.....	92
3.1 Wojna domowa.....	92
3.2 Era generała Ne Wina.....	94
3.3 Współczesna Birma.....	98
ROZDZIAŁ III	107
Odniesienie koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego do rzeczywistego położenia Rohindzów	107
1. Bezpieczeństwo ekonomiczne ludności Rohindza.....	107

2.	Bezpieczeństwo żywnościowe a Rohindźowie	114
3.	Bezpieczeństwo zdrowotne Rohindźów.....	120
4.	Bezpieczeństwo ekologiczne a Rohindźa.....	126
5.	Bezpieczeństwo osobiste Rohindźów	132
6.	Bezpieczeństwo więzi społecznych.....	138
7.	Bezpieczeństwo polityczne Rohindźów	144
ROZDZIAŁ IV		150
Radykalizacja Rohindźów jako konsekwencja naruszeń bezpieczeństwa ludzkiego		150
1.	Radykalizm i ekstremizm wśród uchodźców Rohindźa.....	150
2.	Ekstremizm i radykalizacja Rohindźa.....	154
2.1	Mudżahedini i drobne organizacje zrzeszające Rohindźa.....	154
2.2	Rohingya Solidarity Organisation (RSO) i Harakat-ul-Jihad-ul-Islami (HuJI)	160
2.3	Arakan Rohingya National Organization (ARNO)	161
2.4	Harakah al-Yakin/Arakan Rohingya Salvation Army (ARSA)	163
2.5	Katibah al-Mahdi fi Bilad al-Arakan.....	173
3.	Zainteresowanie organizacji terrorystycznych sytuacją Rohindźa	174
3.1	Początki powiązań z międzynarodowymi organizacjami terrorystycznymi	174
3.2	Państwo Islamskie	176
3.3	Al-Kaida	177
3.4	Jamatul Mujahidin Bangladesh (JMB).....	180
3.5	Lakshar-e-Taiba.....	181
3.6	Tehrik-e-Taliban.....	182
3.7	Hizb ut Tahrir	183
3.8	Hefazat-e-Islam	184
3.9	Islamski Ruch Uzbekistanu	184
3.10	Ekstremalne organizacje pomocowe	185
ROZDZIAŁ V		188
Spółeczność międzynarodowa regionu Azji Południowo-Wschodniej wobec naruszeń praw Rohindźów.....		188
1.	Geneza dążeń integracyjnych w regionie Azji Południowo-Wschodniej.....	188
2.	Spółeczność międzynarodowa Azji Południowo-Wschodniej wobec sytuacji Rohindźów przed 2017 rokiem.....	198
3.	ASEAN a sytuacja Rohindźów po 2017 roku	204
4.	Reakcje wybranych państw ASEAN na naruszenia praw Rohindźów	214
4.1.	Filipiny	214

4.2. Indonezja	215
4.3. Malezja	217
4.4. Singapur	219
4.5. Tajlandia.....	220
4.6. Mjanma.....	221
ZAKOŃCZENIE	225
BIBLIOGRAFIA	231
Teksty źródłowe	231
Monografie	244
Artykuły naukowe	249
Materiały internetowe.....	260

WSTĘP

20 czerwca 2016 roku Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka ogłosił raport o sytuacji ludności Rohindża i innych mniejszości muzułmańskich w Mjanmie. W dokumencie wskazano na poważne naruszenia praw Rohindżów, między innymi na zagrożenie dla życia i bezpieczeństwa, brak prawa do opieki zdrowotnej, przemoc seksualną, ograniczenia swobody przemieszczania się, ograniczenia praw politycznych i obywatelskich, w tym arbitralne pozbawianie obywatelstwa¹. 7 lipca 2016 roku, w reakcji na raport Wysokiego Komisarza, Parlament Europejski przyjął rezolucję w sprawie Mjanmy/Birmy, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji mniejszości Rohindża. Potępiając „dziesięciolecie” brutalnego ucisku, systematycznego prześladowania, segregacji, wykluczenia i innych poważnych naruszeń praw człowieka², zaapelował o zaprzestanie dyskryminacji i zniesienie wszelkich ograniczeń prawnych i rzeczywistych nałożonych na ludność Rohindża. W kolejnych miesiącach 2016 roku zarówno organy i agendy Organizacji Narodów Zjednoczonych, jak i Parlament Europejski wyrażały zaniepokojenie sytuacją i postulowały o zakończenie walk między Bamarami i Rohindżami oraz dyskryminacji i nienawiści na tle rasowym i religijnym, jakich ofiarą stali się zamieszkujący w stanie Arakan w Mjanmie Rohindżowie. 11 listopada 2019 roku, do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości skierowano sprawę o naruszenie postanowień Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa z 1948 roku. Z wnioskiem o wszczęcie postępowania przeciw Mjanmie wystąpiła Gambia, jako uzasadnienie wskazując podjęcie przez siły zbrojne i służby bezpieczeństwa Mjanmy systematycznych i zakrojonych na szeroką skalę działań o charakterze czystek, skierowanych przeciw ludności Rohindża. W opinii Gambii, dokonując masowych mordów, okaleczeń fizycznych i psychicznych, gwałtów i innych form przemocy seksualnej, przymusowego przesiedlenia, a także systematycznego niszczenia wiosek z przypadkami palenia domów mieszkańców, władze Mjanmy dopuszczają się aktów ludobójstwa Rohindżów³.

¹ *Situation of human rights of Rohingya Muslims and other minorities in Myanmar: report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, A/HRC/32/18*, Geneva, 29.06.2016.

² *Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 7 lipca 2016 r. w sprawie Mjanmy/Birmy, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji Rohindżów (2016/2809(RSP))*, Parlament Europejski, Strasburg, 7.07.2016, s. 2.

³ *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (The Gambia v. Myanmar). Application instituting proceedings and Request for provisional measures filed in the Registry of the Court on 11 November 2019*, International Court of Justice, General List No. 178, The Hague, 11.11.2019, par. 2, 6.

Konflikt pomiędzy buddyjskimi Bamarami a muzułmańskimi Rohindzami w ostatnich latach stanowi przedmiot zainteresowania naukowców (w szczególności teoretyków nauk o polityce, nauki o stosunkach międzynarodowych, nauk o bezpieczeństwie i nauk prawnych), a także organizacji międzynarodowych, polityków i mediów. Światowe środki masowego przekazu od 2012 roku coraz częściej przekazują informacje z Mjanmy, donosząc o masowych naruszeniach praw człowieka. W Mjanmie występuje blisko 135 grup etnicznych, zróżnicowanych pod względem etnicznym, językowym, kulturowym, historycznym i religijnym. To właśnie religia, historia i pochodzenie determinują relacje występujące pomiędzy grupami etnicznymi w tym państwie. Wśród tych grup znajdują się przedstawiciele wielu wyznań. Dominują buddyści, ale Mjanmę zamieszkują również hinduiści, chrześcijanie i muzułmanie. Od wieków wszystkie te grupy żyły ze sobą we względnym pokoju i harmonii. Problem pojawił się, kiedy w XIX wieku Mjanma stała się kolonią Imperium Brytyjskiego. Większość bamarska, stanowiąca około 68% populacji Mjanmy, zaczęła być dyskryminowana przez kolonizatorów brytyjskich. Z kolei mniejszości etniczne, w tym muzułmańscy Rohindza, stały się grupami faworyzowanymi przez Brytyjczyków, co stało się początkiem konfliktów ze stanowiącymi większość Bamarami. W walce o niepodległość Mjanmy po jednej stronie walczyli Bamarowie, a po drugiej Rohindzowie wspierani przez Brytyjczyków. Od uzyskania niepodległości Mjanmy w 1948 roku dochodziło do aktów agresji na ludność Rohindza (najbardziej brutalne to te z 1978 i 1991 roku) oraz do prawnego usankcjonowania rozwiązań dyskryminacyjnych względem Rohindzów, w tym do uniemożliwienia nabycia przez nich obywatelstwa. Od 2012 roku, kiedy na scenę polityczną w Mjanmie wkroczył mnich Ashin Wirathu, twórca nacjonalistycznej i antyislamskiej organizacji *Ruch 969*, a później *Ma Ba Tha*, codziennością stały się kampanie nienawiści wobec muzułmańskich Rohindza. Prowadzone za pośrednictwem mediów społecznościowych wezwania do ataków na muzułmanów ze stanu Arkan, docierają do szerokich grup społeczeństwa buddyjskiego. Impulsem do ataków względem Rohindzów stawały się niejednokrotnie drobne wykroczenia dokonywane przez muzułmanów. W efekcie tego w roku 2012, 2013, 2016 i 2017 doszło do kampanii agresji przeciwko wyznawcom islamu. Wydarzenia te zostały uznane przez media oraz przedstawicieli organizacji międzynarodowych zajmujących się prawami człowieka za czystki etniczne, a nawet akty ludobójstwa. W raportach Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka, Sekretarza Generalnego ONZ, a także Światowej Organizacji Zdrowia i

Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Edukacji, Nauki i Kultury⁴, udokumentowano przypadki zabójstw, tortur, aresztowań i zatrzymań, egzekucji, gwałtów, napaści na tle seksualnym, militarnych i paramilitarnych ataków na ludność cywilną, napadów rabunkowych, niszczenia budynków i domów, zamykania cywili w obozach oraz celowego głodzenia, pozbawiania prawa do opieki zdrowotnej i edukacji. Celem tych zbrodni było i jest nakłonienie Rohindzów do opuszczenia terytorium Mjanmy. Ważnym elementem działań rządu i wojska jest rabowanie własności Rohindzów i pozostawianie ich bez środków do życia, aby zapobiec ich powrotowi.

Na problem badawczy będący przedmiotem rozważań w niniejszej pracy doktorskiej składają się trzy zagadnienia istotne dla nauk o polityce, a także dla nauki o stosunkach międzynarodowych i nauk o bezpieczeństwie. Pierwszym aspektem, który zostanie poddany analizie, jest kwestia naruszeń uprawnień gwarantowanych każdej jednostce ludzkiej na mocy międzynarodowego prawa praw człowieka. Drugim – praktyczny wymiar realizacji koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego (ang. *human security*), promowanej od 1994 r. przez Organizację Narodów Zjednoczonych, a stanowiącej obecnie podstawę aktywności ONZ i jej agend w odniesieniu do ochrony praw człowieka. Trzecim aspektem będzie analiza i ocena wpływu naruszeń praw ludności Rohindza na bezpieczeństwo międzynarodowe. Ta swoista triada: prawa człowieka – bezpieczeństwo ludzkie – bezpieczeństwo międzynarodowe wyznacza ramy przedmiotowe analiz, wpływając na strukturę niniejszej pracy doktorskiej, a także determinując wykorzystaną podstawę źródłową.

Choć ujęcie praw człowieka w prawie międzynarodowym nastąpiło w okresie międzywojennym⁵, gdy w ramach Ligi Narodów stworzono wycinkowy system gwarantujący ochronę poszczególnych grup (tj. mniejszości narodowych, uchodźców, mieszkańców obszarów niesamodzielnych i pracowników), to powszechny system ochrony praw człowieka korzeniami sięga roku 1945. Wówczas, w preambule Karty Narodów Zjednoczonych wskazano, iż jednym z celów nowej globalnej organizacji będzie przywrócenie wiary „[...] w podstawowe prawa człowieka, godność i wartość jednostki, równość praw mężczyzn i kobiet

⁴ Zob. np.: *Situation of human rights of Rohingya Muslims and other minorities in Myanmar : report of the United Nations High Commissioner for Human Rights*, A/HRC/32/18, op.cit.; *Situation of human rights of Rohingya Muslims and other minorities in Myanmar: report of the United Nations High Commissioner for Human Rights*, A/HRC/43/18, Geneva, 18.06.2020; *Situation of human rights of Rohingya Muslims and other minorities in Myanmar - Report of the Secretary-General*, General Assembly Seventy eight session, A/78/278, New York, 14.08.2023; World Health Organization- Regional Office for South-East Asia, *Invisible. The Rohingyas: the Crisis, the People and their Health*, b.m.w. 2019.

⁵ Od 1864 roku notowano aktywność prawnomiędzynarodową skierowaną jedynie na ochronę praw osób wyłączonych z walki tj. żołnierzy rannych i chorych, a w kolejnych latach jeńców wojennych.

oraz narodów wielkich i małych [...]”⁶. W przyjętej w 1948 roku Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, w artykule 2 zagwarantowano, że: „Każdy człowiek posiada wszystkie prawa i wolności zawarte w niniejszej Deklaracji bez względu na jakiegokolwiek różnice rasy, koloru, płci, języka, wyznania, poglądów politycznych i innych, narodowości, pochodzenia społecznego, majątku, urodzenia lub jakiegokolwiek innego stanu”⁷. Pomimo wielu innych formalnie wiążących form prawnych, jak Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka z 1966 roku, Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z roku 1979, czy Konwencja o prawach dziecka, przyjęta w 1989 roku, stan przestrzegania praw człowieka jest daleki od wytycznych prawnych.

Umocowanie praw człowieka w formie wiążących prawnie aktów prawa międzynarodowego było wyrazem powrotu etyki i moralności do stosunków międzynarodowych po okresie masowych naruszeń w czasie II wojny światowej. Ich powiązanie z innymi ważnymi wartościami, jak demokracja, pokój czy bezpieczeństwo gwarantować miało ich respektowanie. Bardzo szybko okazało się jednak, że przestrzegania praw człowieka nie potraktowano priorytetowo. Brak spójności pomiędzy teorią a praktyką był i jest efektem różnej polityki państw w obszarze praw człowieka, w szczególności częstej odmowy przyznania im rangi nadrzędnej względem partykularnych interesów państwa, umiejscowienia praw człowieka w sferze wewnętrznej kompetencji państwa, a także niechęci do uznania uniwersalnego charakteru praw człowieka. Przełom nastąpił w latach 90. XX wieku. Podczas drugiej światowej Konferencji Praw Człowieka ONZ ustalono, że poszanowanie i ochrona praw człowieka muszą być elementem głębokiego zainteresowania i troski ze strony uczestników stosunków międzynarodowych i wyrazem wspólnego zobowiązania. W przyjętej wówczas Deklaracji wiedeńskiej i Planie działania wyrażono pogląd o uniwersalnym charakterze i niepodzielności praw człowieka⁸. Uznano, że państwa nie mogą zasłaniać się zakazem interwencji w wewnętrzne sprawy oraz suwerennością uzasadniając dokonywane przez siebie naruszenia praw człowieka.

Mimo to, proces internacjonalizacji praw człowieka przebiega nierównomiernie i w głównej mierze zależy od sytuacji w danym regionie i państwie (np. zależności gospodarczych, politycznych czy wspólnych działań w ramach organizacji międzynarodowej). Internacjonalizacja praw przebiega różnie w zależności od kręgu cywilizacyjnego. W Azji

⁶ *Karta Narodów Zjednoczonych*, San Francisco, 24 października 1945 r., Dz. U. 1947 r., nr 23, poz. 90 z późn. zm.

⁷ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ, 10 grudnia 1948 r., A/RES/3/217 A, 10.12.1948, art. 2.

⁸ *Vienna Declaration and Programme of Action*, Vienna, 25.06.1993, par. I.5.

ogromny wpływ może mieć religia (buddyzm, islam) lub ideologia⁹. W przypadku Mjanmy można zauważyć wpływ buddyzmu na życie codzienne jednostki, jego warstwę duchową oraz działania polityczne. Należy podkreślić znaczenie tego ostatniego elementu, ponieważ to warstwa duchowieństwa buddyjskiego wyznacza, co jest zgodne z prawami człowieka. Dochodzi do selekcjonowania praw, czasami interpretowania ich zgodnie z zasadami obowiązującymi w danym kręgu kulturowym oraz przyznawania ich tylko wybranym jednostkom czy grupom. Roman Kuźniar uważa, że państwa, które były wcześniej koloniami, jak Mjanma, po uzyskaniu niepodległości zawsze miały problemy z poszanowaniem praw człowieka. Państwa Afryki i Azji, które były wspierane gospodarczo, politycznie czy administracyjnie przez kolonizatorów, od momentu uzyskania niepodległości same musiały sobą zarządzać, z czym nie do końca umiały sobie poradzić. Nieudolne kierowanie krajem prowadziło do chaosu i nierespektowania praw, w tym praw człowieka. Proces dekolonizacji często rozpoczynał się od problemu sukcesji władzy czy wojen domowych, w których również nie liczone są z prawami człowieka¹⁰. Można to było zauważyć w przypadku Mjanmy. Rządy po 1948 roku przyniosły wiele niepokojów i wybuchów agresji ze strony mniejszości etnicznych. W końcu Ne Win postanowił zająć się tymi grupami, toteż odebrał im część praw i przywilejów.

Brak respektowania praw człowieka prowadzi nierozzerwalnie do problemów w obszarze bezpieczeństwa. Zgodnie z definicją podaną w *Słowniku terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego* (Warszawa 2008), bezpieczeństwo to: „stan, który daje poczucie pewności i gwarancje jego zachowania oraz szansę na doskonalenie. Jedną z podstawowych potrzeb człowieka. Jest to sytuacja odznaczająca się brakiem ryzyka utraty czegoś, co człowiek szczególnie ceni, na przykład zdrowia, pracy, szacunku, uczuć czy dóbr materialnych. Wyróżnia się m.in. bezpieczeństwo globalne, regionalne, narodowe; bezpieczeństwo militarne, ekonomiczne, polityczne, publiczne, wewnętrzne, społeczne; bezpieczeństwo fizyczne, psychiczne, socjalne; bezpieczeństwo strukturalne i personalne”¹¹. Jak łatwo zauważyć, współczesne rozumienie bezpieczeństwa nie odnosi się jedynie do państwa jako aktora stosunków międzynarodowych i podstawowego podmiotu prawa międzynarodowego, lecz rozumiane jest przez pryzmat społeczeństwa, a nawet jednostki. Bezpieczeństwo jest bowiem podstawową potrzebą człowieka. Potrzeba bezpieczeństwa pojawia się w piramidzie potrzeb

⁹ R. Kuźniar, *Prawa człowieka: prawo, instytucje, stosunki międzynarodowe*, Warszawa 2008, s. 298–300.

¹⁰ Ibidem, s. 300–302.

¹¹ Akademia Obrony Narodowej, *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2008, s. 14.

Abrahama Masłowa, gdzie znajduje się zaraz za potrzebami fizjologicznymi. Koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego, lub inaczej bezpieczeństwa jednostki, znajdująca swe umocowanie w raporcie Programu Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (dalej: UNDP) z 1994 roku, opiera się na powiązaniu praw i wolności człowieka z ideą ochrony przed niebezpieczeństwem i z gwarancją rozwoju. Uznano, iż zbyt długo definiowano bezpieczeństwo wyłącznie przez pryzmat ochrony terytoriów państwowych przed agresją i ochrony interesów narodowych. W konsekwencji, wysunięto postulat globalnego poszanowania praw człowieka, utożsamiając bezpieczeństwo jednostki z wolnością od chorób, głodu i represji, a także ochroną przed „nagłymi i bolesnymi wydarzeniami zakłócającymi życie codzienne”¹². W szczególności zdefiniowano bezpieczeństwo ludzkie jako bezpieczeństwo zdrowotne, fizyczne, społeczne, ekonomiczne, polityczne, żywnościowe i ekologiczne¹³.

Obecnie, bezpieczeństwo ludzkie/bezpieczeństwo jednostki ujmuje się przez pryzmat ochrony podstawowych wolności. Jak stwierdzono w raporcie *United Nations Trust Fund For Human Security* z 2009 roku: „Bezpieczeństwo ludzkie oznacza ochronę podstawowych wolności – wolności, które są esencją życia. Oznacza to ochronę ludzi przed krytycznymi (ciężkimi) i wszechobecnymi (powszechnymi) zagrożeniami i sytuacjami. [...] Oznacza to tworzenie systemów politycznych, społecznych, środowiskowych, ekonomicznych, wojskowych i kulturowych, które razem dają ludziom możliwość przetrwania, zarabiania oraz godności”¹⁴. Co istotne, jak uzgodniono na forum Zgromadzenia Ogólnego ONZ w 2012 roku, bezpieczeństwo ludzkie jest podejściem skierowanym na wspieranie państw w identyfikacji i odpowiedzi na pojawiające się wyzwania¹⁵. To podejście zorientowane na jednostkę, bazujące na prewencji, która wspierać ma ochronę wszystkich osób i wszystkich społeczności. Ostatnia ze wskazanych cech koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego nabiera szczególnego znaczenia w odniesieniu do sytuacji ludności Rohindża.

Brak woli chronienia ludności Rohindża, przejawiający się zarówno w działaniach kolejnych władz Mjanmy, jak i w bierności pozostałych członków społeczności międzynarodowej, widoczny był już w latach 70. XX wieku. Gdy w okresie rządów socjalistów w Birmie doszło do czystek nazwanych akcją *Dragon King*, Rohindżowie zmuszeni byli

¹² United Nations Development Programme, *Human Development Report 1994*, New York – Oxford 1994, s. 23.

¹³ A. Czubaj, *Miejsce jednostki we współczesnym pojmowaniu bezpieczeństwa*, „De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności” 2016, nr 1, s. 64–65.

¹⁴ United Nations Trust Fund For Human Security, *Human Security In Theory And Practice: Application of the Human Security Concept and the United Nations Trust Fund for Human Security*, New York 2009. s. 6–7.

¹⁵ Resolution adopted by the General Assembly on 10 September 2012, 66/290, General Assembly Sixty-six session, New York, 25.10.2012, par. 3.

opuścić domy i porzucić swój dobytek, by uciec przed agresją militarną, społeczność międzynarodowa nie zareagowała. Można było to tłumaczyć rywalizacją zimnowojenną, uznaniem prymatu suwerenności nad prawami człowieka, brakiem woli zaakceptowania idei interwencji humanitarnej. Jednak gdy podobna sytuacja miała miejsce w latach 1991–1992 w czasach rządów junty wojskowej, a muzułmanie zostali pozbawieni wszelkich praw oraz nie mieli dostępu do podstawowych środków do życia, stało się jasne, że praktyczna realizacja koncepcji ochrony praw człowieka nawet w nowej rzeczywistości międzynarodowej napotka trudności. Pomimo zadeklarowania woli ochrony jednostki i zagwarantowania wolności od niebezpieczeństwa, od 2012 roku coraz częściej można zaobserwować nagminne łamanie praw człowieka oraz brak respektowania podstawowych założeń bezpieczeństwa w odniesieniu do muzułmańskich mniejszości zamieszkujących w Mjanmie. Co istotne, prześladowania do jakich dochodzi nie są efektem oddolnych inicjatyw, lecz zakrojoną na szeroką skalę polityką państwa względem etniczno-religijnej mniejszości Rohindza. Dochodzi do morderstw, pobić oraz gwałtów. Ograniczana jest również swoboda poruszania, przez co muzułmanie nie mogą normalnie funkcjonować. Problemem jest głód (poziom niedożywienia i idących za tym chorób jest na tych terytoriach bardzo wysoki) oraz ograniczone prawo do korzystania z pomocy zdrowotnej. Co więcej, sytuacja na uchodźstwie nie wygląda lepiej. Dostępność pomocy lekarskiej jest zdecydowanie niewystarczająca. Na sytuację zdrowotną ma również wpływ utrudniony dostęp do urządzeń sanitarnych oraz bieżącej wody. Wojsko stosuje różne formy nacisku, aby pozbyć się muzułmanów z konfliktowych terytoriów.

Naruszenia praw człowieka w Mjanmie, w szczególności prowadzące do masowego uchodźstwa Rohindzów, skutkują nie tylko podważeniem istoty praw człowieka i rangi międzynarodowego prawa praw człowieka, a także istoty i zasadności koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego, ale wpływają też negatywnie na bezpieczeństwo w skali regionalnej i globalnej. Bezpieczeństwo regionalne to: „bezpieczeństwo państw położonych w danym regionie. O jego jakości i stabilności zaświadcza: jedność interesów, analizy polityczne, interesy geopolityczne oraz kulturowa bliskość”¹⁶. W ramach dążenia do zagwarantowania bezpieczeństwa na poziomie regionu można wśród państw zauważyć tendencję do integracji regionalnej. Dobrym przykładem takich działań może być powstanie Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN), do którego Mjanma dołączyła w 1997 roku. Deklaracja ASEAN z 1967 roku zawiera postanowienie, że państwa członkowskie są w stanie: „zapewnić ich stabilność i bezpieczeństwo przed zewnętrzną ingerencją w jakiegokolwiek

¹⁶ *Rekomendacje formalno-prawne z zakresu zarządzania kryzysowego*, red. D. Wróblewski, Józefów 2015, s. 79.

formie, aby zachować swoją tożsamość narodową zgodnie z ideałami i aspiracjami ich narodów”¹⁷. Powołano też organ *ASEAN Political-Security Community* (APSC) działający na rzecz pokoju i bezpieczeństwa w regionie. Bezpieczeństwo międzynarodowe (bezpieczeństwo w skali globalnej) definiowane jest z kolei jako „stan odznaczający się brakiem obiektywnie istniejących zagrożeń i subiektywnych obaw oraz zgodnym dążeniem i działaniem społeczności międzynarodowej na rzecz ochrony określonych wartości państwowych i pozapaństwowych (społecznych) za pomocą norm, instytucji i instrumentów zapewniających pokojowe rozstrzygnięcie sporów oraz tworzenie gospodarczych, społecznych, ekologicznych i innych przesłanek dynamicznej stabilności i eliminowania zagrożeń”¹⁸.

Problemem często przytaczanym przez politologów oraz badaczy stosunków międzynarodowych jest niebezpieczeństwo związane z często niekontrolowaną migracją Rohindżów. Ludzie przybywający do obozów dla uchodźców, rozlokowanych w państwach trzecich często nie rejestrują się i żyją nielegalnie poza obozami. Często wchodzi w interakcje z lokalną społecznością i wdają się w konflikty. Powodem są trudne warunki bytowe oraz częste ataki ze strony społeczności lokalnych. W efekcie tacy uchodźcy mogą radykalizować się. Z jednej strony mogą zajmować się działalnością przestępczą jak handel narkotykami i bronią. Z drugiej strony mogą stać się elementem organizacji terrorystycznych (np. tzw. Państwo Islamskie czy Al-Kaida) i komórką destabilizującą region, a potem nawet świat. Co więcej, może dojść do zachwiania bezpieczeństwa przez powstawanie coraz to nowych lokalnych grup przestępczych zarabiających na kryzysie uchodźczym. Taki proceder można zauważyć np. w Tajlandii, gdzie uciekający Rohindżowie trafiają na grupy przestępcze ułatwiające nielegalne przekroczenie granicy tajsko-malezyjskiej. Uchodźcy zmuszeni są oddawać swoje oszczędności, aby dostać się do Malezji, a jeśli ich nie mają, to często stają się ofiarami przemocy lub są zabijani. Nierzadko dochodzi również do handlu ludźmi. W Bangladeszu kobiety oraz dzieci zachęcane są do pracy jako pomoce sprzątające. W rzeczywistości stają się seksualnymi niewolnikami.

*

Zaprezentowany powyżej problem badawczy, który uczyniono przedmiotem rozważań w niniejszej rozprawie doktorskiej, jest analizowany przez teoretyków z obszaru nauk humanistycznych i społecznych, w szczególności nauk historycznych, nauk o polityce, nauki o stosunkach międzynarodowych i nauk o bezpieczeństwie. Do czołowych badaczy Mjanmy

¹⁷ *The Asean Declaration (Bangkok Declaration) Bangkok, 8 August 1967*, <http://asean.org/the-asean-declaration-bangkok-declaration-bangkok-8-august-1967/>, [dostęp: 25.06.2023]

¹⁸ *Rekomendacje formalno-prawne...*, op. cit., s. 77.

należą: Jacques Leider, Iftekharul Bashar, Moshe Yegar czy Azeem Ibrahim, w Polsce – Michał Lubina. Co istotne jednak, poszczególni badacze koncentrują uwagę na sytuacji ludności Rohindża albo jedynie przez pryzmat ochrony praw człowieka, prezentując przypadki prześladowań i analizując rodzaje naruszeń, albo też dążąc do ukazania zmian na scenie politycznej Mjanmy i wykazania niedemokratycznego charakteru reżimu politycznego. Dotychczasowy stan badań ma zatem charakter fragmentaryczny, stąd potrzeba przyjrzenia się Rohindżom jako grupie odrębnej pod względem etnicznym i religijnym, będącej ofiarą prześladowań i naruszeń praw człowieka, z jednoczesnym uwzględnieniem reakcji międzynarodowych, skierowanych z jednej strony, na implementację założeń koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego, z drugiej – na zagwarantowanie bezpieczeństwa w skali regionalnej i globalnej.

Podstawowym celem niniejszej rozprawy doktorskiej jest weryfikacja hipotezy, do której postawienia dały impuls autorskie badania przeprowadzone od 2018 roku, zgodnie z którą **prześladowania ludności Rohindża w Mjanmie/Birmie (przejawiające się w systematycznym, usankcjonowanym prawnie naruszaniu praw człowieka), a także uchodźców Rohindża w państwach sąsiednich, skutkują podważeniem uznanej w prawie międzynarodowym koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego, a w konsekwencji prowadzą do radykalizacji mniejszości muzułmańskich, nasilenia konfliktów etnicznych i wzrostu zagrożenia terrorystycznego.**

Weryfikacji hipotezy posłużyć mają w zamyśle następujące pytania badawcze:

- Jaką ochronę praw mniejszości zapewnia Birma?
- Czy stosowane są w tym państwie postanowienia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka oraz postanowienia międzynarodowego prawa praw człowieka?
- Jakie są najpoważniejsze problemy, z którymi boryka się muzułmańska społeczność mniejszościowa w Birmie?
- Jakie prawa i wolności, składające się na koncepcję bezpieczeństwa ludzkiego nie są realizowane w przypadku Rohindża?
- Czy Rohindżowie mają zapewniony dostęp do podstawowych praw bezpieczeństwa ludzkiego w takiej samej mierze jak dominujące w Mjanmie grupy etniczne?
- Jakie skutki niesie brak zapewniania praw bezpieczeństwa ludzkiego ludności Rohindża?

- Jakie różnice można zaobserwować w traktowaniu uchodźców Rohindża przez państwa goszczące?
- Jak brak poszanowania praw człowieka zagwarantowanych przez międzynarodowym prawie praw człowieka i koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego wpłynął na radykalizowanie się birmańskich mniejszości muzułmańskich i powstanie komórek terrorystycznych?
- Jaki cele chcą osiągnąć Rohindżowie poprzez swoje działania skierowane przeciwko państwom, w których znaleźli schronienie?
- Jak brak zapewniania praw człowieka i bezpieczeństwa ludzkiego, a w rezultacie radykalizacja postaw prowadząca niejednokrotnie do terroryzmu, wpływa na bezpieczeństwo narodowe, regionalne oraz międzynarodowe?
- Jak społeczność międzynarodowa (w szczególności członkowie Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej) reaguje na brak poszanowania praw mniejszości muzułmańskich w tych państwach?
- Czy społeczność międzynarodowa prowadzi politykę mającą pomagać prześladowanym muzułmanom?

Weryfikacja hipotezy i znalezienie odpowiedzi na wskazane powyżej pytania badawcze wymagać będą zastosowania metod badawczych charakterystycznych dla nauk społecznych, w tym przede wszystkim nauki o polityce, ale również dla nauk historycznych i prawnych.

Pierwszą z zastosowanych metod będzie **metoda genetyczna** z kręgu metod historycznych. Metody historyczne są niezwykle ważne w badaniach nauk politycznych. Za przykład może posłużyć historia polityczna, która jest dziedziną z pogranicza historii i nauk o polityce. Wybrana metoda genetyczna charakteryzuje się badaniem genezy problemu badawczego i związków przyczynowych (sekwencji następujących po sobie wydarzeń) oraz skutków. W przypadku poruszanego problemu badawczego metoda genetyczna jest pomocna przy ustalaniu etnogenezy Rohindżów i Bamarów, śledzenia ich losów na przestrzeni wieków oraz ich korelacji i konfliktów. Na podstawie chronologicznego omawiania historii obu grup wyciągnięte zostaną wnioski przedstawiające to, jakie skutki niesie konflikt między Bamarami a Rohindżami¹⁹.

Dążąc do realizacji zamierzeń badawczych, wykorzystano również **metodę analizy prawnej**. Metoda analizuje normy prawne związane z problemem badawczym. Nakreślając obszar badawczy, dobiera się normy prawne, które odpowiadają na stan problemu badawczego

¹⁹ A.J. Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 2004, s. 119-131.

lub brak respektowania określonego prawa. Analizuje się tylko normy prawne, jednocześnie odrzucając inne źródła. Metoda pozwala na krytyczne analizowanie umów oraz dokumentów wewnętrznych i międzynarodowych. W przypadku tej metody analizie poddane zostaną ustawy wprowadzone przez rząd Mjanmy, które prowadzą do łamania praw mniejszości muzułmańskich (jak np. ustawa z 2015 zakazująca muzułmankom Rohindżom zakrywać twarz czy rodzić więcej niż dwójkę dzieci). Analizie zostaną również poddane akty prawa międzynarodowego, jak np. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1948 roku czy Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka z roku 1966. Analiza prawna obejmie również uchwały organów organizacji międzynarodowych (w tym rezolucje Zgromadzenia Ogólnego i Rady Bezpieczeństwa ONZ, Parlamentu Europejskiego), decyzje sądowe (w szczególności Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości), a także raporty instytucji i agend Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Istotną rolę w prowadzonych badaniach spełni **metoda statystyczna** z kategorii metod ilościowych. Metoda statystyczna zajmuje się śledzeniem prawidłowości, które występują w określonej zbiorowości i skupia się głównie na zjawiskach masowych. Pozwala na dokładniejsze zbadanie problemów np. demograficznych czy ekonomicznych. Zestawienie statystyczne przedstawia skalę badanego problemu oraz ich tendencję przekształceń w czasie²⁰. Metoda statystyczna zastosowana będzie np. w przypadku opisu skali uchodźstwa muzułmanów z Arakanu czy skali ofiar łamania praw człowieka w Mjanmie.

Niezbędna dla realizacji rozprawy będzie również **metoda decyzyjna**. Rozpatruje się w niej procesy polityczno-społeczne, które najczęściej są działaniem ośrodka decyzyjnego, procesu decyzyjnego, decyzji politycznej lub jej implementacji. Zaletą tej metody jest dokładna analiza przemian lub badanie dynamicznych przemian zachodzących w rzeczywistości polityczno-społecznej. Wymieniony powyżej aparat badawczy znajdzie zastosowanie przy analizie decyzji i ustaw wprowadzonych przez rząd Mjanmy, które dotyczyły przede wszystkim muzułmanów (jak np. ustawy o obywatelstwie). Decyzje podejmowane przez rządy spowodowały, że mniejszości muzułmańskie utraciły większość swoich praw, a przy tym stały się obiektem opresyjnej polityki antymuzułmańskiej.

Istotna dla prowadzonych badań będzie **metoda porównawcza**. Polega ona na wykrywaniu podobieństw między zjawiskami i procesami, które prowadzą do ustalenia różnic między nimi i powinny być porównywane pod względem jakości²¹. Metoda znajdzie

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem, s. 125–126.

zastosowanie przy porównaniu przepisów regulacji prawnych, zarówno tych o charakterze krajowym, jak i międzynarodowym. Podstawą porównania będzie zestawienie ze sobą aktów prawa międzynarodowego z regulacjami wydawanymi przez rząd Mjanmy, dotyczącymi bezpośrednio mniejszości muzułmańskiej.

Ostatnią z wykorzystanych metod będzie **studium przypadku**, zwana też **metodą case study**. Jest to metoda służąca do konstrukcji sposobu analizowania przypadku. Case study jest relacją zawierającą w sobie opis szczególnego wydarzenia, wyjątkowej sytuacji lub po prostu interesującego splotu wydarzeń. To relacja, której głównymi bohaterami mogą być jednostki, organizacje, procesy, instytucje lub po prostu same opisywane w danym studium wydarzenia. Studium przypadku nie koncentruje się jedynie na rezultacie danego splotu wydarzeń – opisuje ono natomiast szczegółowo, jak doszło do danego wydarzenia oraz jaki był jego dokładny przebieg²². Metoda ta ma wykazać, że koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego nie znajduje odzwierciedlenia w tych państwach, a taki stan powoduje daleko idące konsekwencje, mogące mieć wpływ na kształt bezpieczeństwa międzynarodowego.

*

W przygotowaniu rozprawy doktorskiej wykorzystane zostaną źródła o zróżnicowanym charakterze. Nadrzędne znaczenie przypisane zostanie materiałom o charakterze pierwotnym, to jest aktom prawa międzynarodowego, zarówno konwencjom składającym się na międzynarodowe prawo praw człowieka, jak i rezolucjom organów Organizacji Narodów Zjednoczonych i organizacji regionalnych. Wśród wykorzystanych źródeł pierwotnych pojawiają się również akty prawa wewnętrznego Mjanmy, a także raporty międzynarodowych organizacji rządowych i pozarządowych (w szczególności Amnesty International, Human Rights Watch, International Crisis Group). Wśród materiałów o charakterze wtórnym, jakie posłużą do prowadzenia rozważań w niniejszej pracy doktorskiej, wskazać należy monografie i artykuły naukowe autorów polskich i zagranicznych, m.in. J. Leiderera, I. Bashara, A. Seltha, M. Yegara, A. Ibrahima, M. Lubiny. Pomocniczo, dla ukazania aktualnego wymiaru problemu badawczego, wykorzystane zostaną doniesienia prasowe, w tym materiały internetowe.

*

Niniejsza dysertacja składa się z pięciu rozdziałów, wstępu i zakończenia. Podział treści między poszczególne części podyktowany został podejściem problemowo-chronologicznym, a także dążeniem do zapewnienia logiki wywodów. Wstęp wprowadzający w problematykę rozprawy, posłużyć ma przede wszystkim ukazaniu wagi analizowanego problemu badawczego

²² A. Dańca, J. Lubecka, *Metodologia tworzenia case study*, Kraków 2010, s. 3–4.

dla nauk o polityce, nauki o stosunkach międzynarodowych, ale również dla nauk o bezpieczeństwie. W części wprowadzającej chodzi również o zaprezentowanie interdyscyplinarnego charakteru podjętej problematyki, dotychczasowego stanu badań, ale przede wszystkim o zakreślenie ram konceptualnych rozprawy przez wskazanie hipotezy badawczej, pytań badawczych, przez odniesienie się do przyjętych metod badawczych. W rozdziale pierwszym analizie poddana zostanie koncepcja praw człowieka i istota bezpieczeństwa w ujęciu ogólnym, ze szczególnym uwzględnieniem koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego, jej elementów oraz odniesienie koncepcji bezpieczeństwa do praw człowieka. Drugi rozdział to analiza historyczna. Ukazane zostaną początki relacji między buddystami i muzułmanami wzdłuż rzeki Irawadi, uwypuklona zostanie problematyka pierwszych kontaktów pomiędzy tymi grupami, a także pojawiające się konflikty. Rozdział trzeci poświęcony zostanie ukazaniu sytuacji ludności Rohindża przez pryzmat koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego. Analizy dotyczyć będą zarówno naruszeń praw ludności nadal zamieszkującej Mjanmę, jak i położenia uchodźców Rohindża, którzy o ochronę ubiegają się w innych państwach regionu. Ważne miejsce w prowadzonych rozważaniach zajmie problem radykalizacji uchodźców Rohindża, stanowiący przedmiot analiz w rozdziale czwartym niniejszej rozprawy. Obserwowane zjawisko radykalizacji postaw ujęte zostanie jako główna konsekwencja naruszeń praw człowieka i braku bezpieczeństwa ludzkiego. Ostatni rozdział tej rozprawy poświęcony zostanie prezentacji, analizie i ocenie reakcji społeczności regionalnej na kryzys uchodźczy Rohindża oraz na radykalizację postaw tej grupy. Do analizy wybrano Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN) oraz jego członków.

ROZDZIAŁ I

Prawa człowieka i bezpieczeństwo ludzkie – pojęcie i istota

Niniejszy rozdział ma na celu zdefiniowanie i dokonanie klasyfikacji praw człowieka oraz ich odniesienie do koncepcji bezpieczeństwa i bezpieczeństwa ludzkiego. Dokonanie ustaleń o charakterze wstępnym jest niezbędne dla prowadzenia dalszych analiz dotyczących sytuacji ludności Rohindża.

1. Prawa człowieka

Przez prawa człowieka rozumie się nieodłączne prawa każdej osoby. Prawa człowieka przysługują każdej istocie ludzkiej bez względu na rasę, kolor skóry, płeć, język, jakim się posługuje, religię, poglądy polityczne, pochodzenie narodowe lub społeczne, majątek czy też urodzenie. W międzynarodowych aktach prawnych, zarówno w konwencjach przyjętych na forum ONZ, jak i w regionalnych regulacjach, nałożono na państwa obowiązek respektowania przez państwa i innych uczestników stosunków międzynarodowych praw człowieka, ochrony wolności i godności ludzkiej. Uprawnienia te, znajdujące umocowanie w prawie międzynarodowym, potwierdzone w aktach prawa wewnętrznego, stanowią nieodłączne prawa przysługujące każdemu człowiekowi. Do najważniejszych cech praw człowieka należą:

- opieranie się na wartości każdego człowieka oraz szacunku dla jego godności;
- uniwersalność – prawa człowieka znajdują zastosowanie wobec każdej jednostki ludzkiej;
- niezbywalność – co oznacza, że nie można nikomu odebrać tych praw (jednym z wyjątków może być ograniczenie prawa do wolności, kiedy osoba zostanie uznana za winną przestępstwa przez niezależny, niezawisły sąd);
- niepodzielność, wzajemnie powiązane i współzależność – naruszenie jednego z praw pociąga za sobą naruszenia pozostałych. Stąd też wszystkie prawa człowieka powinny być traktowane na równi z innymi²³.

Wiktor Osiatyński przywołuje istotne cechy koncepcji praw człowieka, które zostały zawarte w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 roku. Prawa człowieka są

²³ Office Of The High Commissioner For Human Rights, *HUMAN RIGHTS: A Basic Handbook for UN Staff*, Geneva 2000, s. 2-3.

powszechne i dotyczą każdej osoby żyjącej na kuli ziemskiej bez względu na pochodzenie czy rasę. W deklaracji zawarto niemal wszystkie postulaty państw-sygnatariuszy, które były dla nich istotne. Dzięki temu w Deklaracji zawarto np. prawa polityczne i prawa socjalne. Zaznaczono, że źródłem praw w koncepcji praw człowieka jest przyrodzona godność. Prawa człowieka zawarte w koncepcji miały z zasady być jedynie deklaracją moralną, bez mechanizmu egzekucji. Wzięło się to stąd, że nie wszystkie prawa znajdujące się w koncepcji mieściły się w prawach konstytucyjnych²⁴. Po latach funkcjonowania Deklaracji uznano, że stała się ona wiążącym aktem prawnomiędzynarodowym o charakterze zwyczaju międzynarodowego.

W latach 70. XX wieku badacz K. Vasak przedstawił koncepcję trzech generacji praw człowieka. Prawa pierwszej generacji, które stanowią fundamentalne prawa obywatelskie i polityczne. Prawa drugiej generacji dotyczą praw socjoekonomicznych jak np. prawa do opieki medycznej i praw pracowniczych. Trzecia generacja praw człowieka odnosi się do praw solidarnościowych i zbiorowych. Do tych praw należą np. prawo do pokoju, prawo do rozwijania własnej kultury, ochrony środowiska²⁵. Źródła praw pierwszej generacji upatrywać należy w Karcie Praw Stanów Zjednoczonych (1791) oraz w Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela (1789). Druga generacja praw równości była produktem dziewiętnastowiecznej industrializacji i towarzyszących jej nierówności społecznych i ekonomicznych. Prawa trzeciej generacji to prawa zbiorowe, które zostały wymienione w Deklaracji Sztokholmskiej (Zgromadzenie Ogólne ONZ 1972), Deklaracji z Rio (Zgromadzenie Ogólne ONZ 1992) i innych dokumentach międzynarodowych o charakterze deklaratywnym²⁶.

Prawa człowieka można podzielić na prawa proceduralne (formalne) i materialne. Prawa materialne formułują sytuację prawną obywateli, z kolei prawa proceduralne są narzędziami do ochrony i egzekwowania praw materialnych. Z kolei prawa materialne można podzielić na prawa przysługujące każdej jednostce, obywatelom i nie-obywatelom. Prawa materialne, ze względu na rodzaj zobowiązania nakładanego na państwo, formowane są jako prawa i wolności²⁷.

²⁴ W. Osiatyński, Wprowadzenie do pojęcia praw człowieka, <https://hfhf.pl/upload/2022/01/wprowadzenie-do-poje-cia-praw-czlowieka.pdf>, [dostęp 12.06.2023].

²⁵ T. Jurczyk, *I*, „Homines Hominibus”, 2009, nr 1(5), s. 42.

²⁶ S. Domaradzki, M. Khvostova, D. Pupovac, *Karel Vasak's Generations of Rights and the Contemporary Human Rights Discourse*, „Human Rights Review”, 2019, no. 20, s. 424-425

²⁷ J. Dobrowolska-Polak, *Ludność cywilna podczas współczesnych konfliktów zbrojnych*, Poznań 2011, s. 70.

Koncepcja praw człowieka, stanowiąca podstawę inicjatyw podjętych po zakończeniu II wojny światowej i skutkująca stworzeniem międzynarodowego prawa człowieka jako odrębnej gałęzi prawa międzynarodowego publicznego, przewiduje nie tylko zdefiniowanie poszczególnych uprawnień jednostki, ale przede wszystkim stworzenie systemu gwarancji realizacji praw i wolności. Pod pojęciem gwarancji praw i wolności człowieka w doktrynie prawnej rozumie się system ekonomicznych, politycznych, prawnych, moralnych, organizacyjnych i innych środków i warunków, dla których zapewnione są równe szanse na nabycie i realizację swoich praw, wolności i interesów. Gwarancje praw i wolności człowieka rozumiane w wąskim, prawnym sensie to środki ochrony praw przed naruszeniami, procedury przywracania naruszonych praw, a także procedury zwrotu szkody. Przy tym dzieli się je także na ogólne (odnoszące się do wszelkich praw i wolności) oraz szczególne (odnoszące się do poszczególnych praw i wolności). System gwarancji praw i wolności człowieka łączy w sobie trzy główne elementy:

- gwarancje instytucjonalne związane z funkcjonowaniem uprawnionych organów, których działalność ma na celu ochronę i zabezpieczenie naruszonych praw;
- gwarancje proceduralne, które są realizowane w ramach wymiaru sprawiedliwości;
- gwarancje materialne w postaci prawa osoby do rekompensaty za wyrządzoną szkodę i inne szkody powstałe w wyniku naruszenia jej praw²⁸.

Jednymi z najważniejszych elementów gwarancji praw człowieka i wolności są czynniki ekonomiczne. Są definiującymi gwarancjami praw i wolności człowieka, z których głównym jest własność, której posiadanie i zarządzanie jest głównym materialnym warunkiem realizacji wolności przez jednostkę. Ponadto wśród ogólnych gwarancji praw i wolności człowieka w warunkach rozwoju demokracji szczególne miejsce zajmują gwarancje polityczne, które na ogół przejawiają się przede wszystkim w skutecznym systemie organizacji i funkcjonowania wszystkich gałęzi władzy państwowej, co gwarantuje uczciwe wykonywanie przez wszystkie podmioty władzy swoich obowiązków i poszanowanie praw obywateli. Gwarancje polityczne są warunkami realizacji przez jednostki posiadanych przez nie praw i wolności, które zapewniają efektywne wykorzystanie mechanizmu władzy ludu, jego pełny udział w zarządzaniu sprawami publicznymi. Polityczne gwarancje praw i wolności człowieka są również zawarte w normach prawnych, które określają między innymi procedurę tworzenia i

²⁸ V. Novitsky, *The Guarantees of Human Rights and Freedoms in the European Union: The Experience for Ukraine*, „Journal of Advanced Research in Law and Economics”, 2018, volume IX, Issue 7(37), s. 2398-2399.

formowania odpowiednich organów państwowych, ich szczególne uprawnienia i mechanizm ich realizacji. Ważnymi gwarancjami praw i wolności człowieka są również odpowiednie społeczne warunki, które obejmują osiągnięcie stabilności społecznej i harmonii w społeczeństwie, zapewnienie równości społecznej, w szczególności stworzenie równych szans realizacji twórczego, zawodowego potencjału jednostki i odpowiednich grup społecznych, zapewnienie pomocy materialnej ubogim i innym społecznie niechronionym grupom ludności, dostępność opieki medycznej, regulację taryf i cen²⁹.

Oczywistym jest, że pomimo prawnomiędzynarodowego umocowania podstawowych praw człowieka, dochodziło, dochodzi i dochodzić będzie do ich naruszeń. Zgodnie z koncepcją Romana Kuźniara naruszenia praw człowieka mogą być następstwem:

- świadomych poczynań rządu;
- prowadzenia nieumiejętnej polityki ekonomicznej, a w następstwie tego braku możliwości zapewnienia podstawowych praw ekonomicznych i socjalnych obywateli;
- uwarunkowań religijnych i kulturowych, które mogą stać w sprzeczności z podstawowymi założeniami uniwersalnych praw człowieka;
- uwarunkowań historycznych i geograficznych³⁰.

W związku z powyższym można wysnuć twierdzenie, że nie każde naruszenie praw człowieka jest celową działalnością rządu. Za każde jednak naruszenie, do którego dochodzi na terytorium państwa, jego władze ponoszą odpowiedzialność. Wyjątkiem może być sytuacja wewnętrznych niepokojów (np. rewolucja czy tzw. wojna domowa) lub sytuacja międzynarodowego konfliktu zbrojnego, gdy organ sprawujący władzę traci faktyczną kontrolę nad częścią terytorium. Wówczas odpowiedzialność za naruszenia praw człowieka, do których dochodzi, spoczywa na stronie sprawującej rzeczywistą kontrolę nad danym obszarem (tj. zbrojna grupa opozycyjna lub grupa partyzantów czy rebeliantów w sytuacji wewnętrznego konfliktu zbrojnego lub okupant w sytuacji wojny).

2. Bezpieczeństwo ludzkie – geneza i definicja

Obszary praw człowieka i bezpieczeństwa w dużym stopniu pokrywają się, wzajemnie się wzmacniają i determinują siebie wzajemnie. Podobnego zdania jest Wysoki Komisarz

²⁹ Ibidem.

³⁰ R. Kuźniar, *Prawa człowieka. Prawo, instytucje, stosunki międzynarodowe*, Warszawa 2000, s. 10-11.

Narodów Zjednoczonych ds. praw człowieka, Bertrand Ramcharan, który uważa, że poszanowanie praw człowieka i podstawowych wolności stanowi gwarancję osiągnięcia bezpieczeństwa indywidualnego, państwowego oraz międzynarodowego³¹. Z kolei bezpieczeństwo to stan, w którym człowiek czuje się chroniony, a żeby było to możliwe, należy respektować prawa człowieka.

Zanim podjęte zostaną rozważania nad istotą bezpieczeństwa ludzkiego, zasadne jest zdefiniowanie pojęcia „bezpieczeństwo” i omówienie jego etymologii. Przymiotnik *bezpieczny* pochodzi z języka łacińskiego – *securus* i oznacza *wolny od troski*. Pierwsze wzmianki dotyczące użycia tego pojęcia można odnotować już w XVI wieku. Co więcej, w przypadku słowa *securus* można rozszerzyć jego zakres znaczeniowy, poddając analizie jego części składowe. W języku łacińskim prefiks *se* oznacza *bez*, z kolei *cura* to *troska, niepokój*. Można zatem łatwo zauważyć, połączenie obu części oddaje semantykę przymiotnika *bezpieczny*, czyli „bez troski, niepokoju”³². Analogicznie rzeczownik *bezpieczeństwo* wywodzi się również z języka łacińskiego. Słowo *securitas* można przetłumaczyć jako *stan bezpieczeństwa*³³.

W starożytnym Rzymie i średniowieczu posługiwano się słowem *securitas* głównie na oznaczenie spokojnego stanu umysłu. Był on w erze przedchrześcijańskiej ściśle związany ze spokojnym i refleksyjnym życiem, w którym nie zwracano uwagi na prozaiczne sprawy. Można zauważyć pewien związek między rzymskim stosowaniem *securitas* a grecką koncepcją *ataraxia* odnosząca się do opanowania i spokoju. Koncepcja ta jest kojarzona przede wszystkim z tradycją epikurejską, według której pogodne usposobienie uważano za jeden z warunków wstępnych eudajmonii (czyli stanu ducha, w którym spełnione są wszystkie potrzeby duchowe i cielesne). Ataraksja polegała na oderwaniu się od zobowiązań religijnych i politycznych oraz prowadzeniu życia w opanowanym i spokojnym duchu. Jednakże pomimo pewnych podobieństw nie można uznać pojęć *securitas* i *ataraxia* za wyrażenia synonimiczne. Nie można tych słów utożsamiać, ponieważ rzymskie *securitas* odnosiło się nie tylko do stanu umysłowego, lecz także do konkretnych działań mających doprowadzić do spokoju umysłowego³⁴. Inną grecką koncepcją utożsamianą z rzymskim *securitas* była *asphaleia*.

³¹ B. Ramcharan, *Human Rights and Human Security*, The Hague 2002, s. 5-10.

³² K. Szocik, K. Lysenko-Ryba, D. Minich, A. Kędzior, S. Banaś, S. Mazur, *Bezpieczeństwo ludzkości w przyszłości*, „Studia Politologiczne”, 2017, vol. 45, s. 201.

³³ Ibidem.

³⁴ J. Herington, *Liberty, Fear and the State: Philosophical Perspectives on Security* [in:] *Security: Dialogue across disciplines*, ed. P. Bourbeau, Cambridge 2015, s. 22-44.

Starogreckie użycie *asphaleia* w większości sugerowało fizyczną stabilność jednostki lub przedmiotu, ale używano go również do oznaczania stabilności państw-miast i imperiów³⁵.

Podjmując próbę zdefiniowania terminu bezpieczeństwo oraz określenia jego atrybutów, bezpieczeństwo można uznać za wolność od biedy lub niedostatku, ale również za środki ostrożności podjęte w celu zabezpieczenia przed kradzieżą, szpiegostwem lub osobą (rzeczą)³⁶. Pojęcie bezpieczeństwa w sensie organizacyjnym ewoluowało stopniowo w całej historii cywilizacji zachodniej, kształtowanej przez różnorodne wzorce instytucjonalne i kulturowe³⁷. Bezpieczeństwo w szerszym znaczeniu może dotyczyć zapewnienia go narodowi za pomocą użycia siły zbrojnej. Pojęcie to można rozpatrywać w kontekście zapobiegania przestępczości, wsparcia technologii bezpieczeństwa i zarządzania ryzykiem lub zapobiegania stratom. Mnogość znaczeń bezpieczeństwa ocenia się niekorzystnie, ponieważ społeczeństwo nie do końca rozumie, co należy rozumieć pod tym pojęciem³⁸.

Bezpieczeństwo według Ryszarda Zięby można określić jako pewność istnienia i przetrwania, stanu posiadania oraz funkcjonowania i rozwoju podmiotu. Pewność jest wynikiem nie tylko braku zagrożeń (ich niewystępowania lub eliminowania), ale powstaje także wskutek kreatywnej działalności danego podmiotu i jest zmienna w czasie, czyli ma naturę procesu społecznego³⁹.

Stanisław Koziej określa termin bezpieczeństwo jako proces zapewnienia możliwości przetrwania, rozwoju i swobody realizacji własnych interesów w konkretnych warunkach, poprzez wykorzystywanie okoliczności sprzyjających (szans), podejmowanie wyzwań, redukcję ryzyka oraz przeciwdziałanie (zapobieganie i przeciwstawianie się) wszelkiego rodzaju zagrożeniom dla podmiotu i jego interesów⁴⁰.

Remigiusz Rosicki definiuje bezpieczeństwo jako możliwość zaspokojenia potrzeb o charakterze egzystencjalnym, jak i możliwość zaspokojenia siebie istnienia, przetrwania i rozwoju. Charakter egzystencjalny bezpieczeństwa objawia się porządkowaniem swojej

³⁵ Ibidem.

³⁶ D.J. Brooks, *What is security: Definition through knowledge categorization*, „Security Journal”, 2010, no. 23, s. 225–239.

³⁷ R. Fisher, E. Halibożek, D. Walters, *Introduction to Security*, Oxford 2019, s. 22.

³⁸ D.J. Brooks, *What is security...*, op. cit. s. 225-228.

³⁹ R. Zięba, *O tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, „Zeszyty naukowe AON”, 2012, nr 1(86), s. 8.

⁴⁰ S. Koziej, *Wstęp do teorii i historii bezpieczeństwa (skrypt internetowy)*, Warszawa 2011, s.4.

rzeczywistości a brak takiej stabilności powoduje lęk. Bezpieczeństwo to stan, w którym brak poczucia niepokoju i zagrożenia⁴¹.

Należy zwrócić również uwagę na to, że pojęcie bezpieczeństwa różni się w zależności od koncepcji/ideologii/poglądów politycznych. W czasie II wojny światowej pojawiły się koncepcje realistów, które dominowały w tym okresie. Realisci wierzyli, że głównym celem państw jest obrona suwerenności. W celu obrony suwerenności państwa muszą mieć odpowiednio duży potencjał militarny aby zapewnić odpowiedni poziom bezpieczeństwa państwa. Poza tym ważnym elementem zapewnienia bezpieczeństwa jest zawieranie sojuszy i podpisywanie traktatów z innymi uczestnikami (państwami) stosunków międzynarodowych, choć te nie gwarantują tego, że w sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa będą mogli polegać na innych aktorach areny międzynarodowej. Z czasem realisci zaczęli postrzegać bezpieczeństwo nie tylko przez pryzmat siły militarnej, ale innych czynników jak np. choroby i kataklizmy⁴². Liberałowie uważali, że powiązania gospodarcze stymulujące wzrost i tworzące sieć współzależności w skali globalnej i regionalnej mogą przyczynić się do zapewnienia bezpieczeństwa na arenie międzynarodowej⁴³.

Idąc za pracą Marcina Lasonia można zdefiniować bezpieczeństwo jako stan pewności istnienia państw i ludzi w wymiarze podmiotowym, przedmiotowym i procesualnym. Podmiot będący np. państwem lub jednostką ludzką musi czuć się wolny od zagrożeń, poczucia strachu aby osiągnąć bezpieczeństwo. Podmiot, który chce sobie zapewnić bezpieczeństwo, musi zmagać się z zagrożeniami zewnętrznymi i wewnętrznymi. Zagrożenia zewnętrzne opierają się na eliminacji zagrożeń ze strony innych podmiotów. Takie kompleksowe połączenie aspektu wewnętrznego i zewnętrznego daje całościowe ujęcie bezpieczeństwa podmiotu⁴⁴.

Według *Introduction to Security* Roberta Fishera, Edwarda Halibozka i Davida Waltersa: „bezpieczeństwo oznacza stabilne, stosunkowo przewidywalne środowisko, w którym jednostka lub grupa może dążyć do swoich celów bez zakłóceń lub szkód i bez obawy o zakłócenia lub obrażenia. Definiując pojęcie bezpieczeństwa należy zastanowić się nad znalezieniem różnicy pomiędzy angielskimi słowami *security* i *safety*. Pomimo wielu podobieństw słowa te mają odmienne znaczenie. Słowo *safety* koncentruje się na zagrożeniach,

⁴¹ R. Rosicki, *O pojęciu i istocie bezpieczeństwa*, „Przegląd Politologiczny”, 2010, no.3, s. 23-24.

⁴² K. Żukrowska, *Model bezpieczeństwa międzynarodowego XXI w. Od teorii do praktyki*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe”, 2015, nr. 1, s. 16-17.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ M. Lasoń, *Bezpieczeństwo w stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI wieku. Wybrane problemy*, red. E. Cziomer, Kraków 2010, s. 9-10.

które zwykle sugerują wypadek, awarię, katastrofę lub zagrożenie wewnętrzne. Można dostrzec różnicę, uwzględniając aspekt ochrony przed zagrożeniami z zewnątrz. W przypadku słowa *security* zagrożenie lub ryzyko dla bezpieczeństwa dotyczy osoby lub przedmiotu, który celowo bądź przypadkowo może spowodować szkodę, głównie z zewnątrz. Z kolei *safety* koncentruje się na procesie zapewnienia ochrony w środowisku wewnętrznym. Można uznać, że zagrożenia i ryzyka dla bezpieczeństwa (*security*) są znacznie trudniejsze do pokonania, ponieważ osoba atakująca będzie próbowała wykorzystać ludzką pomysłowość, aby ominąć każdy system ochrony⁴⁵. Z kolei polski badacz Jerzy Konieczny definiuje słowo *safety* jako stan wskazujący na stosowanie reguł prawnych mających charakter normatywny⁴⁶. Badacz przywołuje obrazowe argumenty, które pomogą zrozumieć różnice pomiędzy tymi wyrazami. Jego zdaniem: „Budynek jest *safety*, gdy został wzniesiony zgodnie z normami budowlanymi i nie grozi mu zawalenie, nie zapewnia on jednak *security*, bo można zostać w nim napadniętym czy okradzionym. Prowadzenie samochodu zgodnie z przepisami o ruchu drogowym jest *safety* i na ogół wpływa na *security*, ale go również nie zapewnia, np. z powodu złego stanu jezdni lub błędów innych uczestników ruchu”⁴⁷.

Koncepcja bezpieczeństwa powinna mieć jasno określoną grupę docelową, którą powinna obejmować. Prosta specyfikacja, taka jak państwo czy jednostka, nie wystarczy. Stanowi to konsekwencję istnienia wielu państw i liczebnej populacji, a ich bezpieczeństwo jest współzależne. Stąd też mówiąc o bezpieczeństwie, należy wziąć pod uwagę, do kogo będzie ono skierowane. Chcąc doprecyzować pojęcie bezpieczeństwa, trzeba wyznaczyć zakres grupy docelowej: jednostka (niektóre, większość lub wszystkie osoby), państwo (niektóre, większość lub wszystkie państwa), system międzynarodowy (niektóre, większość lub wszystkie systemy międzynarodowe) itp. Wówczas do konkretnego badania można wybrać odpowiednią grupę i sformułować koncepcję⁴⁸.

Analizując, do kogo będą skierowane działania ochronne, należy zastanowić się nad przypadkiem występowania bezpieczeństwa państwa oraz elit rządzących na tych samych zasadach. Kiedy bezpieczeństwo państwa i elit politycznych są zbieżne, to w sytuacji ryzyka władza stanowi zagrożenie dla jedności politycznej, integralności terytorialnej i ogólnej siły lub podstawowych wartości państwa. Sytuacja może być odwrotna, jeżeli państwem rządzi

⁴⁵ C.L. Smith, D.J. Brooks, *Security Science, The Theory and Practice of Security*, Amsterdam 2013, s. 9.

⁴⁶ J. Konieczny, *O pojęciu bezpieczeństwa*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka”, 2012, nr 1, s. 15-16.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ D.A. Baldwin, *The Concept of Security*, „Review of International Studies”, 1997, Vol. 23, No. 1, s. 13.

niedemokratyczna władza, a realne bezpieczeństwo państwa będzie zapewnione, jeśli reżim zostanie odsunięty od władzy. Można zatem zauważyć, że tak naprawdę konkretna sytuacja determinuje fakt, czy można mówić o występowaniu zagrożeń. Należy zwrócić również uwagę na to, że elita rządząca może ogłaszać zagrożenie, co może być zgodne z prawdą lub być fałszywe. Wówczas zagrożenie określane jest nie na podstawie jego faktycznego istnienia, ale w oparciu o postrzeganie rządzących. Wreszcie elita rządząca może być tak samolubna i egocentryczna, że świadomie utożsamia swoje bezpieczeństwo z bezpieczeństwem kraju, wiedząc doskonale, że w rzeczywistości tak nie jest. Takich sytuacji należy unikać i trzeba pamiętać o tym, że bezpieczeństwa jednostek lub grup czy też elity rządzącej nie należy mylić z bezpieczeństwem państwa. Kwestie związane z bezpieczeństwem państwa powinny być całkowicie niezależne, ponieważ dotyczą wszystkich grup w nim mieszkających oraz wartości ważnych dla społeczeństwa. Koncepcja bezpieczeństwa musi chronić przed różnego rodzaju czynnikami, które mogą stanowić zagrożenie. Bezpieczeństwo polega na udaremnieniu negatywnego wpływu czynników, które próbują zachwiać równowagę⁴⁹.

Bezpieczeństwo z jednej strony powinno być celem ukierunkowanym na wiele osób, a z drugiej opierać się na dobrobycie ekonomicznym i ekologicznym jednostki, a nie elit politycznych. Jednak, aby uzyskać taki stan i zapewnić bezpieczeństwo w perspektywie długoterminowej, potrzebny jest wysiłek ogółu jednostek. Mając na względzie cel bezpieczeństwa dla wielu, można skonstruować cztery praktyczne zasady:

1. Bezpieczeństwo jako wolność – należy rozumieć jako wolność od niedostatku i strachu oraz prawo do godnego życia.
2. Bezpieczeństwo jako powszechne prawo – dzięki funkcjonowaniu w pewnej zbiorowości, wspólnocie zapewnione jest bezpieczeństwo nie tylko siebie, lecz także dla innych.
3. Bezpieczeństwo jako praktyka opieki – bezpieczeństwo zależy od tego, jak troskliwe jest społeczeństwo oraz czy jest odpowiedzialne ekologicznie i społecznie.
4. Bezpieczeństwo jako odpowiedzialność – rozumie się jako „system naczyń połączonych”, który jest wrażliwy na spadek jego poziomu w różnych częściach świata i może mieć wpływ na bezpieczeństwo globalne⁵⁰.

⁴⁹ K.P. Misra, *The Concept of Security*, „India International Centre Quarterly”, 1976, Vol. 3, No. 2, s. 91-92.

⁵⁰ The Ammerdown Group, *Rethinking security: A discussion paper*, London 2016, s. 3.

Należy zastanowić się jeszcze nad kwestią kategoryzacji systemów i rodzajów bezpieczeństwa. Podstawowymi systemami bezpieczeństwa są:

- bezpieczeństwo państwowe (narodowe);
- międzynarodowe bezpieczeństwo zbiorowe;
- bezpieczeństwo globalne;
- bezpieczeństwo osobiste i zbiorowe człowieka;
- ochrona środowiska naturalnego (biosfera)⁵¹.

Na początku rozważań typologicznych należy przybliżyć bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe oraz osobiste. Biorąc pod uwagę bezpieczeństwo narodowe, to według *Геокультурная энциклопедия 2009* pod red. В.Н. Кузнецова bezpieczeństwo narodowe to: „kluczowa, podstawowa koncepcja charakteryzująca bezpieczeństwo wszystkich systemów życia społeczeństwa, człowieka i państwa, ich cele, ideały, wartości, ochrony przed zagrożeniami wewnętrznymi i zewnętrznymi, umiejętność przeciwdziałania, dostosowywania się do nowych warunków rozwoju zarówno w zakresie przyrody, środowiska, jak i tendencje, wzorce rozwoju światowego i narodowego. Bezpieczeństwo narodowe zależy od potencjału intelektualnego, umiejętności i woli ludzi”⁵². Koncepcja bezpieczeństwa narodowego ma na celu zapewnienie ochrony wszystkich obywateli państwa. Jednak biorąc pod uwagę specyfikę struktury bezpieczeństwa narodowego, to bardzo często jest ona niepowtarzalna, a w każdym państwie skupia się ona na innych czynnikach. Jednak w przypadku większości państw są powtarzalne trzy elementy struktury bezpieczeństwa, a mianowicie obronność, bezpieczeństwo wewnętrzne oraz samoorganizacja społeczeństwa obywatelskiego. Do podstawowych funkcji obrony należą: obrona terytorium w przypadku agresji, zapewnienie funkcjonowania systemów politycznych i systemów społecznych w czasie wojny, ochrona ludności i dóbr materialnych oraz łagodzenie skutków aktu agresji, odstraszenie potencjalnego agresora oraz organizowanie nieuzbrojonego buntu przeciwko agresorowi. Za realizację powyższych funkcji odpowiadają najczęściej siły zbrojne i obrona cywilna. Drugim elementem struktury bezpieczeństwa narodowego jest bezpieczeństwo wewnętrzne. Wśród jego podstawowych funkcji można wymienić zbieranie informacji, utrzymanie prawa i porządku oraz ochrona infrastruktury społecznej. Policja, sądy oraz organy kontrolne odpowiadają za utrzymanie bezpieczeństwa wewnętrznego. Trzecim elementem struktury bezpieczeństwa narodowego jest

⁵¹ И.А. Леонтьева, *Безопасность Жизнедеятельности*, Елабуга 2014, s. 12.

⁵² В.Н. Кузнецов, *Геокультурная энциклопедия 2009*, Москва 2009, s. 36.

samoorganizacja bezpieczeństwa obywatelskiego. Oprócz wyżej wymienionych działań często organizowane są oddolne inicjatywy mające poprawić poziom bezpieczeństwa (np. kursy samoobrony)⁵³.

Do koncepcji bezpieczeństwa narodowego odnosi się Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Bezpieczeństwo Narodowe (inaczej bezpieczeństwo państwa) to taki rodzaj bezpieczeństwa, którego podmiotem jest naród zorganizowany w państwo. Dokument wyróżnia kilka dziedzin bezpieczeństwa narodowego: obronność (np. bezpieczeństwo militarne), ochrona (bezpieczeństwo niemilitarne, ochrona ludzi i zasobów państwa), bezpieczeństwo gospodarcze i społeczne⁵⁴.

Szerszym i ogólnosięwiatowym spojrzeniem na omawiane kwestie jest bezpieczeństwo międzynarodowe. Można tę koncepcję zdefiniować jako zbiór przepisów prawa międzynarodowego, norm i procedur opracowanych przez organizacje międzynarodowe w celu zapewnienia pokoju, sprawiedliwości, godności i dobrobytu w oparciu o globalny kompromis dotyczący bezpieczeństwa. Taki stan powinien być zapewniony każdemu państwu, narodowi oraz człowiekowi⁵⁵. Oprócz tego uczestnicy stosunków międzynarodowych dążą do zapewnienia i ochrony wyznawanych wartości narodowych oraz interesów za pomocą dialogu, perswazji i wzajemnych ustępstw. Koncepcja bezpieczeństwa międzynarodowego wyklucza łamanie pokoju na świecie lub stwarzanie zagrożenia dla narodów, państw, stowarzyszeń międzypaństwowych w jakiegokolwiek formie. Niestabilny charakter i nieprzewidywalność zmian w sytuacji na świecie sprawiają, że istotne jest opracowywanie systemów monitorowania, gromadzenia i analizowania informacji o stanie bezpieczeństwa międzynarodowego oraz prognoz strategicznych, które stanowią podstawę planów bezpieczeństwa na poziomie krajowym i międzynarodowym. Bezpieczeństwo międzynarodowe można podzielić na globalne (uniwersalne) i regionalne (np. europejskie, azjatycko-pacyficzne, bliskowschodnie). Koncepcja bezpieczeństwa międzynarodowego pozwala na analizowanie innych typów bezpieczeństwa – regionalnego, zbiorowego, kooperacyjnego, narodowego – oraz określenie ich współzależności i wzajemnego oddziaływania. Bezpieczeństwo regionalne jest integralną częścią bezpieczeństwa międzynarodowego. Osiąga się je za pomocą zestawu skoordynowanych środków

⁵³ A. Grizold, *The Concept Of National Security In The Contemporary World*, „International Journal on World Peace”, 1994, Vol. 11, No. 3, s. 45.

⁵⁴ Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, https://www.bbn.gov.pl/ftp/dokumenty/Biala_Ksiega_inter_mm.pdf, [dostęp 01.10.2020].

⁵⁵ В.Н. Кузнецов, *Геокультурная энциклопедия...*, op. cit., s. 35

zapewniających bezpieczeństwo państw położonych w granicach określonego regionu⁵⁶. Bezpieczeństwo międzynarodowe jest zależne od stopnia zaangażowania i ustaleń państw, które wchodzi w skład systemu międzynarodowego. Wysiłki państw mogą przynieść wymierne efekty w dwojaki sposób. Z jednej strony państwa dbają o bezpieczeństwo narodowe. Z drugiej nawiązując relacje międzynarodowe państwa minimalizują możliwość wystąpienia konfliktów w przyszłości. Współpraca międzynarodowa w dłuższej perspektywie jest najbardziej efektywnym środkiem umacniania bezpieczeństwa międzynarodowego i tworzenia infrastruktury pokoju⁵⁷. Wyróżnia się dwa podstawowe modele bezpieczeństwa międzynarodowego: bezpieczeństwo unilateralne (powstrzymanie się od uczestnictwa w sojuszach) oraz bezpieczeństwa multilateralne (udział w sojuszach)⁵⁸.

Bezpieczeństwo osobiste opiera się na doskonaleniu oraz rozwoju jednostki, przy okazji rozwijając jej poczucie pewności i zaufania do innych. Życie takiego człowieka powinno być tak skonstruowane, aby mógł spokojnie egzystować. Przy tym człowiek powinien być wolny od negatywnych przeżyć pod względem fizycznym (brak doznania uszczerbku na zdrowiu) i psychicznym (np. przeżywania lęku o kwestie ekonomiczne)⁵⁹.

Od połowy lat 90. XX wieku koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego przeniosła punkt ciężkości dyskursu o bezpieczeństwie na jednostkę. Tradycyjna koncepcja bezpieczeństwa narodowego, która dominowała w okresie zimnej wojny, nastawiona była głównie na bezpieczeństwo państw i miała na celu ochronę ich suwerenności i integralności terytorialnej przed zagrożeniami militarnymi. Zwolennicy bezpieczeństwa ludzkiego domagali się pogłębienia i poszerzenia tego tradycyjnego pojęcia bezpieczeństwa. Jednostki miały być również objęte bezpieczeństwem i więcej uwagi należało poświęcić ich ochronie. Ponadto w większym stopniu należało wziąć pod uwagę pozamilitarne czynniki ryzyka, takie jak ubóstwo, choroby i przemoc polityczną. Wkrótce stało się jasne, że chociaż koniec zimnej wojny przyniósł spadek przemocy międzypaństwowej, niekoniecznie oznaczało to wzrost bezpieczeństwa tych ludzi. W latach 90. XX wieku to czas odrodzenia napięć politycznych, etnicznych, religijnych i ekonomicznych oraz coraz częstszego występowania państw niestabilnych lub upadłych. W rezultacie gwałtowne konflikty były przenoszone do sfery

⁵⁶ А. А. Бартош, *Основы международной безопасности. Организации обеспечения международной безопасности*, Москва - Юрайт 2018, s. 12-13.

⁵⁷ R. Zięba, *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, Warszawa 2008, s. 20.

⁵⁸ Z. Kołodziej, *Bezpieczeństwo międzynarodowe u progu XXI wieku*, „Zarządzanie Innowacyjne w Gospodarce i Biznesie”, 2012, nr 2, s. 118-119.

⁵⁹ *Vademecum Bezpieczeństwa*, red. O. Wasiuta, R. Klepka, R. Kopeć, Kraków 2018, s. 130-131.

wewnątrzpaństwowej, gdzie były szczególnie groźne dla życia i jakości życia ludności cywilnej. Oprócz konfliktów wewnątrzpaństwowych decydenci i środowisko akademickie skupiło się teraz także na niedorozwoju, ubóstwie i chorobach jako źródłach braku bezpieczeństwa wśród ludzi. Aby złagodzić te problemy zaproponowano przesunięcie środków obronnych uwolnionych pod koniec zimnej wojny jako dywidendę pokojową na walkę z ubóstwem i wspieranie rozwoju. Podstawową kwestią było przekonanie, że bieda, brak perspektyw ekonomicznych i zacofanie rozwojowe były czynnikami napędzającymi konflikty. Argumentowano zatem, że potrzebne są nowe środki prewencji i wspierania pokoju, aby zapobiegać konfliktom wewnątrzpaństwowym i je rozwiązywać. W ten sposób bezpieczeństwo ludzkie stanowiło idealne spoiwo łączące koncepcje bezpieczeństwa i rozwoju. Na poziomie politycznym koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego została zapoczątkowana w raporcie opublikowanym przez Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (ang. UNDP) w 1994 roku. UNDP przyjął bardzo szeroką definicję, która obejmowała zarówno wymiar bezpieczeństwa (wolność od strachu), jak i aspekt rozwojowy (wolność od niedostatku). Koncepcja szybko zyskała znaczenie polityczne. Została zaakceptowana przez ONZ i włączona do polityki zagranicznej takich państw jak Norwegia, Kanada, Japonia czy Szwajcaria – nie tylko jako sposób na zwiększenie ich wpływów⁶⁰.

Klasyfikując i analizując koncepcje bezpieczeństwa należy zwrócić uwagę na kwestię najistotniejszą, za jaką uznać należy koncepcję bezpieczeństwa narodowego. Wśród różnorodnych typów bezpieczeństwa państwowego można wymienić te najważniejsze:

- bezpieczeństwo władz publicznych i administracji – opiera się na ochronie najwyższych urzędników państwowych oraz zapewnieniu pełnienia przez nich zadań oraz funkcji publicznych;
- bezpieczeństwo antyterrorystyczne – skupia się na ochronie ludzkości oraz obiektów strategicznie ważnych dla państwa przed działaniem terrorystów;
- bezpieczeństwo informacji – głównie ochrona przed dostępem, kradzieżą oraz ujawnieniem baz danych o znaczeniu państwowym oraz mających klauzulę tajności na poziomie co najmniej „zastrzeżone”;

⁶⁰ D. Trachsler, *Human Security: Genesis, Debates, Trends*, <https://doi.org/10.3929/ethz-a-006568248>, [dostęp 14.06.2023].

- bezpieczeństwo demograficzne polega na zapewnieniu optymalnego wzrostu demograficznego w państwa jak i zapewnienia im odpowiednich warunków życia oraz bytu⁶¹.

Najszerzym szczeblem bezpieczeństwa jest bezpieczeństwo globalne. Opiera się na zjawiskach, które mogą mieć wpływ na ogół ludzkości bez względu na granice państw czy narodowość. Do najważniejszych typów bezpieczeństwa globalnego należą:

- bezpieczeństwo kosmologiczne – nie zapewnia bezpieczeństwa przed zagrożeniami kosmologicznymi, ponieważ jest to niemożliwe. Jednak istotną cechą tej koncepcji bezpieczeństwa jest możliwość przewidywania pewnych procesów kosmologicznych (jak np. cykle aktywności słonecznej)⁶²;
- bezpieczeństwo antyasteroidowe – opiera się na śledzeniu, ochronie i zapobieganiu przed zagrożeniami, jakie mogą spowodować obiekty kosmiczne jak np. asteroidy i komety⁶³;
- bezpieczeństwo klimatyczne – zajmuje się zmianami, jakie zachodzą w klimacie (np. analiza aktywności słonecznej), stara się im przeciwdziałać i chronić przed niepożądanymi skutkami⁶⁴.

Kolejnym poziomem bezpieczeństwa jest system międzynarodowego bezpieczeństwa zbiorowego składający się z następujących podkategorii:

- bezpieczeństwo antywojenne – wiąże się z ochroną społeczności międzynarodowych przed konfliktami zbrojnymi (nie tylko pomiędzy państwami, ale również wewnętrznymi);
- bezpieczeństwo antyepidemiologiczne – zakłada ochronę, kontrolę oraz monitoring epidemiologiczny społeczności międzynarodowej przed epidemiami i pandemiami;
- bezpieczeństwo żywnościowe – opiera się na zapewnieniu żywności dla ludności, które są narażone jej brakiem, np. z powodu długotrwałych suszy,

⁶¹ И.А. Леонтьева, *Безопасность Жизнедеятельности...*, op. cit., s. 14.

⁶² J. Bryła, *Wkład Unii Europejskiej w rozwój międzynarodowego reżimu kosmicznego*, „Rocznik Integracji Europejskiej”, 2015, nr 9, s. 135.

⁶³ И.А. Леонтьева, *Безопасность Жизнедеятельности...*, op. cit., s. 15-16.

⁶⁴ T. Srogosz, *Bezpieczeństwo klimatyczne a prawo międzynarodowe*, „Zeszyty Naukowe Uczelni Jana Wyżykowskiego. Studia z Nauk Społecznych”, 2018, nr 11, s. 68-70.

przedłużających się konfliktów zbrojnych lub w przypadku klęsk żywiołowych obejmujących rozległe terytorium;

- międzynarodowe bezpieczeństwo środowiska – zapewnia nie tylko realizację szeregu programów i porozumień w zakresie ekologii, ale także dba o to, aby społeczność międzynarodowa przykładła uwagę do odpowiedzialności za stan środowiska, który w przyszłości będzie spuścizną przyszłych pokoleń;
- międzynarodowe bezpieczeństwo antyterrorystyczne – ma na celu wpływanie na społeczność międzynarodową, aby zwalczać i przeciwdziałać terroryzmowi⁶⁵.

Chcąc dokładnie przeanalizować bezpieczeństwo osobiste i zbiorowe człowieka, należy zwrócić uwagę na kolejne podziały:

- bezpieczeństwo zdrowotne – zwyczajne funkcjonowanie wszystkich układów narządów z uwzględnieniem cech wieku;
- bezpieczeństwo psychiczne – zakłada wewnętrzną równowagę człowieka, adekwatność jego reakcji na wpływy zewnętrzne;
- bezpieczeństwo społeczne – zapewnienie ochrony najbardziej narażonych warstw społecznych, w tym dzieci i seniorów;
- bezpieczeństwo antynarkotykowe – ochrona społeczeństwa przed niebezpieczeństwem związanym z uzależnieniem od środków narkotyzujących;
- bezpieczeństwo antykryminalne – przeciwdziałanie oszustwom, kradzieżom, rabunkom i innym poważnym przestępstwom;
- bezpieczeństwo przeciwpożarowe – oprócz działań związanych z walką z pożarami skupia się również np. na przeciwdziałaniu skutkom niszczenia sieci elektroenergetycznych;
- bezpieczeństwo przemysłowe i domowe – w związku z osiągnięciami postępu naukowo-technicznego narastają zagrożenia spowodowane przez człowieka, które są nieodłącznym elementem wielu nowoczesnych przedsiębiorstw przemysłowych;
- bezpieczeństwo transportu – szczególnie istotne w ostatnich latach ze względu na rosnącą liczbę ofiar śmiertelnych w wypadkach samochodowych;

⁶⁵ Ibidem, s. 14-15.

- bezpieczeństwo naturalne i ekologiczne – radzenie sobie z problemami i zagrożeniami naturalnymi (jak np. huragany, trzęsienia ziemi) oraz ochrona przyrody przed niszczycielską działalnością człowieka (np. przed eksterminacją rzadkich gatunków roślin i zwierząt);
- bezpieczeństwo finansowe – rozumiane jako ochrona środków finansowych każdego człowieka i wszystkich obywateli państwa przed zagrożeniami finansowymi⁶⁶.

Dokonane powyżej ustalenia traktować należy jako punkt wyjścia do analizy koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego. Pierwszym dokumentem, który wprowadził do dyskursu międzynarodowego kwestie dotyczące bezpieczeństwa człowieka, był Raport Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP) z 1994 roku. Raport, zainicjowany przez pakistańskiego ekonomistę Mahbuba ul Haq, został przygotowany przez zespół UNDP i głównym celem było nakreślenie nowego projektu współpracy rozwojowej ludzkości w epoce postzimnowojennej. Raport sugerował także konkretny program do rozważenia Światowego Szczytu Rozwoju Społecznego, który odbył się w Kopenhadze w marcu 1995 r.. Według tego dokumentu w czasie zimnej wojny pojęcie bezpieczeństwa zbyt długo było wąsko interpretowane i zorientowane głównie na ochronę interesów narodowych. W walce supermocarstw zapomniano o problemach zwykłych ludzi, dla których liczyły się kwestie bezpieczeństwa w życiu codziennym. U schyłku zimnej wojny zaczęto zwracać uwagę na inne elementy, w tym na ochronę przed chorobami, głodem, bezrobociem, przestępczością, konfliktem społecznym, represjami politycznymi i zagrożeniami środowiskowymi. Ludzie zaczęli zastanawiać się, czy będą mieć pracę, pieniądze, czy będą represjonowani z racji swoich przekonań. Stąd też idea bezpieczeństwa ludzkiego pojawiła się w okresie pozimnowojennym oraz w raporcie UNDP. Podstawowa koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego musi koncentrować się na czterech cechach:

- bezpieczeństwo ludzkie musi być uniwersalne i musi odnosić się do ludzi na całym świecie, bez względu na status społeczny i ekonomiczny;
- elementy bezpieczeństwa ludzkiego są współzależne – w przypadku braku poszanowania koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego na jakimś obszarze, wszystkie narody świata powinny przeciwdziałać tej sytuacji, ponieważ konsekwencje takiej sytuacji mogą rozlać się na cały świat;

⁶⁶ И.А. Леонтьева, *Безопасность Жизнедеятельности...*, op. cit., s. 12-14.

- wczesne zapobieganie nieprawidłowości we wdrażaniu koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego jest zdecydowanie łatwiejsze i tańsze niż późna interwencja;
- obligatoryjne skupienie się na ludziach, na tym, w jaki sposób żyją, jakich dokonują wyborów oraz czy żyją w pokoju⁶⁷.

Raport UNDP wspomina również o dwóch aspektach bezpieczeństwa ludzkiego, które muszą zaistnieć, aby ta koncepcja przynosiła pożądane rezultaty. Po pierwsze wymienia się ochronę przed chronicznymi zagrożeniami, takimi jak głód, choroby i represje, a po drugie – ochronę przed nagłymi i bolesnymi wydarzeniami w codziennym życiu zarówno w domach, jak i zakładach pracy. Brak respektowania tych dwóch aspektów przez państwa może stopniowo prowadzić sytuacji kryzysowej. Zwrócono również uwagę na utożsamianie rozwoju społecznego (ang. *human development*) z bezpieczeństwem ludzkim. Takie postrzeganie jest mylne, ponieważ rozwój społeczny obejmuje o wiele szerszy proces zwiększania zakresu ludzkich wyborów. Z kolei bezpieczeństwo ludzkie ma zapewnić podejmowanie decyzji w sposób swobodny i bezpieczny przez człowieka. Jednakże zarówno rozwój społeczny, jak i bezpieczeństwo ludzkie są ze sobą powiązane, ponieważ sukces w jednej dziedzinie zwiększa szanse na powodzenie w drugiej. Podobnie sytuacja wygląda z porażkami; niepowodzenia w jednej dziedzinie mogą negatywnie wpływać na inną. Zapewnienie bezpieczeństwa ludzkiego nie oznacza odbierania ludziom odpowiedzialności i możliwości kierowania własnym życiem. Wręcz przeciwnie koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego pomaga ludziom zadbać o siebie, aby mogli zarabiać i dzięki temu móc zaspokoić swoje potrzeby. Z kolei rozwój własny przyczyni się do rozwoju społeczności. Bezpieczeństwo ludzkie nie jest zatem koncepcją obronną, tak jak ma to miejsce w przypadku bezpieczeństwa terytorialnego czy wojskowego. Zamiast tego bezpieczeństwo ludzkie stanowi koncepcję integrującą osadzoną na solidarności międzyludzkiej⁶⁸.

Z analizy Raportu UNDP można wywnioskować, że zaproponowana koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego opierała się na „wolności od niedostatku”. Inaczej spoglądała na tę sprawę organizacja *Human Security Network*. Według nich kluczowym aspektem bezpieczeństwa ludzkiego jest „wolność od strachu”. Największe znaczenie przypisywano ochronie ludzi przed niepokojem, lękiem, przemocą (w tym uniemożliwieniu użycia siły,

⁶⁷ United Nations Development Programme, *Human Development Report 1994*, New York and Oxford 1994, s. 22-23

⁶⁸ Ibidem, s. 23-24.

przemocy lub obrony przed groźbami stosowanymi w życiu codziennym). Human Security Network przeprowadziła liczne inicjatywy, w tym kampanię na rzecz zakazu stosowania min przeciwpiechotnych, międzynarodowe działania mające na celu walkę z proliferacją i niewłaściwym wykorzystaniem broni strzeleckiej i lekkiej, promocję Międzynarodowego Trybunału Karnego oraz działań związanych z zarządzaniem sektorem bezpieczeństwa⁶⁹.

Raport UNDP był jednym z pierwszych dokumentów, które nakreśliły definicję koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego. O koncepcji i teorii bezpieczeństwa ludzkiego rozwijanej w ramach ONZ szczegółowo wskazano w publikacji *Human Security In Theory And Practice* przez *United Nations Trust Fund for Human Security* (UNTFHS). Koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego przypisuje się kluczowe znaczenie z dwóch powodów. Po pierwsze bezpieczeństwo w takiej formie, w jakiej interpretowano je do tej pory, było skupione na agresjach militarnych. Koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego ma być odpowiedzią na złożone zagrożenia bezpieczeństwa (takie jak ubóstwo, pandemie, przemoc wobec grup etnicznych, zmiany klimatyczne oraz problemy gospodarcze). Drugim aspektem przydatności koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego było innowacyjne i kompleksowe podejście do przeciwdziałania takim zagrożeniom w sposób zintegrowany. Nowo wypracowane mechanizmy miałyby uznawać powiązania i współzależności między rozwojem, prawami człowieka i bezpieczeństwem narodowym⁷⁰.

Według *United Nations Trust Fund for Human Security* koncepcja bezpieczeństwa powinna zostać ponownie scharakteryzowana. Wśród postulatów wskazano:

- odejście od tradycyjnych, zorientowanych na państwo koncepcji bezpieczeństwa;
- koncentrowanie się na bezpieczeństwie jednostek, ich ochronie i wzmocnieniu;
- kompleksowe podchodzenie do problemów oraz zagrożeń czyhających na jednostkę ludzką;
- promowanie zintegrowanego, skoordynowanego i skoncentrowanego na ludziach podejścia do wspierania pokoju, bezpieczeństwa i rozwoju wewnątrz narodów i między nimi⁷¹.

⁶⁹ K. Krause, *Towards a Practical Human Security Agenda*, „Geneva Centre for the Democratic Control on Armed Forces (DCAF): Policy Paper – №26”, 2007, s. 4.

⁷⁰ United Nations Trust Fund for Human Security, *Human Security in Theory and Practice: Application of the Human Security Concept and the United Nations Trust Fund for Human Security*, New York 2009, s. 6.

⁷¹ United Nations Trust Fund for Human Security, *Human Security In...*, op. cit., s. 6-7.

Definicje zaproponowane przez Organizację Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju oraz *United Nations Trust Fund for Human Security* nie są jedynymi próbami wyjaśnienia koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego. Jeden z byłych sekretarzy generalnych Organizacji Narodów Zjednoczonych – Kofi Annan – wyrażał swoje zdanie w sprawie bezpieczeństwa ludzkiego. Według niego: „Musimy również poszerzyć naszą wizję tego, co rozumie się przez pokój i bezpieczeństwo. Pokój oznacza znacznie więcej niż brak wojny. Bezpieczeństwa ludzkiego nie można już rozumieć w kategoriach czysto wojskowych. Powinien obejmować rozwój gospodarczy, sprawiedliwość społeczną, ochronę środowiska, demokratyzację, rozbrojenie oraz poszanowanie praw człowieka i państwa prawa”⁷². Podkreślił również ogromną wagę bezpieczeństwa ludzkiego oraz jakie dziedziny życia powinien obejmować, aby w pełni działać na rzecz polepszenia bezpieczeństwa każdej jednostki ludzkiej. Podczas pobytu 8–10 maja 2000 roku w Ułan Bator powiedział: „Bezpieczeństwo ludzi, w najszerszym znaczeniu, obejmuje znacznie więcej niż brak gwałtownych konfliktów. Obejmuje prawa człowieka, dobre rządy, dostęp do edukacji i opieki zdrowotnej oraz zapewnienie każdej osobie możliwości i wyborów w celu wykorzystania jej potencjału. Każdy krok w tym kierunku jest również zdecydowanym krokiem w kierunku zmniejszenia ubóstwa, osiągnięcia wzrostu gospodarczego i zapobiegania konfliktom. Wolność od niedostatku, wolność od strachu i wolność przyszłych pokoleń do dziedziczenia zdrowego środowiska naturalnego – to są wzajemnie powiązane elementy składowe ludzkiego – a tym samym narodowego bezpieczeństwa⁷³”.

Głos zabrała również japońska dyplomatka, Wysoka Komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw uchodźców w latach 1991–2000, Sadako Ogata. Podczas seminarium Azjatyckiego Banku Rozwoju 27 kwietnia 1998 roku odwołała się do kwestii dotyczących koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego, wyróżniając cztery elementy, z których musi się ona składać:

1. umożliwienie wszystkim obywatelom życia w pokoju i bezpieczeństwie we własnych granicach;

⁷² K. Annan. *Towards a Culture of Peace*, <http://www.unesco.org/opi2/lettres/TextAnglais/AnnanE.html>, [dostęp 01.10.2020].

⁷³ K. Annan, *Secretary-General Salutes International Workshop on Human Security in Mongolia. Two-Day Session in Ulaanbaatar, May 8-10 2000*, <https://www.un.org/press/en/2000/20000508.sgsm7382.doc.html>, [dostęp 01.10.2020].

2. ludzie powinni bez dyskryminacji korzystać ze wszystkich praw i obowiązków, w tym praw człowieka, praw politycznych, społecznych, ekonomicznych i kulturalnych, wynikających z przynależności do państwa;
3. integracja społeczna – równy dostęp do procesów kształtowania polityki politycznej, społecznej i gospodarczej oraz równe czerpanie z nich korzyści;
4. ustanowienie praworządności i niezawisłości wymiaru sprawiedliwości. Każda osoba w społeczeństwie powinna mieć te same prawa i obowiązki oraz podlegać temu samemu zestawowi zasad⁷⁴.

Sadako Ogata wspomniała również o zagrożeniach, jakie czyhają na ludzi i ograniczają ich bezpieczeństwo. Zagrożenia są bardzo zróżnicowane i mogą dotyczyć kwestii politycznych, militarnych, a także społecznych, ekonomicznych i środowiskowych. Za niebezpieczne można uznać zarówno handel bronią, jak i rozprzestrzenianie się wirusa HIV. Stąd przeciwdziałanie powinno opierać się na stworzeniu mechanizmów politycznych i bezpieczeństwa mających rozwiązywać konflikty, które są głównym powodem uchodźstwa, a przez to braku bezpieczeństwa⁷⁵.

Do bardziej podstawowych kwestii odwołała się była Zastępczyni Sekretarza Generalnego ONZ – Louise Frechette. Utożsamiała ona bezpieczeństwo ludzkie z takimi aspektami jak: wystarczająca ilość żywności dla rodziny, odpowiednie schronienie, zdrowie, edukacja dla dzieci, ochrona przed przemocą oraz państwo, które nie uciska swoich obywateli, ale rządzi za ich zgodą⁷⁶.

Należy rozważyć kwestię czy początek koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego można datować na rok 1994, kiedy zaprezentowano/ogłoszono Raport Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju, czy może już wcześniej działano w myśl jej zasad. Okres przed zimną wojną nie był łaskawy dla rozwoju bezpieczeństwa jednostki. Wówczas dominowała myśl bezpieczeństwa, której skupiano się na obronie państwa. Sytuacja zaczęła się zmieniać po II wojnie światowej. Za pierwszy krok na drodze do zapewnienia każdej jednostce ludzkiej

⁷⁴ S. Ogata, *Inclusion or Exclusion: Social Development Challenges for Asia and Europe*, Statement of Mrs. Sadako Ogata United Nations High Commissioner for Refugees at the Asian Development Bank Seminar, 27 April 1998, <http://www.unhcr.ch/refworld/unhcr/hcspeech/27ap1998.htm>, [dostęp 02.10.2020].

⁷⁵ S. Ogata, *Human Security: A Refugee Perspective*, <http://www.unhcr.ch/refworld/unhcr/hcspeech/990519.htm>, [dostęp 02.10.2020].

⁷⁶ Oświadczenie zastępcy sekretarza generalnego ONZ Louise Frechette podczas dyskusji panelowej wysokiego szczebla z okazji dwudziestej rocznicy powstania Vienna International Center (VIC), 9.10.1999, <http://www.un.org/News/Press/docs/1999/19991012.dsgsm70.doc.html>, [dostęp 02.10.2020].

bezpieczeństwa uznaje się Powszechną Deklarację Praw Człowieka z 1948 roku⁷⁷. Rzeczywiście, przyjęcie jej było pierwszym krokiem w kierunku powszechnej akceptacji niektórych praw i kwestii związanych z bezpieczeństwem ludzkim. Po niej nastąpiły kolejne kroki, jak choćby przyjęcie wiążących Międzynarodowych Paktów Praw Człowieka w 1966 r. Kolejny etap na rzecz poprawy bezpieczeństwa, w tym ludzkiego, stanowiły wysiłki społeczności międzynarodowej na rzecz rozbrojenia i nierozprzestrzeniania broni jądrowej (Układ o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej z 1968 roku; Układ o obronie przeciwrakietowej - *Anti-Ballistic Missile Treaty* z 1972 roku). W przeciwieństwie do innych koncepcji te kładły większy nacisk na bezpieczeństwo ludzi niż na suwerenność państwa. Następnie w latach 70. XX wieku *World Order Models Project* zajął się próbą zdefiniowania podstawowych praw i bezpieczeństwa ludzi. Proponowano, aby świat dążył do ludzkiej akceptacji oraz równości bez względu na narodowość lub granicę terytorialną. *World Order Models Project* postulował, aby takie wartości jak pokój, równość ekonomiczną, sprawiedliwość społeczną i polityczną oraz równowaga ekologiczna stały się globalną normą. Podobnie *Północ-Południe – program przetrwania* (ang. *North South Report*) z 1980 roku, który sporządziła Niezależna Komisja Willy’ego Brandta, odegrał znaczącą rolę w konceptualizacji bezpieczeństwa ludzkiego. Sam tytuł raportu wskazuje, że poruszano w nim kwestie z jednej strony dotyczące kooperacji między północną i południową półkulą, a z drugiej wyrównania dysproporcji pomiędzy nimi. Postulowano, aby bogate państwa północy dzieliły się majątkiem i władzą z państwami południa. Wprowadzenie takiego systemu byłoby ważnym wkładem w przetrwanie ludzkości i wyrównaniem szans pomiędzy bogatymi i biednymi społeczeństwami. Poprawa warunków gospodarczych i społecznych miałaby sprzyjać rozwojowi pokoju i koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego czy też przzwyciężaniu głodu na świecie.

Powyższa analiza przykładów działań na rzecz poprawienia statusu i bezpieczeństwa ludzi wskazuje, że już w okresie zimnej wojny myślano o człowieku jako o ważnym elemencie w polityce bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego. Choć wtedy dopiero zaczęto o tym mówić, a prym wiodło bezpieczeństwo państw, postrzegane przez pryzmat bezpieczeństwa

⁷⁷ Biorąc pod uwagę ONZ, to już wcześniej można było zauważyć działania na rzecz poprawy bytu ludzkiego. Do tych działań należy: przyjęcie Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 roku, opracowanie Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych (1966), Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (1966), Konwencji w sprawie likwidacji wszystkich form dyskryminacji kobiet (1979) i Konwencji o prawach dziecka (1989). Wszystkie te konwencje i przymierza skupiały się na różnych słabych punktach i zagrożeniach, których doświadczają jednostki. Na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku w polityce i programach ONZ można było zaobserwować zaangażowanie merytoryczne w opracowywanie nowych koncepcji dotyczących bezpieczeństwa, w tym bezpieczeństwa ludzkiego.

terytorium i granic, to w dyskursie politycznym pojawiły się pojęcia dotyczące środowiska, ubóstwa oraz rozbrojenia⁷⁸. Jednocześnie prawdziwa rewolucja w postrzeganiu bezpieczeństwa ludzkiego nastąpiła po zakończeniu zimnej wojny. Na znaczeniu zaczęły zyskiwać takie organizacje jak Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, Wspólnoty Europejskie (Unia Europejska od 1993 r.) oraz Organizacja Narodów Zjednoczonych. To one coraz częściej zaczęły podnosić kwestie humanitarnego aspektu praw i bezpieczeństwa⁷⁹.

Choć, jak wspomniano wcześniej, pierwszym ważnym dokumentem międzynarodowym, który ujął bezpieczeństwo ludzkie w ramy terminów koncepcyjnych, był raport UNDP z 1994 roku to już w styczniu 1990 roku na konferencji *North-South Roundtable*, która odbywała się na Kostaryce, padły słowa będące podwaliną dla późniejszego Raportu UNDP. Zwrócono uwagę wówczas na potrzebę utworzenia nowej koncepcji bezpieczeństwa globalnego uwzględniającą bezpieczeństwo jednostek przed przemocą społeczną, trudnościami ekonomicznymi i degradacją środowiska. W 2001 roku powołano Komisję ds. bezpieczeństwa ludzkiego (ang. *Commission on Human Security*), której początkowo przewodniczył laureat Nagrody Nobla, Amartya Sen, a także była Wysoka Komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw uchodźców, Sadako Ogata. Komisja ta miała na celu zbadanie koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego i sformułowania zaleceń dotyczących polityki. Według raportu sporządzonego przez tę organizację koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego jest uzupełnieniem koncepcji bezpieczeństwa narodowego, ponieważ opiera się na trosce o jednostki będące częścią bezpieczeństwa narodowego. Osiągnięcie bezpieczeństwa ludzi obejmowało zatem nie tylko ich ochronę, ale także umożliwienie im samodzielnej egzystencji.

Kwestię bezpieczeństwa ludzkiego poruszano również podczas Światowego Szczytu Organizacji Narodów Zjednoczonych w 2005 roku. Wypracowano wówczas trzy kwestie mające wpływ na bezpieczeństwo ludzkie:

- powołanie komisji ds. budowania pokoju (ang. *Peacebuilding Commission*);
- powołanie nowej Rady Praw Człowieka ONZ;
- przywrócenie prawa do interwencji i odpowiedzialności za ochronę⁸⁰.

W przypadku ostatniej kwestii przywołano wydarzenia z Rwandy z 1994 roku. Raport ONZ z 2001 roku pt. *The Responsibility to Protect* był odpowiedzią na ludobójstwo w

⁷⁸ S. Menon, *Human Security: Concept and Practice*, „MPRA Paper No. 2478”, 2007, s.4-7.

⁷⁹ M. Kaldor, *Human Security*, „Society and Economy”, 2011, Vol. 33, No. 3, s. 444.

⁸⁰ United Nations Development Programme, *The Human Security...*, op. cit., s. 3-4.

Rwandzie i zarazem uznaniem bierności społeczności międzynarodowej. W dokumencie stwierdzono, że w przypadku ludobójstwa, zbrodni wojennych, czystek etnicznych lub zbrodni przeciwko ludzkości państwa mają prawo i obowiązek interweniować, w razie potrzeby z użyciem siły. Jednak po atakach terrorystycznych na wieże *World Trade Center* w Nowym Jorku, 11 września 2001 roku, zmieniło się postrzeganie bezpieczeństwa, a bezpieczeństwo ludzkie straciło na ważności w przeciwieństwie do bezpieczeństwa wewnętrznego. W efekcie tego doszło do klęsk humanitarnych po interwencji Stanów Zjednoczonych i koalicjantów na Afganistan i Irak. Koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego stała się mniej ważna od bezpieczeństwa rozumianego i zapewnianego militarnie. Zaczęły nawet pojawiać się głosy krytyczne wobec koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego. Zarzucano przede wszystkim szeroki zakres znaczeniowy bezpieczeństwa ludzkiego. Brak bezpieczeństwa obejmuje prawie wszystkie formy krzywd dotykających jednostki (od zniewagi po ludobójstwo) i przez ten szeroki wachlarz kategorii traci jakąkolwiek rzeczywistą moc opisową. Aby osiągnąć jakikolwiek sukces, polityka musi być mierzalna, a tego brakuje koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego⁸¹.

Jednak nie należy zapominać o tym, że omawiana koncepcja jest niezwykle ważna i potrzebna we współczesnych czasach. Każda jednostka ludzka jest poddawana różnym procesom. Człowieka można postrzegać jako element w zglobalizowanym świecie rządzonym przez przepływ usług, finanse oraz wysoko postawionych ludzi, a wszystkie z tych elementów są ze sobą bezpośrednio związane. Będąc elementem w ogromnej układance, można zaobserwować, jak wiele zależy od innych elementów czy czynników. Stąd też bezpieczeństwo jednej osoby, społeczności czy też narodu zależy od decyzji, działań innych osób, grup społecznych oraz państw. Po roku 1991 nastąpił proces liberalizacji polityki i dążenia do demokratyzacji państw. Z jednej strony wiąże się to z wieloma udogodnieniami dla ludzi, a z drugiej – niesie też ze sobą pewne ryzyka. Ze względu na niestabilność polityczną i ekonomiczną obywatele, zarówno krajów rozwijających się, jak i rozwiniętych, żyją w warunkach niepewności. Organizacje międzynarodowe, w tym Organizacja Narodów Zjednoczonych, od początku lat 90. XX wieku ze wzmożoną siłą przeciwdziałają niepewnościom i starają się powstrzymać zagrożenia (choćby za pomocą różnego rodzaju porozumień międzynarodowych), które czyhają na ludzi. Jednak przeciwdziałanie nie zawsze jest wystarczające i nowe zagrożenia wymagają nowych rozwiązań. Wiele z dzisiejszych

⁸¹ J. Winter, *Freedom from Fear: A New Paradigm for Human Security?*, „Undercurrent Journal”, 2014, vol. 10, issue 3, s. 40-41.

niebezpieczeństw ewoluuje bardzo szybko. Biorąc pod uwagę, że jednostka ludzka żyje w połączonym świecie elementów zależnych od siebie, to instytucje oraz organizacje muszą reagować w nowy sposób na zagrożenia, aby chronić jednostki i społeczności oraz umożliwić im rozwój. Jednakże, aby skutecznie działać na polu zapewnienia bezpieczeństwa ludzkiego, profilaktyka nie może być oparta jedynie na pewnych fragmentach matrycy dotyczącej bezpieczeństwa. W związku z tym, że celem jest ludzkie bezpieczeństwo, musi istnieć bardziej zintegrowana reakcja ze strony społeczności i państw na całym świecie⁸².

Koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego wymaga szerszego przeanalizowania problemu. Zapewnienie bezpieczeństwa obywateli leżało w gestii państwa. Władze państwowe miały niemal nieograniczone prawo w zarządzaniu bezpieczeństwem jednostki ludzkiej. Taki punkt widzenia zaczął się zmieniać w XXI wieku. Zaczęto dostrzegać, że państwo nie zawsze jest wystarczającym gwarantem bezpieczeństwa obywateli, a nierzadko stanowi źródło ich problemów. Stąd też pojawiła się koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego, która miała uzupełniać koncepcję bezpieczeństwa narodowego. Miała zapewnić ludziom ochronę praw człowieka, pozwolić na ich rozwój oraz sprawić, aby czuli się bezpiecznie. Według Komisji ds. bezpieczeństwa ludzkiego koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego powinna zapewnić ochronę podstawowych wolności, a przede wszystkim przed krytycznymi (poważnymi) i wszechobecnymi (powszechnymi) zagrożeniami i sytuacjami. Koncepcja powinna skupiać się na tworzeniu systemów politycznych, społecznych, środowiskowych, ekonomicznych, militarnych i kulturowych, które razem dają ludziom możliwość przetrwania, środki do życia oraz godność. Nie można przy tym ustalić jednego zbioru praw i wolności, które miałyby obowiązywać na świecie. Wynika to z tego, że dla każdej jednostki czy też społeczeństwa zbiór praw może się różnić np. z powodu innego kontekstu kulturowego czy społecznego. Bezpieczeństwo ludzkie powinno również stać na straży godności ludzkiej. W koncepcji należy zadbać o to, aby jednostka ludzka była świadoma dokonywanych przez nią wyborów oraz o działania w wielu sferach życia. Celem takiego zabiegu ma być zapewnienie pełnej świadomości społeczeństwa czy też obywateli do decydowania o swoich losach i dobrobycie⁸³.

Koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego nie wyklucza konieczności ochrony granic państwa. Jest to jedynie poszerzenie ochrony granic o bezpieczeństwo ludzi żyjących w danym kraju. Bezpieczeństwo ludzkie chroni również przed deprywacją: skrajnym ubóstwem,

⁸² Commission on Human Security, *Human Security Now*, New York 2003, s. 2.

⁸³ *Ibidem*, s. 2-3.

zanieczyszczeniem środowiska, złym stanem zdrowia, analfabetyzmem i innymi czynnikami. Bez edukacji obywatele nie są w stanie zmienić swojego statusu, nie mogą znaleźć pracy, żyją w skrajnej biedzie, nierzadko ciężko chorując. Bez ochrony socjalnej załamanie gospodarcze może doprowadzić rodziny do nędzy. Wszystkie tego typu straty wpływają na zdolność ludzi do radzenia sobie. Jednym z punktów zaradczych może być położenie nacisku na zapewnienie podstawowej edukacji, która wzmacnia społeczeństwo obywatelskie i kreuje postawy tolerancji. Istotne znaczenie przypisuje się również przeciwdziałaniu wojnom i konfliktom, destrukcyjnych dla gospodarek, społeczeństw, ale przede wszystkim dla człowieka. Problemy z gospodarką powodują np. cięcie wydatków społecznych, co z kolei pogłębia problem biedy. To powoduje, że dochodzi do ekonomicznej niesprawiedliwości i nierówności, a co za tym idzie – do polaryzacji społeczności⁸⁴.

Kwestia bezpieczeństwa ludzkiego nie została pozostawiona tylko państwom. Często nie mają one narzędzi do polepszania sytuacji ludzkiej lub robią to w sposób niewłaściwy. Nierzadko źródłem problemów z bezpieczeństwem ludzkim są władze państwowe. W takich sytuacjach organizacje pozarządowe (NGO) mają kluczowe znaczenie, uzupełniając lub zastępując wysiłki organów rządowych. Organizacje pozarządowe wykorzystują swoją wielkość, zasięg, elastyczność i doświadczenie w kontaktach z lokalnymi społecznościami i wnoszą wkład w działania dotyczące bezpieczeństwa ludzkiego. Najczęstszymi polami działań są edukacja oraz walka z zakażeniami wirusem HIV. Organizacje pozarządowe pomagają jednostkom w możliwości wpływania na procesy wyższego szczebla, do których zazwyczaj nie mają dostępu. Obszar działań NGO nierzadko wykracza poza granice państw. Jednym z takich obszarów niepokoju jest trudna sytuacja uchodźców. Cykliczny i nieprzewidywalny charakter finansowania pomocy międzynarodowej, konflikt z rządem związany z przeciwdziałaniem politycznym zagrożeniom dla bezpieczeństwa ludzi oraz koszty i trudności wynikające z budowania silnych sieci organizacji pozarządowych są przeszkodami dla pełnego i skutecznego udziału organizacji pozarządowych w przeciwdziałaniu nieludzkim praktykom zagrażającym ludziom⁸⁵.

Bezpieczeństwo ludzkie jest zatem kluczowym elementem globalnej agendy politycznej i rozwojowej. U podstaw leżą dwie idee. Po pierwsze, ochrona jednostek jest strategiczną troską zarówno dla realizacji bezpieczeństwa narodowego, jak i międzynarodowego. Po drugie,

⁸⁴ Ibidem, s. 6-7.

⁸⁵ S. Michael, *The Role of NGOs in Human Security*, „Hauser Center for Nonprofit Organizations Working Paper”, 2002, no. 12, s. 27-28.

warunki bezpieczeństwa rozwoju ludzkiego nie są związane z tradycyjnymi kwestiami obrony narodowej, ładu i porządku, ale obejmują wszelkie kwestie polityczne, gospodarcze i społeczne umożliwiające życie wolne od ryzyka i strachu. Podejście do kwestii bezpieczeństwa ludzi jest kluczowym składnikiem osiągnięcia zrównoważonego rozwoju. Istotną rolę odgrywa tu Organizacja Narodów Zjednoczonych, która wspiera państwa członkowskie we wzmacnianiu odporności na zmianę klimatu i klęski żywiołowe, w promowaniu pokojowych i integracyjnych społeczeństw, w zwalczaniu przyczyn trwałego ubóstwa oraz w przechodzeniu od kryzysu humanitarnego do długoterminowego zrównoważonego rozwoju.

3. Elementy bezpieczeństwa ludzkiego

Według raportu Programu Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju z 1994 roku koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego obejmuje dwa aspekty: wolność od strachu oraz wolność od niedostatku. Współcześnie bezpieczeństwa ludzkiego nie łączy się z kwestiami związanymi z nuklearną zagładą (prawdopodobieństwo znacznie ograniczone po zakończeniu zimnej wojny), a z walką z ubóstwem, handlem narkotykami, wirusem HIV, AIDS, zmianami klimatycznymi, terroryzmem oraz nielegalną migracją. Zagrożenie globalnym ubóstwem, które dotyka wszystkie kraj jest realne i trwałe. Stąd powinno przeciwdziałać rzeczywistym zagrożeniom dla ludzkości. Koncepcja bezpieczeństwa musi odejść od nacisku na bezpieczeństwo terytorialne, a skupić się na bezpieczeństwie ludzkim. Należy również zrezygnować z lokowania pieniędzy w uzbrojenie, a skupić się na zrównoważonym rozwoju. Lista zagrożeń dla bezpieczeństwa ludzi jest długa, ale większość z nich można rozpatrywać w siedmiu głównych elementach:

- bezpieczeństwo ekonomiczne,
- bezpieczeństwo żywnościowe,
- bezpieczeństwo zdrowotne,
- bezpieczeństwo ekologiczne,
- bezpieczeństwo osobiste,
- bezpieczeństwo więzi społecznych,
- bezpieczeństwo polityczne⁸⁶.

⁸⁶ United Nations Development Programme, *Human Development Report...*, op. cit., s. 24-25.

3.1 Bezpieczeństwo ekonomiczne

Jednym z elementów koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego jest bezpieczeństwo ekonomiczne. W ramach tej koncepcji bezpieczeństwo ludzkie powinno zapewniać podstawowy dochód pozyskiwany głównie z produktywnej i opłacalnej pracy lub w ostateczności finansowany ze środków publicznych⁸⁷.

Brak bezpieczeństwa ekonomicznego może mieć wpływ na wiele aspektów życia. Spada wówczas motywacja do pracy oraz nauki, a w konsekwencji - pewność siebie takiej osoby. W takiej sytuacji jednostka traci kontrolę nad swoim życiem oraz staje się zależna od hojności osób trzecich. Tymczasem bezpieczeństwo ekonomiczne stoi na straży wolności i godności człowieka. Z kolei nie można mówić o wolności, jeśli nie istnieje pewien poziom bezpieczeństwa ekonomicznego. Każdy człowiek powinien być wolny od niepewności dnia codziennego. Na dodatek musi być elementem środowiska społecznego, w którym ma godną i uczciwą pracę. Bezpieczeństwo ekonomiczne powinno stanowić podstawowe prawo każdego człowieka i wszystkie instytucje oraz komórki polityczne muszą dążyć do takiego stanu. Jednak, aby zapewnić bezpieczeństwo ekonomiczne, trzeba spełnić cztery warunki:

- Człowiek musi być wolny od chorób (zachorowań, urazów i zdarzeń zagrażających życiu), bez tego społeczeństwo nie będzie wolne ani bezpieczne.
- Istota ludzka powinna być wolna od strachu.
- Obywatel powinien dbać o własny rozwój – nie tylko w kontekście zdobywania wykształcenia, lecz także możliwości podejmowania słusznych decyzji.
- Zrównoważony szacunek do samego siebie⁸⁸.

Działania wykluczające biedę oraz brak zaspokojenia podstawowych potrzeb są wyzwaniem dla bezpieczeństwa ludzkiego w walce o emancypację jednostek. W przypadku braku zapewnienia przez państwo odpowiednich narzędzi ekonomicznych może dojść do konfliktów oraz wybuchów przemocy ze strony jednostek lub grup przestępczych. Jednym z największych wyzwań jest zaopatrzenie ludzkości w żywność, w szczególności w państwach skrajnie biednych. Głód niesie za sobą nie tylko konsekwencje związane np. ze zdrowiem, ale też szereg innych implikacji (np. problemów społecznych). Kiedy ludzie głodują, zmuszają dzieci do rezygnacji z edukacji w szkole (i nie rzadko dzieci pracują na ich utrzymanie), nie

⁸⁷ Ibidem, s. 25.

⁸⁸ International Labour Organization, *Economic Security for a Better World*, Geneva 2004, s. 5.

stać ich na opiekę zdrowotną, ogrzewanie czy bezpieczne warunki życia. W obliczu klęsk żywiołowych lub kryzysów gospodarczych ludzie nie mają drogi ucieczki z patowej sytuacji. Dzięki lepszemu poziomowi odżywiania ludzkości poprawia się ich produktywność i udaje się wyjść z chronicznego ubóstwa. Doprowadza to do tego, że będą mogli aktywnie uczestniczyć w życiu społecznym, gospodarczym i politycznym. Bezpieczeństwo ludzi zacznie się poprawiać, kiedy zostaną usunięte wszelkie nierówności i bariery, a osoby ubogie i najbardziej potrzebujące skorzystają w większym stopniu z udziału we wzroście gospodarczym. Jednym z punktów, które za cel muszą sobie postawić rządy państw – głównie rozwiniętych – to zniesienie barier handlowych. Oprócz tego należy zmienić politykę ekonomiczną wobec osób ubogich. Dostęp do mikrokredytów, wykupu czy dzierżawy ziemi, pomocy prawnej, a przede wszystkim działania mające na celu wprowadzenie równości płci, to narzędzia, które spowodują, że osobom ubogim choć częściowo zostanie zapewnione bezpieczeństwo ekonomiczne. W najtrudniejszej sytuacji znajdują się kobiety, które spotyka jeszcze większa dyskryminacja (np. brak udzielania im kredytów) w dostępie do narzędzi ekonomicznych. To od rządów państw będzie zależało, jak rozwinie się sytuacja ekonomiczna osób ubogich. Mają one wpływ na dystrybucję instrumentów polityki mikro- i makroekonomicznej. Ludzie muszą mieć zapewnione równe prawa dostępu do dóbr ekonomicznych po to, aby wyposażyć ich w możliwości potrzebne do wyjścia z ubóstwa i zwiększenia ich samodzielności⁸⁹.

3.2 Bezpieczeństwo żywnościowe

Bezpieczeństwo żywnościowe skupia się na tym, aby wszyscy ludzie na świecie mieli ciągły, fizyczny i ekonomiczny dostęp do żywności. Istotnym elementem spełnienia tej koncepcji jest nie tylko produkowanie wystarczającej dla każdego człowieka ilości pożywienia, ale również możliwość jednostki do uprawiania roli dla siebie, kupowania lub korzystania ze środków dystrybucji żywności. Jednak sam dostęp do jedzenia może być niewystarczający i ludzie nadal mogą umierać z głodu. Dostęp do żywności jest determinowany posiadanym majątkiem, pracą i zapewnionym dochodem. Jeżeli kwestia aktywów, zatrudnienia i bezpieczeństwa dochodów nie zostanie podjęta na wyższym szczeblu, interwencje państwa mogą w niewielkim stopniu przeciwdziałać niebezpieczeństwu żywnościowemu na niższym szczeblu⁹⁰.

⁸⁹ UNESCO, *Human Security: Approaches and Challenges*, Paris 2008, s.166.

⁹⁰ United Nations Development Programme, *Human Development Report...*, op. cit., s. 27.

Kwestia bezpieczeństwa żywnościowego wysunęła się na pierwszy plan w latach 70. XX wieku na Światowej Konferencji Żywnościowej w Rzymie w 1974 roku. Wtedy po raz pierwszy uznano, że każdy człowiek bez względu na płeć i wiek ma niezbywalne prawo do bycia wolnym od głodu. Stąd też zwalczanie tego problemu powinno być jednym z podstawowych zadań społeczności międzynarodowej. Wówczas aspekty bezpieczeństwa żywnościowego postrzegano jako problem zaopatrzenia. Główny nacisk położono na zagwarantowanie dostępności żywności, a także próbę zapewnienia stabilności cen zarówno w kraju, jak i na świecie dzięki zwiększonej produkcji żywności i wykorzystania jej nadwyżek. Takie podejście zaczęło przynosić rezultaty, jednak nadal nie wyeliminowano problemu głodu na świecie. Zdano sobie sprawę, że jego przyczyną była nie tyle podaż żywności, ile siła nabywcza określonych grup społecznych. Od tego momentu zaczęto zwracać uwagę nie tylko na fizyczne posiadanie żywności, ale również na aspekt ekonomiczny dający perspektywę pozyskania jedzenia⁹¹. Ostatnim z elementów jest zwracanie uwagi na jakość jedzenia oraz otrzymywania przez organizm ludzki podstawowych składników oraz mikro i makroelementów. Żywność powinna zaspokajać nie tylko zapotrzebowanie na białko czy energię, ale także zapewniać zbalansowaną dietę zapewniającą zdrowe i aktywne życie. Należy wziąć również pod uwagę rozpoznanie preferencji żywnościowych, tradycyjnych zwyczajów i społecznie akceptowalnych rodzajów żywności⁹².

Brak bezpieczeństwa żywnościowego (tzw. niebezpieczeństwo żywnościowe) wiąże się z brakiem odpowiedniej pod względem odżywczym, bezpiecznej żywności lub z niepewną zdolnością do jej nabycia. Ludzie mogą odczuwać niebezpieczeństwo żywnościowe, nawet jeśli mają dostęp do wystarczającej ilości pożywienia. Taka sytuacja ma miejsce wtedy, gdy system produkcji i dystrybucji żywności cechuje się niestabilnością, a ludzie mają powody, by obawiać się głodu w przyszłości⁹³. W 1986 roku opublikowano raport Banku Światowego pt. *Poverty and Hunger: Issues and Options for Food Security in Developing Countries*, który zwrócił uwagę na inny determinant braku bezpieczeństwa żywnościowego, czyli czas. Podzielono wówczas niebezpieczeństwo żywnościowe na dwa przedziały: chroniczny oraz przejściowy. Pierwszy z wymienionych ma charakter trwały, a drugi przejściowy. Przewlekły brak bezpieczeństwa żywnościowego zasadniczo oznacza, że ryzyko głodu jest wysokie, więc

⁹¹ M. Napoli, *Towards a Food Insecurity Multidimensional Index (FIMI)*, Rome 2011, s. 7-8.

⁹² Ibidem, s. 8-9.

⁹³ N. Bano, *Achieving sustainable food security for all Indians by 2020: study of agricultural biotechnology as a sustainable option*, Aligarh 2008, s. 30-31.

należy podejmować wszelkie środki, aby temu zaradzić i mieć dostęp do jedzenia⁹⁴. Członkowie gospodarstwa domowego nie są w stanie kupić wystarczającej ilości żywności lub jej wyprodukować. Z kolei przejściowy brak bezpieczeństwa charakteryzuje się spadkiem dostępu do wystarczającej ilości pożywienia. Powodem takiego stanu najczęściej jest niestabilność cen żywności, produkcji żywności czy dochodów gospodarstw domowych⁹⁵.

3.3 Bezpieczeństwo zdrowotne

Zdrowie jest jedną z najważniejszych wartości dla każdego człowieka. Co więcej, w większości dokumentów konstytucyjnych zdrowie postrzega się jako podstawowe prawo jednostki ludzkiej. Zdrowie powinno być także czynnikiem determinującym sposób, w jaki państwa alokują środki na priorytety rozwojowe. Tymczasem zarówno rządy, jak i społeczność międzynarodowa nie traktują bezpieczeństwa zdrowotnego jako priorytetu w swoich politykach. Dlatego ważne jest, aby nadać bezpieczeństwu zdrowotnemu wymiar operacyjny. Inny aspekt bezpieczeństwa zdrowotnego stanowi zapewnienie jednostce ludzkiej osiągnięcia potencjału zdrowego życia i korzystania z niego. Stąd też równy dostęp do opieki zdrowotnej powinien być jednym z głównych celów polityk państw oraz społeczeństwa międzynarodowego. Z kolei służba zdrowia w państwie powinna zapewniać obywatelom dostęp do opieki zdrowotnej o odpowiedniej jakości oraz unikać dyskryminowania jakiegokolwiek jednostki lub grupy ze względu na np. przynależność etniczną. Dążenie do równego dostępu do opieki zdrowotnej musi być podstawowym celem procesu reformy sektora zdrowia⁹⁶.

Dodatkowe zalecenia dotyczące bezpieczeństwa zdrowotnego zawarto w dokumencie Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) pt. *The Regional Health for All Policy and Strategy for the 21st Century*. Określono w nim kilka postulatów mających zapewnić zdrowie wszystkim osobom:

1. Zapewnienie zdrowia powinno być ważnym punktem zaangażowania nie tylko na szczeblu krajowym, ale również regionalnym i globalnym. Te działania powinny przełożyć się na polepszenie sytuacji zdrowotnej wśród ludzi oraz doprowadzić do rozwoju społeczno-gospodarczego.

⁹⁴ World Bank, *Poverty and Hunger: Issues and Options for Food Security in Developing Countries*, Washington 1986, s.

⁹⁵ N. Bano, *Achieving sustainable food...*, op. cit., s. 31.

⁹⁶ WHO Regional Office for the Eastern Mediterranean, *HEALTH AND HUMAN SECURITY*, Cairo 2002, s. 5-6.

2. Zrównoważone zdrowie jest przedmiotem rozwoju społeczno-gospodarczego.

To znaczy, że:

- każde społeczeństwo winno zdefiniować stan zdrowia jako kluczowy wskaźnik;
- strategie rozwoju powinny uwzględniać integralne powiązania między stanem zdrowia a dobrobytem ekonomicznym i produktywnością;
- wiedza na temat zdrowia powinna stać się dostępna dla ludzi powodując zwiększenie ich samodzielności zdrowotnej i zdolności radzenia sobie w szybko zmieniającym się środowisku zdrowotnym;
- działania promujące zdrowie powinny być powiązane z inwestycjami, działalnością przynoszącą dochód i przedsiębiorczością gospodarczą⁹⁷.

Zdrowie jest istotnym składnikiem rozwoju człowieka i dobrobytu jednostki, na co coraz częściej zwraca się uwagę na poziomie globalnym. Człowiek nie będzie się rozwijać, jeśli nie będzie zdrowy, nie osiągnie pewnego stopnia dobrobytu oraz nie będzie czuć się bezpiecznie. Stąd można zobaczyć, jak bezpieczeństwo zdrowotne i bezpieczeństwo ludzkie się zazębiają. Bieda stanowi przyczynę wielu chorób, a zły stan zdrowia ma niszczący wpływ na gospodarki państw (np. poprzez mniejszy odsetek osób aktywnych zawodowo i większe środki na pomoc socjalną i zdrowotną). Jedynie zapewnienie bezpieczeństwa ludzkiego, a w szczególności bezpieczeństwa zdrowotnego, może przeciwdziałać ogromnym nakładom na służbę zdrowia będącym obciążeniem dla systemu ekonomicznego państw. Operacjonalizacja podejścia do bezpieczeństwa ludzi może zwiększyć wartość strategii i programów zdrowotnych dzięki mobilizacji nowych zasobów i partnerstw. Jeden z takich programów zainicjowała *Commission on Macroeconomics and Health (CMH)*⁹⁸. Działania programu skupiają się na wypełnianiu milenijnych celów rozwoju ze szczególnym uwzględnieniem kwestii zdrowotnych. Koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego może przyczynić się do rozwoju działań programu CMH na trzy sposoby:

1. pomoże w mobilizowaniu nowych zasobów;
2. może być katalizatorem nowych partnerstw uznających globalną współzależność;

⁹⁷ WHO Regional Office for the Eastern Mediterranean, *Health 21. Regional health-for-all policy and strategy for the 21st century*, Cairo 1999, s. 17.

⁹⁸ CMH, powołana przez Dyrektora Generalnego Światowej Organizacji Zdrowia w styczniu 2000 r., bada skomplikowany związek między stanem zdrowia a redukcją ubóstwa i zaleca środki zdrowotne, które minimalizują ubóstwo i maksymalizują rozwój gospodarczy.

3. może łączyć różne programy zajmujące się pokrewnymi celami i w ten sposób zwiększyć skuteczność i efektywność obu aspektów⁹⁹.

3.4 Bezpieczeństwo ekologiczne

Po drugiej wojnie światowej zaczęto zauważać pewne zależności. Środowisko zaczęło stawać się kwestią ponadnarodową, a jego ochrona wyznacznikiem praw człowieka, bezpieczeństwa narodowego oraz światowego pokoju. Związek między ochroną środowiska a ochroną praw człowieka zauważono na przełomie lat 60. i 70. XX w., kiedy zwrócono uwagę na negatywne zmiany zachodzące w środowisku, zagrażające warunkom życia ludzi¹⁰⁰. Zwrócono również uwagę na to, że z roku na rok dochodzi do erozji środowiska naturalnego, stąd przedsięwzięto założenia, że w najbliższych latach będzie trzeba stawić czoła wyzwaniom, takim jak rosnący konsumpcjonizm oraz degradacja środowiska. Co więcej, zaczęto przypisywać bezpieczeństwu ekologicznemu zasadnicze znaczenie dla bezpieczeństwa narodowego, ponieważ obejmuje ono dynamikę i wzajemne powiązania między ludźmi a zasobami naturalnymi. Istnieją dwa punkty widzenia definiowania kwestii związanych ze środowiskiem:

- bezpieczeństwo ekologiczne skupiające się na interakcjach między ekosystemami a ludzkością, zmianach wpływających na degradację środowiska oraz skutkach rosnącego zapotrzebowania na zasoby;
- bezpieczeństwo ludzkie odnoszące się do środowiska dzięki zapewnieniu jednostce ludzkiej bezpieczeństwa, jakości życia oraz przetrwania¹⁰¹.

Analizując kwestie bezpieczeństwa ekologicznego nie można zapomnieć o współczesnych wyzwaniach, z jakimi mierzy się ekologia, przede wszystkim takich jak zanieczyszczenie wody i powietrza, pustynnienie, wylesianie, zubożenie bioróżnorodności, dziury ozonowe oraz degradacja ekosystemów wodnych i lądowych. Żaden z wymienionych przykładów nie ma charakteru jedynie lokalnego i w dużej mierze są to zagrożenia globalne. Brak poczucia bezpieczeństwa, z jakim borykają się ludzie w obliczu tych szkód środowiskowych, wynika ze zwiększonej podatności na niedobory zasobów, chorób i obciążeń zdrowotnych. Na dodatek

⁹⁹ WHO Regional Office for the Eastern Mediterranean, *HEALTH AND HUMAN...*, op. cit. s. 7-8.

¹⁰⁰ A. Sakson-Boulet, *Prawo do korzystania z czystego środowiska a zanieczyszczenie powietrza w Polsce*, „Przegląd Zachodni”, 2020, nr 4, s. 148.

¹⁰¹ G. Zurlini, F. Muller, *Environmental Security*, w: *Encyclopedia of Ecology*, eds. Sven E. Jørgensen, B. D. Fath, Oxford 2008, s. 1350-1351.

ludzie są pozbawieni środków do życia, ponieważ z powodu zmieniających się warunków środowiskowych nie mogą zajmować się rolnictwem i rybołówstwem. Wiąże się z tym zagrożenie brakiem zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego. To z kolei potęguje ubóstwo, które samo często jest czynnikiem prowadzącym do degradacji środowiska (ludzie często mieszkają w miejscach, które są podatne na zagrożenia środowiskowe i nie mają środków, aby im przeciwdziałać). Najczęściej dochodzi do sytuacji, w której osoby najbardziej dotknięte globalną degradacją środowiska najmniej (lub z pewnością w mniejszym stopniu) przyczynili się do problemu. Stąd można zauważyć, że bezpieczeństwo ekologiczne stało się nieodłącznym składnikiem koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego¹⁰².

Global Environmental Change and Human Security (GECHS) zdefiniowała zależności pomiędzy bezpieczeństwem ludzkim oraz bezpieczeństwem ekologicznym. Wyznaczono trzy warunki osiągnięcia bezpieczeństwa ludzkiego w obliczu zagrożenia środowiskowego:

- możliwości dostosowania, zakończenia lub złagodzenia zagrożeń dotyczących praw społecznych, praw człowieka oraz praw środowiskowych,
- możliwość i swoboda korzystania z tych opcji,
- aktywne uczestnictwo w osiągnięciu tych opcji¹⁰³.

Należy zwrócić szczególną uwagę na środowiskowy komponent bezpieczeństwa ludzkiego, umieszczając go w kontekście procesów społecznych, walki z ubóstwem, zarządzania i rozwiązywania konfliktów regionalnych. Bezpieczeństwo ludzkie jest procesem, który skupia się nie tylko na monitorowaniu zmian w środowisku, ale także na przeciwdziałaniu degradacji środowiska, tworzeniu i wdrażaniu programów ochrony środowiska oraz walce z zagrożeniami, jakie czyhają na człowieka. Po ustaleniu zagrożeń należy skoncentrować się na podatnościach i odporności tematów bezpieczeństwa ekologicznego. Można również stosować strategię w celu minimalizacji podatności na zmiany środowiskowe, takie jak ochrona, dostosowanie, ograniczanie zmian środowiskowych, unikanie potencjalnych oddziaływań oraz ochrona przed niekorzystnymi skutkami. Część z tych strategii można rozwiązać przez ustalenie odpowiednich polityk bezpieczeństwa państwa, a inne – takie jak strategia

¹⁰² L. Elliott, *Human security/environmental security*, „Contemporary Politics”, 2005, vol. 21, no. 1, s. 12-13.

¹⁰³ A. Marquina, *Environmental Security and Human Security*, w: *Environmental Challenges in the Mediterranean 2000–2050*, ed. A. Marquina, Dordrecht 2004, s. 17-18.

ograniczania ryzyka – mogą być w pełni realizowane jedynie przy pomocy zaangażowania społeczeństwa międzynarodowego. Współpraca między państwami jest niezbędna¹⁰⁴.

3.5 Bezpieczeństwo osobiste

Bezpieczeństwo osobiste to nic innego jak ochrona jednostki ludzkiej przed przemocą fizyczną. Bez względu na zamożność państwa, zagrożenie przemocą jest coraz częstsze. Zagrożenia mogą przybierać jednak różne formy:

- zagrożenia ze strony państwa (tortury fizyczne);
- zagrożenia ze strony innych państw (wojna);
- zagrożenia ze strony innych grup ludzi (napięcia etniczne);
- groźby ze strony osób lub gangów wobec innych ludzi lub zorganizowanych grup przestępczych (przestępczość, przemoc uliczna);
- groźby skierowane przeciwko kobietom (gwałt, przemoc domowa);
- zagrożenia skierowane przeciwko dzieciom ze względu na ich wrażliwość i zależność (znęcanie się nad dziećmi);
- zagrożenia przeciwko sobie (samobójstwo, zażywanie narkotyków)¹⁰⁵.

Najbardziej narażoną na brak respektowania idei bezpieczeństwa osobistego są kobiety. W żadnym społeczeństwie kobiety nie są bezpieczne ani traktowane na równi z mężczyznami. Przykładowo w wielu miejscach na świecie kobiety w domu jedzą jako ostatnie, mają utrudniony dostęp do edukacji, są dyskryminowane w pracy, co przejawia się np. niższymi płacami i większym prawdopodobieństwem zwolnienia. Wiele kobiet w małżeństwach doznaje przemocy fizycznej ze strony rodziny oraz gwałtów¹⁰⁶.

Mając na względzie korzenie bezpieczeństwa osobistego, wywodzi się ono ze słów ogłoszonych w 1941 roku przez byłego prezydenta USA Franklina D. Roosevelta dotyczących praw człowieka. Według niego każdemu człowiekowi przysługują cztery rodzaje wolności: wolność słowa, wolność oddawania czci Bogu, wolność od niedostatku i wolność od strachu¹⁰⁷.

Ideę bezpieczeństwa osobistego można podzielić na trzy podejścia do bezpieczeństwa:

¹⁰⁴ Ibidem, s. 18-19.

¹⁰⁵ United Nations Development Programme, *Human Development Report...*, op. cit., s. 30.

¹⁰⁶ Ibidem.

¹⁰⁷ F.D. Roosevelt, *State of the Union Address to the Congress*, 6.01.1941, <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/january-6-1941-state-union-four-freedoms>.

1. liberalną ideę prawa naturalnego i praworządności;
2. ideę humanitarną opartą na wzmocnieniu prawa międzynarodowego, zwłaszcza w zakresie przestępczości i ludobójstwa, oraz wprowadzaniu zakazów broni szczególnie niebezpiecznej dla ludności cywilnej;
3. ideę społeczną polegającą na rozszerzeniu idei bezpieczeństwa o obszary wpływające na jakość życia, tj. aspekty ekonomiczne, społeczne, zdrowotne, środowiskowe¹⁰⁸.

Podobnie jak w przypadku innych składowych bezpieczeństwa ludzkiego, tak idea bezpieczeństwa osobistego nierozdzielnie się z nią łączy. Bezpieczeństwo osobiste daje ludziom i społeczeństwu większe poczucie bezpieczeństwa. Ludzie przyczyniają się do zwiększenia bezpieczeństwa ze względu na identyfikację zagrożeń i wdrażanie rozwiązań mających na celu poprawę własnego bezpieczeństwa. To z kolei przyczynia się do zwiększenia bezpieczeństwa państwa¹⁰⁹.

3.6 Bezpieczeństwo więzi społecznych

Bezpieczeństwo często wynika z przynależności do jakiejś grupy, np. do rodziny, społeczności lub grupy etnicznej. Taka grupa często potrafi być gwarantem wsparcia, podobnego zestawu wartości oraz podobieństw w tożsamości kulturowej. Na przykład wiele społeczeństw plemiennych działa zgodnie z zasadą, że głowy rodzin mają prawo do odpowiedniej ilości ziemi, aby utrzymać bliskich, więc ziemia jest odpowiednio rozdzielana. Z drugiej strony społeczności mogą być źródłem braku bezpieczeństwa jednostki ludzkiej. Jako przykład można podać surowe i opresyjne traktowanie kobiet w niektórych społeczeństwach afrykańskich, które zmuszają je do okaleczania swoich narządów płciowych w imię tradycji obrzezania kobiet. Niektóre z tych tradycyjnych praktyk zanikają się w wyniku ciągłego procesu modernizacji. Dalsza rodzina jest teraz mniej skłonna do oferowania wsparcia jej członkowi w potrzebie. Tradycyjne języki i kultury nikną pod naporem środków masowego przekazu. Jednak wiele opresyjnych praktyk jest zwalczanych przez organizacje międzynarodowe i działania prawne¹¹⁰.

¹⁰⁸ J. Gierszewski, *Personal Security within the Human Security Paradigm*, „Security Dimensions. International & National Studies”, 2017, no. 23, s. 60-61.

¹⁰⁹ Ibidem, s. 60-62.

¹¹⁰ United Nations Development Programme, *Human Development Report...*, op. cit., s. 31-32.

Współczesna, wąsko zdefiniowana koncepcja bezpieczeństwa więzi społecznych obejmuje zarówno bezpieczeństwo społeczne jak i osobiste. Podejście to skupia się na zapewnieniu, że społeczności i ich członkowie są „wolni od strachu”. W szerszym znaczeniu obejmuje również „wolność od niedostatku” społeczności oraz wielostronne działania na rzecz lokalnych potrzeb. Za zaletę koncepcji bezpieczeństwa więzi społecznych można uznać to, że wypełnia lukę między koncentracją na państwie a innymi ideami koncentrującymi się na jednostce. Główny nacisk kładzie się na rozwój odpowiedzialnych państw skutecznie świadczących usługi jednostce oraz społeczeństwu. Oprócz tego działania powinny być zorientowane na tworzenie procesów politycznych ułatwiających działania na linii społeczeństwo – państwo¹¹¹.

Bezpieczeństwo więzi społecznych jest procesem skupiającym się na promowaniu opartego na społeczności podejścia do zrozumienia i zapewnienia bezpieczeństwa. Proces koncentruje się na poprawie relacji między społecznościami a władzami. Wykorzystuje się przy tym działania partycypacyjne oraz planistyczne. W ich efekcie może dojść do zmniejszenia wykluczenia społecznego, wzmocnienia demokratycznego zarządzania, lepszego świadczenia usług oraz zacieśnienia relacji między grupami społecznymi. Powinno to doprowadzić do stanu, w którym ludzie czują się cenieni i chronieni jako członkowie społeczeństwa. Jednak, aby tak się stało musi być spełniony wymóg prawidłowego działania mechanizmów zapewniających społecznościom możliwość wyrażenia ich potrzeb w zakresie bezpieczeństwa¹¹².

Struktury oraz systemy zarządzania na poziomie lokalnym mają fundamentalne znaczenie dla organizacji życia społecznego, politycznego i gospodarczego oraz tak naprawdę są pierwszą umową społeczną, której ludzie doświadczają. Stąd rozwiązanie dysfunkcyjnych relacji może mieć kluczowe znaczenie dla zapewnienia trwałych sposobów rozwiązywania wielu rodzajów problemów, w tym braku bezpieczeństwa i przemocy. Łącząc ludzi w bardziej konstruktywny sposób z przedstawicielami państwa – podmiotami zapewniającymi bezpieczeństwo i władzami lokalnymi – oparte na społeczności podejście do bezpieczeństwa może przyczynić się do poprawy relacji między państwem a obywatelami i do zwiększenia legitymacji państwa¹¹³.

¹¹¹ United Nations Development Programme, *Community Security and Social Cohesion: Towards a UNDP Approach*, Geneva 2009, s. 13-14.

¹¹² Saferworld, *Community Security handbook*, London 2014, s. 6.

¹¹³ Saferworld, *Community Security: a vehicle for peacebuilding and statebuilding*,

<https://www.saferworld.org.uk/downloads/pubdocs/eu-community-security-pages.pdf>, [dostęp 29.11.2020].

3.7 Bezpieczeństwo polityczne

Bezpieczeństwo polityczne powinno zapewniać jednostce, przez systemy polityczne, rozwój praw człowieka, demokracji oraz zarządzania globalnego. Bezpieczeństwo polityczne rozumiane jest jako:

- (1) zapobieganie represjom rządowym,
- (2) zapobieganie systematycznemu łamaniu praw człowieka,
- (3) usuwanie zagrożeń ze strony sił militarnych¹¹⁴.

Bezpieczeństwo polityczne nierozdzielnie łączy się z sytuacją polityczną w danym państwie. Wpływ na życie i bezpieczeństwo jednostki może mieć wiele czynników politycznych, takich jak stabilność ustrojowa, wolności polityczne obywateli, zachowanie prawowitego ustroju państwa oraz współpraca między państwem oraz społeczeństwem obywatelskim oparta na poszanowaniu praw oraz demokracji. Stan dobrobytu bezpieczeństwa politycznego może być narażony na wystąpienie stanu wojny oraz agresji ze strony innych państw. Zagrożenia dla bezpieczeństwa politycznego mogą być również wewnętrzne. Wśród nich znajdują się np. napięcia społeczne i wyrastające z nich zamieszki, ekstremizm i terroryzm, konflikty i wojna domowa¹¹⁵. Bezpieczeństwo polityczne ma za zadanie zapobieganie takim zjawiskom, a w przypadku ich zaistnienia – przeciwstawiać się im, bronić swoich wartości i ideałów. Przy tym bezpieczeństwo polityczne powinno zostać wyposażone w mechanizmy, które powinny zapewnić stabilność ustroju konstytucyjnego, instytucje władzy państwowej, pokój obywatelski i harmonii narodowej, integralność terytorialną, jedność przestrzeni prawnej, praworządność, neutralizację przyczyn i warunków sprzyjających powstawaniu ekstremizmu politycznego i religijnego, separatyzmu etnicznego i ich skutków (w tym konsekwencji społecznych, konfliktów etnicznych i religijnych, terroryzmu¹¹⁶).

Najczęściej bezpieczeństwo polityczne jednostki rozpatruje się z punktu widzenia relacji podmiot – przedmiot, przy czym przedmiotem bezpieczeństwa jest jednostka ludzka, a podmiotem mogą być instytucje państwowe i publiczne, korporacje, grupy społeczne i inne jednostki. Jednak w takiej interpretacji jednostka będąca przedmiotem jest jedynie biernym

¹¹⁴ O. Hassan, *Political security: from the 1990s to the Arab Spring*, „Contemporary Politics”, 2015 Vol. 21, No. 1, s. 86–99.

¹¹⁵ В.Н. Кузнецов, *Геокультурная энциклопедия: Культура развития через культуру безопасности*, Москва 2009, s. 37.

¹¹⁶ Ibidem, s. 444-445.

odbiorcą bezpieczeństwa od podmiotów. Tymczasem jednostka powinna być również podmiotem, który będzie aktywnie działać na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa. Biorąc pod uwagę ten aspekt, przez bezpieczeństwo polityczne jednostki należy rozumieć taką organizację życia człowieka, w której osoba jest w stanie walczyć i bronić swoich praw, wolności i innych wartości politycznych, a państwo i społeczeństwo zagwarantuje mu zapobieganie, lokalizację, neutralizację lub eliminację zagrożeń w sferze politycznej¹¹⁷.

4. Prawa człowieka a bezpieczeństwo ludzkie

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka oraz umowy wielostronne składające się na międzynarodowe prawa człowieka były wynikiem doświadczeń naruszeń godności ludzkiej podczas II wojny światowej. Podobnie jak koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego koncentruje się na jednostce ludzkiej oraz jego wolności od strachu i niedostatku. Podczas warsztatów *International Workshop on Human Security and Human Rights Education*, które odbyły się w lipcu 2000 roku w miejscowości Graz, stwierdzono, że celem bezpieczeństwa ludzi jest ochrona praw człowieka. Miano na myśli przede wszystkim zapobieganie konfliktom i zajęcie się podstawowymi przyczynami braku bezpieczeństwa i podatności na zagrożenia. Główną myślą przewodnią warsztatów było utworzenie strategii bezpieczeństwa ludzkiego, która umożliwiłaby wykreowanie globalnej kultury politycznej opartej na prawach człowieka. W tym kontekście edukacja o prawach człowieka jest strategią na rzecz bezpieczeństwa ludzi, ponieważ umożliwia szukanie rozwiązań problemów ich dotyczących w oparciu o wspólny globalny system wartości i podejście bazujące na zasadach i prawach, a nie na władzy. Istnieje również kilka powiązań między bezpieczeństwem człowieka a jego prawami. Niektóre elementy koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego, jak np. bezpieczeństwo osobiste i bezpieczeństwo więzi społecznych czy też bezpieczeństwo międzynarodowe, są tożsame z istniejącymi prawami człowieka. Koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego jest silnie zintegrowana z prawem humanitarnym, prawem dotyczącym uchodźców oraz prawami człowieka. Stąd koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego musi być silnie połączona ze strategiami promowania demokracji, rozwoju oraz praw człowieka¹¹⁸.

¹¹⁷ А.И.Кирсанов, *Политическая безопасность личности: к методологии анализа*, „Власть”, 2020, Том 28, № 1, s. 36-44.

¹¹⁸ W. Benedek, *Understanding Human Rights: Manual on Human Rights Education*, Wien – Graz 2012, s. 31-32.

O ogromnej sile oddziaływania na siebie praw człowieka i koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego może świadczyć fakt, iż naruszenia pierwszego wpływają na zagrożenia tego drugiego. Z drugiej strony prawa człowieka odgrywają rolę w zarządzaniu konfliktami, przekształcaniu i budowaniu pokoju po ich zakończeniu. Edukacja o przepływie wiedzy, zdobywanie umiejętności i kształtowanie postaw stanowią podstawę zapobiegania konfliktom. Ponadto prawa człowieka odgrywają kluczową rolę w budowaniu rządów i demokracji. Stanowią one podstawę do rozwiązywania problemów społecznych oraz globalnych. Stąd budowanie państwa powinno opierać się na rozwoju społecznym oraz budowaniu państwowości. Takie rozwiązanie jest gwarantem demokratycznego państwa cechującego się odpowiedzialnym społeczeństwem respektującym prawa człowieka oraz koncepcję bezpieczeństwa ludzkiego¹¹⁹.

Kwestię kształcenia porusza również deklaracja w sprawie zasad edukacji w zakresie praw człowieka i bezpieczeństwa ludzkiego zatwierdzona na 5. spotkaniu *Human Security Network*, jakie odbyło się w Grazu w maju 2003 roku. Deklaracja potwierdza, że prawa człowieka są ze sobą nierozdzielalne. W związku z tym zaleca się wdrażanie i propagowanie praw człowieka, które stanowią integralną część bezpieczeństwa ludzkiego. Edukacja w zakresie praw człowieka może wnieść istotny wkład w bezpieczeństwo ludzkie ze względu na integrację ich celów. Edukacja w zakresie praw człowieka zapobiega powstawaniu konfliktów oraz naruszeń praw człowieka, a te czynniki są kluczowe w zapewnianiu bezpieczeństwa ludzkiego. Ponadto powinna być ona włączona do programów szkoleniowych. Spowoduje to wzrost świadomości społeczeństwa międzynarodowego w zakresie prawa humanitarnego i praw człowieka, – a co za tym idzie – przyczyni się do wdrażania koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego¹²⁰.

Poszanowanie praw człowieka ma wpływ nie tylko na bezpieczeństwo ludzkie, lecz także na bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe. Nie można zapobiegać konfliktom ani utrzymywać pokoju na świecie, jeśli notorycznie, niejednokrotnie na wielką skalę dochodzi do naruszeń praw człowieka w skali zarówno lokalnej, jak i globalnej. Również planowanie strategii rozwoju, które są ukierunkowane przede wszystkim na realizację podstawowych praw ekonomicznych, społecznych i kulturowych oraz praw obywatelskich i politycznych, mają największe szanse na doprowadzenie do namacalnej poprawy życia ludzi, która znajdzie odzwierciedlenie w rozwoju zorientowanego na człowieka i bezpieczeństwo. Mówiąc o

¹¹⁹ W. Benedek, *Understanding Human Rights...*, op. cit., s. 32-33.

¹²⁰ Human Security, Network, *Graz Declaration on Principles of Human Rights Education and Human Security*, Graz 2003, s. 2-3.

rozwoju nie można zapomnieć o tym, że nierozzerwalnie wiąże się on z poszanowaniem praw człowieka i koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego, w innym przypadku – trwonione są zasoby finansowe oraz ludzkie. Co więcej, zasada niedyskryminacji będąca jednym z podstawowych praw człowieka umożliwi dążenie do bardziej sprawiedliwych społeczeństw, nawet przy dostępnych zasobach¹²¹.

W przeciwieństwie do klasycznej koncepcji bezpieczeństwa – bezpieczeństwo ludzkie oraz prawa człowieka skupiają się na jednostce, nie na państwie. Zwolennicy doktryny bezpieczeństwa ludzkiego zauważają, że bezpieczeństwo państwa jest daremne, jeśli nie zostało zagwarantowane bezpieczeństwo jednostki i są respektowane prawa człowieka. Bezpieczeństwo jednostki cechuje się wielopłaszczyznowością i ma wymiar fizyczny, psychologiczny, społeczny i ekonomiczny. Koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego zapewnia bardziej kompleksowe i realistyczne podejście do promowania dobrobytu człowieka i jego praw. Osiągnięcie odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa ludzkiego oraz respektowanie praw człowieka zmniejszy wewnętrzne zagrożenia państwa, przy czym może nie wyeliminować zewnętrznych ryzykownych sytuacji. Stąd też celem nadrzędnym wszystkich państw powinno być dążenie do zapewnienia każdej jednostce ludzkiej praw człowieka oraz postulatów zamieszczonych w koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego¹²².

Podsumowując kwestie podobieństw między prawami człowieka i koncepcją bezpieczeństwa ludzkiego, należy zwrócić uwagę na kilka kwestii. Po pierwsze, prawa człowieka oraz koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego skupione są na jednostce ludzkiej lub grupie społecznej, nie na państwie. Po drugie, prawa człowieka oraz koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego mają wspólne cechy, które nierzadko są ze sobą silnie powiązane. W przypadku praw człowieka jedno prawo ma wpływ na drugie. Podobnie sytuacja wygląda w koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego, w przypadku której utrata jednej formy bezpieczeństwa zagraża innym. Po trzecie obie koncepcje dążą do wolności oraz dbają o godność człowieka. Zarówno prawa człowieka, jak i koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego mają na celu ochronę godności ludzkiej i obie opierają się na moralności. Czwartą i ostatnią kwestią jest fakt, że w obu przypadkach kładzie się nacisk na niepodzielność i uniwersalność ich elementów. Polityka

¹²¹ B. Ramcharan, *Human rights and human security*, "Disarmament Forum", 2004, s. 39-40.

¹²² D. Otieno Ngira, *The Nexus Between Human Security and Human Rights: Some Wayside Remarks*, "Journal of cmsd", 2018, Vol 2(2), s. 2-3.

ukierunkowana na bezpieczeństwo ludzkie będzie promować prawa człowieka. Z kolei łamanie praw człowieka zagraża bezpieczeństwu ludzkiemu¹²³.

Należy jednak zastanowić się nad tym, która z koncepcji – praw człowieka czy bezpieczeństwa ludzkiego – ma szerszy zakres znaczeniowy. Prawa człowieka są niezbywalnymi prawami jednostki gwarantowanymi przez państwo. Zostały one zawarte między innymi w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Międzynarodowych Paktach Praw Człowieka, Konwencji o zapobieganiu i karaniu zbrodni ludobójstwa, innych umowach międzynarodowych tworzących międzynarodowe prawo praw człowieka, a także w orzecznictwie sądów międzynarodowych (głównie regionalnych). Obejmują one prawa obywatelskie, kulturowe, ekonomiczne, polityczne i społeczne, a także prawo do rozwoju. Tym samym dbają one o interesy jednostki ludzkiej. Natomiast koncepcja bezpieczeństwa człowieka to pewien stan, w którym jednostka ludzka czuje się bezpiecznie. Można wywnioskować z tego, że bezpieczeństwo ludzkie ma szerszy zakres znaczeniowy, który obejmuje nie tylko zapewnienie podstawowych praw człowieka, ale również podstawowe jego potrzeby oraz zwiększenie jego możliwości. Bezpieczeństwo ludzkie odnosi się do zagrożeń, których prawa człowieka nie dotyczą, np. klęsk żywiołowych, a także tych, które mogą stwarzać zarówno podmioty państwowe, jak i niepaństwowe. Stąd też można wywnioskować, że prawa człowieka są częścią bezpieczeństwa ludzkiego. Co więcej, można je traktować jako rdzeń i normatywne ramy dla koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego. Koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego zapewnia podstawowe potrzeby ludzi w każdym zakątku świata – żywność, schronienie, zdrowie, edukację, a także stworzenia odpowiedniego środowiska dla rozwoju potencjału ludzkiego. Te podstawowe potrzeby przez dziesięciolecia ewoluowały i zostały sformułowane na nowo jako prawa człowieka¹²⁴.

Należy zwrócić uwagę jeszcze na jedną kwestię. Koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego często definiowana jest jako wolność od strachu oraz wolność od niedostatku. Postrzegając prawa człowieka jako prawa gospodarcze, społeczne i kulturowe, to z całą pewnością można stwierdzić, że te prawa są częścią koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego. Patrząc na prawa ekonomiczne, społeczne i kulturowe z perspektywy bezpieczeństwa ludzkiego, margines realizacji tych praw przez państwa można by zawęzić lub nawet wyeliminować. Stąd koncepcja

¹²³ S. Tadjbakhsh, A. M. Chenoy, *Human Security: Concepts and implications*, London and New York 2007, s. 125-126.

¹²⁴ G. Oberleitner, *Human Security and Human Rights*, „European Training and Research Centre on Human Rights: Occasional Paper Series”, 2002, issue no. 8, s. 18-19.

bezpieczeństwa ludzkiego może pomóc w walce z podziałem między prawami obywatelskimi i politycznymi a prawami ekonomicznymi, społecznymi i kulturowymi¹²⁵.

Zatem: co różni te dwie kwestie. Pierwszą z różnic jest fakt, że prawa człowieka są umocowane w prawie międzynarodowym i zdefiniowane w postaci norm prawnych w międzynarodowych umowach. Takie umocowanie prawne nie występuje w przypadku koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego. Może być to spowodowane tym, że nad kwestią praw człowieka na arenie międzynarodowej dyskutowano od połowy XIX wieku (początki tworzenia międzynarodowego prawa humanitarnego), przez okres międzywojenny (inicjatywy dot. ochrony mniejszości narodowych, uchodźców, pracowników czy mieszkańców obszarów niesamodzielnych) aż po działania kodyfikacyjne podjęte w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych. Z kolei koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego została opracowana relatywnie niedawno, w 1994 roku, w raporcie UNDP, stąd też nie zostały jeszcze wykształcone normy prawne. Bezpieczeństwo ludzkie obejmuje nie tylko ochronę praw człowieka, ale także wszelkie starania, aby zrozumieć potencjalne źródła zagrożeń dla tych praw oraz rodzaje instytucji i zasady zarządzania, które są niezbędne do ich utrzymania. Co więcej, koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego przemawia za odpowiedzialnością za ochronę obywateli i państw, podczas gdy prawa człowieka nakładają taki obowiązek na innych. Bezpieczeństwo ludzkie oznacza natychmiastową reakcję w obliczu kryzysów, w których dochodzi do naruszeń praw człowieka. Prawa człowieka skupiają się na ochronie przed zagrożeniami ze strony podmiotów publicznych (np. państwa). Inaczej sprawa wygląda w przypadku koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego. Jest to zdecydowanie szersze pojęcie, które wywołuje szereg implikacji. Mianowicie bezpieczeństwo ludzkie wykracza poza rozróżnienie między sektorem prywatnym i publicznym, aby zidentyfikować zagrożenia, w przypadku których państwo i podmioty niepaństwowe nie są wystarczająco związane międzynarodowym prawem humanitarnym i prawami człowieka. Stąd też koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego stara się korzystać z nowych form przeciwdziałania zagrożeniom dla jednostki ludzkiej. Przykładowo podkreśla się rolę podmiotów niepaństwowych w zapewnianiu bezpieczeństwa ludzkiego. Prawa człowieka opierają się głównie na ścisłym przestrzeganiu norm i przepisów prawnych, podczas gdy bezpieczeństwo ludzkie oddziałuje na człowieka poprzez aspekty pozaprawne. Może to pomóc w rozszerzeniu praw człowieka, a także stanowić podstawę do zapobiegania ich łamaniu. Przy

¹²⁵ G. Oberleitner, *Human Security and...*, op. cit., s. 20.

tym koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego ogranicza swobodę państw w wypełnianiu praw człowieka oraz w ich interpretacji¹²⁶.

Szukając różnic między koncepcją bezpieczeństwa ludzkiego i praw człowieka, nie można zapomnieć o nabywaniu praw. Prawa człowieka w zasadzie przysługują wszystkim ludziom tylko z racji bycia istotą ludzką. Są to prawa indywidualne, niezwiązane z żadnym szczególnym statusem społecznym ani członkostwem grupowym, wspólnotowym, narodowym. Na prawa człowieka nie trzeba zapracować, ani też nie można ich ograniczać (wyjątkiem są np. skazani przestępcy pozbawieni są swobody przemieszczania się). Z kolei koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego opiera się na innych zasadach. Kiedy jednostka ludzka ma z góry zagwarantowane prawa człowieka, tak w przypadku koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego nie ma prawa udziału w dyskusji na jego temat. W przypadku braku respektowania praw człowieka można skorzystać z uznanych międzynarodowych mechanizmów ochrony praw, funkcjonujących zarówno w ramach ONZ, jak i organizacji regionalnych (jak np. Komitet Praw Człowieka ONZ, Europejski Trybunał Praw Człowieka, Międzyamerykański Trybunał Praw Człowieka, Afrykański Trybunał Sprawiedliwości). W przypadku braku realizacji założeń koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego funkcjonują nieliczne takie organy i organizacje, które mają mały zasięg i niską skuteczność działania¹²⁷.

Tymczasem koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego ma ogromną zaletę – obejmuje nawet osoby niebędące obywatelami danego państwa. W przypadku praw człowieka osoba która nie ma obywatelstwa danego państwa, nie będzie mogła lub napotka trudności w procesie dochodzenia przysługujących jej praw. Taka sytuacja pozostawia bezpaństwowców bez ochrony. Migranci, legalni lub nielegalni, często nie mają możliwości odwołania się do naruszania ich praw, nawet jeśli pozostają obywatelami państwa, w którym już nie mieszkają. Z kolei koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego rozszerza wachlarz obowiązków nałożonych na państwo w celu zapewnienia nawet osobom niebędącym ich obywatelami ochrony. Można z tego wywnioskować, że jest to znacząca zmiana w stosunku do międzynarodowego reżimu praw człowieka, który kładzie nacisk przede wszystkim na odpowiedzialność państw wobec własnych obywateli¹²⁸.

¹²⁶ S. Tadjbakhsh, A. M. Chenoy, *Human Security: Concepts...*, op. cit., s. 127.

¹²⁷ R.E. Howard-Hassmann, *Human Security: Undermining Human Rights?*, „Human Rights Quarterly”, 2012, no. 34, s. 93-95.

¹²⁸ R.E. Howard-Hassmann, *Human Security: Undermining...*, op.cit., s. 96-98.

Formułując różnice między prawami człowieka i koncepcją bezpieczeństwa ludzkiego, należy zwrócić uwagę na priorytetyzację poszczególnych elementów. Koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego skupia się na nieustannym ustalaniu priorytetów i dyskusji nad jej elementami. Z kolei zwolennicy praw człowieka argumentują, że każde prawo ma jednakowe, kluczowe znaczenie, a także nikt nie powinien ustalać, które jest mniej, a które bardziej, ważne. Jeżeli w koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego traktowano by je niepodzielnie, to wówczas można byłoby je uznać za prawa człowieka. Stąd też określenie bezpieczeństwa ludzkiego pociąga za sobą wyraźne, otwarte ustalenie priorytetów wolności i praw. Jednakże brak wspólnej zgody co do priorytetyzacji praw nie stanowi przeszkody, w rzeczywistości bardzo pomocne jest stosowanie obu podejść. Szeroki zakres praw, jakimi zajmują się zwolennicy praw człowieka, obejmuje sprawy dotyczące zarówno ludobójstwa, jak i kwestii związanych z polityką socjalną. Z kolei koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego odnosi się do konkretnych zagrożeń dla bezpieczeństwa i praw człowieka w kontekście jednostek lub grup. W zależności od problemu skupia się na elementach bardziej kluczowych kosztem innych. Jest to niezwykle przydatne w momencie, kiedy niektóre prawa człowieka są ze sobą sprzeczne, a w rzeczywistej sytuacji będą wymagały podjęcia trudnych wyborów między ich priorytetami. Wówczas koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego dokona oceny ważności praw w celu rozwiązania problemu¹²⁹.

Najbardziej kluczową różnicą w analizie obu koncepcji są środki realizacji ich celów. Na przykład zwolennicy praw człowieka będą korzystać z instrumentów prawnych, aby przeciwdziałać różnym formom ich łamania. Inaczej kwestia wygląda w przypadku koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego. Jej obrońcy będą wykorzystywać środki ekonomiczne i polityczne, a nawet militarne, a także będą urzeczywistniać bezpieczeństwo ludzkie z taką samą siłą i zdecydowaniem, jakie charakteryzują wysiłki na rzecz bezpieczeństwa narodowego¹³⁰.

¹²⁹ S. Alkire, *A Conceptual Framework for Human Security*, Oxford 2003, s. 37-39.

¹³⁰ *Ibidem*, s. 39-40.

ROZDZIAŁ II

Konflikt buddyjskich Bamarów z muzułmańskimi Rohindzami – kontekst historyczny naruszeń praw człowieka

Kontekst historyczny a w szczególności etnogeneza Bamarów i Rohindzów jest kluczowa dla zrozumienia późniejszych procesów, które zaszły pomiędzy tymi grupami. To zaszłości historyczne są jedną z głównych przyczyn fali nienawiści skierowanej w muzułmańskich Rohindza. Ten rozdział ma na celu przedstawienie etnogenezy Rohindzów i Bamarów, ich pierwsze kontakty, konflikty oraz walki. Zrozumienie tego wielowiekowego procesu pozwoli na głębszą analizę naruszeń praw człowieka i koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego przez rząd Mjanmy.

1. Od prehistorii do wojen anglo-birmańskich

1.1 Pojawienie się muzułmanów i ludów buddyjskich na Półwyspie Indochińskim

Terytorium dzisiejszego stanu Arakan, zamieszkiwanego przez muzułmanów Rohindza, od tysięcy lat było zamieszkiwane przez różne ludy i rządzone przez wielu władców. Według badacza Win Naing Tuna historię stanu Arakan można podzielić na cztery okresy: Dhanyawadi, Wethali (Vesali), Lemyo i Mrauk-U. Pierwszy z wymienionych, Dhanyawadi, rozpoczął się blisko 3000 lat p.n.e., a zakończył w 326 r. n.e. Przez ponad trzy tysiąclecia na tym terytorium panowały trzy dynastie Dhanyawadi. Drugi okres, Wethali, trwał zdecydowanie krócej – od 510 r. p.n.e. do 720 r. n.e. Podobnie jak w przypadku Dhanyawadi nieustannie dochodziło do wymiany władzy pomiędzy trzema dynastiami Wethali. W trakcie panowania pierwszej nich za sprawą króla Maha Sandra (lub Dven-Sandra) w 327 r. powstało miasto Wethali, które było oddalone zaledwie o 6 mil od miasta Mrauk-U. Ruiny miasta Wethali można podziwiać do dziś. Po jego zburzeniu w 794 r. miejscowa ludność przeniosła się w okolice delty Lemro, gdzie założono cztery miasta, a mianowicie: Pyinsar, Purain, Cheik i Laung-kyet. W ciągu blisko 6 stuleci panowania dynastii Lemro (w latach 818–1430) udało się nie tylko rozbudować miasta, lecz także doprowadzić do rozwoju tamtejszej społeczności. Jednak życie w pobliżu delty przysporzyło wielu problemów, a erozja rzeczna na przestrzeni setek lat doszczętnie zniszczyła ośrodki miejskie. Ostatnim okresem w dziejach stanu Arakan było panowanie Królestwa Mrauk U. Od 1430 r. do 1785 r. w Królestwie Mrauk U, którego

stolica znajdowała się w mieście o takiej samej nazwie, panował czas prosperity i nastąpił dynamiczny rozwój regionu¹³¹.

Buddyzm i hinduizm były praktykowane na obszarze stanu Arakan na długo przed islamem. Badacz Ashraf Alam przywołuje przykłady wizerunku Buddy Mahamuni w świątyni Shiri Gupta w Dinnyawadi (zbudowanego przez króla Sandathuriya żyjącego w latach 146–198 n.e.) oraz artefaktów hinduistycznych znalezionych w stanie Arakan, które datuje się na okres od I do X wieku¹³². Można zatem wysnuć wniosek, że buddyzm i hinduizm były obecne w stanie Arakan już w czasach dynastii Dhanyawadi oraz Wethali. Ashraf Alam przywołuje więcej szczegółów dotyczących drugiej z wymienionych dynastii. Miasto noszące również nazwę Wethali pełniło funkcję stolicy oraz głównego portu handlowego w regionie. Królowie z tego rodu poszerzyli zasięg władzy aż po region Óttogram znajdujący się obecnie w południowym Bangladeszu. Leżące na wschodzie Wethali było hinduskim królestwem Bengalu. Zarówno tworzący rząd, jak i ludność byli Hindusami podobnymi do tych żyjących w Bengalu. Początkowo lud Wethali wyznawał hinduizm i buddyzm. Później porzucił hinduizm na rzecz buddyzmu i islamu¹³³.

Arabscy kupcy zaczęli docierać do Zatoki Bengalskiej w VIII i IX wieku. Arabowie przybywali do prowincji Óttogram oraz stanu Arakan, chcąc nabyć bawełnę i drzewo sandałowe. Kupcy często odwiedzali te regiony również ze względu na kontakty z Chinami. Była to dla nich najłatwiejsza droga dotarcia do tego państwa i prowadzenia z nim interesów. Wędrowki Arabów do Zatoki Bengalskiej zostały udokumentowane na monecie z okresu panowania kalifa abbasydzkiego Haruna al-Rashida, która została odnaleziona w Paharpur. Na tej monecie wygrawerowano 172 rok według kalendarza muzułmańskiego (788 r. n.e.). Może występować związek między wyżej wymienionymi faktem a zacumowaniem statku arabskich kupców w Arakanie, ponieważ monety zostały wybite w 788 r., a przybycie statku datuje się na okres między 788 a 810 rokiem. Znalezienie monet w tym miejscu wynikało z faktu, że muzułmanie szerzyli islam w całym kraju podczas podróży służbowych, co stanowiło obowiązek religijny każdego z nich¹³⁴.

¹³¹ W. Naing Tun, *Prehistory to Proto-history of Myanmar: A Perspective of Historical Geography*, International Conference on Burma/Myanmar Studies Burma/Myanmar in Transition: Connectivity, Changes and Challenges, Chiang Mai, 24-25 July 2015.

¹³² M. Ashraf Alam, *A Short Historical Background of Arakan*, Chittagong 1999, s. 6.

¹³³ M. Ashraf Alam, *A Short Historical...*, op. cit., s. 7.

¹³⁴ M. Rahman, *Teaching of Arabic language in Barak valley a historical study (14th to 20th century)*, Assam 2009, s. 36.

Inną datę przybycia muzułmanów do stanu Arakan podaje Md Shamsuddoha. Według tego badacza islam dotarł do Arakanu już w 712 r. za sprawą marynarzy i kupców, którzy szerząc idee mistyki islamskiej (sufizmu), próbowali docierać do miejscowej ludności¹³⁵. Z kolei Francis Wade wspomina, że muzułmanie zjawili się w Arakanie ponad tysiąc lat przed pojawieniem się kanałów wzdłuż wybrzeża. Łodzie miały przyplływać głównie z Persji i Indii. Muzułmańscy handlarze nie planowali zostawać w Arakanie, jednak przeciwności losu oraz siły natury uniemożliwiały im powrót. Największą przeszkodą miały być monsuny w Zatoce Bengalskiej. W związku z niesprzyjającą pogodą muzułmańscy handlarze zostawali w lokalnych wioskach do momentu zakończenia pory monsunowej. Czekaając na lepszą pogodę, oddawali się zabawom oraz poznawali kobiety, które później poślubiali¹³⁶.

Wielu ówczesnych podróżników i geologów pisało o eskapadach arabskich do Arakanu. Przykładowo, z relacji Sulaimana (żyjącego w 851 r.), Abu Jaidul Hasana, Ibnu Khuradby (zm. 912 r.), Al-Masudiego (zm. 956 r.), Ibnu Howkala (napisał dziennik podróży w 976 r.), Al-Idrisiego (urodzonego w drugiej połowie XI w.), wiadomo, że arabscy kupcy zaczęli prowadzić działalność na obszarze między Arakanem a wschodnim brzegiem rzeki Meghna znajdującym się w dzisiejszym Bangladeszu¹³⁷. Ashraf Alam potwierdza przybywanie muzułmanów do Arakanu w celach handlowych. Powołuje się on na książkę pt. *Hanifa O Kaiyapuri* napisaną przez Shaha Barida Khana w XVI wieku. Ukazywała ona przybycie Mohammeda Hanifa do Maungdaw, gdzie spotkał królową Kaiyapuri oraz jej poddanych. Hanif miał porwać władczynię, a następnie zmusić ją do konwersji na islam i ożenku. Poddani Kaiyapuri również zostali zislamizowani oraz ucywilizowani (podobno byli dzikimi kanibalami)¹³⁸.

Około 788 r. niejaki Mahataing Sandaya wstąpił na tron. Władca założył nowe miasto na terenie starego Ramawadi (dystrykt Sandowan w stanie Arakan). Mahataing Sandaya zmarł po dwudziestu dwóch latach rządów. Za czasów jego panowania kilka statków rozbiło się u wybrzeży wyspy Ramree, a załoga, którą określa się za pomocą pojęcia „Mahometanie”, osiedliła się na wsi. Prawdopodobnie byli to arabscy muzułmanie¹³⁹. Muzułmanie, których statki rozbiły się w pobliżu Arakanu i którzy zamieszkali wśród lokalnej ludności, pozostali przy swojej religii oraz islamskich zwyczajach. Osiedlając się na tym terytorium, zostali

¹³⁵ M. Shamsuddoha, *Paradox Of Rohingya Crisis: A Legacy Of History*, [w:] *Burmese Nationalism Rohingya Crisis And Contemporary Politics*, eds. A. Bin Ali, S. Ahmed, Dhaka 2019, s. 54.

¹³⁶ F. Wade, *Myanmar's Enemy Within: Buddhist Violence and the Making of a Muslim 'Other'*, London 2017, s. 17.

¹³⁷ H. Siddiqui, *Muslim Identity and Demography in the Arakan State of Burma*, Seattle 2011, s. 6.

¹³⁸ M. Ashraf Alam, *A Short Historical...*, op. cit., s.8.

¹³⁹ R.B. Smart, *Burma Gazetteer – Akyab District*, Vol. A, Rangoon 1957, s. 19.

poddani procesowi asymilacji, co znalazło odzwierciedlenie w używaniu przez nich języka birmańskiego i przyjmowaniu lokalnych zwyczajów. Należy jednak mieć na uwadze, że komunikowali się między sobą za pomocą specjalnego dialektu łączącego w sobie cechy języka arabskiego oraz tego, którym na co dzień posługiwała się lokalna społeczność. Pomimo upływu czasu oraz częściowej asymilacji przez ponad tysiąc lat zachowali i kultywowali kulturę i religię przodków¹⁴⁰.

Jako potwierdzenie bytowania muzułmanów w Arakanie uznaje się świątynie typowe dla kultury islamskiej, czyli Babazi Sha Monayem of Ambari oraz Pir Badar Sha, które znajdują się niedaleko Akyab (dzisiejsze Sittwe). Prowadząc działalność handlową, Arabowie powoli kolonizowali stan Arakan, a następnie wewnętrzną część Birmy. Jednak to nie arabscy handlarze zajmowali się rozpowszechnianiem islamu, a czynili to fakirzy i sufi. Wspomniani mędracy odwiedzali odległe zakątki tylko po to, aby głosić islam wśród niewiernych. Wyższy charakter moralny i zapał misyjny tych wyznawców doprowadziły do przyjęcia islamu przez wiele osób¹⁴¹.

Pierwsze grupy osadnicze na tym obszarze były blisko spokrewnione z kulturami tubylczymi pochodzącymi nie tylko Azji Południowo-Wschodniej, lecz także z Indonezji i Australii. Z udokumentowanych źródeł przytaczanych przez A. Ibrahima wynika, że już 3 tysiące lat przed Chrystusem żyły grupy indoaryjskie, które przybyły znan Gangesu. Do X w. n.e. w Arakanie dominowała kultura hinduska. Do tego czasu nie można przypisywać tamtejszej ludności związków kulturowych z Bamarami, ponieważ wysokie góry niedaleko brzegu i trudny teren sprawiły, że kontakty drogą lądową z pozostałą częścią współczesnej Birmy były znacznie utrudnione. Badacz ten potwierdza, że w VII w. do Arkanu zaczęli przybywać Arabowie. Jednak region pozostał wielowyznaniowy, a hindusi, buddyści i muzułmanie żyli w pokoju. Do 1000 roku n.e. język oraz kultura arakańskich ludów zawierały wiele elementów arabskich i perskich. Dopiero od tego okresu zaczęły zacieśniać się związki między Arakanem i królestwami birmańskimi. Od 1000 r. Arakan zaczął nawiązywać stosunki gospodarcze z pozostałą częścią Birmy, tak samo jak z Bengalem i północnymi Indiami¹⁴².

¹⁴⁰ A. Karim, *The Rohingyas: History and Culture*, Chittagong 2000, s. 23–25.

¹⁴¹ M. Ashraf Alam, *A Short Historical...*, op. cit., s. 8–9.

¹⁴² A. Ibrahim, *The Rohingyas: Inside Myanmar's Hidden Genocide*, London 2016, s. 35–36.

1.2 Królestwo Paganu

Sytuacja zaczęła się zmieniać około 1050 roku, gdy władca Królestwa Paganu – Anawratha Minsaw – najechał Arakan i zmusił miejscową ludność do poddaństwa. W arakańskich kronikach odnotowano to wydarzenie jako inwazję na Arakańczyków w celu kradzieży świętego posągu Maha Muni (wizerunku Buddy). Jest to pierwszy udokumentowany kontakt w historii między królami birmańskimi i arakańskimi. Warto również wspomnieć o morderstwie arakańskiego króla Min Bilu przez jego ministra Athinkhaya, do którego doszło w 1068 roku. W odwecie, syn zamordowanego króla, Min-Ye-Baya, zwrócił się do ówczesnego króla Paganu – Kyansittha – i poprosił o pomoc w odzyskaniu tronu. Król Kyansittha ze względu na toczące się walki w jego królestwie odmówił udzielenia wsparcia. W 1104 r. Min-Ye-Baya – książę Letya Minnan – zwrócił się o pomoc do wnuka króla Kyansittha. W ten sposób książę Letya Minnan odzyskał tron Arakanu i ustanowił dynastię Prem. Od tego momentu i nawiązania bliskiej współpracy królów arakańskich i pagańskich Birmańczycy zaczęli przejawiać zainteresowanie Arakanem. Arakańczycy zbuntowali się jednak przeciwko rządowi birmańskiemu, gdy Królestwo Paganu osłabło w połowie XIII wieku. Wkrótce potem armia Kubłaj Chana najechała Królestwo Paganu pod koniec XIII w., dzięki czemu Arakan odzyskał suwerenność¹⁴³.

Poszukując genezy buddyzmu w stanie Arakan przywołać należy opinię Mohammeda Yunusa, który datuje początki tej religii na omawianym obszarze na w I w. n.e. W VIII w. buddyści w Indiach byli prześladowani przez tamtejszego przywódcę – Sankaracharijya – co zmusiło ich do ucieczki. Schronienie mieli znaleźć w Arakanie, kiedy u władzy była dynastia Chandra. Również buddyjscy uchodźcy z Bengal, podczas podboju Tybetu w VIII i IX w., przybyli do Arakanu, czyli do najbliższego miejsca, gdzie mogli swobodnie wyznawać swoją religię¹⁴⁴. Ustalenia te potwierdza również Tahir Ba Tha do X w., według którego stan Arakan był zamieszkały i rządony przez Hindusów, a początek końca ich dominacji w Arakanie stanowiło zniszczenie miasta Vesali w 957 r. przez armię tybetańsko-bamarską oraz zabójstwo króla dynastii – Sula Chandry. Armia przejęła władzę nad regionem, a hinduska dynastia Pala nie była wówczas w stanie odeprzeć natarcia tybetańsko-bamarskich wojsk. W 994 r. król Ngapinngaton przeniósł stolicę z Vesali do Sanbawet, aby ułatwić komunikację z Birmą. Każdy

¹⁴³ K. Maung Saw, *On the Evolution of Rohingya Problems in Rakhine State of Burma*, http://www.burmalibrary.org/docs21/Khin-Maung-Saw-NM-2005-On_the_Evolution_of_Rohingya_Problems_in_Rakhine_State_of_Burma-en-red.pdf, [dostęp 07.03.2020].

¹⁴⁴ M. Yunus, *A History of Arakan (Past & Present)*, Chittagong 1994, s. 18–19.

z późniejszych władców utrzymywał bliskie kontakty z birmańską dynastią Pagan¹⁴⁵. Z czasem społeczność lokalna oraz tybetańsko-bamarska zaczęły nawiązywać ze sobą bliższe relacje, w wyniku czego powstała nowa, indo-mongoidalna grupa etniczna – Rakhine. Można z tego wywnioskować, że Rakhine mają korzenie tybetańsko-bamarskie (Mongolowie) i hinduskie (Vesali – Ariowie).

Arakańscy buddyści nazywali siebie „Rakhine”, a swój kraj – „Rakhinepyi”. Nie odnaleziono żadnych źródeł pisanych w języku birmańskim sprzed XII wieku. Znalaziono natomiast literaturę *sangady* (sanskrytu) napisaną pismem *nagari*, typowym dla języka hindi. Początków literatury birmańskiej w Arakanie należy upatrywać w XII wieku. Choć dzisiejsi Rakhine są blisko spokrewnieni przede wszystkim z Bamarami, to w ich żyłach płynie domieszka hinduskiej krwi. Język, którym posługują się Rakhine, niewiele różni się od birmańskiego. Różnice te dotyczą w szczególności tego, że w języku Rakhine są 42 sylaby, czyli o osiem mniej niż w języku birmańskim. Jak podkreśla Tahir Ba Tha, język Rakhine może być uważany za archaiczny dialekt języka birmańskiego¹⁴⁶.

Arakan podlegał pod jurysdykcję Królestwa Paganu w latach 1044–1077. Po tym okresie udało się mieszkańcom Arakanu odzyskać niepodległość. Do 1287 r. Arakan był jednak w mniejszym lub w większym stopniu podległy władcom Królestwa Paganu, a mianowicie składano hołd pogańskim królom jako wyraz uznania dla ich zwierzchnictwa. Buddyści zamieszkujący Arakan (głównie Rakhine) zaczęli wyrażać sprzeciw wobec rządów przychylnych Bengalowi. W związku z tym udali się w 1374 r. do Królestwa Ava (powstałego po upadku Imperium Paganu), prosząc o interwencję. Skala udzielonej pomocy jednak była niewielka, a problem został nierozwiązany.

1.3 Rozwój Arakanu

W XV wieku nastąpił punkt zwrotny w historii Arakanu. Na początku XV wieku ówczesny król Arakanu, Naramekhla Min-Saw-Mun (sprawujący władzę od 1404 r.), podjął decyzję o ataku na ziemie birmańskie. Po porażce, w ramach rewanżu, król birmański zaatakował Arakan i zajął stolicę Launggyet (1406 r.). Naramekhla Min-Saw-Mun uciekł do Bengalów, gdzie został przyjęty przez lokalnych monarchów. Schronił się u niejakiego króla

¹⁴⁵ M.A. Tahir Ba Tha, *A Short History of Rohingya and Kamas of Burma*, tłum. A.F.K. Jiliani, M. Ashraf Alam, Chittagong 2007, s. 7–8.

¹⁴⁶ *Ibidem*, s. 8–9.

Thu-ra-tan. Naramekhla Min-Saw-Mun pomógł Thu-ra-tanowi w bitwie defensywnej przeciwko królowi Delhi. W ramach podziękowania Thu-ra-tan wraz z armią pomogli Min-Saw-Munowi odzyskać tron Arakanu. Po odzyskaniu władzy, Arakan musiał podporządkować się królowi Thu-ra-tan, zostając formalnie wasalem Bengalów. Od tego momentu monety królów Arakanu nosiły na rewersie ich imiona i tytuły napisane pismem perskim¹⁴⁷.

To wydarzenie miało daleko idący wpływ na historię Arakanu i rozprzestrzenianie się w nim wpływów muzułmańskich. Naramekhla Min-Saw-Mun spędził 25 lat w Bengalach, gdzie poznał miejscową ludność i jej kulturę oraz nauczył się języka bengalskiego. Podobnie sytuacja wyglądała w przypadku mieszkańców Arakanu, którzy towarzyszyli królowi i musieli nauczyć się wielu rzeczy od wyznających islam bengalskich gospodarzy. Kiedy Naramekhla Min-Saw-Mun wrócił do Arakanu, wprowadził walutę wzorowaną na tej bengalskiej. W tamtym czasie jeszcze nie wykształciła się arakańska literatura, jednak dzięki dziedzictwu bengalskiemu, perskiemu i arabskiemu zaczerpniętemu podczas wygnania w Bengalach zaczęły powstawać lokalne dzieła inspirowane islamem¹⁴⁸.

Arakan był zamieszkiwany nie tylko przez jego rodowitych mieszkańców. Wielu Bengalczyków migrowało z królem Min-Saw-Munem. Część z nich miała przybyć do Arakanu, kiedy próbowano przywrócić Min-Saw-Munowi na tron. Nie chcieli wracać w obawie przed negatywnymi skutkami porażek ich misji. Podczas wyprawy do Arakanu, która zakończyła się detronizacją tamtejszego króla (1430 r.), Min-Saw-Munowi towarzyszyło kilka tysięcy osób. Wśród nich najliczniejszą grupę stanowiło wojsko. Ponadto podróżowało z nim wielu pomocników – Bengalczyków różnych profesji, takich jak kucharze, lokaje, nosiciele namiotów i przewoźnicy. Część z żołnierzy oraz załogi pomocniczej nie powróciła do domu, ponieważ zaczęli służyć przywróconemu na tron królowi. Można z tego wywnioskować, że wspomniani żołnierze w znaczącym stopniu przyczynili się do powiększenia populacji muzułmańskiej w Arakanie¹⁴⁹.

Pierwsze oznaki islamskich wpływów w Arakanie można zauważyć już za czasów rządów króla Naramekhla Min-Saw-Mun oraz jego następców. Mianowicie nadawano wówczas tytuły islamskie królom arakańskim, a także zatrudniano muzułmanów w administracji oraz przyjęto bengalską monetę. Autor podkreśla, że w XV wieku większość społeczeństwa w Arakanie miała głównie perskie i indyjskie korzenie. Z czasem zaczęli

¹⁴⁷ A.P. Phayre, *History of Burma*, London 1884, s. 78.

¹⁴⁸ A. Karim, *The Rohingyas: History...*, op. cit., s. 26–28.

¹⁴⁹ Ibidem, s. 28–29.

migrować również mieszkańcy Bengalu, którzy byli zarówno celowo pozyskiwani przez arakańskich królów, jak i sprzedawani do niewoli¹⁵⁰.

Wpływy muzułmańskie zaczęły pojawiać się w Bengalu dopiero w 1203 roku. Bliskie relacje Arakanu północnego z Bengalem sprawiły, że na tym obszarze zaczęto wyznawać islam. Jednak należy pamiętać, że do 1430 r. Bengal w znikomym stopniu wpływał na Arakan. Dopiero wraz z zawiązaniem swoistego sojuszu skutkującego odzyskaniem przez Naramekhla Min-Saw-Muna władzy w Arakanie, wpływy Bengalu – jak wskazano wcześniej – zaczęły rosnać. Arakan podlegał Bengalowi do 1531 roku. Nawet po uniezależnieniu się od sułtanów bengalskich królowie Arakanu kontynuowali zwyczaj używania tytułu muzułmańskiego oprócz tytułu birmańskiego i palijskiego. Wynikało to z tego, że znaczną część poddanych stanowili muzułmanie, a wiele zwyczajów oraz metod administracyjnych zaczerpnięto z kultury islamskiej¹⁵¹.

Nieco inny punkt widzenia przedstawia Ashraf Alam w monografii pt. *A Short Historical Background of Arakan*. Według niego w 1429 roku Nadir Shah oddelegował generała Wali Khana wraz z 20-tysięczną armią Pathan do podbicia Arakanu, a Naramekhla Min-Saw-Muna przywrócono na tron. Jednak szybko doszło do sporu pomiędzy Wali Khanem a Naramekhla Min-Saw-Munem. Spierali się o wprowadzenie języka perskiego jako sądowego w Arakanie. Generał Wali Khan aresztował króla Naramaikhla Min-Saw-Muna i zamknął go w Balutaungu. Wali Khan rządził Arakanem przez rok i wprowadził język perski, który był językiem państwowym do 1845 roku. Jednak parę lat później Naramekhla Min-Saw-Munowi udało się ponownie podbić Arakan dzięki pomocy drugiej armii wysłanej przez Nadir Shaha pod dowództwem generała Sandi Khana¹⁵².

Z kolei Ba Tha w artykule pt. *Muslims in Arakan (Burma): A Brief Study of the Rohingyas, a Muslim Racial Group of Arab Descent in Arakan* sugeruje, że w latach 1430–1530 Arakan był wasalem sułtanów z Gaur. Ludność miała uczyć się historii zarówno islamu, jak i muzułmańskich władców Indii, choć większość z nich wyznawała buddyzm. Nawet po tym okresie arakańscy królowie uczyli się historii i polityki oraz byli biegli w studiach muzułmańskich, w szczególności za czasów panowania Min Bina (1531–1553). Wówczas

¹⁵⁰ A.M. Thawngmung, *The politics of indigeneity in Myanmar: competing narratives in Rakhine state*, „Asian Ethnicity”, 2016, vol. 17, no. 4, s. 530–531.

¹⁵¹ M. Yegar, *The Crescent in Arakan*, <https://www.thestateless.com/wp-content/uploads/2015/01/The-Crescent-in-Arakan-by-Moshe-Yegar-University-of-Jarulsellam.pdf>, [dostęp 21.03.2020].

¹⁵² M. Ashraf Alam, *A Short Historical...*, op. cit., s. 12.

wiele ważnych stanowisk, takich jak ministrowie, generałowie, lekarze, zajmowali muzułmanie¹⁵³. W 1434 roku Naramekhla Min-Saw-Muna zastąpił jego brat, Min Khari, znany również jako Ali Khan, który ogłosił niezależność od Gaura. Z kolei syn Ali Khana – Basawpyu, który zastąpił ojca w 1459 roku, postanowił wykorzystać słabość ówczesnego sułtana Bengalu – Barbeka Shaha z Gaur – i przejął Óttogram. Sprawujący władzę w Arakanie nadal posługiwali się tytułami muzułmańskimi. Jednak Arakan przestał być wasalem Bengalu, a używanie tytułów muzułmańskich miało podkreślić niepodległość Óttogramu. Miasto to znajdowało się pod jurysdykcją Arakanu do 1666 roku, kiedy Bengalczycy zdobyli je i na stałe przyłączyli do Indii¹⁵⁴.

Po śmierci Naramekhla Min-Saw-Muna, jego następca zaczął ekspansję na północ, w szczególności poprzez regularne wyprawy na Bengal. Na początku XVII w. do wybrzeży Bengalu i Arakanu przybyły portugalskie łodzie. Wojska arakańskie nawiązały kontakt z Portugalczykami, z którymi zawarto układ. Arakańczycy mieli im pomagać w zdobywaniu ziem nad Gangesem. Z kolei Portugalczyki mieli bronić granic Arakanu. Wspólne zbrojne wypadki arakańsko-portugalskie na Bengal trwały do końca XVIII w. i ustały całkowicie dopiero wraz ze wzmocnieniem brytyjskich sił morskich w Zatoce Bengalskiej¹⁵⁵.

Ważnym momentem w historii Arakanu był okres panowania króla Min Bina, posługującego się również imieniem „Zabuk Shah”. Kiedy wstąpił na tron w 1531 r., był zupełnie niezależny. Faktu, iż królowie Arakanu posługiwali się nadal tytułami muzułmańskimi, a wielu wyznających islam poddanych zajmowało ważne stanowiska na dworze, a także w handlu, administracji i sądach, nie traktowano jako naruszenia czy zagrożenia niezależności Arakanu. Na dworach nie brakowało elementów typowych dla kultury arabskiej, takich jak haremy, eunuchowie oraz kaci. Król Min Bin zapobiegł również przejęciu Arakanu przez birmańską dynastię Taungoo¹⁵⁶. Po śmierci Min Bina w 1554 r. sułtan bengalski – Shamsuddin Abu Muzaffar Mohammad Shah – podbił arakański wówczas Óttogram, a zwycięskim

¹⁵³ B. Tha, *Muslims in Arakan (Burma): A Brief Study of the Rohingyas, a Muslim Racial Group of Arab Descent in Arakan*, „The Islamic Review” 2016, s. 26–27.

¹⁵⁴ D.G.E. Hall, *A History of South-East Asia*, London 1981, s. 413.

¹⁵⁵ M. Yegar, *The Muslims of Burma*, Wiesbaden 1972, s. 18–19.

¹⁵⁶ Tabin Shwehti, ówczesny król z dynastii Tuangoo, zamierzał podbić Arakan. Jednak Min Bin, spodziewając się ataku, wzmocnił stolicę, aby odeprzeć natarcie. Gubernator Sandoway, brat Min Bina, spiskował z Tabinem Shwehti przeciwko niemu. W 1544 r. wojska Shwehtiego udały się w kierunku Arakanu, aby przeprowadzić atak, ale z powodu silnej formacji defensywnej wojsk Min Bina zmuszone były do odwrotu. Dwa lata później ponownie Shwehti chciał zdobyć Mrauk-U, jednak nie odniósł sukcesu. Ostatecznie doszło do rozejmu, a Min Bin przebaczył bratu i pozwolił mu ponownie objąć stanowisko gubernatora. Patrz: S.W. Cocks, *A Short History of Burma*, London 1910, s. 71.

wojskom nakazał udać się na południe. Wojsko zmusiło Arakan do poddania się oraz do poddaństwa Bengalowi. W celu upamiętnienia zwycięstwa nad królem Arakanu Mohammad Shah nakazał wybite monety w Arakanie, które datuje się na lata 1554–1555.

W 1580 r. król Tripury, Amar Manikya, zdobył Óttogram, co doprowadziło do konfliktu zbrojnego. Został on zakończony w 1582 r. Za najbardziej znaczący rezultat wojny uznaje się rozstrzygnięcie trwającej od wieków rywalizacji między Arakanem i regionem Tripura o władzę nad Óttogramem. Arakańczycy przejęli cały Óttogram i zachowali ten obszar przez następne stulecie. Aby utrzymać to terytorium, Sikandar Shah zawarł porozumienie z Portugalczykami. Zezwolił Portugalczykom na prowadzenie handlu na szeroko zakrojoną skalę na obszarze jego królestwa. Dobre relacje z Portugalczykami uległy pogorszeniu, gdy w 1590 r. jeden z portugalskich handlarzy, Antonio de Souza Godinha, zaatakował i zdobył port w Óttogram. Sprawa została rozwiązana w drodze postępowania pojednawczego¹⁵⁷. Podobnie sytuacja wyglądała w Diandze (portugalskiej osadzie położonej na wybrzeżu morskim na południe od ujścia Kurnaphuli, około dwudziestu mil na południe od obecnego miasta Óttogram). Portugalskie łodzie zaczęły regularnie atakować i okradać lokalnych marynarzy. Król Arakanu zaatakował Diangę na początku 1607 roku. Miasto zostało zajęte, a jego mieszkańcy wymordowani. Kilkoro Europejczyków (głównie Portugalczyków) uciekło drogą morską z wybrzeży Arakanu¹⁵⁸.

Współpraca Arakanu z Portugalczykami stała się przedmiotem badań prowadzonych przez Cayetano J. Socarra, zaprezentowanych w artykule pt. *The Portuguese in Lower Burma: Filipe de Brito de Nicote*. W 1599 roku król Arakanu, Min Razagri, zdobył miasto Pegu będące strategicznym punktem na mapie Birmy. Mógł tego dokonać dzięki ogromnej pomocy ze strony Portugalczyków, w szczególności Filipe de Brito i Salvador Ribeyro de Souza. Należy nadmienić, że w tym czasie wielu innych władców w Azji Południowo-Wschodniej zwracało się do Portugalczyków o pomoc. Portugalczycy byli bardzo lubiani i doceniani przez miejscowych władców za ich doskonałe umiejętności wojskowe oraz odwagę, dzięki czemu uznawano ich za elitarnych żołnierzy. Król Arakanu w ramach wdzięczności za pomoc przy zdobyciu Pegu ofiarował Portugalczykom port Syriam na lewym brzegu rzeki Pegu. Portugalczycy zaczęli wykorzystywać przychylność Arakanu, aby zdominować tamtejszą

¹⁵⁷ M. Yunus, *A History of...*, op. cit., s. 25–26.

¹⁵⁸ A.P. Phayre, *History of Burma...*, op. cit., s. 173–174.

ludność. Jak podaje C.J. Socarra, polityka portugalska ukierunkowana była na przejęcie kontroli nad terytorium dzisiejszej Dolnej Birmy, aby zdominować Zatokę Bengalską¹⁵⁹.

Z kolei Moshe Yegar analizując relacje między Arakanem a Portugalczycami wskazuje na fakt podbicia w 1613 r. miasta Syriam przez króla Anaukpetluna z dynastii Taungu. Portugalcy i muzułmańscy żołnierze, a także marynarze, którzy w przeważającej części wyznawali islam, zostali wzięci do niewoli, a następnie osiedlili się w Myedu i innych częściach sąsiednich dzielnic – Sagaing, Yamethin i Kyaukse. Otrzymali ziemię jako zapłatę za usługi dla króla. Musieli regularnie dostarczać 150 muszkietierów do straży pałacu¹⁶⁰.

W XVII w. muzułmanie osiedlili się w stolicy Mrohaung i zajmowali stanowiska w na różnych szczeblach administracyjnych oraz w sądach. Potwierdzeniem są dzienniki ojca Fraya Sebastiena Manrique'a, świadka uroczystości koronacyjnej króla Arakanu, która odbyła się 23 stycznia 1635 roku. Podczas procesji koronacyjnej można było dostrzec kontyngent w całości złożony z muzułmańskich żołnierzy, wynajęty przez muzułmańskiego oficera, Lashkara Wazira. Oficer ten jechał na irackim koniu, a kontyngent składał się z sześciuset żołnierzy¹⁶¹.

Duży napływ muzułmanów z Bengalu do Arakanu nastąpił w połowie XVII w., na skutek przewrotu politycznego w Indiach¹⁶². W latach 60. XVII w. około tysiąca muzułmanów

¹⁵⁹ C.J. Socarras, *The Portuguese in Lower Burma: Filipe de Brito de Nicote*, „Luso-Brasilian Review” 1966, vol. 3, no. 2, s. 3–20.

¹⁶⁰ M. Yegar, *The Muslims of...*, op. cit., s. 12.

¹⁶¹ A. Karim, *The Rohingyas: History...*, op. cit., s. 49–51.

¹⁶² Cesarz Imperium Mogołów – Shah Jahan – miał czterech synów: Dara Shikoh, Shuja, Aurangzib i Murad. Chcąc uniknąć walki o władzę pomiędzy nimi, podzielił podległą sobie ziemię na cztery części. Gdy poważnie zachorował w 1658 r. jego synowie zaczęli walczyć o objęcie tronu. Aurangzib zabił Dara Shikoha i Murada. Z kolei Shah Shuja uciekł i schronił się w Arakanie. Król Arakanu Sanda Thudhama-Chandra Sudharma, zgodził się udzielić azylu Shah Shuji i jego rodzinie. W 1660 r. Mongołowie wraz z Portugalczycami eskortowali Shaha Shuję do Mrohaung (Mrauk U). Po drodze król Sanda Thudhama-Chandra Sudharma zaproponował, że poślubi córkę Shuji. Po usłyszeniu odpowiedzi odmownej, król Arakanu zamordował Shuję wraz z całą rodziną. Por. A. Karim, *The Rohingyas: History...*, op. cit., s. 49–51. Nieco inaczej sytuację związaną z Shah Shują opisuje Stephan Egbert Arie van Galen w publikacji pt. *Arakan and Bengal: the rise and decline of the Mrauk U kingdom (Burma) from the fifteenth to the seventeenth century AD*. W grudniu 1656 r. do Arakanu dotarły wieści o tym, że bengalski gubernator, Shah Shuja, planuje zaatakować Arakan. Arakańczycy natychmiast zaczęli się mobilizować. Zajęli się naprawą fortów zarówno w Cottogramie, jak i na granicy między Bengalem a Arakanem. Postawiono również w gotowość flotę. Przygotowania nabrały takiego rozmachu, że pod koniec stycznia armia (zarówno flota, jak i piechota) liczyła blisko 100 tysięcy osób. Początkowo Shuja zajął się atakiem na region Tripura. W 1657 r., kiedy cesarz Shah Jahan poważnie zachorował, na następcę mianował swojego syna – Dara Shukoh. Próby przejęcia przez Shuję władzy zakończyły się niepowodzeniem, a jego armia kilkakrotnie odniosła porażkę w potyczkach z jego braćmi. Ostatecznie Shuja został pokonany przez swojego brata, Aurangzeba w grudniu 1658 roku. Na czele jego armii stał generał Mir Jumla. W kwietniu 1660 roku Shuja został ostatecznie zmuszony do ucieczki do Dhaki, którą opuścił już 6 maja tego samego roku. Początkowo Shaha Shuja miał zamiar przedostać się do Mekki, a potem do Persji lub Turcji. Niesprzyjająca pora monsunowa sprawiła, że został zmuszony do poszukiwania schronienia. W tym celu wybrał Arakan, do którego przybył 26 sierpnia 1660 roku. W drodze z Bengalu do Arakanu Portugalczycy, którzy zostali wysłani, by poprowadzić Shah Shuję na miejsce, obrabowali go ze znacznej części jego skarbu. Wzięli biżuterię, złoto i gotówkę ważące ok. 23 ton w złocie. Po zakończeniu sezonu monsunowego arakański król, Chandra Sudarma, nie chciał pozwolić Shuji opuścić Arakanu. Wynikało to z wcześniejszej

przybyło do Arakanu. Byli wśród nich żołnierze. Zostali wcieleni do straży królewskiej jako jednostka łucznicza, tzw. *kamanowie* (perskie *kaman* oznacza „łuk”, a *kamanchi* – „łucznicz”) ¹⁶³. Kamanów uważa się za bardzo sprawnych łuczników i wojowników. Służąc w jednostce ochronnej króla Arakanu, rósł ich prestiż i wpływy w społeczeństwie. Słyszając o ich potęgze, wiele osób z Górnych Indii chciało do nich dołączyć. Od 1690, przez około 20 lat Kamanowie sprawowali całkowite rządy w Arakanie aż do 1710 roku, gdy zostali pokonani przez Maha Danbado, a nowy władca deportował łuczników do Thayagon, Thinganet, Thakeybin, Rambree i Sandaway ¹⁶⁴. Kamanowie zachowali jednak wysoką pozycję i odegrali ważną rolę w stabilizacji regionu. Ich siła rosła z roku na rok. Jednostki te były nieustannie wzmacniane przez afgańskich najemników z północnych Indii. W spisie z 1931 r. zarejestrowano ogółem 2686 Kamanów ^{165 166}.

1.4 Problemy Arakanu

Napięcia w stosunkach Arakanu i Bengalu narastały. W 1665 roku Imperium Mogołów z inicjatywy Shayista Khana postanowiło utworzyć ogromną flotę mającą pokonać arakańską armadę. W 1666 r. doszło do ważnego wydarzenia na mapie historycznej Azji Południowo-

obietnicy Shuji, który oddał kilkanaście bengalskich miast w zamian za azyl. Shah Shuja odczuwał coraz większy niepokój z powodu przymusowego pobytu w Arakanie, w związku z czym poprosił króla Arakanu o pozwolenie na spędzenie czasu poza Mrauk-U. Ukrył się pod tym miastem, w czym pomogli mu muzułmańscy mieszkańcy Arakanu. W styczniu 1661 r. ok. 80 dobrze uzbrojonych, bengalskich sprzymierzeńców Shah Shuji zebrało się w Mrauk U, aby go odnaleźć. O działaniach sprzymierzeńców Shaha Shuji dowiedziała się arakańska armia i doszło do walk pomiędzy obozami. Ostatecznie sprzymierzeńcy Shuji podpalili Mrauk-U, przez co spłonęły tysiące domów oraz niektóre pagody i świątynie. Chandra Sudarma był rozwścieczony ogromem zniszczenia i wydał rozkaz poszukiwania, a następnie zabicia Shah Shuji. Ostatecznie 7 lutego 1661 roku odnaleziono księcia. Podobno udało mu się ponownie uciec wraz z ok. 300 sprzymierzeńcami. Natomiast synowie Shuji oraz większość osób z jego orszaku zostało schwytanych 15 lutego 1661 roku. Kupcom holenderskim i muzułmańskim natychmiast nakazano, aby ich statki spłynęły w dół rzeki. Nie odnaleziono jednak księcia, który prawdopodobnie został zabity. Synowie Shuji zostali zwolnieni, jego żony włączone do haremu, zaś żołnierzy rozdzielono wśród arakańskich arystokratów. Por. S.E.A van Galen, *Arakan and Bengal: the rise and decline of the Mrauk U kingdom (Burma) from the fifteenth to the seventeenth century AD*, Leiden 2008, s. 182–188.

¹⁶³ M. Yegar, *The Muslims of...*, op. cit., s. 24.

¹⁶⁴ M.A. Tahir Ba Tha, *A Short History...*, op. cit., s. 27-28.

¹⁶⁵ M. Yegar, *The Muslims of...*, op. cit., s. 24.

¹⁶⁶ Kamanowie do dziś żyją w Arakanie. Posługują się językiem arakańskim. Wyznają islam, a w ich kulturze występuje wiele afgańskich elementów. Należy jednak wskazać, że nie są zbyt religijni. Przyczyn takiego stanu rzeczy należy upatrywać przede wszystkim w kulturze buddyjskiej, która przeniknęła do ich świadomości ze względu na związki osobami wyznającymi buddyzm. Kobiety najczęściej zajmują się sprzedażą warzyw i owoców oraz tkanin, głównie w Akyab, Rambree i Sandaway. Małżeństwo między Kamanami a Rohingya nie należy do rzadkości. Ich dzieci stają się Kamanami, jeśli wychowują się wśród nich, natomiast czują przynależność do Rohingya, jeśli dorastają wśród tej grupy. Takie osoby są powszechnie spotykane w dystrykcie Akyab. Por. M.A. Tahir Ba Tha, *A Short History...*, op. cit., s. 28.

Wschodniej. Siły Shayista Khana, składające się z 6500 ludzi i 288 łodzi, zajęły Cótogram w 36 godzin. Był to ogromny cios dla Arakanu i kres świetności królestwa¹⁶⁷.

Shayista Khan uważał, że musi podbić miasto portowe, aby odzyskać flotę bengalską. W 1664 r. awansowano nowych oficerów do kierowania armadą i wręczono im szaty honorowe. W międzyczasie sprowadzano drewno i stoczniovców z dzielnic Bengalu i okolic, dzięki czemu była możliwa rozbudowa floty, która została zmobilizowana w pobliżu Noakhali. Jeden z dowódców, Ibn Husain, dowodził 288 statkami – zarówno większymi fregatami, jak i mniejszymi statkami, takimi jak paranda. Walki rozpoczęły się 31 stycznia 1666 r. i toczyły się na lądzie i wodzie. Miesiąc później udało się przekroczyć bramy fortecy w Cótogramie. Wojska chciały kontynuować podboje, jednak z uwagi na zbliżającą się porę monsunową i wyczerpywanie się zapasów podjęto decyzję o wycofaniu się i zabezpieczeniu przyczółku w Cótogramie¹⁶⁸. Upadek miasta znacząco osłabił królestwo Arakanu. Arakańczycy nigdy nie odzyskali dawnej pozycji, władzy i prestiżu. Wraz z upadkiem portu w miejscowości Ramu w połowie lutego 1666 r. zakończył się jeden z podstawowych etapów stosunków arakańsko-bengalskich¹⁶⁹.

Na kilkadziesiąt lat Arakan pogrążył się w chaosie. W 1777 r. Aung Sun, pochodzący z wyspy Rambree, zdetronizował panującego króla, Sandę Wimala Radżę, i sam ogłosił się władcą. Po stłumieniu buntu, który wkrótce wybuchł, w 1783 r. na tron wstąpił Thamad Raja, który był ostatnim, niezależnym królem Arakanu¹⁷⁰. W 1784 r. został usunięty przez Bodawpayę, władcę z dynastii Konbaung. Doszło do aneksji Arakanu do Birmy, co znalazło potwierdzenie w tym, że oddziały Bodawpaya zabrały święty wizerunek Buddy Mahamuni do Mandalaj¹⁷¹. Duża liczba mieszkańców uciekła przed okrucieństwami Bamarów i osiadła w Cótogramie oraz w innych częściach Dolnego Bengalu¹⁷². W kolejnych latach tysiące mieszkańców Arakanu zostało zabitych lub przymusowo wcielonych do wojska. Około 100 tysięcy uchodźców uciekło do kontrolowanego przez Brytyjczyków Bengalu. W brytyjskiej dokumentacji można znaleźć informacje także o uchodźcach muzułmańskich przybywających do Bengalu oraz – co ciekawe – o muzułmanach w nowej administracji Arakanu¹⁷³.

¹⁶⁷ M. Ashraf Alam, *A Short Historical...*, op. cit., s. 22.

¹⁶⁸ R. Choudhury, *An eventful politics of difference and its afterlife: Chittagong frontier, Bengal, c. 1657–1757*, „The Indian Economic and Social History Review”, 2015, vol. 52, no. 3, s. 283–285.

¹⁶⁹ A.M. Khan, *The Arakanese in Bangladesh a socio cultural study*, Calcutta 1992, s. 44–45.

¹⁷⁰ M. Ashraf Alam, *A Short Historical...*, op. cit., s. 22

¹⁷¹ M. Smith, *Arakan (Rakhine State). A Land in Conflict on Myanmar's Western Frontier*. Amsterdam 2019, s. 14.

¹⁷² R.B. Smart, *Burma Gazetteer...*, op. cit., s. 28-29.

¹⁷³ M. Smith, *Arakan (Rakhine State)...*, op. cit., s. 14

Skala represji była dużo większa, o czym pisze Chowdhury R Abrar w artykule *Repatriation Of Rohingya Refugees*. Po podbiciu Arakanu wybuchła wojna partyzancka, podczas której armia birmańska dopuszczała się okrutnych zbrodni w Arakanie. Mężczyzn mordowano, a kobiety, które trafiły do niewoli, wysłano do Birmy. C.R. Abrar podaje, że około 6000 młodych ludzi z Arakanu zostało wysłanych do prac przy jeziorze Meiktila i żaden z nich nie wrócił¹⁷⁴. Ponadto część arakańskich więźniów została zmuszona do budowy 500-metrowej pagody w Mingun w Birmie. Represje wobec mieszkańców Arakanu skutkowały protestami i walką z birmańskim oprawcą. Jedną z pierwszych poważniejszych prób pokonania birmańskiej armii miała miejsce w 1791 roku. Niepowodzenia w walce skutkowały jeszcze większymi represjami, w wyniku czego – według szacunków Abrara – zamordowano aż 200 tys. Arakańczyków. Kolejną próbę walki Arakańczycy podjęli w 1796 roku. Podobnie jak poprzednia zakończyła się niepowodzeniem i doprowadziła do masowego napływu uchodźców z Arakanu do obszaru Koks Badżar. Miało wtedy uciec prawie dwie trzecie ludności Arakanu, w tym duża część społeczności muzułmańskiej. Za kierunek ucieczki obrali Óttogram. Oznaczało to początek okresowych napływów uchodźców z Arakanu do Bengalu¹⁷⁵.

Czterdzieści lat panowania Bodawpaya oraz jego następców (1784–1824) negatywnie wpłynęło na Arakan. Siły birmańskie zburzyły meczety, świątynie i kapliczki oraz zagrabiły wiele skarbów Arakanu (np. posąg Mahamuni). Około 20 tys. mieszkańców schwytano i przewieziono jako więźniów do Ava. Byli oni zmuszani do przymusowej pracy niewolniczej oraz pracy dla wojska. Ponad połowa mieszkańców Arakanu (w tym muzułmanie, hinduiści i buddyści) szukali schronienia w Bengalu. Przez 40 lat „kolonizacji” Arakanu przez Bamarów wszystko, co było materialnie i kulturowo islamskie, zostało zrównane z ziemią. Z danych Habiba Siddiquia wynika, że muzułmanie mieszkający w Mrohaung, stolicy królestwa Mrauk-U, mogli stanowić prawie połowę populacji. Przepuszczalnie populacja muzułmanów mogła wzrosnąć do ponad 300 tys. w 1784 roku¹⁷⁶.

¹⁷⁴C.R. Abrar, *Repatriation Of Rohingya Refugees*, <https://www.burmalibrary.org/sites/burmalibrary.org/files/ob1/docs/Abrar-repatriation.htm>, [dostęp 05.04.2020].

¹⁷⁵ Ibidem.

¹⁷⁶ H. Siddiqui, *Muslim Identity and Demography in the Arakan State of Burma*, <https://ssrn.com/abstract=1949971>, [dostęp 05.04.2020].

2. Imperium Brytyjskie na Półwyspie Indochińskim

2.1 Trzy wojny anglo-birmańskie

W następstwie masowych migracji mieszkańców Arakanu do południowego Bengalu po 1799 r. Kompania Wschodnioindyjska (ang. *East India Company*, dalej: EIC) przeniosła wielu uchodźców do miasta, które przyjęło imię założyciela, Hiram Coxa – Cox Bazar (Koks Badżar). Napady prowadzone przez wygnanych wodzów Arakanu przyczyniły się do nałożenia represji birmańskich, co miało negatywny wpływ na stosunki brytyjsko-birmańskie w latach 1811–1815. W efekcie pogorszenia relacji doszło do wybuchu pierwszej wojny anglo-birmańskiej (1824–1826)¹⁷⁷. Konflikt ten, w przeciwieństwie do drugiej i trzeciej wojny anglo-birmańskiej, nie był wojną kolonialną, lecz konfliktem o charakterze imperialnym. Brytyjczycy musieli walczyć z królami Birmy, Assamu i Manipuru, aby móc rozwijać działalność Kompanii Wschodnioindyjskiej¹⁷⁸. Przyczynkiem do rozpoczęcia wojny anglo-birmańskiej była birmańska interwencja w Cachar (w dystrykcie znajdującym się w Indiach kontrolowanych wówczas przez Imperium Brytyjskie). Gubernator generalny lord Amherst wysłał oddział w pobliże granicy z Arakanem, niedaleko ujścia Naat. W odpowiedzi na te działania Birmańczycy zażądali wycofania wojsk z tego terytorium. Brytyjczycy odmówili i 23 września 1823 roku birmańskie siły zaatakowały Shahpurę, zabijając trzech żołnierzy. Co więcej, 18 stycznia 1824 roku generał Maha Bandula poprowadził dwie armie birmańskie (jedną z Assamu, a drugą z Manipuru) i zaatakował Cachar, który był pod kontrolą Wielkiej Brytanii. W wyniku tych działań lord Amherst 5 marca 1824 roku wypowiedział wojnę Birmie¹⁷⁹.

Pomimo zmasowanego procesu uchodźczego w wyniku prześladowań za panowania Bodawpaya, według licznych źródeł znaczna część muzułmanów pozostała w Arakanie. Krótko po aneksji Arakanu przez EIC w 1826 roku, jeden z brytyjskich urzędników, Mr. Paton, wspominał w raporcie, że populacja Arakanu wynosi około 100 tysięcy cywilów, z czego około 60 tys. stanowili arakańscy buddyści, a 30 tys. – muzułmani a 10 tys. inni¹⁸⁰. Stąd można wywnioskować, że muzułmanie żyli na tym obszarze, zanim Brytyjczycy zaczęli ich sprowadzać do pracy z Bengalu. Wiele muzułmańskich rodzin, które wcześniej zostały

¹⁷⁷ J. Leider, *Rohingya: The History of a Muslim Identity in Myanmar*, [w:] Oxford Research Encyclopedia of Asian History”, Oxford 2018 s. 5.

¹⁷⁸ D. Tonkin, *Migration from Bengal to Arakan during British Rule 1826–1948*, Brussels 2019, s. 12-13.

¹⁷⁹ W.J. Topich, K.A. Leitch, *The history of Myanmar*, Santa Barbara 2013, s. 76.

¹⁸⁰ The Network for International Protection of Refugees, *Rohingya/Bengali: Migration After First Anglo-Burman War*, <http://netipr.org/policy/downloads/arakan-migration-after-1824.pdf>, [dostęp 11.04.2020].

wypędzone przez Bamarów (np. w okresie panowania Bodawpaya), powróciło do domów w Arakanie, gdy zapanował tam pokój¹⁸¹.

Pojawienie się Brytyjczyków nie tylko w Arakanie, lecz także w całej Birmie miało znaczący wpływ na gospodarkę. Bamarowie zajmowali się przede wszystkim uprawą ziemi, więc potrzeba było rąk do pracy. Nowe działy gospodarki musiały zostać przejęte przez imigrantów nie tylko z powodu braku siły roboczej, lecz także dlatego, że Brytyjczycy woleli zatrudniać Hindusów, którzy byli lojalni oraz umieli sprawnie i szybko się zaaklimatyzować. Pierwsi imigranci, którzy przybyli do Birmy, pracowali w wielu dziedzinach – od pracy umysłowej po pracę fizyczną. Brakowało pracowników kolei, żeglugi rzecznej, urzędów pocztowych, młynów, kopalni, pól naftowych, banków i sklepów. Po przybyciu pracowników z Indii zapotrzebowanie na siłę roboczą w wielu innych dziedzinach było nadal wyraźne. Przede wszystkim brakowało osób do pracy w zawodach, takich jak służący, pracze (specjalna kasta w Indiach: *dhobi*), szewcy, stróżowie (także specjalna kasta), obsługa kantoru, właściciele restauracji, hotelarze. Ponieważ faworyzowano Hindusów, zajęli oni wszystkie najważniejsze stanowiska w państwie. Gdy Bamarowie chcieli obsadzić na danym stanowisku osoby z własnej grupy etnicznej, od razu podnoszono sprzeciw, że Hindusi są lepiej wykształceni i przygotowani do pracy. Niektóre departamenty rządowe, takie jak koleje, całkowicie zdominowała ludność hinduska. We wszystkich działach określone stanowiska, takie jak posłańcy, strażnicy i inne służby, były obsadzane wyłącznie przez osoby z Indii¹⁸².

Aye Chan w artykule pt. *The Development of a Muslim Enclave in Arakan (Rakhine) State of Burma (Myanmar)* oraz Derek Tonkin w publikacji pt. *Migration from Bengal to Arakan during British Rule 1826–1948*, potwierdzają masowe migracje osób z Bengaluru. Brytyjczycy po zajęciu Arakanu zastali obszar słabo zaludniony, a w żyznych dolinach rzek Kaladan i Lemro rosły wyłącznie chwasty. Brytyjczycy próbowali zatem przekonać bengalskich pracowników do przesiedlenia w tamte rejony. Gdy Brytyjska Kompania Wschodnioindyjska rozszerzyła administrację Bengaluru na Arakan, między tymi dwoma regionami nie występowały granice międzynarodowe i nie nałożono żadnych ograniczeń w odniesieniu do migracji. Oprócz braku ograniczeń w przemieszczaniu, Bengalczyków zachęcano do migracji korzyściami finansowymi. W latach 30. XIX wieku płace w Arakanie były wyższe w porównaniu do tych w Bengaluru, co skłoniło Bengalczyków z dystryktu

¹⁸¹ Ibidem.

¹⁸² M. Yegar, *The Muslims of...*, op. cit., s. 29–30.

Ćottogram do poszukiwania pracy. Migracje Bengalczyków nasiliły się po drugiej wojnie anglo-birmańskiej (1852–1853), kiedy Arakan stawał się potęgą w uprawie i eksporcie ryżu. Zapotrzebowanie na siłę roboczą uznawano za sprawę nadrzędną, a na początku około 10% ludności pracującej w regionie Ćottogram przybywało do Arakanu tylko sezonowo, aby zbierać ryż oraz pracować np. w portach¹⁸³. Przepływ siły roboczej w Ćottogramie stanowił podstawową przyczynę rozwoju gospodarczego Arakanu w ciągu kilku dziesięcioleci. W latach 1830–1852 powiększyła się ponad czterokrotnie powierzchnia gruntów ornych, a Akyab stał się jednym z głównych miast eksportujących ryż na świecie¹⁸⁴.

Migracje skutkowały wzrostem demograficznym i zmianą struktury etnicznej Arakanu. Według spisu narodowego w 1829 roku Arakan zamieszkiwało ponad 121 tys. obywateli. Do 1832 r. liczba ludności wzrosła do 195 tys., a w ciągu następnego dziesięciolecia (do 1842 r.) wynosiła blisko 247 tysięcy. Odnotowano również, że w rocznym spisie ludności w 1842 r. populacja wzrosła do 257 tysięcy, czego ok. 167 tys. stanowili Rakhine, 40 tys. – Bamarowie, 20 tys. – muzułmani, a 5 tys. – Bengalczycy. Populacja Arakanu potroiła się w ciągu pierwszych 25 lat rządów brytyjskich ze 100 tysięcy do ponad 350 tysięcy (352,348 zarejestrowanych w rocznym spisie ludności z 1852 roku)¹⁸⁵.

Osoby przybywające z Indii czy Bengalu do Arakanu osiedlały się głównie w miastach, choć wiele z nich zamieszkało na wsi. W Rangunie oraz w większości miast i wiosek Birmy handlem prawie zawsze zajmowali się Hindusi, przede wszystkim muzułmanie (choć chińscy imigranci również odgrywali ważną rolę w tym obszarze gospodarki)¹⁸⁶. Należy zauważyć, że w 1824 roku, czyli w trakcie pierwszej wojny anglo-birmańskiej, we wsi Rangun znajdowało się około 1,5 tys. domostw, w których żyło około 9 tys. osób. W trakcie drugiej wojny anglo-birmańskiej w 1852 roku populacja tej miejscowości liczyła już 30 tys. osób¹⁸⁷. Miasto zostało znacznie rozbudowane, za co odpowiadali przede wszystkim indyjscy robotnicy. Z kolei fundusze na rozwój miejscowości w dużej mierze pochodziły ze sprzedaży ziem, które również nabywali Hindusi. Rangun szybko rozwinął się dzięki postępowi w handlu i rolnictwie, wprowadzeniu usług transportu parowego między Indiami a Birma, napływowi imigrantów z Indii i stale rosnącemu zapotrzebowaniu na nowe zakwaterowanie. Liczba

¹⁸³ D. Tonkin, *Migration from Bengal...*, op. cit., s. 12-15.

¹⁸⁴ A. Chan, *The Development of a Muslim Enclave in Arakan (Rakhine) State of Burma (Myanmar)*, „SOAS Bulletin of Burma Research” 2005, Vol. 3, No. 2, s. 398-399.

¹⁸⁵ D. Tonkin, *Migration from Bengal...*, op. cit., s. 17-18

¹⁸⁶ M. Yegar, *The Muslims of...*, op. cit., s. 30.

¹⁸⁷ U. Shankar Singh, *Indians in Burma (1852-1941)*, „Proceedings of the Indian History Congress” 1980, vol. 41, s. 824.

mieszkańców Rangunę sukcesywnie wzrastała i to głównie za sprawą imigrantów. W 1881 roku liczba migrantów z Indii mieszkających w Rangunie wynosiła blisko 66 tys. osób, co stanowiło wówczas 44% populacji miasta¹⁸⁸. Z kolei dwie dekady później ponad połowa (120 tys.) mieszkańców Rangunę obejmowała imigrantów z Indii. To właśnie przede wszystkim z Rangunę Hindusi rozprzestrzenili się po całej Birmie. Miasto to stało się centrum najważniejszych inwestycji a w 1886 roku ustanowiono w nim stolicę Birmy. Nowa stolica została zbudowana przez Hindusów w latach 70. XIX wieku. Większość ziem, budynków i miejsc handlowych była własnością Hindusów, a handel pozostawał w dużej mierze w rękach imigrantów z Indii i Bengalu¹⁸⁹.

Początkowo większość imigrantów, którzy przybyli do Birmy, stanowili Tamilowie i Telugowie zamieszkujący głównie Dolną Birmę, gdzie znajdowały się największe uprawy ryżu. Indyjscy robotnicy zajmowali się przede wszystkim rolnictwem, zaś Brytyjczycy odpowiadali za przetwarzanie i eksport produktu końcowego. Początkowo migrantów postrzegano wyłącznie jako przybyszy sezonowych, niezbędnych do pomocy w rolnictwie. Czasami zdarzało się, że imigranci sezonowi nie reemigrowali cyklicznie, a przez trzy lata pracowali bez możliwości powrotu do ojczyzny. Po 1852 r. Brytyjczycy coraz silniej wspierali procesy migracyjne indyjskich pracowników do Birmy. Liczba imigrantów była na tyle duża, że w 1876 r. rząd Indii uchwalił ustawę do kodeksu pracy, na mocy której mianowano przedstawicieli emigracyjnych i inspektora medycznego migrantów w celu uregulowania metod rekrutacji, transportu i zatrudnienia oraz ochronę dobrobytu emigrantów zmierzających do Birmy¹⁹⁰. W wyniku takiego postępowania nastąpił odpływ siły roboczej, ponieważ przepisy skomplikowały procesy zatrudniania imigrantów z Indii. To z kolei doprowadziło do powstania i rozwoju czarnego rynku dla pracowników, których zatrudniano bez jakiegokolwiek umowy. Robotnicy często decydowali się na taki krok ze względu na ubóstwo i konieczność spłaty zaciągniętych wcześniej zobowiązań. Osoby udające się do Birmy w poszukiwaniu pracy na polach uprawnych lub w młynach były bardzo ubogie i często musiały spłacać ogromne długi, w związku z czym polegały w dużej mierze na agencjach rekrutacyjnych, które to z kolei przekazywały ich dokumenty kontrahentom. Natomiast kontrahenci zatrudniali migrantów jako

¹⁸⁸ Ibidem.

¹⁸⁹ Ibidem.

¹⁹⁰M. Chaturvedi, *Indian Migrants in Myanmar: Emerging Trends and Challenges*, <https://www.mea.gov.in/images/pdf/Indian-Migrants-Myanmar.pdf>, [dostęp 13.04.2020].

wolnych i niezależnych pracowników, z którymi nie zawierali żadnej umowy. Struktura ta po pewnym czasie przeobraziła się w system pracy niewolniczej w Birmie¹⁹¹.

Szerzej migracje w celach uprawy ryżu opisał Ritesh Kumar Jaiswal w artykule pt. *Indian Labour Emigration to Burma (c. 1880-1940): Rethinking Indian Migratory Patterns*. Zdaniem tego autora za najważniejsze momenty należy uznać drugą i trzecią wojnę anglo-birmańską, które doprowadziły do całkowitej aneksji Birmy (odpowiednio Dolnej i Górnej). Również otwarcie Kanału Sueskiego w 1869 r. spowodowało wzmożone zainteresowanie eksportem różnych dóbr, w tym ryżu. Początkowo wakaty przy uprawie ryżu w południowej Birmie zapępniały osoby z północy kraju. Wkrótce takie rozwiązanie przestało być wystarczające, w związku z czym powstała potrzeba opracowania nowego sposobu na pozyskanie osób do pracy. Początkowo zaczęto sprowadzać do Birmy rolników z prowincji Bihar w Indiach, którym przyznawano nawet dotacje. Jednak to rozwiązanie nie przyniosło wielkich zmian. W latach 80. XIX wieku miał miejsce kryzys cukrowy w koloniach Indii Zachodnich, w efekcie którego zmniejszyła się indyjska emigracja zamorska, a wraz z nią dochody Brytyjczyków. Doprowadziło to do promowania emigracji do kolonii, w których uprawiano inne towary, takie jak herbata, kawa, guma, tytoń czy też ryż¹⁹². Rozwiązanie tego problemu miało stanowić rozwijanie obszarów kolonialnych. Zauważono, że w Indiach występuje nadwyżka taniej siły roboczej. W tym celu utworzono stanowisko agenta ds. rekrutacji i agencję rekrutacyjną *Coconada Recruiting Agency* w East Godavari. W ramach tego systemu rekrutowano i wysyłano robotników do Birmy. Najpierw zawierano umowę z rządem, który zapewniał imigrantom stałą płacę niezależnie od tego, czy znaleźli zatrudnienie w Birmie, czy pozostali bezrobotni. Co więcej, zapewniało żywność i schronienie nie tylko dla robotników, lecz także ich rodzin. Ponadto czynnikiem zachęcającym ludność z Indii do pracy w Birmie były cotygodniowe rejsy parowca wypływające z Wybrzeża Koromandelskiego w południowych Indiach. Wprowadzono liczne subsydia dla żeglugi indyjskiej tylko po to, aby opłaty za korzystanie z promu były jak najniższe, co miało przekonać Hindusów do migracji. Udogodnienia dotyczyły również osób z Óttogramu. Drogi i sieci komunikacyjne z tego miasta do Akyabu i innych części Arakanu zostały ulepszone w celu promowania szybkiej emigracji drogą lądową¹⁹³.

¹⁹¹ Ibidem.

¹⁹² R. Kumar Jaiswal, *Indian Labour Emigration to Burma (c. 1880-1940): Rethinking Indian Migratory Patterns*, „Proceedings of the Indian History Congress”, 2014, vol. 75, s. 911-912.

¹⁹³ Ibidem, s. 912.

Do wzmożonej liczby osób z Indii i Bengaluru w stanie Arakan miało przyczynić się kilka czynników. Przede wszystkim geograficzna izolacja Arakanu od reszty Birmy oraz bliskość geograficzna Cottoqramu. Miasta, takie jak Buthidaung i Maungdaw, były głównymi ośrodkami indyjskich społeczności z Bengaluru. Poza miejscowościami takimi jak Sandoway i Kyokphoo, w większości Arakanu występował bardzo wysoki odsetek bengalskich imigrantów. Pod koniec XIX w. miało miejsce wiele ważnych wydarzeń dla stolicy Arakanu – Sittwe. Miasto to było jednym z najbardziej ruchliwych portów eksportujących ryż na świecie. Biorąc pod uwagę strukturę demograficzną, to w 1931 r. aż 97% społeczeństwa zamieszkującego Sittwe miało indyjskie korzenie. W przeciwieństwie do migrantów zamieszkujących Rangun, ci z Sittwe mieszkali tam od dwóch pokoleń, a co za tym idzie – część z nich urodziła się w tym mieście. Ponadto pod względem proporcji płci w Mjanmie było znacznie więcej kobiet pochodzenia indyjskiego (głównie urodzonych w Arakanie) niż w innych częściach Birmy. Co istotne, według spisu powszechnego z 1901 roku język bengalski znajdował się na trzecim miejscu pod względem najczęstszego posługiwania się w Birmie, co było niewątpliwą zasługą imigrantów indyjskich i bengalskich. Oprócz tego po aneksji Pegu przez Brytyjczyków gospodarka Birmy miała skupić się na uprawie rolnej, a do tej niezbędna była siła robocza. W związku z tym w latach 80. XIX wieku jednym z założeń polityki migracyjnej była promocja migracji zdolnych do pracy robotników z Bengaluru do Birmy. Wprowadzono nawet specjalne ulgi podatkowe w celu upowszechnienia takiej emigracji. Pracownicy z Bengaluru stanowili dużą część spedycji i transportu produkcji ryżu, a także przemysłu tekowego i drzewnego wzdłuż delty Irrawaddy¹⁹⁴.

Analizując procesy migracyjne do Birmy, a tym samym do Arakanu należy zauważyć, że duży wpływ na migrację pracowników miał rząd Indii. Tak jak już wcześniej wspomniano, w latach 70. XIX wieku powołano agenta do spraw rekrutacji oraz dofinansowywano żeglugę. W 1886 roku rząd indyjski zachęcał swoich obywateli, najczęściej żyjących w bardzo zatłoczonych obszarach Indii, do migracji do Birmy w celu zagospodarowania nieproduktywnych ziem. Birma zaczęła dzierżawić duże obszary prywatnym przedsiębiorstwom, aby rozwinąć rolnictwo. Stąd prawie 15 tysięcy akrów wydzierżawiono indyjskim przedsiębiorcom, co zaczęło sprzyjać ich rozwojowi. Spowodowało to napływ ludności z Madrasu i Bengaluru. Ponad 60% pracowników z Indii przybyłych do Birmy w ostatnich dziesięcioleciach XIX wieku pochodziło z Madrasu, a procent osób z Bengaluru wahał

¹⁹⁴ M. Chaturvedi, *Indian Migrants in...*, op. cit.

się od około 30 w 1881 roku. Dopiero 20 lat później co czwarty imigrant wywodził się z innych części Indii, takich jak Bombaj czy Pendżab. Biorąc pod uwagę przybyszy z Bengaluru, to około 40 procent z nich pochodziło z Cottoqramu¹⁹⁵.

Wysoki poziom migracji oraz inwestycje kapitałowe niewątpliwie sprawiły, że Birma rozwinęła się pod względem rolnictwa i przemysłu. Powstawała infrastruktura niezbędna do rozwoju, jak młyny czy drogi, a ugory zamieniano w żyzne gleby. Dzięki temu powstało wiele nowych gałęzi przemysłu – przemysł drzewny, chemiczny, naftowy, żywnościowy. Oprócz produkcji i eksportu birmańskiego ryżu wzrosła również uprawa i eksport herbaty oraz kauczuku cejlońskiego, malezyjskiego i tytoniu sumatrzańskiego. Zachęcono Hindusów do emigracji do wszystkich tych kolonii po to, aby odnieść sukces w globalnych inwestycjach. To właśnie oni byli potrzebni odgrywając w ten sposób znaczącą rolę w transformacji tych gospodarek. Indyjskie zapotrzebowanie na siłę roboczą wciąż rosło, a w latach 1900–1938 do Birmy wyemigrowało ogółem 11,5 miliona mieszkańców Indii¹⁹⁶.

Imigranci pochodzący z Indii Brytyjskich przybywali do Birmy, grupowali się, tworząc małe społeczności. Wszystkie gminy angażowały *moulvis* (kapłanów) z ich własnych dzielnic w Indiach, aby zapewnić utrzymanie kontaktów i odwzorowanie domu rodzinnego. Każda wspólnota zbudowała swój meczet, madrasę (szkołę religijną) i utrzymywała własnego muezina, który wzywał wiernych do modlitwy oraz *moulvi* do prowadzenia modlitw i nauczania Koranu. Dzięki takim zabiegom imigrantom z Indii udawało się zachować więź rodzinną, społeczną i kulturową ze swoim krajem. Na początku XX wieku zaczęły powstawać stowarzyszenia ich zrzeszające – pierwsze w Rangunie, ale wkrótce pojawiły się innych miasta w Birmie. Struktura, cel i działalność różnych społeczeństw były bardzo podobne. Powstawały różne zrzeszenia, np. bogatych kupców, handlowców, rolników, literatów czy naukowców. Zajmowały się także działalnością charytatywną. Do wybuchu II wojny światowej muzułmanie z Bengaluru Wschodniego w zależności od ich miejsca pochodzenia założyli wiele organizacji, takich jak: *Dacca Club*, *Chittagong Association*, *Bengal Association*. Po ustanowieniu Pakistanu w 1947 roku wszystkie te stowarzyszenia połączyły się, tworząc *All-Burma Pakistan Association*¹⁹⁷. Jedną z najważniejszych organizacji zrzeszających muzułmanów podczas kolonizacji brytyjskiej była *All-India Muslim League*, która powstała w 1909 roku. Działała do

¹⁹⁵ U. Shankar Singh, *Indians in Burma (1852-1941)*, „Proceedings of the Indian History Congress”, 1980, vol. 41, 823-831

¹⁹⁶ R. Kumar Jaiswal, *Ephemeral Mobility: Critical Appraisal of the facets of Indian Migration and the Maistry meditations in Burma (c.1880–1940)*, „Almanack”, 2018, no. 19, s. 88–89.

¹⁹⁷ M. Yegar, *The Muslims of...*, op.cit., s. 40–47.

roku 1914, ponieważ wraz z przystąpieniem Turcji do wojny z Anglią aresztowano kilku wybitnych muzułmanów w Birmie, którzy wyrazili poparcie dla mocarstw centralnych. Po zawieszeniu broni w 1918 r. Liga wznowiła działalność na krótki okres, ale wraz z powstaniem w tym samym roku *Khilafat Movement* zaprzestała działalności. Próbowano odnowić organizację pod nazwą *All-Birma Muslim League*. Tymczasem ta organizacja znajdowała się w stanie hibernacji aż do II wojny światowej. Utrzymywała jednak kontakt z Ligą Muzułmańską w Indiach¹⁹⁸.

W 1931 roku brytyjski parlament powołał Simon Commission w celu zbadania opinii Birmańczyków na temat reform konstytucyjnych oraz tego, czy Birmę należy oddzielić od Imperium Indyjskiego. Wówczas rzecznik *Muslim League* miał opowiedzieć się za sprawiedliwym podziałem stanowisk rządowych, dziesięcioprocentową reprezentacją we wszystkich organach publicznych (zwłaszcza w Arakanie) oraz równym traktowaniem muzułmanów ubiegających się o kredyty rolne i biznesowe¹⁹⁹.

Jednak nie wszyscy imigranci chcieli identyfikować się ze swoim miejscem pochodzenia. Byli wystarczająco zajęci radzeniem sobie z problemami życia codziennego i źródeł utrzymania w nowym miejscu zamieszkania. Starali się uniknąć nadmiernego okazywania powiązań z Indiami, aby nie wywoływać u Birmańczyków nienawiści do siebie²⁰⁰. Tymczasem cała ta sytuacja miała swoje drugie oblicze. Z jednej strony nowo przybyli muzułmanie stali się elementem różnorodnej i kosmopolitycznej Birmy. Można było odnieść wrażenie, że była państwem modernizowanym, w którym wiele różnych grup etnicznych żyło we względnej harmonii. Coraz częściej mówiło się jednak o tym, że muzułmanie zagrażają tradycyjnemu modelowi stylu życia przeciętnego Birmańczyka. W związku z tym byli oni często identyfikowani jako niepożądana społeczność w Birmie. Inaczej mówiąc, muzułmanie stali się „obcy” i „inni”²⁰¹.

198 *The Cambridge History of Southeast Asia: Volume 2, The Nineteenth and Twentieth Centuries*, ed. N. Tarling, Cambridge 1994, s. 307.

199 A. Chan, *The Development of...*, op.cit., s. 404.

200 M. Yegar, *The Muslims of...*, op.cit., s. 40-47.

201 S.L. Keck, *The Making of an Invisible Minority: Muslims in Colonial Burma*, [w:] *In Living on the Margins: Minorities and Borderlines in Cambodia and Southeast Asia*, ed. P. J. Hammer, Phnom Penh 2009, s. 225-227.

2.2 Napięcia etniczne w wieloetnicznym społeczeństwie

Brytyjska polityka przejęcia Birmy nie uwzględniała potrzeby jednoczenia wielokulturowego społeczeństwa. Koloniści stworzyli i upolitycznili podziały etniczne, które nie istniały w epoce przedkolonialnej Birmy. Podzielili ją na dwa odrębne systemy administracyjne: Birmę Właściwą (równiny Birmy) i Strefy Graniczne (wzgórza Birmy), oddzielając w ten sposób Bamarów od nie-Bamarów. W Birmie Właściwej zamieszkałej przez większość etniczną Bamarów Brytyjczycy narzucili bezpośrednie rządy, podczas gdy obszary nadgraniczne zamieszkane przez mniejszości etniczne rządzone były pośrednio. Bamarowie zmuszeni byli żyć w nowych strukturach władzy bez króla. Z kolei nie-Bamarowie mogli zachować swoje tradycyjne zwyczaje administracyjne. Nienawiść do imigrantów z Indii potęgował fakt, że Hindusi często obsadzali najważniejsze stanowiska w departamentach rządowych. Co więcej, do Birmy przybyła kasta *Chettiars*, która zajmowała się lichwiarstwem, a jej członkowie byli właścicielami większości gruntów rolnych w delcie birmańskiej, czyniąc bamarskich rolników poddanymi. Podsycalo to nienawiść przeciwko brytyjskim rządóm i wzbudzało nacjonalistyczne odczucia, odpowiednio wzmacniając tożsamość polityczną i etniczną Bamarów. Brytyjczycy zdemilitaryzowali armię bamarską, jednocześnie tworząc siły zbrojne wśród mniejszości etnicznych Birmy. Stąd pojawiły się np. armie Kachinów i Karenów. Ten zabieg doprowadził do tego, że mniejszości nie identyfikowały się z narodem jako całością, a jedynie ze swoją wspólnotą etniczną. Taki podział miał swoje skutki. Podczas II wojny światowej mniejszości etniczne walczyły przeciwko Bamarom. Natomiast Bamarowie wspierani przez Japończyków walczyli przeciwko brytyjskim kolonizatorom. Brytyjczyków z kolei wspierali nie-Bamarowie, którzy nie podzielali ostrych antykolonialnych nastrojów nacjonalistów bamarskich²⁰².

Niezwykle ważnym elementem bamarskiej tożsamości była i jest religia. Według bamarskich nacjonalistów buddyzm był najlepszym środkiem do rozwoju tradycyjnego nacjonalizmu. W przeciwieństwie do hinduizmu nie promował lojalności kastowej. Z kolei islam promował lojalność wobec instytucji religijno-politycznych, co było niezgodne z buddyzmem. Powstanie pierwszej dynastii birmańskiej w XI wieku zbiegło się z ustanowieniem buddyzmu jako religii państwowej. Król był czczony jako główny propagator wiary, a nawet jako przysły Budda. Architektura birmańska opierała się głównie na budowaniu

202 R. Boon, *Nationalism and the Politicization of Identity: The Implications of Burmese Nationalism for the Rohingya*, Leiden 2015, s. 11–14.

pagód. Z kolei język birmański ma swoje korzenie w pali – języku pism buddyjskich. Powstawało w nim wiele dzieł pisarzy birmańskich, którzy nierzadko sami byli mnichami. Mnisi najczęściej zajmowali się nauczaniem młodzieży, praktycznie w każdej birmańskiej wiosce. Stanowili również organ kontroli społecznej wpajający postawę szacunku dla króla i prawa zwyczajowego. Buddyzm był niewątpliwie najważniejszym integracyjnym elementem wpływającym na społeczeństwo i kulturę Birmy²⁰³.

Kształtowanie nacjonalizmu buddyjskiego w Birmie można szacować na XIX wiek. Po drugiej wojnie anglo-birmańskiej w 1852 roku część mnichów buddyjskich zbiegła do Górnej Birmy, aby nie żyć pod protektoratem Imperium Brytyjskiego. Również po trzeciej wojnie anglo-birmańskiej (1885), podczas której w całości zaanektowano ziemie Birmy przez Brytyjczyków, rodzimi Bamarowie nie poddawali się i jeszcze przez cztery lata bojówki partyzanckie złożone z chłopów oraz mnichów walczyły z kolonizatorami. Ważnym faktorem walk był czynnik religijny. Poddanie się Brytyjczykom było jednoznaczne z odejściem od buddyzmu i wyrzeczenia się swojej narodowości. Brytyjczycy próbowali zepchnąć na margines mnichów oraz organizacje ich zrzeszające. Buddyzm stał się czynnikiem jednoczącym Bamarów jako społeczeństwo. W efekcie tego zaczął się wyodrębniać ruch nacjonalistyczny, który stawał w opozycji do działań kolonizatorów. Zepchnięcie buddyzmu do podziemi nie spowodowało, że został on zapomniany. Odradzał się wśród intelektualistów oraz osób świeckich. Zaczęto publikować liczne książki z nim związane (w 1908 roku na 221 książek 83 poświęcone były buddyzmowi). Co więcej, w 1909 roku zaczęto wydawać dwie buddyjskie gazety oraz jedno czasopismo²⁰⁴.

Rozwój myśli polityczno-religijnej buddyzmu w okupowanej Birmie spowodował, że zaczęły powstawać liczne stowarzyszenia buddyjskie. Jedną z najbardziej znanych była *Young Men's Buddhist Association* (dalej: YMBA) założona w 1906 roku w Rangunie. YMBA promowała trzy zasady: naród (*amyo*), język (*bhatha*) oraz sasanę (*thathana*). Powstało nawet hasło oddające ducha buddyjskiego nacjonalizmu: „Być Birmańczykiem, to być buddystą”²⁰⁵. Jednym z ważnych działań stowarzyszenia było sprzeciwienie się noszeniu butów w pagodach, co chcieli wprowadzić Brytyjczycy²⁰⁶. YMBA przekształciła się w *General Council of Burmese*

²⁰³ International Crisis Group, *Buddhism and State Power in Myanmar*, Brussels 2017, s. 3-29.

²⁰⁴ M. Lewy, *Militant Buddhist Nationalism: The Case of Burma*, „Religion and Revolution: A Study in Comparative Politics and Religion, Technical report”, 1967, no.3, s. 4-5.

²⁰⁵ N. Foxeus, *Contemporary Burmese Buddhism*, [w:] *The Oxford Handbook of Contemporary Buddhism*, ed. M. Jerryson, Oxford 2017, s. 217-218.

²⁰⁶ A.J. Stockwell, *Imperialism and Nationalism in South-East Asia*, [w:] *The Oxford History of The British Empire: The Twentieth Century*, eds. J.M. Brown, R. Louis, Oxford and New York 1999, s. 467.

Association (dalej: GCBA), które było bardziej ogólnonarodowe i stało się symbolem birmańskiego nacjonalizmu. GCBA walczyła z rządem brytyjskim o prawa. W międzyczasie wraz z innymi ugrupowaniami oraz grupami społecznymi, szczególnie mnichami buddyjskimi podsyciała nienawiść do obcokrajowców. Wygłoszono ogniste przemówienia, aby wypędzić imigrantów z Indii i ograbić ich nieruchomości. W efekcie tego w 1930 roku w Rangunie wybuchły antyindyjskie zamieszki²⁰⁷.

Młodzi Bamarowie byli silną grupą oporu wobec kolonizatorów brytyjskich. Grupy nacjonalistyczne (najczęściej składające się ze studentów) w latach 20. XX wieku stworzyły tzw. szkoły narodowe, które początkowo były niezależne, z czasem wchłonięte przez rządowy system edukacji. To nie jedyne działania studentów. W listopadzie 1920 r. grupa młodych zwolenników niepodległości Birmy ustanowiła Święto Narodowe Birmy, podczas którego młodzież miała świętować wolność tego państwa i zasygnalizować dążenie do większej wolności, dopóki nie będzie ono niezależne. Oprócz tego studenci przeciwstawili się rządowi i uważali GCBA za ważną jednostkę w ruchu nacjonalistycznym kraju. Strajki i demonstracje odbywały się w połączeniu z planami przywódców politycznych. Jednym z takich działań był ogólnokrajowy strajk studencki w 1936 roku, spowodowany brakiem spełnienia żądań dotyczących polityki edukacyjnej i administracji²⁰⁸.

Nie tylko studenci mieli ogromny wpływ na rozwój buddyjsko-nacjonalistycznego ruchu w Birmie. Do polityki włączyło się również duchowieństwo buddyjskie, zwane w literaturze naukowej *pongyis*. Już w latach 1921–22 otwarcie popierali tworzenie szkół narodowych przez bamarskich studentów. Podobnie było w 1938 roku, kiedy doszło do zamieszek przeciwko muzułmanom i to właśnie *pongyis* byli inicjatorami zamieszek. Obok partii politycznych, buddyjscy *pongyis* stanowili najważniejszą grupę w Birmie. Chociaż w Birmie nie ma tak zwanej religijnej partii politycznej, to na każdą partię wpływali prominentni *pongyis*²⁰⁹.

W latach 30. XX wieku doszło do zintensyfikowania nacjonalizmu buddyjsko-bamarskiego. Około 1930 roku powstała organizacja *Do Ba Ma Asiayone* (ang. *Our Burman Association*), która została założona przez młodych studentów birmańskich uniwersytetów. Oni sami nazywali się *thakins* (mistrzami). Wywołali falę antyindyjskich zamieszek w całym kraju.

207 M. Yunus, *A History of...*, op.cit., s. 53–54.

208 C. Hobbs, *Nationalism in British Colonial Burma*, „The Far Eastern Quarterly”, 1947, Vol. 6, No. 2, s. 114–115.

209 Ibidem, s. 115.

Atakowali każdego muzułmanina, bez względu na to, czy był on rdzennym mieszkańcem Birmy, czy nie. Przybyli oni do Arakanu, aby zwiększyć swój zasięg i chcieli, aby miejscowi, buddyjscy Rakhine dołączyli do *thakins*, których celem było uwolnienie Birmy spod brytyjskiej okupacji. Jednak zależało im nie tylko na odzyskaniu niezależności. Ich działania miały także ukryty motyw: chcieli podzielić dwie siostrzane wspólnoty, Rakhine i Rohindża²¹⁰.

Pierwszym ruchem ku niezależności Birmy było oddzielenie się od Indii Brytyjskich (1937) i przekształcenie w kolonię brytyjską. Od tego momentu Birma stała się autonomiczną jednostką. Jedną ze zmian administracyjnych był fakt, że nie będzie już dozwolona imigracja z Indii²¹¹. Jak podaje Khin Maung Saw, część muzułmanów z Arakanu Północnego wyjechała do Indii w 1940 roku, gdzie doszło do spotkania z liderami *Muslim League*. Zażądali oni, aby Liga wymusiła od rządu brytyjskiego włączenie miast Butheedaung i Maungdaw do Brytyjskich Indii²¹², co jednak nie udało się.

W latach 30. XX wieku zaczęły krystalizować się muzułmańskie ruchy oporu. Nienawiść wobec muzułmanów (również tych z Indii) wzrastała. Stanowisko muzułmanów indyjskich dotyczące odłączenia się od Birmy i przyłączenia do Indii nie zyskało wsparcia wszystkich muzułmanów zamieszkujących Birmę. Właśnie to spowodowało, że birmańscy muzułmanie – w tym ci mieszkający w Mandalay i górnej Birmie – odczuli potrzebę utworzenia specjalnej i oddzielnej organizacji, która odróżniałaby ich od indyjskich muzułmanów i skuteczniej podkreślała fakt, że pod każdym względem stanowią oni integralną część narodu birmańskiego, z jednym wyjątkiem: religią. W odpowiedzi na to powstała organizacja *No-Kyar-Ye* zrzeszająca tylko muzułmanów birmańskich. Muzułmanie indyjscy nie mieli możliwości uczestniczenia w jej działaniach. Głównym przesłaniem *No-Kyar-Ye* było stwierdzenie, że wszyscy muzułmanie należący do organizacji są Birmańczykami. Członkowie ruchu, posługując się terminem „muzułmanin Birmańczyk”, odnosili się tylko do potomstwa mieszanych małżeństw lub do buddystów, którzy przeszli na islam. Byli również przeciwnikami nauczania języka urdu w szkołach, co zdarzało się często w placówkach prowadzonych przez indyjskich muzułmanów. Uczniowie musieli uczyć się w nich urdu i arabskiego zamiast birmańskiego i angielskiego. Nauka arabskiego mogłaby być uzasadniona

210 M. Yunus, *A History of...*, op.cit., s. 54.

211 R. Egreteau, *Burmese Indians in contemporary Burma: heritage, influence, and perceptions since 1988*, „Asian Ethnicity”, 2011, vol. 12, no. 1, s. 35.

212 K. Maung Saw, *Islamization of Burma Through Chittagonian Bengalis as „Rohingya Refugees”*, https://www.burmalibrary.org/docs21/Khin-Maung-Saw-NM-2011-09-Islamanisation_of_Burma_through_Chittagonian_Bengalis-en.pdf, [dostęp 3.05.2020].

potrzebami religii, jednak urdu było całkowicie obcym językiem. Nie było dla niego miejsca w Birnie, a jego studiowanie przez tamtejszych muzułmanów uznawano za stratę czasu. Tymczasem harmonia istniejąca między buddystami i birmańskimi muzułmanami została zniszczona, ponieważ muzułmanom indyjskim udało się całkowicie zatrzeć – w oczach birmańskiej opinii publicznej – różnicę między urodzonym w Birnie muzułmaninem a niedawnym imigrantem z Indii²¹³.

Pierwsze walki pomiędzy grupami buddyjskimi i muzułmańskimi miały miejsce na początku lat 30. XX wieku. W 1930 roku rozpoczęły się zamieszki w porcie w Rangunie przeciwko imigrantom z Indii. Przyczyną rozruchów był utrata pracy Bamarów przez, jak sami twierdzili, indyjskich robotników. Podczas tych zamieszek co najmniej 200 indyjskich robotników zostało zamordowanych i zrzuconych do rzeki, a kolejne 2 tysiące zostało rannych. Osiem lat później doszło do jeszcze groźniejszych zamieszek. W lipcu 1938 roku około 204 muzułmanów zostało zabitych, a ponad tysiąc – rannych. Celem ataków stały się również budowle sakralne. Zniszczono aż 113 meczetów (głównie je spalono)²¹⁴. Zamieszki objęły głównie Rangun, a następnie przeniosły się na obszary wiejskie, pozostawiając dużą liczbę ofiar śmiertelnych i rannych²¹⁵. Zamieszki wybuchły w Rangunie 26 lipca 1938 roku. Podczas spotkania w pagodzie Shwe Dagon zgromadzeni mnisi buddyjscy oraz osoby świeckie debatowali na temat antybuddyjskiej książki birmańskiego muzułmanina Maunga Shwe Hpi pt. *The Abode of the Nats*. Została ona opublikowana po raz pierwszy w 1931 roku i ponownie w 1936 roku. Jednak do 1938 roku była znana tylko niewielkiej grupie muzułmanów. W tym roku birmański pisarz Maung Htin Baw opublikował fragmenty traktatu Maunga Shwe Hpi w swojej powieści i dzięki temu społeczeństwo bamarskie dowiedziało się o tej książce. Lokalne gazety „Sun” oraz „New Light of Burma” wydrukowały fragmenty powieści Maunga Htin Baw i wzbogaciły je komentarzami redakcyjnymi dotyczącymi zagrożenia, które stanowiły te fragmenty dla wiary buddyjskiej. Po zakończeniu spotkania obfitującego w przemówienia potępiające zaangażowanie Indii w Birnie i małżeństwa indo-birmańskie grupa około tysiąca Bamarów ruszyła w kierunku centrum Rangun, aby zmanifestować swoje wzburzenie. Maszerujący tłum ruszył w stronę Sortee Bara Bazaar i dzielnic hinduskich atakując Hindusów²¹⁶. Grupy Birmańczyków doszczętnie zniszczyły indyjskie stragany uliczne oraz

213 M. Yegar, *The Muslims of...*, op.cit., s. 65–67.

214 H. Kumar Mohajan, *History of Rakhine State and the Origin of the Rohingya Muslims*, „IKAT: The Indonesian Journal of Southeast Asian Studies”, 2018, vol. 2, no. 1, s. 35.

215 *The Cambridge History...*, op.cit., s. 307.

216 M. Adas, *The Burma delta: economic development and social change on an Asian rice frontier, 1852–1941*, London 2011, s. 206–207.

wypędziły indyjskiego policjanta pilnującego tam porządku. Po pojawieniu się na miejscu kordonu policji tłum przeniósł się do Sortee Baara Bazaar, gdzie zaczął kamienować i rabować indyjskie sklepy oraz domy. Przez następny tydzień dochodziło do podobnych wydarzeń i to Bamarowie byli niemal zawsze w ofensywie. Dwa dni po początku zamieszek, czyli 28 lipca 1938 roku Hindusi i muzułmanie uciekli do obszarów chronionych lub starali się ukryć, dopóki zamieszki nie ustaną. Wojsko i policja nie byli w stanie zapanować nad zamieszkami, ponieważ ich skala była zbyt duża. Bamarskie bojówki rabowały i paliły indyjskie meczety, sklepy i domy oraz biły i mordowały Hindusów i muzułmanów w każdym wieku, obu płci²¹⁷. Zamieszki rozprzestrzeniły się daleko poza Rangun. Od 29 lipca do połowy sierpnia w kilku miastach – Myaungmya, Maubin, Pyapon, Henzada, Prome, Toungoo i Pegu – wybuchły poważne starcia społeczne. Walki zdarzały się nie tylko w miastach, lecz także we wsiach. Efekty i konsekwencje tych wydarzeń są zatrważające. Blisko 204 osoby zginęły, a ponad tysiąc zostało rannych. Z kolei urzędnicy rządowi oszacowali, że utrata mienia podczas zamieszek przekroczyła dwa miliony rupii²¹⁸.

2.3 II wojna światowa oraz dążenia do niepodległości

Podczas II wojny światowej doszło do kolejnych napięć pomiędzy buddystami a muzułmanami. Wojna podzieliła Birmę na dwa obozy: Bamarów wspieranych przez wojska japońskie oraz Brytyjczyków (często u ich boku stali przedstawiciele mniejszości etnicznych, w tym muzułmanie Rohindża). Do ataków lotniczych Japonii na Birmę doszło w grudniu 1941 roku, a w marcu 1942 roku doprowadzono do ewakuacji Rangunu. W kwietniu tego samego roku Brytyjczycy zaczęli wycofywać się z pola bitwy, będąc pod ostrzałem wojsk bamarsko-japońskich. Przez najbliższe dwa lata Arakan stał się miejscem brutalnych walk pomiędzy społecznością buddyjską i muzułmańską. Lokalni sojusznicy Japonii, czyli nacjonalistyczna *Burma Independence Army* (dalej: BIA), wkroczyli do Arakanu, gdzie wybuchły antykolonialne i ukryte antymuzułmańskie nastroje. Do najkrwawszych wydarzeń doszło 28 marca 1942 roku – w gminach Minbya, Myebon i Pauktaw muzułmanie (lokalnie mniejszość od 10 do 13%) zostali zaatakowani, niektórzy zabici, a inni wypędzeni ze swoich wiosek. W czerwcu przemoc przybrała na sile i uderzyła w miasteczko Kyauktaw, które zamieszkiwała

217 Ibidem.

218 Ibidem, s. 207–208.

35% populacja muzułmanów. W wyniku ataków domy i meczety zostały spalone, a tysiące ludzi uciekło do miasteczek Maungdaw i Buthidaung przy granicy z Cottoqramem, gdzie muzułmanie stanowili większość ludności (56% w Buthidaung i 79% w Maungdaw).

Rewanż zainicjowano w maju 1942 roku. Ludność Rakhine zamieszkująca Maungdaw i znaczną część miasteczka Buthidaung została przepędzona, a buddyjskie budynki, pagody i klasztory zostały zrównane z ziemią lub spalone. Z kolei całe wioski wraz z domostwami Rakhine spłonęły. Liczba ofiar jest trudna do oszacowania. Jacques Leider przywołuje szacunki kilku badaczy, które są dość rozbieżne. Jedno z oszacowań to dane Jamiat ul-Ulama z Maungdaw (24 lutego 1947 roku) mówiące o tym, że 40 tysięcy ludzi zostało zabitych, gdy zamieszki się rozprzestrzeniły. Do końca nie wiadomo, czy te dane obejmują wszystkie ofiary, czy tylko określoną grupę (buddystów lub muzułmanów)²¹⁹. AFK Jiliani podaje konkretne dane na temat muzułmańskich ofiar i szkód masakry z 1942 roku. W jej wyniku 307 muzułmańskich wiosek zostało zrównanych z ziemią. Ponad 100 tysięcy muzułmanów zostało zamordowanych, a 80 tysięcy uciekło do obozów dla uchodźców w Cottoqram i Rangpurze²²⁰. W celu odzyskania Birmy wojska brytyjskie postanowiły znaleźć sojuszników mogących przepędzić wojska japońskie. Próby zwerbowania arakańskich buddystów nie powiodły się. Jednak inni mieszkańcy Arakanu byli częścią byłego establishmentu kolonialnego. W trakcie *First Arakan Campaign* (1942–43) największe spustoszenie siali muzułmanie. Większość wiosek na zachodnim brzegu rzeki Mayu została spalona i zniszczona przez wojska z Cottoqramu, a setki rolników buddyjskich podobno przekroczyło Mayu, aby schronić się po jego wschodniej stronie. Kampania brytyjska jednak nie powiodła się. Po klęsce pod Donbaik (18 marca 1943 roku) Brytyjczycy wkrótce stanęli w obliczu japońskiego kontrataku i zostali zmuszeni do odwrotu, tracąc nawet Maungdaw. Tymczasem na terytorium japońskim muzułmanie zapłacili wysoką cenę. Początkowo Japończycy ich tolerowali, lecz z czasem represje na nich rosły, a Japończycy zapobiegli ucieczce rzekomo 30 tysięcy muzułmanów na okupowane terytorium brytyjskie²²¹.

Poświęcenie muzułmanów w sprawach brytyjskich nie miało być jedynie symbolem – mieli oni otrzymać wymierne korzyści. Zgodnie z Kartą Atlantycką z 1941 roku obiecano niepodległość koloniom, które pomogły siłom sprzymierzonym wygrać wojnę. Po kapitulacji

219 J. Leider, *Territorial Dispossession and Persecution in North Arakan (Rakhine)*, 1942–43, „Policy Brief Series”, 2020, no. 101, s. 1–2.

220 A.F.K. Jiliani, *The Muslim massacre of 1942*, <https://www.rohingya.org/the-muslim-massacre-of-1942/>, [dostęp 16.05.2020].

221 J. Leider, *Territorial Dispossession and...*, op.cit., s. 3–5.

Japonii w 1945 roku i zwycięstwie wojsk alianckich, rozmowy o przyznaniu Birmie niepodległości zostały wznowione. W styczniu 1947 roku doszło do podpisania pomiędzy Clementem Attlee i Aung Sanem układu, dzięki któremu Birma w ciągu roku miała być niepodległa²²². Jednakże los Arakanu, w tym i Rohindzów, został przesądzony. Rakhine byli sprzymierzeńcami nacjonalistycznych *thakins* i obie te grupy dążyły do pozbycia się muzułmanów z Arakanu. Powszechne zamieszki, które miały miejsce jeszcze kilka razy, tylko poszerzyły podział w relacjach między dwiema siostrzanymi wspólnotami. Osłabieni przez podział mieszkańcy Arakanu nie mogli zjednoczyć się na przyszłość²²³.

Z kolei muzułmanie Rohindza nie poddawali się i pamiętali o obietnicy niezależności danej przez Brytyjczyków. W 1947 roku utworzono armię Rohindza. Ta armia starała się o włączenie północnego Arakanu do nowo utworzonego Wschodniego Pakistanu (obecnie Bangladeszu). Inicjatywa przyłączenia nie powiodła się, ale po uzyskaniu przez Birnę niepodległości w 1948 roku część arakańskich muzułmanów złożyła petycję do Zgromadzenia Ustawodawczego w Rangunie o włączenie okręgów Maungdaw i Buthidaung do Pakistanu Wschodniego. Było to złe posunięcie, ponieważ od tego momentu muzułmanów z Arakanu postrzegano jako zdrajców i wrogów nowego, buddyjskiego reżimu²²⁴.

Oprócz tego muzułmanie birmańscy zrzeszali się w różnego rodzaju organizacjach mających działać w imię ich interesów w nowym porządku polityczno-społecznym. W związku z tym 24–26 grudnia 1945 roku w miejscowości Pyinmana odbyła się konferencja *All Burma Burman Muslim Conference*. Jednym z postulatów tego wydarzenia było zjednoczenie wszystkich organizacji muzułmańskich w Birnie i utworzenie *Burma Muslim Congress* (dalej: BMC). BMC postanowiło dołączyć do *Anti Fascist Peoples Freedom League* (dalej: AFPFL) kierowanej przez generała Aung Sana. Powodem przyłączenia organizacji było przeświadczenie, że nie różnią się oni od Bamarów niczym z wyjątkiem religii²²⁵. *Burma Muslim Congress* szybko rozrósł się i utworzył 22 oddziały w całym kraju. Jednym z pierwszych działań BMC było wyjaśnienie wszystkim muzułmanom, a zwłaszcza muzułmanom indyjskim, że istniała dla nich tylko jedna możliwość, a mianowicie wykazanie ich niezachwianej lojalności wobec samej Birmy. Ta kampania była odpowiedzią na niepokój muzułmanów pochodzenia indyjskiego, którym zgodnie z prawem nie można było przyznać

²²² B. Góralczyk, *Birma. Złota ziemia roni łzy*, Warszawa 2021, s. 219.

²²³ M. Yunus, *A History of...*, op.cit., s. 61.

²²⁴ A. Ibrahim, *The Rohingyas: Inside...*, op.cit., s. 43.

²²⁵ M. Yunus, *A History of...*, op.cit., s. 61–62.

obywatelstwa birmańskiego z powodu ich indyjskiego pochodzenia lub żywienia przez nich sympatii do ruchu pakistańskiego. W kwietniu 1948 roku postanowiono przerwać działalność *Burma Muslim Congress*²²⁶.

W 1947 roku rząd birmański oraz grupy etniczne, takie jak Szanowie, Czinowie i Kaczinowie podpisali porozumienie w Panglong, które obiecało „pełną autonomię w administracji wewnętrznej dla obszarów przygranicznych”. Konstytucja Birmy z 1947 roku gwarantowała także możliwość uzyskania niezależności przez mniejszości etniczne po dziesięciu latach. Mimo tych obietnic umowa nigdy nie została wdrożona, a wkrótce po jej podpisaniu wojsko zaczęło rządzić obszarami etnicznymi siłą, w wyniku czego grupy etniczne postrzegały je raczej jako siłę okupacyjną niż jako jednostki reprezentujące rząd²²⁷.

3. Niepodległa Birma

3.1 Wojna domowa

4 stycznia 1948 roku o godzinie 4.20 powstała niezależna Unia Birmy²²⁸. Wiele problemów, w tym kwestia federalizmu, a także wojny domowe oparte na liniach etnicznych i ideologicznych nawiedzały nowo powstałe państwo. Na jego czele stał U Nu, który mianował generała Ne Wina na kilka stanowisk gabinetowych, ponieważ zarówno obecność wojska, jak i policji znacznie wzrosła w tym okresie, głównie przez zbrojące się mniejszości etniczne walczące o wykonanie porozumienia z Panglong. Wiele grup etnicznych nie godziło się na życie w systemie politycznym zdominowanym przez Bamarów. Za osiem głównych grup etnicznych uznano: Bamarów, Szanów, Karenów, Rakhine, Czinów, Monów, Kaczinów oraz Kayah (Karenni). Prawa obywatelskie były ograniczone do osób należących do którejkolwiek z rdzennych grup Birmy lub których przodkowie byli urodzonymi w Birmy osobami, zamieszkującymi to terytorium od co najmniej dwóch pokoleń. Działania te szczególnie dotknęły ludność chińską, indyjską i muzułmanów Rohindza w stanie Arakan²²⁹. We wrześniu 1948 roku przywódca mudżahedinów Jafar Kawal postawił nowo powstałemu rządowi pięć żądań:

226 M. Yegar, *The Muslims of...*, op.cit., s. 75–76.

227 Warzone Initiatives, *Rohingya Briefing Report*, Redding 2015, s. 6.

228 W.J. Topich, K.A. Leitch, *The history of...*, op.cit., s. 103-104

229 Ibidem.

- dystrykt Akyab miał stać się autonomicznym, wolnym państwem muzułmańskim (ang. *Free Muslim State*) pod zwierzchnictwem Birmy;
- uznanie urdu za język państwa;
- założenie niezależnych szkół, których językiem nauczania byłby język urdu;
- uwolnienie więźniów;
- nadanie statusu prawnego Ruchowi Mudżahedinów²³⁰.

W związku z brakiem odpowiedzi rządu birmańskiego na żądania mudżahedinów, ci postanowili utrzymać wojnę partyzancką, co miało negatywny wpływ na lokalną społeczność, która przez te działania uciekała do innych miast i wsi.

W 1949 roku wybuchła wojna domowa. Armie prowadzone przez przedstawicieli mniejszości etnicznych zaatakowały stolicę – Rangun. Całą tę sytuację pogarszały przewrotowe działania nacjonalistów oraz komunistów. Do rebelii dochodziło również w Arakanie. Powstała grupa mudżahedinów, która sprzeciwiała się brutalnym ekscesom lokalnej policji oraz niesprawiedliwemu traktowaniu muzułmanów przez innych mieszkańców Arakanu. Mudżahedini postulowali o utworzenie autonomicznego obszaru dla muzułmanów. Do realizacji swoich celów używali przede wszystkim siły skierowanej przeciwko policji i armii, ale także wobec lokalnej społeczności. Zostali oskarżeni o sprowadzanie nielegalnych migrantów z Pakistanu Wschodniego do Arakanu i kontrolowanie sieci przemytu ryżu. Tymczasem ich siła z roku na rok malała i w 1961 roku ostatecznie się poddali²³¹.

Nastał również kryzys gospodarczy. Na obszarach wiejskich ograniczono uprawę ryżu, ponieważ brakowało sezonowych pracowników z Cótogramu²³². W odpowiedzi na ataki mudżahedinów birmańskich powstały siły bezpieczeństwa zwane *Birma Territorial Force* (dalej: BTF). W Arakanie składały się one głównie z buddystów arakańskich i były wyjątkowo brutalne. W 1949 roku muzułmańscy mężczyźni, kobiety i dzieci zostali zaatakowani za pomocą karabinu maszynowego. Zarówno setki intelektualistów, jak i starszyzny wiejskiej zginęło w tragicznych okolicznościach. Niemal wszystkie wioski muzułmańskie zostały zrównane z ziemią. Masakra spowodowana przez BTF doprowadziła do ucieczki blisko 50 tysięcy osób do Pakistanu Wschodniego²³³. Działania BTF tylko zmobilizowały

²³⁰ A. Chan, *The Development of...*, op.cit., s. 411.

²³¹ J. Leider, *Rohingya: The History of a Muslim Identity in Myanmar*, „Oxford Research Encyclopedia of Asian History”, 2018, s.4.

²³² M. Yegar, *Between Integration and Secession: The Muslim Communities of the Southern Philippines, Southern Thailand, and Western Burma/Myanmar*, Oxford 2002, s. 40.

²³³ M. Yunus, *A History of...*, op.cit., s. 66–68.

mudżahedinów do jeszcze większych ataków. Rząd podjął jednak kilka prób negocjacji z rebeliantami. Przybyła do nich delegacja rządowa, aby ich wysłuchać, ale nie przyniosło to żadnego rezultatu. Fiasko negocjacji sprawiło, że rząd w latach 1951–54 przeprowadzał kampanie przeciwko mudżahedinom, w których wielu cywilów schwytano, a następnie torturowano i zabito. Spłonęło wiele domów, w których podejrzewano, że są schronieniem rebeliantów. Natomiast 25 września 1954 roku doszło do bardzo symbolicznego wydarzenia w życiu muzułmanów Rohindża. Ówczesny premier Birmy, U Nu, w swoim przemówieniu radiowym do narodu ogłosił Rohindżów rdzenną społecznością etniczną. Od tego momentu część ich praw została przywrócona. Tymczasem rząd próbował przekonać przywódców muzułmańskich, że ich dalsze działania rewolucyjne powinny być zaprzestane, ponieważ prawa Rohindżów zostały przywrócone. Poparcie dla mudżahedinów zaczęło maleć i rząd postanowił wykorzystać tę sytuację²³⁴. Od listopada 1954 roku rozpoczęto szeroko zakrojoną kampanię przeciwko mudżahedinom²³⁵. Udało się skutecznie rozbić ten ruch. Główne ośrodki działań mudżahedinów zostały przejęte, a kilku ich przywódców zginęło. Ruch został dodatkowo osłabiony w wyniku kolejnych rozpadów w jego strukturach, choć pomimo to trwał. W 1959 roku premier U Nu udał się do miast Buthidaung i Maungdaw (w których żyło wielu Rohindża) i ponownie obiecywał uznanie Rohindżów za rdzenną społeczność Birmy. Po tym wpływy mudżahedinów znacznie zmalały, a w 1961 roku większość z nich poddała się rządowi²³⁶.

3.2 Era generała Ne Wina

Sytuacja Rohindżów skomplikowała się po 1962 roku. Generał Ne Win przejął władzę przez zamachu stanu w 1962 roku i całe społeczeństwo Rohindżów zeszło do podziemi. Jednym z pierwszych działań Ne Wina była nacjonalizacja prywatnych przedsiębiorstw w 1964 roku. Część prywatnego sektora należała wówczas do kapitału indyjskiego i chińskiego. Stąd też część hinduskich biznesmenów zmuszona była opuścić Birmę. W ciągu dwóch lat po decyzji o nacjonalizacji handlu detalicznego około 100 tysięcy Hindusów oraz około 12 tysięcy Pakistańczyków opuściło Birmę i wróciło do ojczyzny. Jednak muzułmanie z północnego Arakanu (posiadający krajowe karty rejestracyjne) pozostali na obszarze przygranicznym do ustanowienia prawa o obywatelstwie z 1982 roku²³⁷.

²³⁴ Ibidem

²³⁵ M. Lubina, *Rohingya. Kim są prześladowani muzułmanie Birmy?*, Warszawa 2019, s. 58.

²³⁶ M. Yunus, *A History of...*, op.cit., s. 66–68.

²³⁷ A. Chan, *The Development of...*, op.cit., s. 412–413.

Pomimo zbrojnego przejęcia władzy przez Ne Wina przedstawiciele Rohindża w 1963 roku utworzyli *Rohingya Independence Force* (dalej: RIF). Organizacja sprzeciwiała się zamachowi wojskowemu Ne Wina oraz protestowała przeciwko delegalizacji organizacji muzułmańskich, takich jak *Rohingya Students Union* i *Rohingya Youth League*. O innych działaniach organizacji niewiele wiadomo poza tym, że dochodziło do starć z siłami zbrojnymi Birmy. Kilka lat później, w 1974 roku *Rohingya Independence Force* przekształciła się w *Rohingya Patriotic Front* (dalej: RPF). Organizacja z jednej strony pokojowo starała się rozwiązywać spory pomiędzy Rohindżami a buddystami. Innym razem próbowała utworzyć niezależne państwo w pobliżu granicy z Bangladeszem. W 1982 roku RPF zmienił się w *Rohingya Solidarity Organisation* (dalej: RSO), a od tej organizacji oddzieliła się komórka zwana *Arakan Rohingya Islamic Front* (dalej: ARIF) ze siedzibą w Bangladeszu. W 1995 roku obie organizacje połączyły się, tworząc *Rohingya National Alliance*, a następnie w 1999 roku zreformowali się i nazwali *Arakan Rohingya National Organisation* (dalej: ARNO)²³⁸.

Wspominając o rządach Ne Wina, nie można zapomnieć o kampanii tzw. *Czterech cięć*. W walce z bojówkami mniejszości etnicznych Ne Win postanowił ujednoczyć naród birmański, tworząc choćby język birmański jako oficjalny. Cały ten proces nazwano birmanizacją Birmy. Ne Win przestrzegał idei jednolitego państwa, stwierdzając, że federalizm jest niemożliwy i zniszczy Unię. Za pomocą kampanii *Czterech cięć* rząd Ne Wina starał się położyć kres buntowi i zaangażować się w budowanie narodu, odcinając powstańcom cztery ogniwa: żywność, fundusze, wywiad i rekrutów. W konstytucji z 1974 roku pojawił się przepis dotyczący ustanowienia języka birmańskiego jako języka narodowego. Oprócz tego doszło do nacjonalizacji szkół, a język birmański był jedynym językiem, w którym prowadzono zajęcia. Te środki przyczyniły się do izolacji mniejszości etnicznych. Reżim wojskowy w Birmie zabronił publikowania jakichkolwiek informacji w językach etnicznych. Nie było więc niezależnych gazet, stacji radiowych ani drukarni. Ne Win systematycznie eliminował i upolityczniał języki mniejszości etnicznych niebędących Bamarami. Z drugiej strony poprzez wykorzystywanie języka birmańskiego chciał wśród mniejszości etnicznych stworzyć przynależność do jednego, birmańskiego narodu i wyrzeczenia się swojego pochodzenia²³⁹.

Zanim konstytucja weszła w życie, muzułmanie chcieli uzyskać pewne korzyści. Stąd w 1973 roku przedłożyli Komisji Konstytucyjnej propozycję utworzenia odrębnego państwa

238 A. Selth, *Burma's Muslims: Terrorists or Terrorised?*, „Canberra Papers on Strategy & Defence”, 2003, no. 150, s. 14–15.

239 R. Boon, *Nationalism and the...*, op.cit., s. 16–17.

muzułmańskiego. Została ona odrzucona. W efekcie tego podczas wyborów do niższej izby parlamentu (*Pyithu Hluttaw*) w 1974 roku „bengalscy” muzułmanie nie mieli prawa głosu²⁴⁰.

Kolejne lata dla Rohindźów nie były łatwe. W 1978 roku miała miejsce operacja *Naga Min*. Jej głównym celem było przeprowadzenie ofensywy przeciwko wrogom Birmy. Według armii birmańskiej wrogami ojczyzny byli np. Partia Komunistyczna Arakanu, mudżahedini i Rohindża²⁴¹. Operację *Naga Min* cechowały morderstwa, gwałty i tortury skierowane głównie przeciwko ludności muzułmańskiej. Akcja miała na celu wypędzenie „obcokrajowców” z Birmy i ich „powrót” do Bangladeszu. Armia paliła wioski, niszczyła meczety, a kobiety, mężczyźni i osoby starsze były poddawane torturom, więzione lub stracone. W wyniku operacji *Naga Min* ponad 200 tysięcy Rohindźów uciekło do Bangladeszu, gdzie odtąd mieszkali w obozach dla uchodźców²⁴².

Nastroje antymuzułmańskie nasilały się z dnia na dzień. Przez kilka czynników, takich jak duża liczba imigrantów pochodzenia chińskiego i indyjskiego, dominacja muzułmanów na zachodniej granicy oraz operacja *Naga Min*, rząd Birmy postanowił wprowadzić radykalne kroki w celu pozbycia się muzułmanów z Birmy. Sposobem na realizację tego celu miały być zmiany legislacyjne. W 1982 r. przyjęto ustawę o obywatelstwie. Nowe rozwiązania, wprowadzone przez Ne Wina bazowały na kryterium „rasy”, gwarantując obywatelstwo jedynie osobom „czystej krwi”. Ustawa, która weszła w życie w 1989 r., wprowadziła trzy kategorie obywatelstwa²⁴³. Obywatelstwo pełne, potwierdzone zostało tzw. różową kartą, a otrzymać mogły je osoby należące do jednej z ośmiu rdzennych grup etnicznych tj. Kaczinowie, Kayah, Karenowie, Czinowie, Bamarowie, Monowie, Rakhine i Szanowie. Dodatkowo, obywatelstwo pełne przysługuje osobom i grupom etnicznym, które osiedliły się w Birmie na stałe przed rokiem 1823. Rohindża nie byli jedną z grup rdzennych ani nie posiadali niezbitych dowodów na życie na birmańskich ziemiach przed 1823 rokiem. Drugą kategorię stanowi obywatelstwo stowarzyszone, przyznane pod pewnymi warunkami osobom (oraz ich dzieciom), które złożyły wniosek o nadanie obywatelstwa zgodnie z ustawą o obywatelstwie z 1948 roku. Etniczna mniejszość muzułmańska Rohindża nie jest uprawniona do tego rodzaju obywatelstwa. Ostatnim wariantem obywatelstwa w myśl ustawy jest obywatelstwo

240 A. Chan, *The Development of...*, op.cit., s. 413.

241 M. Lubina, *Birma: centrum kontra peryferie. Kwestia etniczna we współczesnej Birmie*, Kraków 2014, s. 177.

242 S. Sohel, *The Rohingya Crisis in Myanmar: Origin and Emergence*, „Saudi Journal of Humanities and Social Sciences” 2017, Vol. 2, Issue 11A, s. 1014.

243 M. Haque, *Rohingya Ethnic Muslim Minority and the 1982 Citizenship Law in Burma*, „Journal of Muslim Minority Affairs”, 2017, Vol. 37, No. 4, s. 455–456.

naturalizowane. Może być przyznane osobom nienależącym do wskazanych wyżej grup, takim jak członkowie grup etnicznych nieuznawanych za ludność tubylczą (np. Rohindża). Wśród wymogów stawianych osobom ubiegającym się o naturalizację, w ustawie wskazano dobrą znajomość języka narodowego, a także „dobry charakter” i bycie „zdrowym na umyśle”. W przepisach nie uwzględniono jednak, w jaki sposób miałyby to być weryfikowane. Zgodnie z przepisami ustawy o obywatelstwie, lecz wbrew postanowieniom prawa międzynarodowego publicznego, Rada Stanu może unieważnić obywatelstwo nadane jeśli obywatel angażuje się w handel lub komunikację z państwami wrogimi lub udziela pomocy wrogiemu państwu podczas wojny. Podobnie, odebranie obywatelstwa jest konsekwencją dokonania przez obywatela czynu/ów zagrażających suwerenności, a także okazywanie niezadowolenia lub nielojalności państwu, udzielanie informacji lub ujawnianie tajemnic innym państwom oraz popełnianie moralnych przestępstw, za które nałożono karę pozbawienia wolności²⁴⁴.

Ustawa o obywatelstwie z 1982 roku zabrała Rohindżom możliwość posiadania obywatelstwa. Po przyjęciu ustawy rząd odmówił wydania dokumentów tożsamości Rohindżom. Jednym z powodów była nieznamość języka birmańskiego niezbędnego do uzyskania takiego obywatelstwa. Rohindża mówią dialektem rohidżańskim, a przy ograniczonym dostępie do edukacji nie mieli okazji uczyć się języka urzędowego. Poza tym nie mają żadnych dowodów na potwierdzenie swojej etnogenezy sięgającej VIII wieku. W rezultacie stali się bezpaństwowcami²⁴⁵.

Niedługo potem doszło do kolejnej rewolucji w Birmie, do powstania nazwanego powstaniem 8888 będącym odpowiedzią ludu na upadającą gospodarkę Birmy. Przez zmasowane protesty utworzono socjalistyczny rząd i Państwową Radę Przywrócenia Prawa i Porządku (SLORC). Władzę w państwie przejęła junta wojskowa i wprowadzono stan wojenny²⁴⁶. Jednym z działań SLORC była zmiana nazwy państwa z Birmy na Mjanmę, która nastąpiła 18 czerwca 1989 na podstawie dokumentu: „Prawo 15/89”²⁴⁷. Nazwa Birma wzięła się z czasów kolonialnych, kiedy z racji zamieszkania tego terytorium przez Bamarów Brytyjczycy przyjęli ją i nazwali te ziemie. Mjanma to termin, który był używany w czasach monarchii w oficjalnym języku birmańskim, aby opisać ludzi mieszkających w królestwie. Zmiana nazwy była częściowo próbą włączenia grup etnicznych, ponieważ nazwa Birma była

244 M. Haque, *Rohingya Ethnic Muslim...*, op.cit., s. 456–458.

245 A.K. Lowenstein, *Persecution of the Rohingya Muslims: Is Genocide Occurring in Myanmar's Rakhine State? A Legal Analysis*, Yale 2015, s. 7.

246 M. Leifer, *Dictionary of the Modern Politics of South-East Asia*, London and New York 2005, s. 156.

247 M. Lubina, *Pani Birmy Aung San Suu Kyi. Biografia polityczna*, Warszawa 2015, s. 235.

kojarzona z Bamarami. Jednak wielu przedstawicieli grup etnicznych uważa, że nie przeprowadzono odpowiednich konsultacji w sprawie tej zmiany²⁴⁸.

3.3 Współczesna Birma

Prześladowania Rohindzów przez nową władzę wzrosły na sile. W latach 1991–92 przeprowadzono kampanię o nazwie Pyi Thaya, w której SLORC rozmieścił w Arakanie tysiące żołnierzy i doszło do fali przemocy wycelowanej głównie w Rohindzów. Wojsko dopuszczało się mordów, gwałtów na kobietach, niszczenia osiedli muzułmańskich, świętych miejsc kultu, instytucji religijnych i relikwii muzułmańskich, konfiskat ziemi, przetrzymywań osób oraz pracy niewolniczej. W wyniku fali przemocy tysiące Rohindzów uciekało z Arakanu, głównie do pobliskiego Bangladeszu. Kryzys uchodźczy rozpoczął się we wrześniu 1991 roku i wówczas blisko 10 tysięcy uchodźców wyemigrowało do Bangladeszu. Jego szczyt przypadł na połowę 1992 roku, kiedy to liczba uchodźców wzrosła do ponad 268 tysięcy. Ci, którzy uciekli, schronili się w blisko 20 obozach przy granicy z Arakanem. Pomimo skromnych zasobów Bangladesz zapewnił żywność i schronienie uchodźcom Rohindzów. Przyłączyły się również organizacje międzynarodowe, aby pomóc w tej trudnej dla Rohindzom i Bangladeszu sytuacji. Na mocy dwustronnej umowy Bangladesz–Mjanma podpisanej 29 kwietnia 1992 roku 229 877 uchodźców Rohindza zostało repatriowanych do Arakanu²⁴⁹.

Do napięć pomiędzy muzułmanami a buddystami doszło w marcu 1997 roku. Powodem konfliktu miała być informacja o tym, że próbowano zgwałcić młodą buddyjkę przez muzułmanów. 16 marca 1997 roku ponad tysiąc mnichów buddyjskich zaczęło głośno manifestować swoją nienawiść wobec muzułmanów. Następnie doszło do ataków na maczety oraz muzułmańskie sklepy – w swoich działaniach posuwali się do niszczenia, plądrowania, a nawet palenia świętych ksiąg islamskich. W wyniku zamieszek co najmniej trzy osoby zostały zabite, a około 100 mnichów aresztowano²⁵⁰.

W 2001 roku ponownie doszło do rozlewu krwi i to dwukrotnie. W lutym miały miejsce napięcia pomiędzy buddystami i muzułmanami w stolicy Arakanu, Sittwe. Raport *Amnesty International* informował o zniszczonym mieniu muzułmanów oraz braku dokładnych danych

248 The Centre for Peace and Conflict Studies, *2010 Myanmar General Elections: Learning and Sharing for Future*, Siem Reab 2011, s. 4.

249 M. Ashraf Alam, *A Short Historical...*, op.cit., s.27–28.

250 CNN iReport, *Riots In Burmese History*, <http://ireport.cnn.com/docs/DOC-805050>, [dostęp 9.06.2020].

dotyczących liczby ofiar. Doszło również do ograniczeń przemieszczania się Rohindżów²⁵¹. Autorka Rianne ten Veen przybliży kilka szczegółów dotyczących wydarzeń w Sittwe. Jak podaje badaczka, głównymi agresorami mieli być mnisi buddyjscy, choć część z nich tak naprawdę była przebranymi za nich wojskowymi. Po czterech dniach nieustannych walk wkroczyły służby bezpieczeństwa i w efekcie tego zapobiegnięto dalszym rozlewom krwi. Według szacunków ten Veeny około 50 domostw muzułmańskich spłonęło, a wśród ofiar śmiertelnych byli buddyści i muzułmanie. Z kolei rząd pod pretekstem powstrzymywania agresji z obu stron wprowadził obostrzenia w przemieszczaniu się Rohindżów między miastami w okolicy Sittwe²⁵².

Niedługo potem, bo w maju 2001 roku, wybuchły kolejne antymuzułmańskie zamieszki. Do wydarzeń doszło w miejscowości Taungu znajdującej się między Rangunem a Mandalaj. Podobnie jak w przypadku wydarzeń z lutego 2001 roku, głównymi agresorami byli mnisi buddyjscy, którzy tak naprawdę często byli wojskowymi w przebraniu. Po dwóch dniach wkroczyły siły bezpieczeństwa i zamieszki się zakończyły. Pomimo krótkiego przebiegu wydarzenia pochłonęły kilkanaście ofiar, w tym dziesięciu muzułmanów i dwóch buddystów. Chociaż specyfika rozpoczęcia tych ataków i tego, kto je przeprowadził, nie jest w pełni udokumentowana, wydaje się, że rząd bardzo wolno decydował się na ochronę muzułmanów i ich własność przed zniszczeniem. Zamieszki z 2001 roku spowodowały, że znacznie zwiększyły się napięcia między społecznościami buddyjskimi i muzułmańskimi²⁵³.

Sytuacja prawna Rohindżów pogarszała się z każdym rokiem. Według raportu *Country reports on human rights practices for 2009* do 2008 roku Rohindżowie doświadczyli poważanej dyskryminacji prawnej, ekonomicznej i społecznej. Zakazy przemieszczania się lokalnie oraz poza stan Arakan stały się codziennością. Z kolei pełnoprawni obywatele mogą przemieszczać się po Mjanmie bez większych problemów (muszą posiadać jedynie przy sobie kartę obywatelską). Oprócz tego problemem był również dostęp do szkolnictwa wyższego czy opieki medycznej. Rohindża nie mogli także pracować jako lekarze czy nauczyciele. Ciosem dla nich był brak możliwości zabrania głosu w referendum konstytucyjnym w 2008 roku. Choć birmański rząd pod kuratelą Wysokiego komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw uchodźców wydawał Rohindżom tzw. tymczasowe certyfikaty rejestracyjne, to nie nadawały

251 Amnesty International, *Myanmar, The Rohingya Minority: Fundamental Rights Denied*, <https://www.amnesty.org/download/Documents/92000/asa160052004en.pdf>, [dostęp 9.06.2020].

252 R. ten Veen, *Myanmar's Muslims: The Oppressed of the Oppressed*, London 2005, s. 10.

253 R. ten Veen, *Myanmar's Muslims: The...*, op.cit.

one obywatelstwa lub możliwości głosowania, ale nieco poprawiały status prawny muzułmanów z Arakanu. Wyżej wymienione certyfikaty niezbędne są do wielu podstawowych zadań, takich jak uzyskanie licencji małżeńskiej i zezwolenia na podróż²⁵⁴.

Do 2012 roku prześladowania Rohindżów były dość częste, w szczególności te na tle religijnym. W latach 2008–2012 burzono meczety, które według birmańskich władz były zbudowane bez odpowiednich pozwoleń. Z kolei często na ich miejscu powstawały buddyjskie pagody, mimo że np. na danych obszarach nie było buddystów. Nierzadko Rohindżowie byli zmuszani do pracy przy ich budowach. Rząd posunął się nawet do tego żeby zachęcać ich do przejścia na buddyzm, obiecując zniesienie ograniczeń w przemieszczaniu, dostępie do edukacji oraz służby zdrowia. W efekcie ci Rohindżowie, którzy byli gotowi zmienić religię, otrzymali takie same prawa jak inni obywatele. Ciągłe wykorzystywanie napięć etnicznych jako narzędzia politycznego osiągnęło szczyt w 2012 roku²⁵⁵.

Do eskalacji przemocy doszło 8–12 czerwca 2012 roku. Tłumy zaatakowały domy, sklepy oraz miejsca kultu religijnego. Atakującymi mieli być buddyści oraz muzułmanie. Członkowie ich grup odpowiadali za akty przemocy, w tym zabójstwa. Jednakże siły bezpieczeństwa wystąpiły tylko przeciwko muzułmanom Rohindża, naruszając wiele praw człowieka. Przyczyną zamieszek pomiędzy obiema grupami miały być brutalne incydenty, których mieli dopuścić się muzułmanie z Arakanu, w tym gwałt i morderstwo 28 maja 2012 roku na 27-letniej kobiecie-buddyjce w południowym stanie Arakan, rzekomo przez trzech muzułmanów. Winni tego czynu trafili do więzienia. Jeden z podejrzanych podobno popełnił tam samobójstwo, podczas gdy dwóch pozostałych zostało skazanych na śmierć 18 czerwca 2012 roku. Tymczasem przemoc w Arakanie nie ustawała. Kiedy udało się opanować sytuację w Sittwe, to w północnym Arakanie siły bezpieczeństwa dopuszczały się aktów przemocy wobec Rohindżów. W wyniku tych działań blisko 100 tysięcy Rohindżów oraz Rakhine zostało przesiedlonych i żyło w prowizorycznych obozach, do których nie miały wstępu organizacje humanitarne. Zarówno liczba realnych ofiar, jak i osób rannych jest niewiadomą. Rząd podaje, że zginęło 78 osób, jednak liczba ta może być niedoszacowana.²⁵⁶

Na kolejne ataki przemocy nie trzeba było długo czekać. Już w październiku 2012 roku, czyli kilka miesięcy po wcześniejszych zamieszkach, doszło do wybuchu przemocy w

254 Department of State US, *Country reports on human rights practices for 2009*, Washington 2012, s. 807.

255 A. Ibrahim, *The Rohingyas: Inside...*, op.cit., s. 96.

256 Human Rights Watch, *“The Government Could Have Stopped This”: Sectarian Violence and Ensuing Abuses in Burma’s Arakan State*, London 2012, s. 18–19.

Arakanie. Dotknięte zostały tym razem miasta, które wcześniej uniknęły zamieszek. Jak poprzednio również siły bezpieczeństwa Birmy uczestniczyły w zażeganiu walk, jednakże swoją biernością, a często wspieraniem buddyjskich agresorów, utrudniali proces pokojowy. W rezultacie zniszczono całe wioski muzułmańskie Rohindżów. Nieznana jest liczba osób, które zostały zamordowane i ranne. Wiadomo jednak, że około 35 tysięcy osób zostało przesiedlonych. Nie były to jedyne ofiary sił bezpieczeństwa i rządu Birmy. Pracownicy ONZ oraz organizacji pomocy humanitarnej sympatyzujący z Rohindżami zostali aresztowani i zastraszani²⁵⁷.

W marcu 2013 roku w miejscowości Meiktila doszło do zamieszek²⁵⁸. Stronami kłótni był personel sklepu ze złotem prowadzonego przez muzułmanów i buddyjski klient. Doprowadziło to do powszechnego zniszczenia muzułmańskich dzielnic miasta i masakry co najmniej dwudziestu uczniów i nauczycieli w szkole muzułmańskiej. Oficjalna liczba ofiar śmiertelnych wynosiła 44, ale w rzeczywistości mogła być wyższa²⁵⁹. Trzy tygodnie później w mieście Okkan na północ od Rangun do kolejnych rozruchów. Jedna osoba została zabita, a kilka innych zostało poważnie rannych w ciągu kilku godzin przemocy i grabieży. Wrzenie między obiema grupami wywołane było przez muzułmankę, która wpadła na mnicha buddyjskiego na zatłoczonym targu, powodując przewrócenie jego miski z jałmużną. Jednak agresywny tłum zdażył zniszczyć dziesiątki muzułmańskich sklepów i domów. Podobnie wyglądała sytuacja w maju 2013 roku w Lashio. Źródłem agresji miało być podpalenie buddyjskiej kobiety przez chorego psychicznie muzułmanina. Na ulice wyszły buddyjskie tłumy chcące zadośćuczynienia. Jedna osoba została zabita, a wiele muzułmańskich domów i sklepów zostało splądrowanych, uszkodzonych lub zniszczonych w nocy podczas ataków zorganizowanych przez grupę 200–300 osób. Setki muzułmanów schroniło się w buddyjskim klasztorze, w którym wielu przebywało przez kilka tygodni²⁶⁰.

Ofiarami buddyjskiej nienawiści byli nie tylko Rohindżowie, lecz także Kamanowie. W październiku 2013 roku w Thandwe u wybrzeża Arakanu wybuchły kolejne poważne zamieszki. Ponad 150 domów spłonęło doszczętnie, a prawie 500 osób stało się bezdomnymi. Pięciu muzułmanów zostało zabitych, w tym – jak podaje John Clifford Holt –89-letni

257 E. Abdelkader., *The Rohingya Muslims in Myanmar: Past, Present, and Future*, „Oregon Review of International Law”, 2013, vol. 15, no. 3, s. 399.

258 M. Lubina, *Birma*, Warszawa 2014, s. 362.

259 International Crisis Group, *The Dark Side of Transition: Violence Against Muslims in Myanmar*, Brussels 2013, s. 12.

260 International Crisis Group, *The Dark Side...*, op.cit., s. 14–15.

mężczyzna i 94-letnia kobieta. Oboje byli zbyt słabi, by uciec i zostali zadźgani nożem przez agresorów²⁶¹.

Rok 2014 nie przyniósł większych aktów prześladowań. Jedynym faktem wartym uwagi jest to, że w sierpniu 2014 roku około 87 tysięcy Rohindżów uciekło ze stanu Arakan do Bangladeszu statkiem przez Zatokę Bengalską²⁶².

W 2014 roku przeprowadzono w Birnie powszechny spis ludności. Rohindżowie zostali sklasyfikowani jako „bengalscy migranci” i zostali wykluczeni z liczenia. Ludność Rohindża w spisie powszechnym nie została wymieniona – ani przez wskazanie gospodarstw domowych, ani członków gospodarstwa domowego. Raport po przeprowadzeniu spisu wskazuje, że obserwatorzy nie mają zastrzeżeń co do policzenia jakiegokolwiek mniejszości, czy to religijnej, czy etnicznej. Jedynym wyjątkiem mieli być Rohindżowie. Obserwatorzy zauważyli, że w wioskach i obozach, gdzie przebywali Rohindżowie, nie przeprowadzono żadnych wywiadów, podczas gdy zrobiono to prawidłowo i rzetelnie na obszarach zamieszkałych przez ludność muzułmańską Kaman. Obserwatorzy zauważyli również, że osoby liczące podczas spisu zadawały pytania dotyczące osób, które miały zamieszkiwać dane domostwo. Jeśli padało słowo Rohindża, to ankieterzy przechodzili do kolejnego budynku, nie spisując żadnych notatek. Zauważono również, że stosowano praktyki, w których podczas określenia się jako Rohindża ankieter odmawiał prawa do takiego samookreślenia. Zdarzały się również przypadki, że przeprowadzano wywiad, ale nie wypełniano rubryki dotyczącej pochodzenia etnicznego. Wykluczenie populacji Rohindżów ze spisu powszechnego lub identyfikowanie ich jako Bengalczyków stanowi poważne naruszenie praw człowieka²⁶³.

Po spisie powszechnym, w którym Rohindżowie zostali ujęci jako Bengalczycy lub w ogóle nie przeprowadzano z nimi wywiadów, nadszedł kolejny cios dla ich mniejszości. W lutym 2015 roku prezydent Thein Sein ogłosił cofnięcie wszystkich tymczasowych certyfikatów rejestracyjnych przyznanych Rohindżom, tym samym odmawiając znacznej ich większości jakichkolwiek dokumentów tożsamości i uniemożliwiając im głosowanie w wyborach w listopadzie 2015 roku. To wydarzenie sprawiło, że Rohindżowie przestali widzieć szansę na zmianę w swojej sytuacji i na łodziach uciekli z Birmy do innych państw Azji

261 J.C.Holt, *Myanmar's Buddhist-Muslim Crisis: Rohingya, Arakanese, and Burmese Narratives of Siege and Fear*, Honolulu 2019, s. 28–29.

262 H.K. Mohajan, *The Rohingya Muslims in Myanmar are Victim of Genocide!*, „ABC Journal of Advanced Research”, 2018, Vol. 7, No. 1, s. 69.

263 Republic of the Union of Myanmar, *Census Observation Mission Report 2014 Population and Housing Census*, Rangoon 2014, s. 90–93.

Południowo-Wschodniej. Ucieczki nie zawsze były udane i to spowodowało tragedię Rohindżów. Handlarze ludźmi porzucali łodzie na morzu, pozostawiając Rohindżom na pastwę losu. Proces został zainicjowany w maju 2015 roku, kiedy tajlandzka policja odkryła ponad 175 grobów migrantów w kilkudziesięciu opuszczonych obozach na granicy Tajlandii i Malezji. To odkrycie spowodowało, że handlarze w obawie, iż na łodzi czeka na nich policja, porzucali łodzie z uchodźcami. Na morzu utknęło około 8 tysięcy osób. Wielu z tych Rohindżów spędzało średnio 76 dni na pokładzie łodzi. Oprócz tego dochodziło do licznych naruszeń praw człowieka, jak wymuszenia, bicie, wyrzucanie za burtę, a nawet zabójstwa²⁶⁴.

Po wyborach parlamentarnych w 2015 roku Narodowa Liga na rzecz Demokracji (NLD), na czele z Aung San Suu Kyi (córką generała Aung Sana), przejęła władzę w marcu 2016 roku. Wydawało się, że nowy, demokratyczny rząd zacznie respektować prawa mniejszości etnicznych w Mjanmie. Zamiast tego starał się bagatelizować sytuację, poddając w wątpliwość doniesienia o nadużyciach przeciwko Rohindżom i prosząc o nieingerowanie przedstawicieli międzynarodowych w sprawę Birmy. Jednym z pierwszych działań nowego rządu było utworzenie 30 maja 2016 roku Centralnego Komitetu ds. Wdrażania Pokoju, Stabilności i Rozwoju w stanie Arakan. Kilka miesięcy później, 23 sierpnia 2016 r., Aung San Suu Kyi ogłosiła także utworzenie Komisji Doradczej ds. Stanu Arakan, a głównym jej celem było zapewnienie bezpieczeństwa oraz poprawa bytu mieszkańców stanu Arakan²⁶⁵.

Po latach zmasowanych ataków na Rohindżów doszło do odwetu z ich strony. 9 października 2016 roku zaatakowano komórki zbrojne utworzone przez Rohindżów. Organizacja zbrojna o nazwie *Arakan Rohingya Salvation Army* (ARSA) tego dnia wysłała swoich bojowników, którzy najpierw przeprowadzili akcję grabieży broni, a następnie ataku na komendę główną policji. Tego dnia 400 członków ARSA rozpoczęło atak w dwóch miejscowościach w pobliżu północno-zachodniej granicy z Bangladeszem, w wyniku czego dziewięciu policjantów oraz ośmiu członków ARSA zostało zabitych, a dwóch z nich schwytych²⁶⁶. Siły bezpieczeństwa Birmy przeprowadziły przeciwko Rohindżom akcję na szeroką skalę. Doszło do gwałtów, zabójstw oraz przemocy seksualnej wobec kobiet i

264 J.B.H. Lego, *The Southeast Asian „Boat People Crisis” of 2015: Human (In)Security, Precarity, and the Need for an Ethic of Cohabitation*, „Working Paper Series”, 2018, no. 181, s. 1–9.

265 Amnesty International, *Myanmar: „We are at breaking point” – Rohingya: persecuted in Myanmar, neglected in Bangladesh*, London 2016, s. 12.

266 L. Baron-Mendoza, *THE WAR REPORT 2017 | MYANMAR: A BATTLE FOR RECOGNITION*, Geneva 2017, s. 5.

dziewczynek. Ataki zmusiły około 87 tysięcy Rohindżów do ucieczki z północnego Arakanu do Bangladeszu²⁶⁷.

Rok 2017 był trudnym okresem dla Rohindżów. *International Crisis Group* w swoim raporcie pt. *Myanmar's Rohingya Crisis Enters a Dangerous New Phase* przywołuje fakty, które mogły być zwiastunem przyszłej tragedii. Po atakach z 2016 roku ARSA nie poddawała się i dalej dążyła do walki z wrogiem, czyli rządem Mjanmy. Komórki zbrojne ARSA cały czas ćwiczyły, próbując doskonalić swoje umiejętności. Do przypadkowego wydarzenia doszło 4 maja 2017 roku w wiosce Kyaung Taung (w północnym Buthidaung), kiedy przypadkowo zdetonowano materiały wybuchowe podczas ćwiczeń bojówek. Siły bezpieczeństwa Mjanmy przeprowadziły śledztwo w sprawie przypadkowej detonacji i 7 maja 2017 roku udało im się znaleźć obóz, w którym doszło do zdarzenia oraz ofiary, które w nim zginęły. Skłoniło to siły bezpieczeństwa Mjanmy do przeprowadzenia gwałtownych eksmisji i operacji zbrojnych w tym obszarze. Działania te dotknęły również obywateli niemających nic wspólnego z ARSA. Spowodowało to, że część rodzin uciekła wówczas do Bangladeszu. 20–21 czerwca rząd poinformował, że siły bezpieczeństwa zabiły trzech mężczyzn podczas akcji przeszukiwania prawdopodobnego obozu szkoleniowego ARSA w górach w pobliżu wioski Sein Hnyin Pyar (południowe Buthidaung)²⁶⁸.

Escalacja przemocy i zarazem najbardziej krwawe wydarzenia w dotychczasowej historii Rohindżów miały miejsce w sierpniu i wrześniu 2017 roku. Wczesnym rankiem 25 sierpnia 2017 roku bojownicy z *Arakan Rohingya Salvation Army* zaatakowali około 30 posterunków policji oraz bazę wojskową w gminach Maungdaw, Buthidaung i Rathedaung w Arakanie. W następnych dniach bojownicy ARSA wraz z częścią rolników Rohindżowie brali udział w wielu starciach z siłami bezpieczeństwa. Bojownicy mieli być wyposażeni w maczety, broń oraz materiały wybuchowe. W wyniku ataków ARSA zginęło dziesięciu policjantów, żołnierz, urzędnik oraz 77 bojowników²⁶⁹. Siły bezpieczeństwa Mjanmy błyskawicznie rozpoczęły kontratak dopuszczając się brutalnych czynów (jak gwałty, palenie żywcem, tortury). Celem ataków byli nie tylko bojownicy z ARSA, lecz także cała społeczność

267 Human Rights Watch, „*All of My Body Was Pain*”: *Sexual Violence against Rohingya Women and Girls in Burma*, New York 2017, s. 12.

268 International Crisis Group, *Myanmar's Rohingya Crisis Enters a Dangerous New Phase*, Report No. 292, Brussels 2017, s. 6–7.

269 International Crisis Group, *Statement: Myanmar Tips into New Crisis after Rakhine State Attacks*, <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/Myanmar%20statement%2027viii17.pdf>, [dostęp 19.06.2020].

Rohindżów. Chcąc uniknąć brutalnych ataków, blisko 700 tysięcy Rohindżów uciekło z Mjanmy, głównie do Bangladeszu, ale również do Tajlandii, Malezji i Indonezji²⁷⁰.

W odpowiedzi na działania sił bezpieczeństwa Mjanmy wielu przedstawicieli państw oraz organizacji międzynarodowych zabrało głos w tej sprawie. Jednym z nich był Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw Praw Człowieka – Zeid Ra'ad Al Hussein. Przyznał, że działania prowadzone przez siły bezpieczeństwa oraz rząd Mjanmy przeciwko Rohindżom to podręcznikowy przykład czystek etnicznych²⁷¹. W sprawozdaniu z 36. sesji Rady Praw Człowieka ONZ pojawiło się nawet stwierdzenie, że prześladowania Rohindżów od 1982 roku w połączeniu z szeroko rozpowszechnionymi czynami przestępczymi popełnianymi przeciwko nim od 2012 roku spełniają elementy ludobójstwa określone w Statucie Rzymskim Międzynarodowego Trybunału Karnego oraz Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa²⁷².

Rząd Mjanmy robił wszystko, by społeczność międzynarodowa nie uzyskała informacji o wydarzeniach w Arakanie. W grudniu 2017 roku dziennikarze agencji *Reuters*, Wa Lone i Kyaw Soe Oo, zostali aresztowani w północnym Rangunie po pracach śledczych i doniesieniach, że zaangażowali się w wykrywanie naruszeń praw człowieka popełnianych przez siły bezpieczeństwa Mjanmy w stanie Arakan. Pomimo braku dowodów oraz sprzeciwów społeczności międzynarodowej dziennikarzy nie wypuszczano na wolność, a we wrześniu 2018 roku zostali skazani na siedem lat pozbawienia wolności. Dopiero w maju 2019 roku zostali objęci amnestią prezydencką²⁷³.

W odpowiedzi na wydarzenia z sierpnia 2017 roku Gambia, działając w imieniu państw Organizacji Współpracy Islamskiej, wniosła sprawę do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości (MTS), oskarżając Mjanmę o popełnienie ludobójstwa na mniejszości Rohindża. Gambia – żądając uznania, iż władze Mjanmy dopuściły się naruszenia prawa międzynarodowego - zwróciła się do MTS o pilne zarządzenie wszelkich możliwych środków mających na celu natychmiastowe powstrzymanie przemocy wobec ludności Rohindża²⁷⁴.

270 Amnesty International, *Briefing: Attacks By The Arakan Rohingya Salvation Army (Arsa) On Hindus In Northern Rakhine State*, <https://www.amnesty.org/download/Documents/ASA1684542018ENGLISH.PDF>, [dostęp 19.06.2020].

271 36th session of the UN Human Rights Council, *Human Rights in Myanmar: Ethnic Cleansing*, Geneva 2017, s. 2.

272 Ibidem.

273 International Commission of Jurists, *Dictating the Internet: Curtailing Free Expression, Opinion and Information Online in Southeast Asia*, Geneva 2020, s. 95–96

274 A. Choudhury, F. Heiduk, *Aung San Suu Kyi at the International Court of Justice*, „SWP Comment”, 2019, no 51., s. 1–2.

Radca stanu Mjanmy i zarazem zdobywczyni Pokojowej Nagrody Nobla, Aung San Suu Kyi zeznawała 11 grudnia 2019 roku w siedzibie MTS w Hadze. Przyznała wówczas, że Mjanma nie będzie tolerować łamania praw człowieka popełnionych w stanie Arakan i będzie ścigać wojsko, jeśli popełniono tam zbrodnie wojenne. Jednocześnie podkreśliła, że śledztwo będzie przeprowadzane przez tamtejszy wymiar sprawiedliwości²⁷⁵.

Niedługo po przesłuchaniu Aung San Suu Kyi, czyli 23 stycznia 2020 roku, Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości wydał zarządzenie w sprawie środków tymczasowych, nakazując rządowi Mjanmy zapobieganie przypadkom:

1. zabijania członków grupy;
2. powodowania poważnej szkody fizycznej lub psychicznej członków grupy;
3. celowego nałożenia na grupę zakazów ograniczających warunki życia, co ma spowodować jego fizyczne zniszczenie w całości lub w części;
4. nałożenia środków mających na celu zapobieganie porodom w grupie²⁷⁶

Rząd Mjanmy - do czasu wydania orzeczenia w niniejszym sporze – jest zobowiązany do przedkładania Międzynarodowemu Trybunałowi Sprawiedliwości co pół roku sprawozdań z wyszczególnieniem wysiłków na rzecz wdrożenia wyżej wymienionych dyrektyw²⁷⁷. 20 stycznia 2021 roku Mjanma podniosła wstępne zarzuty dotyczące właściwości Trybunału i dopuszczalności skargi. W dniu 22 lipca 2022 roku po przeprowadzeniu publicznej rozprawy, Trybunał wydał wyrok, w którym odrzucił wstępne zarzuty podniesione przez Mjanmę i stwierdził, iż jest należycie umocowany do rozpatrzenia skargi złożonej przez Gambię na podstawie art. IX Konwencji w sprawie ludobójstwa oraz, że skarga jest dopuszczalna²⁷⁸.

275 UN News, *Aung San Suu Kyi defends Myanmar from accusations of genocide, at top UN court*, <https://news.un.org/en/story/2019/12/1053221>, [dostęp 21.06.2020].

²⁷⁶International Court Of Justice, *Application Of The Convention On The Prevention And Punishment Of The Crime Of Genocide (The Gambia V. Myanmar)*, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/178/178-20200123-ORD-01-00-EN.pdf>, [dostęp 21.06.2020].

²⁷⁷Justice For All, *Burma And The ICJ Ruling: For the Month of February 2020*, Chicago 2020, s. 1.

²⁷⁸*Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (The Gambia v. Myanmar) Canada, Denmark, France, Germany, the Netherlands, the United Kingdom (jointly) and the Maldives file declarations of intervention in the proceedings under Article 63 of the Statute*, International Court of Justice, No. 2023/68, The Hague, 16.11.2023.

ROZDZIAŁ III

Odniesienie koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego do rzeczywistego położenia Rohindżów

Sprawdzenie postawionej we wstępie hipotezy badawczej wymaga odniesienia się do rzeczywistej sytuacji Rohindżów, zarówno tych przebywających nadal na terytorium Mjanmy, jak i tych, którzy złożyli wnioski azylowe (w rozumieniu statusu uchodźcy, ochrony tymczasowej lub uzupełniającej) w państwach trzecich. We wstępie niniejszej pracy postawiono pytania badawcze dotyczące praw i wolności, które składają się na koncepcję bezpieczeństwa ludzkiego, lecz – co wykazane zostanie w niniejszym rozdziale – nie są implementowane w stosunku do Rohindżów. Z tego względu, rozważania zawarte w niniejszym rozdziale koncentrują się na analizie rzeczywistego położenia Rohindżów i odniesieniu poczynionych ustaleń do założeń koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego.

1. Bezpieczeństwo ekonomiczne ludności Rohindża

Jak wskazano w niniejszej rozprawie, koncepcja bezpieczeństwa ekonomicznego wskazuje na dążenie do poprawy warunków ukierunkowanych na wzrost produktywności kapitału oraz pracy. To z kolei przełoży się na podniesienie standardu życia obywateli, a co za tym idzie – wzrostu gospodarczego. Jednym z fundamentów zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego jednostki jest prawo do pracy.

Brak bezpieczeństwa, również ekonomicznego w państwie pochodzenia doprowadził do sytuacji, w której Rohindżowie opuszczają Mjanmę, poszukując lepszych warunków do egzystencji w innych państwach. Jednocześnie składają wnioski o przyznanie ochrony międzynarodowej lub o objęcie tzw. ochroną tymczasową lub inną formą ochrony uzupełniającej. Co istotne jednak, prawo do pracy, będące fundamentalnym uprawnieniem według koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego, przysługuje obywatelom. W odniesieniu do cudzoziemców, uprawnienie to nie ma charakteru bezwzględności. Dla przykładu, w państwie trzecim prawo do pracy przysługuje uchodźcom w rozumieniu Konwencji dotyczącej statusu

uchodźców z 1951 roku, lecz nie musi być przyznane cudzoziemcom wnioskującym o ochronę tymczasową lub ochronę o charakterze uzupełniającym, np. o pobyt tolerowany²⁷⁹.

W przypadku Bangladeszu, na terytorium którego przebywa największa liczba uchodźców (szacowana na około 930 tysięcy, według stanu na sierpień 2023 roku)²⁸⁰ sytuację komplikuje fakt, iż Bangladesz nie jest stroną Konwencji z 1951 roku, a tym samym nie ma obowiązku gwarantowania Rohindżom prawa do pracy. Zgodnie z prawem krajowym uchodźcy, którzy nie mają dokumentów, nie mogą podjąć zatrudnienia w Bangladeszu i nie są objęci żadnym bangladeskim prawem dotyczącym ochrony pracy. Rohindżowie nie mają przez to dostępu do lokalnych rynków pracy oraz kredytów udzielanych przez instytucje mikrofinansowe Bangladeszu. Co więcej, uchodźcy oraz inni obcokrajowcy nie mogą prowadzić własnej działalności gospodarczej ani zajmować się handlem²⁸¹. Przez to rozrasta się szara strefa dająca uchodźcom Rohindża szansę na choć minimalne zarobki. Według doniesień lokalnych gazet w obozach dla uchodźców znajduje się około 10 000 nielegalnych sklepów. Te sklepy, prowadzone bez licencji handlowych i bez płacenia podatków, są często kontrolowane i nachodzone przez lokalnych urzędników. Rohindżowie szukają również nielegalnego zatrudnienia poza obozami. Lokalni mieszkańcy często zatrudniają ich jako robotników na polach oraz jako pomoc domową²⁸².

Sytuacja ekonomiczna uchodźców Rohindża w Bangladeszu różni się w zależności od ich statusu prawnego. Uchodźcy, którzy są niezarejestrowani i przez to nie otrzymują pomocy ze strony Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw uchodźców (dalej: UNHCR), są zdani tylko na siebie, ewentualnie objęci pomocą organizacji pozarządowych. Z tego względu członkowie gospodarstwa domowego zmuszeni są do poszukiwania pracy, aby móc utrzymać siebie i bliskich. W przypadku uchodźców Rohindża zarejestrowanych w obozach i otrzymujących pomoc od UNHCR wykazano, że co najmniej jedna osoba żyjąca w danym gospodarstwie domowym zajmuje się dodatkową działalnością zarobkową. Wynika to z faktu, że pomoc zapewniana przez UNHCR jest niewielka i znaczną część domowego

²⁷⁹ Z uwagi na przedmiot rozważań, pominięte zostaną aspekty związane z prawem do pracy dla cudzoziemców posiadających prawo pobytu. Rohindżowie wjeżdżają i przebywają na terytoriach państw trzecich jako uchodźcy lub osoby w sytuacji zbliżonej do uchodźstwa.

²⁸⁰ UNHCR, *Rohingya Refugee Crisis Explained*, <https://www.unrefugees.org/news/rohingya-refugee-crisis-explained/> (dostęp 12.09.2023).

²⁸¹ R. Zetter, H. Ruadel, *Refugees' Right to Work and Access to Labor Markets – An Assessment*, Washington 2016, s.5.

²⁸² H. Dempster, N. Huda Sakib, *Few Rights and Little Progress: The Rohingya in Bangladesh*, <https://www.cgdev.org/blog/few-rights-and-little-progress-rohingya-bangladesh>, [dostęp 03.05.2021].

budżetu gospodarstwa domowego stanowi dodatkowe zajęcie o charakterze zarobkowym²⁸³. Dzięki temu uchodźcy Rohindża żyjący w Bangladeszu mogą zapewnić sobie odpowiedni poziom bezpieczeństwa ekonomicznego.

Większość gospodarstw domowych Rohindżów (aż 93,5%) odnotowała spadek dochodów (ankieta była przeprowadzana w marcu 2018 roku). Wśród 402 ankietowanych gospodarstw domowych Rohindżów średni miesięczny dochód uzyskany w Bangladeszu był znacznie niższy niż w Mjanmie²⁸⁴. W celu zapewnienia sobie minimum egzystencjalnego budżet domowy Rohindżów w dużej mierze opiera się na pożyczkach. Około 35% gospodarstw domowych Rohindżów było zadłużonych. W przypadku 72% gospodarstw długi nie przekraczały 10 tysięcy taków (około 440 zł). Jednak pożyczki te nie pochodzą z instytucji finansowych, a od rodziny i przyjaciół. Pożyczone środki finansowe są głównie przeznaczone na 3 cele: żywność, schronienie oraz opiekę zdrowotną, z których najważniejsza dla Rohindżów jest żywność²⁸⁵.

Ważnym składnikiem w budżecie gospodarstw domowych Rohindżów przebywających w obozie Kutupalong w dystrykcie Koks Badżar w Bangladeszu jest pomoc udzielana przez organizacje pozarządowe. Według szacunków UNHCR blisko 80% uchodźców Rohindżów znajdujących się w Koks Badżar korzysta z pomocy w formie gotówki, rzeczy lub usług. UNHCR umożliwia gospodarstwom domowym Rohindża zakup podstawowych towarów (jak np. żywność, artykuły higieniczne i inne) w lokalnych sklepach i opłacanie usług. Oprócz tego UNHCR stawia na edukację w celu zwiększenia samodzielności uchodźców. W tym celu zachęca się do oszczędzania, udziela się pożyczek oraz uczy o możliwościach generowania dochodu²⁸⁶.

Jednym z państw, do których uciekali Rohindżowie po wydarzeniach z 2012, 2015 i 2017 roku, jest Tajlandia. Podobnie jak Bangladesz, również Tajlandia nie jest stroną Konwencji dotyczącej statusu uchodźców z 1951 roku. W konsekwencji, niezależnie od długości pobytu w Tajlandii, nie uznaje się prawnie Rohindżów za uchodźców lub bezpaństwowców legalnie przebywających w jej granicach i nie przyznaje się im prawa do

²⁸³ K. Crabtree, *Economic Challenges and Coping Mechanisms in Protracted Displacement: A Case Study of the Rohingya Refugees in Bangladesh*, „Journal of Muslim Mental Health”, 2010, vol. 5, s. 46-47.

²⁸⁴ A. Bhatia, A. Mahmud, A. Fuller, R. Shin, A. Rahman, T. Shatil, M. Sultana, K.A.M. Morshed, J. Leaning, S. Balsari, *The Rohingya in Cox's Bazar: When the Stateless Seek Refuge*, „Health and Human Rights Journal”, 2018, vol. 20, no. 2, s. 111.

²⁸⁵ Ibidem.

²⁸⁶ UNHCR, *Cash Assistance to Rohingya Refugees in Bangladesh*, <https://www.unhcr.org/5b473fe87.pdf>, [dostęp 13.05.2021].

pracy. Liczbę Rohindżów przebywających w Tajlandii szacuje się na około 90-100 tysięcy²⁸⁷, lecz są to dane niepełne, gdyż duża społeczność Rohindżów to osoby przebywające w Tajlandii blisko 30 lat, a tych nie obejmują statystyki prowadzone przez UNHCR. Rohindżowie, którzy dotarli do Tajlandii na skutek wydarzeń z lat 2012-2017 przebywają w dziewięciu tymczasowych obozach dla uchodźców, prowadzonych przez UNHCR, ulokowanych wzdłuż granicy z Birmą. Formalnie nie mają jednak prawa do pracy, korzystając jedynie z humanitarnego wsparcia gwarantowanego przez UNHCR. Rohindżowie zmuszeni są do podejmowania pracy bez umowy, aby utrzymać siebie i swoje rodziny.

W związku z tym powstają kolejne patologiczne sytuacje. W przypadku wykrycia przypadku pracy bez pozwolenia, służby próbują wykorzystać swoją pozycję, żądając łapówek. W nieformalnych sektorach zatrudnienia również lokalni pracodawcy starają się czerpać zyski z trudnej sytuacji prawnej i materialnej uchodźców Rohindża. Sprzedają zezwolenia na pracę na czas określony. Jednak takie zezwolenie daje uchodźcom tylko możliwość pracy u danego pracodawcy, ale nie zapewnia ochrony przed sankcjami ze strony rządu. W związku z tym uchodźcy Rohindża muszą zapłacić pracodawcy, żeby ten ich zatrudnił, a także muszą liczyć się z tym, że będą musieli przekupić funkcjonariusza policji, żeby ich nie deportowano²⁸⁸.

W związku z tym, że znajdują oni zatrudnienie w sektorze nieformalnym, Rohindżom nie przysługują żadne prawa pracownicze. Uchodźcy Rohindża żyjący w Tajlandii nierzadko zmuszani są do pracy i często nie dostają za nią wynagrodzeń lub są one bardzo niskie. To ledwo wystarcza, aby zaspokoić podstawowe potrzeby zarówno własne, jak i rodziny.

Na początku kryzysu uchodźczego z udziałem Rohindżów, światowe media donosiły o dyskryminacyjnych, naruszających prawo międzynarodowe praktykach władz Tajlandii. W 2013 roku *Reuters* przeprowadził dziennikarskie śledztwo, którego wyniki wstrząsnęły opinią publiczną²⁸⁹. Udokumentowano przypadki nie tylko tzw. push-backów (tj. naruszeń zasady *non-refoulement*, zakazującej wydalania uchodźców na obszary, na których ich życiu groziłoby niebezpieczeństwo), lecz również przekazywanie Rohindżów poszukujących schronienia

²⁸⁷ Dane z maja 2017 roku wskazywały na 102 tysiące (za: European Commission, *Refugees in Thailand*, ECHO FactSheet, May 2017, https://ec.europa.eu/echo/files/aid/countries/factsheets/thematic/refugees_thailand_en.pdf (dostęp 23.11.2018)), zaś dane z października 2023 roku na niecałe 91 tysięcy (za: UNHCR, Press Release, 16.10.2023, <https://www.unhcr.org/news/press-releases/unhcr-and-thailand-enhance-cooperation-support-displaced-and-stateless> (dostęp 29.10.2023)).

²⁸⁸ L. Thiele, *The Right-To-Work for Rohingya in Thailand*, „Notre Dame Journal of International & Comparative Law”, 2019, Vol. 9, Issue 1, Article 7, s. 111-113.

²⁸⁹ Szerzej: J. Szep, A.R.C. Marshall, *Thailand's clandestine Rohingya policy uncovered*, Reuters Special Report, 5.12.2013, <https://graphics.thomsonreuters.com/13/12/ROHINGYA-THAILAND.pdf> (dostęp 12.05.2016).

grupom przestępczym trudniącym się międzynarodowym handlem ludźmi. Zatrzymani na próbie przekroczenia granicy Rohindźowie, transportowani byli na południe Tajlandii i zatrzymywani w centrach detencji rozlokowanych wzdłuż granicy z Malezją. Przebywali tam do czasu wykupienia przez członków rodziny. W przeciwnym razie byli sprzedawani do farm lub przedsiębiorstw morskich jako siła robocza.

Skandal i międzynarodowe oburzenie wymusiły na władzach Tajlandii zmianę podejścia do uchodźców Rohindża. Dotychczasowe, wieloletnie podejście uznawania Rohindźów za nielegalnych imigrantów i siłowego wydalania z Tajlandii, zastąpiono w 2023 roku. W październiku 2023 roku zapowiedziano zacieśnienie współpracy z Urzędem Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. uchodźców na rzecz dostosowania krajowych regulacji prawnych do wymogów międzynarodowego prawa uchodźczego oraz stworzenia krajowego mechanizmu monitorowania procedur azylowych²⁹⁰. Dodatkowo zapowiedziano rozpoczęcie programu dobrowolnych przesiedleń Rohindźów do państw trzecich.

Duża część Rohindźów uciekła nie tylko do państw graniczących z Mjanmą, ale również do tych bardziej oddalonych. Jednym z nich jest Malezja, która tak jak Bangladesz i Tajlandia, nie ratyfikowała Konwencji dotyczącej statusu uchodźców z 1951 roku. W 2018 roku gościła przybyszów z ponad 26 krajów. Spośród grupy imigrantów przebywających w Malezji Rohindźowie stanowią około 58% całkowitej populacji uchodźców i osób ubiegających się o azyl zarejestrowanych przez UNHCR w Malezji. Według danych z października 2023 roku w Malezji przebywa około 107 tysięcy uchodźców Rohindża²⁹¹, z zaznaczeniem, że spora ich część to drugie pokolenie uchodźców.

Uchodźcy Rohindża przebywający w Malezji również nie mają zapewnionego odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa ekonomicznego, głównie z powodów formalnych. Znajdują zatrudnienie jedynie w nieformalnych sektorach pracy, dzięki czemu mogą poprawić swój status ekonomiczny²⁹². Zdecydowana część Rohindźów żyjących w Malezji pracuje w

²⁹⁰ UNHCR, Press Release, 16.10.2023, <https://www.unhcr.org/news/press-releases/unhcr-and-thailand-enhance-cooperation-support-displaced-and-stateless> (dostęp 29.10.2023).

²⁹¹ UNHCR, *Figures at glance in Malaysia*, <https://www.unhcr.org/my/what-we-do/figures-glance-malaysia> (dostęp 29.10.2023)

²⁹² M. Nungsari, S. Flanders, H. Yin Chuan, *Poverty and precarious employment: the case of Rohingya refugee construction workers in Peninsular Malaysia*, „Humanities and Social Sciences Communications”, 2020, no. 120, s. 3.

fabrykach (co stanowi około 67,5% dochodów Rohindźów żyjących w Malezji)²⁹³. Płaca Rohindźów w fabryce wahała się od 500 do 1800 ringgitów (od ok. 450 zł do ok. 1600 zł). Większość gospodarstw domowych Rohindźów (54%) utrzymuje miesięczne wydatki na poziomie od 500 do 1000 ringgitów. To sprawia, że gospodarstwom udaje się zaoszczędzić od 20% do nawet 40% miesięcznego dochodu. Tymczasem 3% gospodarstw domowych nie ma żadnych oszczędności. Te dane wskazują, że przy obecnych dochodach, wydatkach i oszczędnościach Rohindźowie żyjący w Malezji nie są w stanie zrealizować najistotniejszych potrzeb²⁹⁴. Należy zatem uznać, że uchodźcom Rohindźa przebywającym w Malezji bezpieczeństwo ekonomiczne w rozumieniu koncepcji rozwijanej przez Organizację Narodów Zjednoczonych zapewnione jest w minimalnym stopniu.

Problem bezpieczeństwa ekonomicznego dotyczy również Rohindźów, którzy nie opuścili państwa pochodzenia, lecz stali się uchodźcami wewnętrznymi (ang. *Internally Displaced Persons* – IDP). Uchodźcy Rohindźa żyjący w Mjanmie mają ograniczone możliwości przemieszczania się, a także rząd nakłada godziny policyjne na obszary gdzie przebywają Rohindźowie. Najtrudniejsze dla nich są jednak horrendalnie wysokie podatki, które negatywnie wpływają na prowadzenie własnej działalności przez Rohindźów. Ponieważ Rohindźowie nie mogą się przemieszczać, polegają na pośrednikach, którzy mogą prowadzić ich interesy w stanie Arakan i poza nim. Jednak nierzadko Rohindźowie są przez nich oszukiwani np. przez uciekanie bez zapłaty z ich towarami. Utrudniony został też handel przygraniczny z Bangladeszem. Wymagane jest specjalne pozwolenie na przewóz towarów, co z jednej strony wiąże się z biurokracją, a z drugiej wysoką opłatą za wydanie takiego pozwolenia. Nawet handel między pobliskimi miastami, takimi jak Maungdaw i Buthidaung znajdującymi się w Północnym Arakanie, stał się niemal niemożliwy właśnie z powodu ogromnych kosztów związanych z uzyskaniem pozwolenia na podróż. Nawet jeśli udałoby się im uzyskać pozwolenie na podróż, to często muszą dawać dodatkowo łapówki na posterunkach znajdujących się na ich trasie²⁹⁵. Pozwolenia to nie jedyne utrudnienie, z jakim muszą mierzyć się Rohindźowie. Kolejnym przykładem jest nakładanie podatków choćby na rybołówstwo, co jest jednym z głównych sposobów zarobkowych tej grupy. Z kolei rolnikom Rohindźa utrudnia się dostęp do ziem uprawnych oraz pastwisk do wypasania bydła. Tamtejszy Departament

²⁹³ Y. Salim, S. Ismail, *Livelihood Sustainability Among Rohingya Refugees: A Case Study In Taman Senangin, Seberang Perai, Penang*, „Asia Proceedings of Social Sciences”, 2019, vol. 4, no. 2, s. 47-48.

²⁹⁴ Ibidem.

²⁹⁵ UNHRC, *The Arakan Project - Submission to the UN Universal Periodic Review, 23rd Session of the UPR Working Group, November 2015*, https://www.upr-info.org/sites/default/files/document/myanmar/session_23_-_november_2015/ap_upr23_mmr_e_main.pdf, [dostęp 16.05.2021].

Leśnictwa uniemożliwia Rohindżom wypasanie bydła na wzgórzach oraz zbieranie drewna na opał²⁹⁶

Mówiąc o wewnętrznych uchodźcach Rohindża, nie można pominąć faktu pracy przymusowej. Armia Mjanmy intensywnie pozyskuje robotników przymusowych do wielu celów, np. utrzymania obozów oraz pracy przy uprawach. Z kolei w celu inwigilacji egzekwowania zakazu przemieszczania się Rohindżów mieszkańcy wioski są przymusowo werbowani do nocnych posterunków i wiosek wartowniczych. Zdarza się, że Rohindżowie również są werbowani do tych celów. Za te działania oraz pracę nie otrzymują wynagrodzenia²⁹⁷.

Podsumowując, sytuacja ekonomiczna uchodźców Rohindża nie gwarantuje bezpieczeństwa ekonomicznego w rozumieniu koncepcji proponowanej przez ONZ. Uchodźcy uciekający poza Mjanmę praktycznie nie mają żadnych praw. Tylko części uchodźców udaje się trafić do obozów zbudowanych i wspieranych przez Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. uchodźców. Tam mogą się zarejestrować i otrzymać pomoc, również pieniężną. Pozostali uchodźcy nie otrzymują pomocy i sami muszą sobie poradzić w obcym państwie. Trafiając do innego kraju, w tym np. do Tajlandii czy Malezji, są tam traktowani jako osoby nielegalnie przebywające na ich terytorium. Taka sytuacja sprawia, że muszą ukrywać się przed służbami porządkowymi danego państwa oraz przed wymiarem sprawiedliwości. Nie mogą podjąć legalnej pracy, stąd też szukają jej w sektorze nieformalnym. Rodzi to kolejne patologie, ponieważ pracodawcy zdają sobie sprawę z patowej sytuacji uchodźców Rohindża i wykorzystują to, aby nie wypłacać im należytego wynagrodzenia lub nie respektować ich praw. Środki pozyskane przez uchodźców Rohindżów w wyniku nielegalnie podejmowanej pracy przeważnie pozwalają jedynie na przeżycie, gwarantując minimum egzystencji. Jednak żadne z państw przyjmujących Rohindżów nie zapewnia im możliwości pozyskania środków oraz pomocy finansowej. Sami muszą zadbać o bezpieczeństwo ekonomiczne swoje oraz rodziny. W związku z powyższym można wysnuć wniosek, że państwa, w których żyją uchodźcy Rohindża, nie zapewniają im choć minimalnego poziomu bezpieczeństwa ekonomicznego.

²⁹⁶ Ibidem.

²⁹⁷ Ibidem.

2. Bezpieczeństwo żywnościowe a Rohindźowie

Bezpieczeństwo żywnościowe opiera się na fizycznym, społecznym oraz ekonomicznym dostępie do żywności. Oprócz tego żywność powinna być pożywna, bezpieczna i wystarczająca. Musi również spełniać preferencje żywnościowe osoby, umożliwić prowadzenie zdrowego i aktywnego życia. Jak powszechnie wiadomo, jedzenie jest bardzo ważne, wzbogaca organizm w składniki odżywcze, witaminy i energię. Brak odpowiedniego pożywienia może skutkować negatywnymi skutkami dla organizmu.

Najliczniejszą grupą uchodźców Rohindża są ci, którzy uciekli do Bangladeszu, a w szczególności do prowincji Koks Badżar. Najtrudniejsza sytuacja miała miejsce po wydarzeniach z sierpnia 2017 roku, kiedy ponad 600 tysięcy uchodźców Rohindża dotarło do Bangladeszu. Natknęli się tam na problemy związane z dostępem do żywności, niewystarczającą produkcją, wzrostem cen oraz wyczerpywaniem się surowców. Już przed napływem uchodźców w sierpniu 2017 roku sytuacja żywnościowa w Bangladeszu była trudna. Klęski żywiołowe, wylesianie, epidemie i ograniczenia przemieszczania się jedynie pogłębiają problem niebezpieczeństwa żywnościowego uchodźców Rohindża w obozie Koks Badżar w Bangladeszu. Najbardziej narażone na problem braku bezpieczeństwa żywnościowego są gospodarstwa domowe, gdzie liczba członków przekracza pięć osób, oraz gospodarstwa kierowane przez kobiety. Wysoki poziom niebezpieczeństwa żywnościowego odnotowano wśród nowo napływowych uchodźców, a także wśród osób, które przebywają tam od dłuższego czasu. Biorąc pod uwagę brak bezpieczeństwa żywnościowego w podziale na płeć, przeważają kobiety²⁹⁸.

Największym ich problemem jest dostęp do żywności. Uchodźcy mieszkający w bengalskich obozach otrzymują obecnie jedynie pomoc żywnościową pod nadzorem rządu Bangladeszu. Trafia do nich również pomoc przesyłana od organizacji rządowych i pozarządowych. Jednak biorąc pod uwagę liczbę uchodźców znajdujących się w Bangladeszu, to pomoc żywnościowa jest niewystarczająca. Problem stanowi również dystrybucja żywności z powodu ogromnej liczby uchodźców w obozach. Ponadto nie mają też żadnego innego źródła dostępu do żywności. Nie dysponują gospodarstwem rolnym, w którym mogliby sadzić i

²⁹⁸ ISCG/SEG, *JRP for Rohingya Humanitarian Crisis (March–December 2018)*, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/JRP%20for%20Rohingya%20Humanitarian%20Crisis%20-%20FOR%20DISTRIBUTION.PDF>, [dostęp 06.06.2021].

uprawiać. Taki stan spowodowany jest głównie przez sytuację, w której się znajdują uchodźcy, oraz brakiem sprzyjających warunków geograficznych²⁹⁹.

Innym problemem są choroby wynikające głównie z braku odpowiednich składników odżywczych. Dzieci i dorosłych najczęściej dotyka niedożywienie. W takiej sytuacji organizm nie otrzymuje wystarczających i odpowiednich składników z pożywienia i przez to dochodzi do niedoborów i problemów zdrowotnych. Przy ograniczonym dostępie do pożywnej i zdrowej żywności uchodźcy Rohindża nie są w stanie spożywać odpowiedniej ilości składników mineralnych potrzebnych organizmowi³⁰⁰.

Uchodźcy Rohindża żyjący w Bangladeszu próbują radzić sobie z niebezpieczeństwem żywnościowym. Najczęściej pożyczają pieniądze oraz kupują żywność na kredyt. Nowo przybyli uchodźcy często sprzedają swój dobytek, który zabrali ze sobą podczas ucieczki z Mjanmy. Główne wydatki uchodźców w Koks Badżar to artykuły spożywcze, takie jak ryby i warzywa, a także drewno opałowe czy też opieka zdrowotna. Jednakże podstawowym źródłem pomocy żywnościowej są organizacje humanitarne. Uchodźcy polegają na pomocy żywnościowej i blisko 91% z nich zadeklarowało dostęp do żywności tylko za pośrednictwem organizacji humanitarnych. Dostęp do bardziej zróżnicowanej i pożywnej żywności jest niski zarówno dla uchodźców, jak i społeczności przyjmujących³⁰¹.

Sytuacja żywnościowa uchodźców Rohindża żyjących w Bangladeszu w 2018 roku nie była dobra. Tylko u 56% uchodźców Rohindża występował akceptowalny poziom konsumpcji żywności³⁰². Pozostała część stosowała niewystarczającą dietę o niskiej jakości, która składała się głównie z ryżu, tłuszczów i niektórych warzyw. Taki stan spowodowany jest nie tylko kwestią dostępności do innych składników. Powszechna jest odsprzedaż droższych i bardziej urozmaiconych składników diety i nabywanie tańszego ryżu, warzyw oraz ryb, co powoduje małe zróżnicowanie diety i w konsekwencji brak dostarczania wszystkich potrzebnych mikro- i makroelementów do organizmu. Uchodźcy Rohindża jedzą głównie zboża (codziennie), olej i warzywa (pięć dni w tygodniu), rośliny strączkowe i ryby (trzy dni w tygodniu). Z kolei

²⁹⁹ A. Ayoade Ahmad, A. Zulaikha Ramlan, S. Ladiqi, N. Farhana, M. Noor, *Importance of food security: Rohingya refugee in Cox's Bazar Camp*, „International Journal of Psychosocial Rehabilitation”, 2020, vol. 24, issue 01, s. 5155.

³⁰⁰ Ibidem.

³⁰¹ ISCG/SEG, *JRP for Rohingya...*, op.cit.

³⁰² World Food Programme, *Refugee influx Emergency Vulnerability Assessment – REVA 2018*, https://api.godocs.wfp.org/api/documents/WFP-0000126933/download/?_ga=2.134162701.2062656047.1622991279-156571117.1622991279, [dostęp 07.06.2021].

lokalna społeczność je częściej ryby, jajka, mięso (5 dni w tygodniu), ale mniej roślin strączkowych (2 dni). Około 10% Rohindżów ma nieodpowiednią różnorodność żywnościową w porównaniu z zaledwie 1% społeczności przyjmujących³⁰³.

W 2019 roku sytuacja żywnościowa uchodźców Rohindża nieznacznie się poprawiła. Już 58% uchodźców Rohindża żyjących w Bangladeszu przejawiało akceptowalny poziom konsumpcji żywności, co jest wynikiem o 2% lepszym niż w 2018 roku. Lepiej wygląda również kwestia uchodźców, u których poziom konsumpcji żywności był na poziomie nieakceptowalnym i ich liczba spadła z 8% w 2018 roku do 4% w 2019 roku³⁰⁴. Biorąc pod uwagę jakość spożywanych produktów, należy wskazać, że jest ona wyższa niż w 2018 roku. Uchodźcy otrzymują e-vouchery, dzięki którym mogą zakupić potrzebne produkty w punktach sprzedaży detalicznej Światowego Programu Żywnościowego (ang. *World Food Programme*, dalej: WFP). Te punkty zapewniają szeroki dostęp do świeżych warzyw, ryb i jaj, co przekłada się na lepsze spożycie żywności bogatej w witaminę A i białko. Stwierdzono, że beneficjenci e-voucherów mają ułatwiony dostęp do produktów bogatych w witaminę A. Pomimo to produkty te są spożywane przez Rohindżów stosunkowo rzadko. Raport WFP wskazuje również na niski poziom spożycia mikroelementów, a w szczególności żelaza. Blisko 20% nowo przybyłych uchodźców nie jadło przez ostatnie siedem dni żywności bogatej w żelazo. W przypadku niezarejestrowanych uchodźców ten odsetek jest mniejszy i wynosi 15%, a najniższy występuje w przypadku zarejestrowanych uchodźców (6%)³⁰⁵.

W 2020 roku doszło do pogorszenia poziomu konsumpcji żywności uchodźców Rohindża w Bangladeszu. Pomimo spadku nieakceptowalnego poziomu konsumpcji z 4% w 2019 na 1% w 2020 zmniejszył się akceptowalny poziom konsumpcji (z 58% w 2019 roku do 50% w 2020 roku), a zwiększył się poziom konsumpcji na granicy akceptowalności (z 38% w 2019 roku do 49% w 2020 roku)³⁰⁶. Sytuacja związana z rozprzestrzenianiem się koronawirusa jeszcze bardziej pogłębiła problem dostępności do żywności. Zaczął zwiększać się poziom ubóstwa, co było spowodowane choćby zamykaniem w tym czasie miejsc pracy, szkół oraz

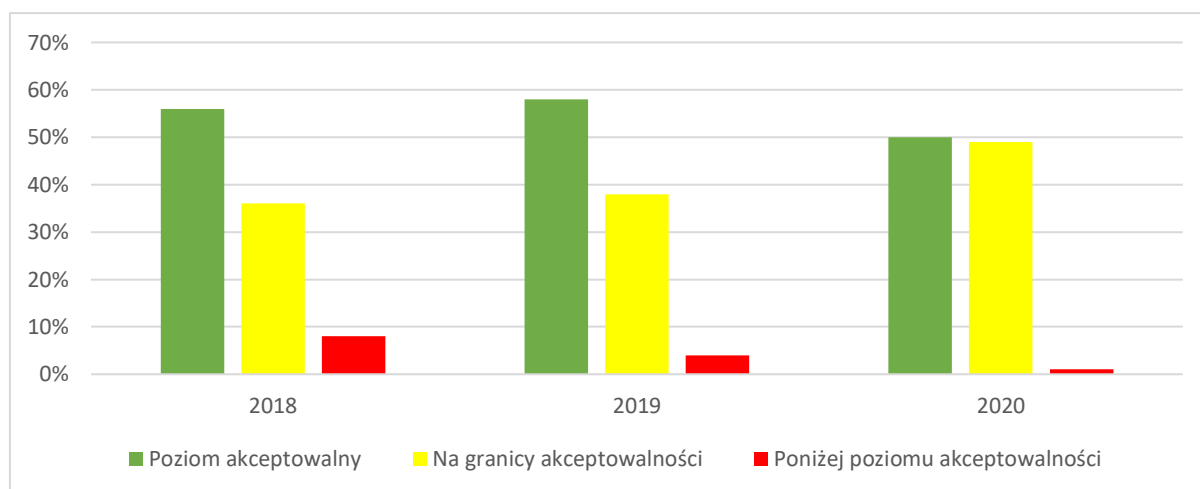
³⁰³ Ibidem.

³⁰⁴ World Food Programme, *Refugee influx Emergency Vulnerability Assessment – REVA 2019*, https://api.godocs.wfp.org/api/documents/WFP-0000126930/download/?_ga=2.59723182.2062656047.1622991279-156571117.1622991279, [dostęp 08.06.2021].

³⁰⁵ Ibidem.

³⁰⁶ World Food Programme, *Refugee influx Emergency Vulnerability Assessment – REVA 2020*, https://api.godocs.wfp.org/api/documents/WFP-0000126923/download/?_ga=2.193568045.125961889.1624268146-156571117.1622991279, [dostęp 21.06.2021].

miejsce, gdzie można kupić żywność, jednocześnie eliminując ryzyko rozprzestrzeniania się wirusa. Zakłócenia w przestrzeni rynku pracy w połączeniu ze wzrostem cen żywności ograniczyły siłę nabywczą gospodarstw domowych i zdolność do zaspokojenia podstawowych potrzeb żywnościowych³⁰⁷.

Wyk. 1. Poziom konsumpcji wśród uchodźców Rohindża w Koks Badżar w latach 2018-2020

Źródło: *World Food Programme, Refugee influx Emergency Vulnerability Assessment – REVA 2020*, <https://api.godocs.wfp.org/api/documents/WFP->

0000126923/download/?_ga=2.193568045.125961889.1624268146-156571117.1622991279 (dostęp: 21.06.2021).

Pandemia SARS-CoV-2 utrudniła życie setkom tysięcy uchodźców Rohindża przebywającym w obozach oraz społecznościom przyjmującym. Wirus nie tylko stanowił zagrożenie dla ich zdrowia, ale też ograniczył możliwości utrzymania się oraz pozyskiwania środków pomocowych od organizacji humanitarnych. Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. uchodźców przygotował kilka programów mających na celu zminimalizowanie problemów związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa żywnościowego uchodźców Rohindża. Jednym z nich było przeszkolenie ludności w zakresie umiejętności rolniczych. Dostarczono sadzonki oraz żywy inwentarz. Dzięki temu rolnicy mogą wyżywić rodziny i zarazem sprzedawać swoje produkty na lokalnych rynkach i przy tym zarabiać. W 2020 roku około 1000 gospodarstw domowych otrzymało np. nasiona, niezbędną wiedzę oraz

³⁰⁷ Ibidem.

wszystko, czego potrzebowali, aby rozpocząć uprawę, a kolejne 1000 otrzymało w 2021 roku pomoc w założeniu własnych ogrodów na dachach³⁰⁸.

Z dotychczasowej analizy można wywnioskować, że dostęp do pomocy żywnościowej był niewystarczający dla uchodźców Rohindża. Sytuacja ta pogorszyła się od początku pandemii SARS-CoV-2. Najbardziej narażonymi grupami były samotne matki, kobiety w ciąży oraz karmiące piersią, gospodarstwa domowe prowadzone przez osoby niepełnosprawne, a także osoby starsze i dzieci. Problem stanowił przede wszystkim wzrost cen produktów oraz utrudniony dostęp do nich. Co więcej, brak dochodów lub oszczędności na zakup dodatkowych artykułów spożywczych jest jedną z głównych przyczyn problemów żywnościowych wśród społeczności uchodźczej w Koks Badżar. Ponadto od początku pandemii obniżyła się jakość i ilość jedzenia. Na dodatek zmieniono system dystrybucji żywności po to, aby zmniejszyć przemieszczanie się uchodźców w poszukiwaniu pożywienia. Rohindźowie żyjący w Koks Badżar otrzymują pomoc w postaci e-voucherów raz w miesiącu. Zawieszono możliwość codziennego odwiedzania punktów żywnościowych przez beneficjentów. Tylko jedna osoba na gospodarstwo domowe może wejść do punktów dystrybucji Światowego Programu Żywnościowego, punktów doładowania bonów i punktów pomocy. To właśnie nowe kanały dystrybucji miały duży wpływ na niższą jakość i różnorodność żywności, która trafiała do uchodźców Rohindża w Koks Badżar. Nie tylko problemy z jakością pojawiły się w momencie zmiany kanałów dystrybucji. Wystąpił też problem związany z opóźnieniami w dystrybucji. Spowodowało to, że grupy najbardziej wrażliwe, jak kobiety w ciąży czy dzieci, nie mogły otrzymać odpowiedniej jakościowo oraz bogatej w mikro- i makroelementy żywności. Taka sytuacja może doprowadzić do licznych schorzeń oraz problemów z odpornością. Od początku pandemii SARS-CoV-2 to kobiety musiały mierzyć się z największymi restrykcjami związanymi z dostępem do punktów dystrybucji żywności. Prawie połowa uchodźców w Koks Badżar (46% kobiet i 42% mężczyzn) zauważyła zmiany w pozyskiwaniu artykułów spożywczych i nieżywnościowych od wybuchu epidemii³⁰⁹. Pandemia koronawirusa spowodowała, że kobiety nie mogą swobodnie udać się do punktów dystrybucyjnych i muszą to za nich robić mężczyźni. Codziennością stało się nękanie kobiet i dziewcząt w punktach

³⁰⁸ I. Yeasmine, L. Donovan, *Pandemic-hit Rohingya refugees and local Bangladeshis get help to grow food*, <https://www.unhcr.org/news/stories/2021/5/60a26da14/pandemic-hit-rohingya-refugees-local-bangladeshis-help-grow-food.html>, [dostęp 10.07.2021].

³⁰⁹ ISCG Gender Hub, *In the Shadows of the Pandemic: The Gendered Impact of COVID-19 on Rohingya and Host Communities*, https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/in_the_shadows_of_the_pandemic_gendered_impact_of_covid19_on_rohingya_and_host_communities_october2020_0.pdf, [dostęp 12.07.2021].

dystrybucji oraz dawanie pierwszeństwa mężczyznom i chłopcom. Oprócz wyżej wymienionych problemów w punktach dystrybucji żywności wprowadzono szereg innych obostrzeń, w tym zakaz chodzenia grupami oraz zakaz wchodzenia z dziećmi. Co więcej, samotne matki napotkały na wiele trudności, ponieważ otrzymywały one mniejsze wsparcie żywnościowe niż przed wybuchem pandemii i musiały zostawiać dzieci bez opieki, gdy szły do centrów dystrybucji żywności³¹⁰.

Trudna sytuacja dotknęła również wewnątrznie przesiedlonych uchodźców Rohindza w Mjanmie. Pandemia SARS-CoV-2 pozbawiła uchodźców odpowiedniego dostępu do żywności. Z pomocą przyszedł Światowy Program Żywnościowy, który według raportu z grudnia 2020 roku deklarował rozdysponowanie pomocy w formie elektronicznych przelewów gotówkowych do 35 500 nowo przesiedlonych osób dotkniętych konfliktem w środkowej części stanu Arakan w Mjanmie. Ponadto WFP zapewnił pomoc żywnościową i pieniężną 120 100 osobom z niedoborem żywności, w tym 28 900 dzieciom w wieku 6-59 miesięcy i 5440 kobietom w ciąży i karmiącym. Uchodźcy wewnątrzni zamieszkujący północną część stanu Arakan również otrzymali pomoc od Światowego Programu Żywnościowego. Pomoc trafiła do 103 260 osób, które znajdowały się w trudnej sytuacji żywieniowej, w tym beneficjentami pomocy było około 18 000 dzieci w wieku od 6 do 59 miesięcy³¹¹.

Żywność trafia do uchodźców Rohindza w Malezji i Tajlandii za pośrednictwem organizacji międzynarodowych i pozarządowych. Pomoc jest niewystarczająca, na co wskazują badania T Sok Teng i MS Zalilah przeprowadzone w Kuala Lumpur na dzieciach Rohindza w wieku od 6 miesięcy do 12 lat. Badacze przeanalizowali składniki diety dzieci. Badania wskazują, że ziarna i zboża (94,3% dzieci spożywało ten produkt w ciągu ostatnich 7 dni), zielone warzywa liściaste (79,3%), inne warzywa (81,4%), inne owoce (77,0%), jaja (66,7%), ryby (71,3%), mleko i produkty mleczne (67,8%), oleje i tłuszcze (87,4%) oraz słodycze (80,5%) spożywane były ponad trzykrotnie w ciągu ostatniego tygodnia przez co najmniej dwie trzecie dzieci. Mięsa organiczne (92%), rośliny strączkowe/orzechy i nasiona (60,9%) oraz kawa/herbata (57,5%) były spożywane rzadziej (mniej niż trzy razy w ostatnim tygodniu). Następnie sprawdzono stan zdrowotny tych dzieci. Około 22,5% dzieci cierpiało na niedowagę, 11,5% karłowatość, a 16,1% było wychudzonych, przy czym więcej mężczyzn niż kobiet cierpiało na niedowagę, karłowatość i wychudzenie. Odsetek dzieci z ryzykiem nadwagi i

³¹⁰ Ibidem.

³¹¹ World Food Programme, *WFP Myanmar, Country Brief - December 2020*, <https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000122866/download/>, [dostęp 23.07.2021].

otyłości wynosił odpowiednio 5,7% i 6,9%. Nie stwierdzono istotnej korelacji między statusem wzrostu a jakąkolwiek cechą społeczno-demograficzną³¹².

3. Bezpieczeństwo zdrowotne Rohindżów

Nawiązując do poprzedniego podrozdziału, należy zwrócić uwagę na to, jak kluczowe znaczenie dla zapewnienia bezpieczeństwa zdrowotnego ma prowadzenie odpowiedniej polityki żywnościowej. Światowa Organizacja Zdrowia definiuje bezpieczeństwo zdrowotne jako działania mające na celu zminimalizowanie niebezpieczeństwa oraz wpływu wydarzeń, które mogą mieć wpływ na zdrowie ludzi³¹³.

Sytuacja Rohindżów na uchodźstwie nierzadko jest dramatyczna. Uchodźcy wewnątrzni żyjący w obozach w stanie Arakan mają utrudniony dostęp do usług medycznych ze względu na ich status bezpieczeństwa oraz liczne restrykcje dotyczących przemieszczania się. Poza tym Rohindżowie mają ograniczony dostęp do edukacji uniwersyteckiej, a miejsca w placówkach służby zdrowia są zajęte przez przedstawicieli innych grup etnicznych, nierzadko wrogo nastawionych wobec Rohindżów. Co więcej, podczas wizyty u lekarza często dochodzi np. do problemów związanych z komunikacją językową i Rohindżowie nie mogą przedstawić swoich problemów ze względu na inny język, jakim się posługują. W związku z tym uchodźcy Rohindża szukają alternatywnych dróg medycznych, w tym korzystają z domowych środków leczniczych, usług uzdrowicieli zajmujących się tradycyjnymi praktykami uzdrawiania, zielarzy, sklepikarzy (którzy zapewniają leki i porady medyczne) oraz uzdrowicieli religijnych³¹⁴.

Podobnie wygląda sytuacja zdrowotna uchodźców Rohindża w państwach trzecich, pogarszająca się w czasie pandemii SARS-CoV-2. Do zobrazowania skali problemu poniżej przytoczone zostaną dane UNHCR i międzynarodowych organizacji rządowych, traktowane jako najbardziej wiarygodne.

³¹² Szerzej: T Sok Teng, MS Zalilah, *Nutritional Status of Rohingya Children in Kuala Lumpur*, „Malaysian Journal of Medicine and Health Sciences”, 2011, Vol. 7 (1).

³¹³ World Health Organization, *Health security*, https://www.who.int/health-topics/health-security#tab=tab_1, [dostęp 01.08.2021].

³¹⁴ UNHCR, *Culture, Context And Mental Health Of Rohingya Refugees: A review for staff in mental health and psychosocial support programmes for Rohingya refugees*, Geneva 2018, s. 21.

W Bangladeszu problemem jest przede wszystkim nieprzygotowana służba zdrowia do przyjęcia tak dużej liczby osób, które bardzo często przybyły z licznymi chorobami, ponieważ nie miały dostępu do placówek medycznych w Mjanmie. Według informacji z 2018 roku w Bangladeszu działało 170 ośrodków podstawowej opieki zdrowotnej, co przekłada się na to, że na jedną placówkę przypadało ponad 7,5 tysiąca potrzebujących. Jeszcze gorzej wygląda sytuacja placówek opieki specjalistycznej, których liczba w 2018 roku wynosiła zaledwie dziesięć, a na jedną placówkę przypadało blisko 130 tysięcy potrzebujących³¹⁵. Z tego względu zaangażowanie na rzecz poprawy dostępu do placówek zdrowia i usług medycznych dla uchodźców stało się priorytetem działań organizacji i agend międzynarodowych. Według stanu na koniec 2022 roku Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji (dalej: IOM) odpowiadała za funkcjonowanie 45 centrów medycznych w Bangladeszu, zaś UNHCR wspierał funkcjonowanie 28 placówek zdrowia i 19 centrów żywienia, których działalność skierowana była na świadczenie pomocy zdrowotnej Rohindżom³¹⁶. Zaangażowaniem w poprawę sytuacji zdrowotnej uchodźców Rohindża wykazała się również Światowa Organizacja Zdrowia. W Malezji, uchodźcy nie mieli dostępu do bezpłatnych świadczeń medycznych, zaś niskie dochody uniemożliwiały skorzystanie z płatnych usług medycznych, pomimo 50% zniżki gwarantowanej dla uchodźców zarejestrowanych przez UNHCR. W efekcie, ciężar gwarantowania bezpieczeństwa zdrowotnego uchodźcom Rohindża również spoczął na Urzędzie Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców oraz na organizacjach pozarządowych (m.in. *Doctors of the World*). Podobnie w Tajlandii, działania na rzecz poprawy bezpieczeństwa zdrowotnego Rohindżów podejmuje UNHCR, a także IOM we współpracy z Dyrekcją Generalną ds. Prowadzonych przez UE Operacji Ochrony Ludności i Pomocy Humanitarnej (dalej: ECHO) ECHO i organizacjami pozarządowymi. Aktywność skierowana jest na ułatwienie dostępu do usług medycznych i wsparcia psychologicznego.

Niezależnie od wysiłków podejmowanych przez międzynarodowe instytucje, agendy i organizacje sytuacja zdrowotna uchodźców Rohindża w państwach trzecich określona może być mianem katastrofalnej. Uchodźcy mają utrudniony dostęp do służby zdrowia, trudności ze znalezieniem odpowiednich usług medycznych, również z powodu barier komunikacyjnych i językowych.

³¹⁵ Ibidem.

³¹⁶ Dane za: IOM, *IOM Bangladesh Appeal 2023. Rohingya Humanitarian Crisis*, b.m.w., 2023, s. 15-16.

Wśród uchodźców Rohindża dużą grupę stanowią dzieci (np. 25% populacji uchodźców Rohindża w Malezji³¹⁷), najczęściej niedożywione oraz niezaszczepione na żadne choroby. W efekcie, w obozach dla uchodźców zaczęła szerzyć się epidemia błonicy. Błonica jest wysoce zaraźliwą chorobą, która przenosi się na ogół drogą kropelkową. Po wejściu przez układ oddechowy bakteria uwalnia toksynę, która powoduje osłabienie, ból gardła, gorączkę i obrzęk węzłów chłonnych. Jeśli toksyna dostanie się do krwiobiegu, może również spowodować uszkodzenie nerek, serca lub nerwów. Chorobie można zapobiegać przez szczepienia, a infekcję można leczyć za pomocą antybiotyków lub antytoksyny błonicy. Od końca 2017 roku w obozach Rohindżów w Bangladeszu można było zaobserwować wiele ognisk błonicy. Do końca sierpnia 2018 roku za pośrednictwem systemu wczesnego ostrzegania i reagowania zgłoszono 8179 przypadków tej choroby, w tym 271 potwierdzonych zakażeń, 2700 prawdopodobnych i 5208 podejrzanych³¹⁸. Największy odsetek zachorowań na błonicę odnotowano właśnie wśród dzieci. Blisko 67% przypadków stanowiły osoby poniżej 15 roku życia, w tym 13% dzieci poniżej 5 roku życia³¹⁹. Jest to jednak niepokojący prognostyk, ponieważ duża część uchodźców jest nieuodporniona i niezaszczepiona na wypadek wystąpienia poważniejszych epidemii. W celu zapobiegania wzrastającej liczby zachorowań na błonicę w grudniu 2017 roku i na początku 2018 przeprowadzono kampanię szczepień skierowaną do dzieci – zarówno uchodźców, jak i społeczności przyjmującej – poniżej 15 roku życia. Akcja ta odniosła sukces i liczba zachorowań wyhamowała, jednak problem nie został całkowicie wyeliminowany³²⁰. Według danych z drugiej połowy 2020 roku zanotowano w sumie 9 186 przypadków błonicy, w tym 241 wśród społeczności przyjmującej. Odnotowano w tym 46 przypadków zgonu³²¹.

Innym problemem, z którym borykają się uchodźcy Rohindża jest biegunka. Stanowi ona jedną z najczęstszych przyczyn zgonów wśród dzieci do 5 roku życia. W ciągu kilku dni biegunka może pozbawić organizm wody i soli mineralnych niezbędnych do życia. Jest ona zwykle objawem infekcji przewodu pokarmowego, która może być wywołana przez różne

³¹⁷ Por. *Doctors of the World Action Plan for Rohingya Refugees in Malaysia*, b.d.w., <https://doctorsoftheworld.org/blog/rohingya-refugees-action-plan-malaysia/> (dostęp 13.10.2023).

³¹⁸ M. Ridwanur Rahman, K. Islam, *Massive diphtheria outbreak among Rohingya refugees: lessons learnt*, „Journal of Travel Medicine”, 2019, vol. 26, issue 1, <https://academic.oup.com/jtm/article/26/1/tay122/5166712>, [dostęp 15.08.2021].

³¹⁹ Ibidem.

³²⁰ Ibidem.

³²¹ WHO. *Health Sector Bulletin # 13: Bangladesh, Emergency: Rohingya Refugee Crisis in Cox's Bazar District, Reporting period: July – December 2020*, https://cdn.who.int/media/docs/default-source/searo/bangladesh/bangladesh---rohingya-crisis---pdf-reports/health-sector-bulletin/health-sector-cxb-bangladesh_no-13.pdf?sfvrsn=93fba2b_11, [dostęp 12.09.2021].

bakterie, wirusy i pasożyty, a także może być przenoszona przez skażoną żywność, wodę oraz w wyniku złej higieny. W przypadku uchodźców Rohindża najczęściej występuje tzw. ostra biegunka infekcyjna (ang. *Acute Watery Diarrhoea*). Charakteryzuje się ostrymi występującymi minimum 3 razy na dobę luźnymi lub płynnymi stolcami i towarzyszy jej najczęściej odwodnienie. Jedną z przyczyn ostrej biegunki infekcyjnej jest cholera lub choroba biegunkowa spowodowana zakażeniem jelit bakterią *Vibrio cholerae*. Według systemu wczesnego ostrzegania EWARS (ang. *Early Warning, Alert and Response System*) w 2019 roku zgłoszono w Koks Badżar 193780 przypadków ostrej biegunki infekcyjnej. Ponadto w 2019 roku do ośrodków leczenia przyjęto 981 ostrych przypadków biegunki. Z kolei od stycznia do sierpnia 2020 roku EWARS odnotował zaledwie 77780 przypadków ostrej biegunki infekcyjnej, co wskazuje na tendencję spadkową³²².

Innym problemem dotykającym uchodźców Rohindża żyjących w Bangladeszu jest cholera, choroba wywoływana przez bakterię znajdującą się w zanieczyszczonej wodzie. Podczas niej dochodzi do wymiotów i nasilonej biegunki, co prowadzi do silnego odwodnienia, a w rezultacie może nawet nastąpić zgon. Bangladesz jest jednym z państw o najwyższej liczbie zachorowań na cholere. Dobrym przykładem mogą być dane WHO, według których od września do grudnia 2019 potwierdzono 178 przypadków jedynie wśród uchodźców z Mjanmy żyjących w obozach w dystrykcie Koks Badżar. W związku z trudną sytuacją epidemiologiczną prowadzono akcje szczepień przeciwko cholere wśród uchodźców z Mjanmy, w tym Rohindżów. Zorganizowano sześć kampanii szczepienia przeciwko cholere odpowiednio w październiku 2017 roku, marcu, maju i grudniu 2018 roku, grudniu 2019 roku i w lutym 2020 roku. Już pod koniec grudnia 2019 roku zaobserwowano spadek nowych przypadków zachorowań na cholere, co wskazuje na skuteczność działań szczepionek³²³.

Innym niebezpieczeństwem czyhającym na uchodźców Rohindża jest gruźlica płucna. Jest to jedna z najbardziej powszechnych i zakaźnych chorób i stanowi jeden z największych problemów zdrowotnych podczas migracji osób. Z badań przeprowadzonych od sierpnia do grudnia 2017 w obozach dla Kutupalong i Ukhiya w Bangladeszu wynika, że gruźlica stanowi tam poważny problem dla zdrowia publicznego. Przebadano wówczas 3579 uchodźców i

³²² WHO. *Multi-Sectoral Acute Watery Diarrhoea Response Plan*, 2020, <https://drive.google.com/drive/folders/11TM6pJRpUElKsX5GgdoQ7SZXqiXqta2G>, [dostęp 12.09.2021].

³²³ Ibidem.

badania bakteriologiczne prątka gruźlicy (AFB) wykazały 55 pozytywnych wyników³²⁴. Wśród tych przypadków 27 stanowiły kobiety, a mężczyźni – 28. Przebadano te osoby również pod kątem wirusa HIV i nie odnotowano żadnego przypadku zakażenia. Uchodźcy Rohindża są szczególnie narażeni na tę chorobę, ponieważ najczęściej nie są zaszczepieni szczepionką BCG chroniącą przed gruźlicą³²⁵. W ramach programu rządowego rozpoczęto wówczas leczenie przypadków gruźlicy metodą DOTS (ang. *Directly Observed Treatment Short Course*)³²⁶ polegającą na strategii szybkiego reagowania, np. identyfikowania nowych przypadków za pomocą badania bakterioskopowego oraz prowadzenia leczenia według standaryzowanych schematów. W obozach dla uchodźców przeprowadza się wiele działań mających na celu zapobieganie i zwalczanie gruźlicy. Przeprowadza się tam badania przesiewowe oraz wykonuje zdjęcia rentgenowskie mające na celu zdiagnozować zmiany zachodzące w klatce piersiowej spowodowane gruźlicą. Personel terenowy odwiedza również domostwa uchodźców w celu szybkiego zdiagnozowania gruźlicy oraz przeprowadzania rozmów z rodzinami, aby podnieść świadomość na temat tej choroby. Od kwietnia do czerwca 2021 roku przeprowadzono około 1500 takich wizytacji³²⁷. Co więcej, co kwartał przedstawiciele *The National Tuberculosis Control and Program* wraz z przedstawicielami organizacji pozarządowych oraz WHO spotykają się, aby omówić usprawnienie działań oraz kontrolować sytuację związaną z gruźlicą w Koks Badżar³²⁸.

Jednak jednym z największych wyzwań nie tylko dla uchodźców Rohindża, lecz także dla całego świata była pandemia SARS-CoV-2. W przypadku Rohindżów sytuację komplikował fakt, że duża liczba osób (około miliona) zamieszkuje na niewielkim obszarze obejmującym 34 zatłoczone obozy, w których utrudniony jest dostęp do wody oraz urządzeń sanitarnych. Sami Rohindżowie często zapadają na różnorakie choroby, nie są zaszczepieni i cierpią z niedożywienia. Co więcej, trudno utrzymać w obozach dystans społeczny, możliwości testowania są bardzo ograniczone, a leczenie jest zwykle spóźnione i niewystarczające. Taka sytuacja sprawia, że uchodźcy stali się grupą bardzo podatną na zarażenia wirusem. Pierwsze

³²⁴ R. Jasmine, A.A. Khan, A.K.M. Kamal, A.R. Karim, M.M. Haque, *Prevalence of Pulmonary Tuberculosis among Rohingya Refugees in Kutupalong Camp, Bangladesh*, „Journal of Armed Forces Medical College, Bangladesh” 2018, vol. 14, no. 2, s. 197-198.

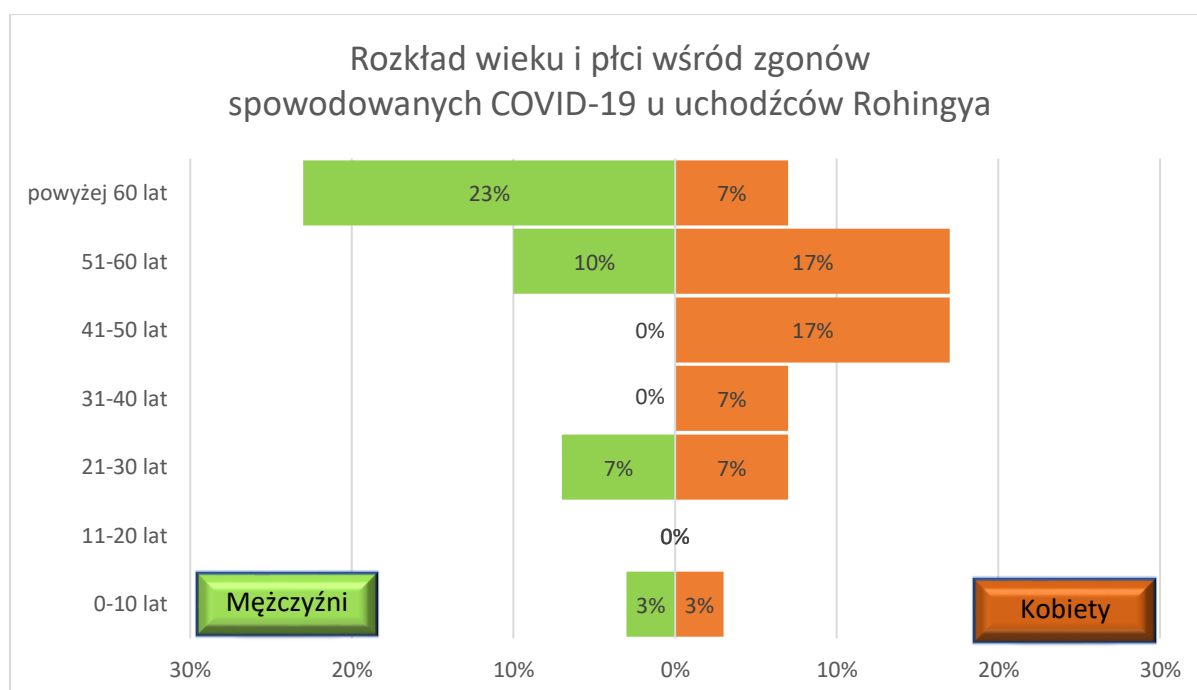
³²⁵ Ibidem.

³²⁶ Więcej o metodzie DOTS w: WHO, *What is DOTS? A Guide to Understanding the WHO-recommended TB Control Strategy Known as DOTS*, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/65979/WHO_CDS_CPC_TB_99.270.pdf;jsessionid=

³²⁷ WHO. *Health Sector Bulletin #15, Bangladesh Emergency: Rohingya Refugee Crisis in Cox's Bazar District Reporting period: April to June 2021*, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/health_sector_bulletin_15.pdf, [dostęp 26.09.2021].

³²⁸ Ibidem.

przypadki zachorowań odnotowano 14 maja 2020 roku. W lipcu zaobserwowano nagły wzrost zachorowań wśród Rohindżów w Bangladeszu. Do 14 lipca 2021 roku łącznie 2147 pacjentów Rohindża miało COVID-19 i ponad 70% z nich zostało zarażonych w ciągu ostatnich kilku tygodni. Jeśli chodzi o wiek osób, które zachorowały na COVID-19, to były to głównie osoby młode – ponad 80% przypadków choroby zaobserwowano wśród osób poniżej 40 roku życia³²⁹. Od początku wybuchu pandemii do 2 września 2021 roku odnotowano wśród uchodźców przebywających w obozach w Bangladeszu 30 zgonów spowodowanych rozprzestrzenianiem się koronawirusa, w tym przede wszystkim kobiet (57%)³³⁰. Jednakże liczby są zdecydowanie zaniżone, porównując wyżej wymienione wskaźniki zachorowań z liczbą zgonów.

Wyk. 2. Wykres przedstawia rozkład wieku i płci wśród śmiertelnych przypadków w obozach w Koks Badżar spowodowane pandemią COVID-19,

Źródło: WHO, *Rohingya Crisis - Situation Report #17* https://cdn.who.int/media/docs/default-source/searo/bangladesh/bangladesh---rohingya-crisis---pdf-reports/sitreps/2021/who-cox-s-bazar-situation-report-17.pdf?sfvrsn=4be4220_13.

³²⁹ S. Khan, S. Mohammad Fazle Akbar, K. Kimitsuki, N. Saito, T. Yahiro, M. Al Mahtab, A. Nishizono, *Recent downhill course of COVID-19 at Rohingya refugee camps in Bangladesh: Urgent action solicited*, „Journal of Global Health” 2021, vol. 11, s. 1-2.

³³⁰ WHO, *Rohingya Crisis - Situation Report #17* https://cdn.who.int/media/docs/default-source/searo/bangladesh/bangladesh---rohingya-crisis---pdf-reports/sitreps/2021/who-cox-s-bazar-situation-report-17.pdf?sfvrsn=4be4220_13, [dostęp 19.09.2021].

Zgodnie z informacjami UNHCR do 1 lipca 2021 roku wśród uchodźców Rohindża w obozach w Bangladeszu nie podano ani jednej szczepionki przeciwko koronawirusowi ze względu na niedobór zapasów w kraju³³¹. Również lokalna służba zdrowia nie była przystosowana i gotowa na rozwój pandemii COVID-19. Na początku lipca 2021 roku były dostępne 572 łóżka w ośrodkach izolacyjnych oraz leczniczych, z czego wówczas zajęte było ok 60% z nich i z każdym tygodniem zwiększało się ich obłożenie. Co więcej, w obozach dla uchodźców nie było oddziałów intensywnej terapii dla pacjentów w ciężkim i krytycznym stanie³³². Tak trudna sytuacja związana ze służbą zdrowia w regionie Koks Badżar w połączeniu ze złymi warunkami bytowymi, brakiem możliwości zachowania dystansu społecznego oraz utrudnionym dostępem do leków może prowadzić do zwiększenia zachorowalności i śmiertelności spowodowanej COVID-19. W czasie pandemii SARS-CoV-2 jedynie dzięki zaangażowaniu Międzynarodowej Organizacji ds. Migracji oraz Unii Europejskiej, działającej za pośrednictwem ECHO) uchodźców poddawano szczepieniom przeciw COVID-19 (według stanu na koniec 2022 roku ponad 90 tysięcy uchodźców Rohindża otrzymało dwie dawki szczepionki), przekazywano maski ochronne, płyny dezynfekcyjne, organizowano lekcje poglądowe nt. postępowania w przypadku COVID.

Oprócz wskazanych czynników, na bezpieczeństwo zdrowotne uchodźców Rohindża wpływa również niedostateczne wsparcie finansowe ze strony społeczności międzynarodowej. Pomimo apeli IOM, WHO czy UNHCR, przekazywane środki nie pokrywają nawet 50% potrzeb medycznych.

4. Bezpieczeństwo ekologiczne a Rohindża

Bezpieczeństwo ekologiczne, często też nazywane bezpieczeństwem środowiskowym, odwołuje się do zmian środowiska spowodowanych działalnością ludzkości, globalnych zmian mających wpływ na degradację środowiska oraz analizy skutków, jakie niesie za sobą ciągłe zapotrzebowanie na zasoby i dobra naturalne³³³. Zagrożenia bezpieczeństwa ekologicznego

³³¹ UNHCR, *UNHCR urges stronger support for refugee vaccinations in Asia*, <https://www.unhcr.org/news/briefing/2021/6/60b5ede64/unhcr-urges-stronger-support-refugee-vaccinations-asia.html>, [dostęp 19.09.2021].

³³² S. Khan, S. Mohammad Fazle Akbar, K. Kimitsuki, N. Saito, T. Yahiro, M. Al Mahtab, A. Nishizono, *Recent downhill course...*, op. cit., s. 2.

³³³ G. Zurlini, F. Muller, *Environmental Security*, Encyclopedia of Ecology, eds. S. E. Jørgensen, B. D. Fath, Amsterdam 2008, s. 1350-1351.

uwidoczniają się w państwach trzecich, goszczących Rohindżów, w szczególności – z uwagi na liczbę uchodźców – w Bangladeszu.

Masowy napływ uchodźców Rohindża do Bangladeszu po 2017 roku wpłynął na tamtejsze środowisko. Mają oni wpływ na pogarszanie się stabilności środowiska oraz wyczerpywanie lokalnych zasobów. Jednym z największych problemów środowiskowych po przybyciu Rohindżów do Bangladesz była deforestacja/wylesianie. Proces ten został zapoczątkowany głównie ze względu na budowę tymczasowych schronień dla uchodźców oraz dla możliwości rozpalenia ogniska. Wylesianie może powodować wiele niekorzystnych skutków, w tym zmniejszanie się zasobów oraz niszczenie siedlisk lokalnych gatunków zwierząt i roślin, które z kolei muszą przystosować się do nowych warunków lub znikną z lokalnego biosystemu. Wylesianie zwiększa również erozję gleby i osuwanie się ziemi³³⁴.

Inne badania wskazują na znaczną degradację pokrywy leśnej po sierpniu 2017 roku. Uchodźcy Rohindża niszczą ekosystemy leśne przez szybką wycinkę zalesionych wzgórz. Blisko 5650 akrów lasów zostało zniszczonych w wyniku wycinki drzew do rozpalania ognisk, tworzenia miejsc dla nowych obozów dla uchodźców oraz innych działalności związanych z potrzebami bytowymi Rohindżów. W rezultacie takich działań obszar niegdyś porośnięty roślinnością i lasami stał się miejscem koczowania uchodźców z Bangladeszu. Jest to dowód na to, że wpływ uchodźców na środowisko był niekorzystny. W okresie od sierpnia do grudnia 2017 roku doszło do gwałtownego zmniejszenia powierzchni zalesionych gruntów, w których znajdowały się zagrożone zwierzęta i ekosystemy. Kontynuacja takiej degradacji środowiska może mieć wpływ na ekosystem, bioróżnorodność, siedliska dzikiej przyrody i ogólny stan społeczno-gospodarczy całego regionu. Mogą nastąpić nieodwracalne szkody, w związku z tym rząd Bangladeszu powinien zapewnić środki do skutecznego planowania struktur obozowych i ograniczania wpływu na środowisko³³⁵.

Wzrost poziomu wylesiania gruntów powoduje jeszcze inne komplikacje. Wycinka drzew oraz usuwanie roślinności przyczyniają się do erozji gleby. Usuwanie wierzchniej warstwy ziemi prowadzi do jej wyjałowienia, a co za tym idzie – może ona wydawać słabsze plony lub w ogóle nic na niej nie wyrosnie. Z kolei w porze monsunowej, czyli od około maja do września

³³⁴ S. Ahmed, W. P. Simmons, R. Chowdhury, S. Huq, *The sustainability–peace nexus in crisis contexts: how the Rohingya escaped the ethnic violence in Myanmar, but are trapped into environmental challenges in Bangladesh*, „Sustainability Science”, 2021, no 16, s. 1205-1206.

³³⁵ M. Mehedy Hassan, A. Culver Smith, K. Walker, M. Khaledur Rahman, J. Southworth, *Rohingya Refugee Crisis and Forest Cover Change in Teknaf, Bangladesh*, „Remote Sens”, 2018, no, 10, s. 17.

każdego roku, dochodzi do licznych powodzi, a to powoduje osunięcia ziemi na dużą skalę. Drzewa oraz roślinność tworzą naturalną barierę chroniącą, np. przed powodziami³³⁶.

Pora monsunowa jest trudnym okresem w życiu uchodźców Rohindża. Ich domostwa nie są przygotowane na ogromne ulewy, cyklony i fale sztormowe. Ryzyko wzrosło w momencie wycięcia lasów i roślinności ich terytorium stało się podatne na monsuny, osuwiska, powodzie, które mogą doprowadzić do śmierci uchodźców w wyniku np. utonięcia. Osunięcia ziemi i gwałtowne powodzie regularnie niszczą tysiące tymczasowych, prowizorycznych domów Rohindżów. Dobrze ten fakt obrazują dane podane przez *Inter Sector Coordination Group*. Z badań przeprowadzonych od 6 do 12 sierpnia 2019 roku wynika, że w zaledwie tydzień monsuny dotknęły 28 tysięcy uchodźców. Z kolei w całym sezonie monsunowym ucierpiało ponad 80 tysięcy Rohindżów, a 17 tysięcy z nich przesiedlono³³⁷.

Należy wspomnieć o jeszcze innym niebezpieczeństwie. Ze względu na wysokie zagrożenia wystąpienia szkód spowodowanych przez niesprzyjającą pogodę oraz większe ryzyko powodzi i osuwisk istnieje nieodłączne niebezpieczeństwo zanieczyszczenia wody, chorób przenoszonych przez wodę i zatorów transportowych zarówno podczas pory monsunowej, jak i po niej³³⁸.

Wylesianie ma jeszcze inne konsekwencje. Uchodźcy, którzy przybyli do Koks Badżar, wycięli lasy będące niegdyś jednym z ważnych naturalnych siedlisk zagrożonego dzikiego słonia azjatyckiego (łac. *Elephas maximus*) w Bangladeszu. Zniszczono prawie 2 tysiące hektarów leśnych. Wówczas słonie, udając się w poszukiwaniu pożywienia, wtargnęły do obozów uchodźczych. Doszło do zniszczeń domostw, a nawet przypadków śmiertelnych spowodowanych starciami słoni z uchodźcami Rohindża. Najczęściej takie wypadki miały miejsce o świcie, a ofiarami były głównie dzieci i mężczyźni. W wyniku tych wydarzeń zginęło 13 uchodźców, a prawie 50 osób zostało rannych³³⁹.

Ofiarami są nie tylko uchodźcy, ale również słonie. Korytarze, którymi poruszają się dzikie zwierzęta, przechodzą w znacznej mierze przez Koks Badżar (8 z 12 usytuowanych jest w tym regionie). W bengalskich lasach żyje około 300 słoni *Elephas maximus*, z czego ponad 110 było

³³⁶ S. Ahmed, W. P. Simmons, R. Chowdhury, S. Huq, *The sustainability–peace nexus...*, op.cit, s. 1205-1206.

³³⁷ ISCG, *Monsoon response in Rohingya refugee camps weekly update | 6 to 12 September 2019*, https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/iscg_monsoon_weekly_update_16_27sep-3oct.pdf, [dostęp 10.10.2021].

³³⁸ S. Ahmed, W. P. Simmons, R. Chowdhury, S. Huq, *The sustainability–peace nexus...*, op.cit.

³³⁹ H. Rahman, *Rohingya refugee crisis and human vs. elephant (*Elephas maximus*) conflicts in Cox's Bazar district of Bangladesh*, „Journal of Wildlife and Biodiversity”, 2019, vol. 3, no. 3, s. 10.

widzianych w prowincji Koks Badżar. Według danych z 2018 roku podanych przez Hossaina Ahmeda Taufiq'a co najmniej pięć słoni zginęło od czasu napływu Rohindźów w 2017 roku, a co najmniej trzy z nich zginęły z powodu porażenia prądem i obrażeń po wybuchu min lądowych (które armia Mjanmy instaluje w strefie przygranicznej)³⁴⁰.

Data	Liczba zabitych uchodźców							Liczba rannych uchodźców
	Godzina	Liczba mężczyzn	Wiek (lata)	Liczba kobieta	Wiek (lata)	Liczba dzieci	Wiek (lata)	
08.09 2017	5 rano	1	55	-	-	1	2	-
14.10 2017	1 rano	-	-	1	30	3	6 miesięcy, 6, 9	6
09.01 2018	3 rano	1	45	-	-	-	-	-
19.01 2018	4 rano	1	45	-	-	-	-	5
21.01 2018	-	-	-	-	-	1	10	2
22.02 2018	5-6 rano	2	28, 30	-	-	1	7 miesięcy	30
09.05 2018	-	-	-	-	-	1	12	1
Suma	-	5	-	1	-	7	-	44

Tab. 1. Liczba zabitych i rannych uchodźców Rohindźa w wyniku ataku słoni w latach 2017-2018

Źródło: H. Rahman, *Rohingya refugee crisis and human vs. elephant (*Elephas maximus*) conflicts in Cox's Bazar district of Bangladesh*, „Journal of Wildlife and Biodiversity”, 2019, vol. 3, no. 3, s. 16.

³⁴⁰ H. A. Taufiq, *Rohingya Refugee Crisis and the State of Insecurity in Bangladesh*, w: I. Ahmed (ed.), *Genocide and Mass Violence: Politics of Singularity*, Dhaka 2019, s. 174-175.

W celu przeciwdziałania takim wydarzeniom przygotowano 56 wież strażniczych i 30 ochotniczych zespołów reagowania na słońce, aby ostrzegać mieszkańców, gdy zwierzęta zbliżą do obozu. Aby rozwiązać ten problem, należałoby wprowadzić działania długofalowe ukierunkowane na zmniejszenie zapotrzebowania na drewno, ponowne zalesianie wykarczowanych obszarów, stworzenie korytarzy dla słońi oraz edukację Rohindżów w zakresie agroleśnictwa. Jednak takie działania nie będą łatwe do zrealizowania, jeśli rząd Bangladeszu, agencje pomocowe i organizacje pozarządowe nie utworzą wspólnego planu mającego przywrócić dawny krajobraz Koks Badżar. Ponieważ Koks Badżar znajduje się we wrażliwym miejscu od strony geograficznej, długoterminowe środki i plan łagodzenia konfliktów powinny uwzględniać bezpieczniejsze powiązanie między naturą a źródłami utrzymania³⁴¹.

Jednym z poważniejszych problemów dla życia i zdrowia uchodźców jest kwestia wody. Półwysep Teknaf jeszcze przed napływem uchodźców w 2017 roku nie był miejscem obfitującym w duże pokłady wód gruntowych. Jednak problem uwypuklił się, kiedy setki tysięcy uchodźców z Mjanmy przybyło na półwysep. Wykopano wówczas tysiące płytkich studni, co doprowadziło do nadmiernego poboru wody z płytkiej warstwy wodonośnej i wysychania niektórych studni. Wody gruntowe mogą się wyczerpać właściwie każdego dnia, a na ten moment brak jest alternatywnych źródeł pozyskiwania wody³⁴².

Problem staje się poważniejszy z powodu zanieczyszczenia wody. Sytuacja z sierpnia i września 2021 roku oraz napływ dużej liczby osób w krótkim czasie spowodowały, że nie pomyślano nad odpowiednim rozmieszczeniem obozów, a co za tym idzie – przykładowo latryn. Często instalowano je w pobliżu poboru punktów wody. Poza tym zgłaszane są wycieki oraz przecieki z latryn powodujące zanieczyszczenie wód gruntowych. *Emergency Response Unit* Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża przeprowadził również badania wód gruntowych i aż 70% próbek było silnie zanieczyszczonych³⁴³.

Również stan wód powierzchniowych jest problematyczny. Główne źródła wody powierzchniowej, takie jak rzeka Naf, są oddalone i zasolone zwłaszcza w dolnych partiach. Słodka woda w zasadzie pochodzi ze stawów i kilku małych strumieni wypływających ze wzgórz. Stawy i strumienie nie są w stanie zaspokoić potrzeb uchodźców, zwłaszcza że płynąca

³⁴¹ H. Rahman, *Rohingya refugee crisis...*, op.cit., s. 19-20.

³⁴² UNDP Bangladesh, UN WOMEN Bangladesh. *Report on Environmental Impact of Rohingya Influx*. Dhaka 2018, s. 44.

³⁴³ Ibidem, s. 44.

z nich woda jest niskiej jakości, uboga w tlen oraz z wysokim współczynnikiem przewodności elektrycznej. Przyczyną takiego stanu rzeczy są choćby praktyki otwartej defekacji wzdłuż brzegów stawów i strumieni. Jednak występują przypadki, w których udało rozwiązać się problem wód powierzchniowych. W prowizorycznym obozie Leda, w którym Rohindżowie mieszkali przed 25 sierpnia 2017 roku, alternatywne źródło wody zostało utworzone ze stawu powierzchniowego. Woda jest uzdatniana i dostarczana mieszkańcom obozu. Populacja jest niewielka, więc to rozwiązanie jest wykonalne³⁴⁴.

Rozważając kwestie dotyczące bezpieczeństwa ekologicznego, nie można pominąć problemu zarządzania odpadami. W regionie Koks Badżar znajduje się ponad 30 obozów dla uchodźców Rohindża i tylko 65% z nich prowadzi jakiegokolwiek działania w zakresie gospodarowania odpadami. Problemem jest również brak odpowiedniej segregacji odpadów w obozach. Wytwarza się tam 137 ton odpadów dziennie (Ukhia – 80 ton dziennie, Teknaf – 20 ton dziennie), a rocznie – blisko 50 000 ton. Jednak 53% wytworzonych odpadów jest biodegradowalnych, 15% to surowce wtórne, takie jak np. papier, plastik i szkło, 28% to materiał obojętny, jak ziemia czy piasek, a 4% to inne odpady³⁴⁵. Obecnie wywóz śmieci odbywa się przy pomocy wolontariuszy, który zawiązał je na otwarte składowiska. Taka sytuacja powoduje przede wszystkim odór unoszący się w powietrzu mający negatywny wpływ na zdrowie ludzi mieszkających w pobliżu składowisk śmieci. Występują również negatywne skutki środowiskowe jak zanieczyszczenie wód gruntowych i powierzchniowych³⁴⁶.

Mówiąc o odpadach, nie można pominąć kwestii związanych z zanieczyszczeniem powietrza. Odór unoszący się z nad składowisk odpadów nie jest jedynym problemem. Od momentu masowego napływu uchodźców do Koks Badżar w 2017 roku jakość powietrza uległa pogorszeniu. Jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy jest kwestia gotowania wewnątrz obozów. Proces ten odbywa się wewnątrz słabo wentylowanych schronień, a drewno opałowe, które jest używane, wytwarza duże ilości dymu pozostającego w powietrzu długo po ugaszeniu ognia. Z kolei spalanie drewna opałowego uwalnia cząstki stałe, CO, CO₂ i tlenki siarki, które są bardzo niebezpieczne, zwłaszcza dla kobiet i dzieci. Oprócz tego mieszkańcy obozów narzekają na pył, który unosi się w powietrzu. Luźna gleba oraz silne wiatry powodują, że podczas silnych burz powietrze jest pełne drobin. Jednak z punktu widzenia zdrowia nie powinno to stanowić

³⁴⁴ Ibidem, s. 46.

³⁴⁵ Asian Development Bank, *Construction and operation of 2 integrated waste management and resource recovery facility with collection system at camp 4 in Ukhia and camp 23 in Teknaf (EAP/DPHE/W9A)*, https://www.adb.org/sites/default/files/project-documents/52174/52174-001-iee-en_5.pdf, [dostęp 13.11.2021].

³⁴⁶ Ibidem.

dużego problemu, ponieważ wielkość cząsteczek pyłu nie pozwala na przeniknięcie do dróg oddechowych³⁴⁷.

5. Bezpieczeństwo osobiste Rohindżów

Bezpieczeństwo osobiste opiera się na wolności od przemocy fizycznej i psychicznej. Stanowi ono wolność przede wszystkim od tortur, wojen, przemocy skierowanej przeciwko kobietom i dzieciom, gwałtów, a także obejmuje walkę z uzależnieniami³⁴⁸. Jest to ważny aspekt bezpieczeństwa, ponieważ bezpośrednio dotyka osoby pokrzywdzone.

Jednym z największych wybuchów przemocy wobec Rohindżów były wydarzenia z sierpnia 2017 roku, do których doszło w Arakanie. 25 sierpnia 2017 roku bojówki *Arakan Rohingya Salvation Army* przeprowadziły atak na placówki sił bezpieczeństwa w stanie Arakan. W odwecie siły bezpieczeństwa zareagowały w ciągu kilku godzin w rażąco nieproporcjonalny sposób. Zaatakowano Rohindżów w gminach Buthidaung, Rathedaung i Maungdaw, przeprowadzając serię operacji mających na celu eksterminację tej grupy. Strategia sił bezpieczeństwa polegała na okrążeniu wiosek, w których żyli Rohindżowie, oddzielaniu mężczyzn od kobiet, zabijaniu oraz dokonywaniu zbiorowych gwałtów. W tym samym czasie palono wioski z całym dobytkiem Rohindżów. Gwałty i przemoc seksualną wykorzystano jako narzędzie tzw. czystek etnicznych (ang. *ethnic cleansing*). Najczęściej ofiarami gwałtów oraz innej przemocy seksualnej były kobiety oraz dziewczynki, chociaż zdarzały się przypadki z udziałem mężczyzn i chłopców. Według danych UNFPA (ang. *United Nations Population Fund*, pol. Fundusz Ludnościowy Narodów Zjednoczonych) ofiarą przemocy seksualnej padło w tamtym okresie blisko 59 tysięcy kobiet i dziewcząt Rohindża³⁴⁹. Przemocy najczęściej dokonywały siły zbrojne, straż graniczna, policja oraz członkowie społeczności etnicznych, choć w mniejszym stopniu. Często gwałty popełniano na oczach dzieci ofiar oraz innych członków rodziny i sąsiadów. Często dochodziło do gwałtów zbiorowych, które miały miejsce po oddzieleniu kobiet i dziewcząt od mężczyzn i chłopców. Kobiety i dziewczynki gwałcono w domach, przestrzeniach publicznych oraz w jednostkach wojskowych i policyjnych.

³⁴⁷ UNDP Bangladesh, UN WOMEN Bangladesh. *Report on Environmental...*, op.cit., s. 46-47.

³⁴⁸ United Nations Development Programme, *Human Development Report 1994*, New York and Oxford 1994, s. 30.

³⁴⁹ Szerzej: J.M. Stoken, *Suffering in silence: Sexual and gender-based violence against the Rohingya community and the importance of a global health response*, "Journal of Global Health" 2020, Vol. 10, No. 2.

Oprawcy często posuwali się do bicia kobiet i dziewczynek pistoletami, kijami, drutem i pięściami oraz kopania ich w brzuch lub głowę. Sprawcy często okaleczali ocalałych, gryząc ich policzki, uda i inne części ciała, chcąc ich niejako naznaczyć jako gorszych. Wiele ofiar zginęło w następstwie gwałtów. Niektóre dziewczynki zostały „zgwalczone na śmierć” z powodu utraty dużej ilości krwi³⁵⁰.

Ucieczka spowodowana brakiem poczucia bezpieczeństwa i realnym zagrożeniem życia i zdrowia w założeniu miała gwarantować bezpieczeństwo osobiste. Ochrona uzyskana w państwach trzecich (przede wszystkim w Bangladeszu, ale również w Tajlandii i Malezji) okazała się jednak pozorna. W każdym z państw goszczących odnotowywano bowiem przypadki ataków na uchodźców Rohindża. Ofiarami stawały się najczęściej dzieci i kobiety, doświadczając ponownie przemocy seksualnej i innych form przemocy. Co istotne, sprawcami przemocy są zarówno przedstawiciele społeczności goszczących, jak i pobratymcy.

Z ponad 900 tysięcy osób, które uciekły do Bangladeszu, 52% stanowiły dzieci (poniżej 18 roku życia)³⁵¹. Dzieci uchodźców są niezwykle narażone na różnego rodzaju nadużycia, w tym wykorzystywanie, przemoc fizyczną oraz przemoc seksualną. Częstym przypadkiem jest zawieranie małżeństw wśród dzieci. Od 5 do 10 procent gospodarstw domowych Rohindża zawiera małżeństwa dzieci³⁵². Dla 2/3 Rohindżów taka sytuacja jest uważana za zupełnie zwyczajną praktykę. Z kolei 1/3 postrzega to jako strategię radzenia sobie z problemami mającą na celu ochronę dziewcząt lub zmniejszenie obciążeń ekonomicznych gospodarstwa domowego³⁵³.

Chociaż małżeństwo przed ukończeniem 18 roku życia jest niedozwolone w Bangladeszu, to od momentu masowej migracji Rohindżów liczba małżeństw wśród nieletnich wzrosła. Powodem takiej sytuacji był katalog kar, który był mniej surowy niż w Mjanmie. Na początku napływu Rohindżów do Bangladeszu w 2017 roku poziom małżeństw wśród nieletnich był wysoki. Wiele nieletnich dziewcząt Rohindża wyszło za mąż za mężczyzn z Bangladeszu, co było to postrzegane jako dobre wyjście, ponieważ nie wymagano posagu. Co więcej, dla wielu

³⁵⁰ Human Rights Council, *Sexual and gender-based violence in Myanmar and the gendered impact of its ethnic conflicts*, https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/FFM-Myanmar/sexualviolence/A_HRC_CRP_4.pdf, [dostęp 18.11.2021].

³⁵¹ UNHCR, *Joint Government of Bangladesh – UNHCR Population Factsheet (as of 31 Oct 2021)*, <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/89533>, [dostęp 27.11.2021].

³⁵² Inter Sector Coordination Group, *2020 Joint Response Plan for Rohingya Humanitarian Crisis*, https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/jrp_2020_fin_al_in-design_200422_12.2mb.pdf, [dostęp 27.11.2021].

³⁵³ Ibidem.

rodziców wydanie córki za mąż było sposobem na uchronienie czystości dziewczynek oraz ocalenia reputacji rodziny. Dorastające dziewczęta są bowiem narażone na bardzo wysokie ryzyko nękania, napaści oraz gwałtów. Jak najszybsze zawarcie przez nie małżeństwa jest postrzegane jako sposób na ich ochronę, zarówno fizyczną, jak i społeczną. Należy mieć na względzie, że małżeństwa wśród nieletnich Rohindżów niosą za sobą negatywne skutki fizyczne i psychiczne, takie jak wczesna ciąża i przemoc domowa³⁵⁴. Do nadużyć wobec młodocianych żon dochodzi najczęściej ze strony mężów i teściów. Żony zmuszane są do zajmowania się domem, opieki nad dziećmi oraz spełniania rozkazów mężczyzn. Przemoc ze strony męża często jest tolerowana nie tylko przez rodziny, lecz także same poszkodowane żony. Dziewczęta nierzadko nie wiedzą, że akty przemocy można i powinno zgłaszać się odpowiednim organom. Inne dziewczęta wyrażały chęć szukania pomocy np. w strukturach społecznych, choć były lekceważone³⁵⁵.

Ofiarami przemocy fizycznej i psychicznej najczęściej są kobiety. Najważniejszym obowiązkiem żony w społeczeństwie Rohindżów jest opieka nad teściami oraz „zaspokajanie” (również seksualne) męża. Jeśli mąż uzna, że żona nie wywiązuje się należycie ze swoich obowiązków, to uciekając się do przemocy fizycznej lub fizycznej, powinien ją upomnieć. Jest to na tyle głęboko zakorzenione w kulturze Rohindżów, że same kobiety, które są ofiarami, wierzą, że zasłużyły na karę ze strony męża. Dziewczynki i chłopcy Rohindża od dziecka są przyzwyczajeni do obserwowania tego rodzaju przemocy między rodzicami, więc takie zachowanie jest dla nich normalne. Najczęstszymi powodami wybuchów agresji na kobiety Rohindża ze strony mężczyzn Rohindża są:

- odwiedzenie domu rodziców, chodzenie do lekarzy, odbieranie pomocy żywnościowej lub wody bez pozwolenia;
- jeśli żona odmawia współżycia;
- jeśli nie słucha teściów lub męża;
- jeśli warunki posagowe nie są spełnione przez rodzinę;
- jeśli porozmawia z innym mężczyzną;

³⁵⁴ ACAPS, *Vulnerabilities in the Rohingya refugee camps*, https://www.acaps.org/sites/acaps/files/products/files/20191220_acaps_analysis_hub_in_coxs_vulnerabilities_in_the_rohingya_refugee_camps_0.pdf, [dostęp 27.11.2021].

³⁵⁵ S. Guglielmi, N. Jones, J. Muz, S. Baird, K. Mitu, M. Ala Uddin, *Age- and gender-based violence risks facing Rohingya and Bangladeshi adolescents in Cox's Bazar*, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Age-and-gender-based-violence-risks-facing-Rohingya-and-Bangladeshi-adolescents-in-Cox_s-Bazar-1.pdf, [dostęp 08.12.2021].

- jeśli zbyt często wychodzi z domu (za pozwoleniem lub bez)³⁵⁶.

Kobiety Rohindża są na tyle zindoktrynowane, że nie postrzegają zmuszania do współżycia jako wykorzystywania seksualnego, a jako swój obowiązek wobec męża. Nie jest dla nich niczym niezwykłym, że mężowie zmuszają je do współżycia podczas menstruacji, a nawet w późnym stadium ciąży. Traktują to jako ich obowiązek akceptowania władzy męża. Jeśli dochodzi do poważnych aktów przemocy, to najczęściej kobieta nie zgłasza takich zdarzeń policji czy nie udaje się do szpitala. W poważnych przypadkach kobiety Rohindża wracają do domu rodzinnego, ale tylko tymczasowo z powodu obaw, że jej mąż może ponownie się ożenić, podczas gdy ona nie ma możliwości zarobienia pieniędzy lub ponownego wyjścia za mąż. Kobiety Rohindża nie mogą też liczyć na pomoc ze strony społeczności. Sąsiedzi zazwyczaj nie interweniują, gdy mąż znęca się nad żoną, a czasami społeczność może doradzić mężowi, by opuścił żonę. Przemoc fizyczna i psychiczna wobec kobiet Rohindża nasiliła się od czasu zamieszkania w obozach. Kobiety Rohindża tłumaczą takie sytuacje tym, że mężowie są sfrustrowani brakiem możliwości pracy, złością się, gdy ich żony o coś proszą i stosują przemoc fizyczną, aby je uciszyć³⁵⁷.

Sytuacja związana z SARS-CoV-2 jeszcze bardziej pogłębiła problem przemocy w gospodarstwach domowych. Począwszy od marca 2020 roku, obecność organizacji oraz wolontariuszy zajmujących się ochroną w obozach została znacznie ograniczona. W pierwszych miesiącach decyzja rządu Bangladeszu o zawieszeniu działań zapobiegających przemocy ze względu na płęć, takich jak *Girl Shine*, EMAP i SASA!, miała wyraźny wpływ na świadomość społeczności, np. w zgłaszaniu przypadków aktów przemocowych. Doprowadziło to do spadku zaufania społeczności Rohindża do podmiotów zajmujących się ochroną. Jednak pomimo znacznego ograniczenia liczebności organizacji pomocowych, w szczególności tych zajmujących się ochroną poszkodowanych ze względu na płęć, to poziom zgłoszeń nie spadł i utrzymywał się na stałym poziomie. Fakt, że średnia liczba zgłoszeń przemocy ze względu na płęć nie spadła w czasie, gdy bariery w zgłaszaniu przemocy były znacznie zaostrzone,

³⁵⁶ A. Al Mamun, N. Bailey, M. Azam Koreshi, F. Rahman, *Violence against women within the Rohingya refugee community: prevalence, reasons and implications for communication*, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/briefing-violence-against-rohingya-women.pdf>, [dostęp 09.12.2021].

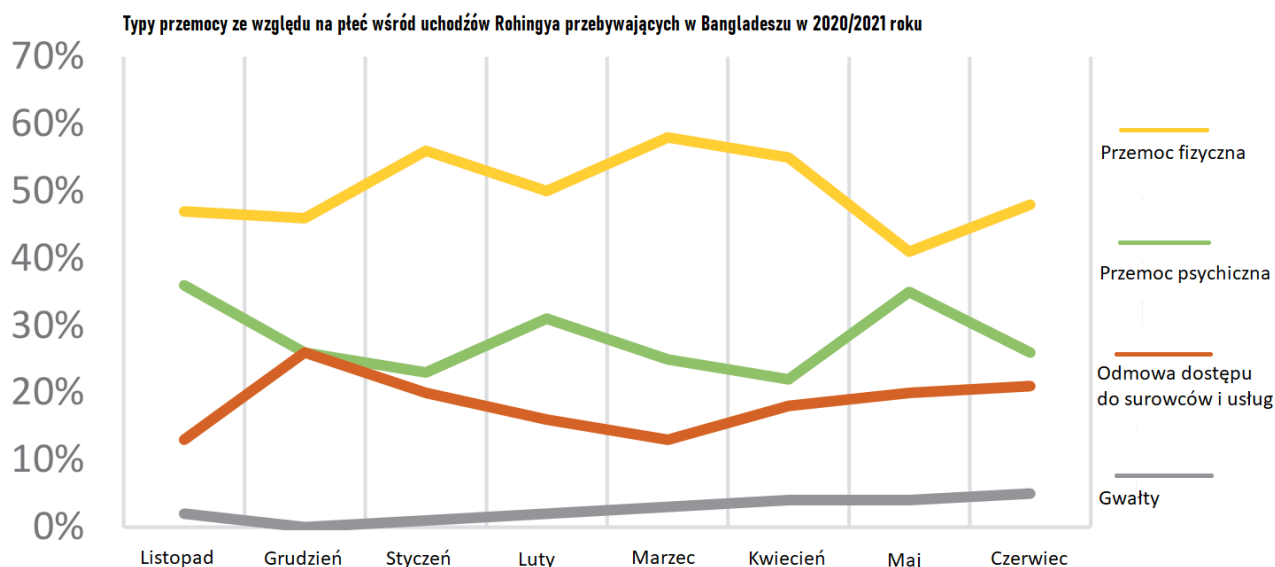
³⁵⁷ Ibidem.

wskazuje na to, że w czasie pandemii prawdopodobnie doszło do wzrostu przemocy wobec kobiet i dziewcząt³⁵⁸.

Z danych przekazanych przez IRC (ang. *International Rescue Committee*) w 2021 roku co czwarta osoba poddana badaniu zgłosiła przypadek przemocy ze względu na płeć. W listopadzie i grudniu 2020 roku oraz w styczniu 2021 roku pracownicy IRC mogli osobiście sprawdzić, czy nie dochodzi do przypadków przemocy ze względu na płeć, jednak od lutego 2021 roku wprowadzono ograniczenia w działaniach ochronnych. Od tego czasu IRC mógł wysyłać pracowników do kilku obozów na ograniczoną skalę, po uprzedniej zgodzie rządu. W okresie od kwietnia do czerwca 2021 roku odnotowano wzrost zgłoszeń, pomimo że dostępność do usług ochronnych była ograniczona, co dodatkowo podkreśla znaczenie konsekwentnej pomocy osobom, które są ofiarami przemocy ze względu na płeć. Wśród tych zgłoszeń aż 95% incydentów dotyczyło partnera życiowego. Najczęstszymi formami przemocy (w okresie od listopada 2020 roku do czerwca 2021 roku) była napaść fizyczna (średnia zgłoszeń na poziomie ok. 50%). Na kolejnych miejscach znalazły się: przemoc emocjonalna (ok. 28%) oraz odmowa dostępu do zasobów i usług (ok. 18%). Najrzadziej zgłaszanym przypadkiem przemocy są gwałty (kilka procent wszystkich incydentów). Jednakże skala jest tutaj niedoszacowana, ponieważ ofiary przemocy boją się zgłaszać takie incydenty ze względu na większe ryzyko odwetu ze strony oprawcy³⁵⁹.

³⁵⁸ International Rescue Committee, *GBV Trends Among Rohingya Refugees in Cox's Bazar, COVID-19 Update*, <https://www.rescue-uk.org/sites/default/files/document/2419/gbvtrendsamongrohingyarefugeesincoxsbazar-covid-19update.pdf>, [dostęp 27.03.2022].

³⁵⁹ International Rescue Committee *Under-Reported And Under-Adressed: Gender Based Violence Among Rohingya Refugees In Cox's Bazar*, <https://www.rescue-uk.org/sites/default/files/document/2662/ircsreportongenderbasedviolenceiii.pdf>, [dostęp 27.03.2022].

Wyk. 3. Wykres przedstawiający typy przemocy wraz z procentowymi wartościami zgłaszane przez uchodźców Rohindza przebywających w Bangladeszu w okresie od listopada 2020 roku do czerwca 2021 roku

Źródło: International Rescue Committee *Under-Reported And Under-Adressed: Gender Based Violence Among Rohingya Refugees In Cox's Bazar*, <https://www.rescue-uk.org/sites/default/files/document/2662/ircsreportongenderbasedviolenceiii.pdf>

W jednym z badań przeprowadzonych przez UNHCR w 2019 roku wśród uchodźców Rohindza przebywających w Bangladeszu zapytano dorosłych oraz ich dzieci o główne obawy związane z bezpieczeństwem. Problem przemocy w społeczności uchodźców w Bangladeszu miał dotyczyć aż 52% chłopców i 31% dziewczynek³⁶⁰. Do najczęściej wymienianych przez dzieci czynników zagrożenia należały porwania (wskazało na nie 46% chłopców oraz 41% dziewczynek w wieku do lat 18). Innym problemem zgłaszanym przez chłopców i dziewczynki były wypadki drogowe z udziałem dzieci. Blisko 36% chłopców oraz 25% dziewczynek postrzegало wypadki drogowe jako niebezpieczeństwo na uchodźstwie. 35% dorosłych uchodźców obawiało się, że dzieci (głównie chłopcy) zostaną zrekrutowani do komórek zbrojnych. Za istotne zagrożenie bezpieczeństwa osobistego 27% chłopców i 20% dziewczynek uznało handel ludźmi³⁶¹.

³⁶⁰ UNHCR/REACH, *Multi-Sector Needs Assessment II, Cox's Bazar 2019*, s. 2.

³⁶¹ UNHCR, *Settlement and Protection, Profiling: Round 6*, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/73601.pdf>, [dostęp 26.03.2022].

Na zagrożenie związane z międzynarodowym handlem ludźmi, ale również przemytem osób uwagę zwracano od samego początku kryzysu uchodźczego. Zarówno Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji, jak i Urząd Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. uchodźców ostrzegali przed wzmożoną aktywnością zorganizowanych grup przestępczych oraz przed przestępczymi działaniami funkcjonariuszy państwowych (np. funkcjonariuszy policji czy służb granicznych, żądających łapówek za przepuszczenie przez granicę). W działania prewencyjne, skierowane na wzrost świadomości tego zagrożenia zaangażowała się również Unia Europejska oraz rządy Kanady, Stanów Zjednoczonych, Szwecji i Wielkiej Brytanii, a także organizacje pozarządowe. Handel ludźmi stał się realnym zagrożeniem dla Rohindzów w szczególności podczas prób przedostania się z Mjanmy do Bangladeszu i Tajlandii, choć również podczas tzw. powtórnego uchodźstwa, tj. prób wjazdu na terytorium Malezji³⁶². Za podstawowy problem w przeciwdziałaniu tego typu przestępczości uznać należy niską kulturę prawną w państwach goszczących. Dla przykładu, na 861 spraw zgłoszonych w Bangladeszu między 2012 a 2017 rokiem, żadna nie została rozpatrzona na drodze sądowej³⁶³. W Malezji, pomimo powołania w styczniu 2019 roku komisji śledczej ds. zbadania przypadków masowych grobów i obozów (przez prasę nazwanych obozami śmierci) w Wang Kelian oraz potwierdzenia przez komisję przypadków tortur i śmierci uchodźców Rohindza, do końca 2022 roku żadnej osoby nie postawiono w stan oskarżenia.

6. Bezpieczeństwo więzi społecznych

Bezpieczeństwo więzi społecznych (w literaturze anglojęzycznej nazywane *community security*) to koncepcja, która w dużej mierze skupia się na ochronie społeczności przed rozpadem oraz na zapewnieniu swoim członkom poczucia tożsamości i wspólnego systemu wartości. Głównymi grupami podlegającymi ochronie są mniejszości etniczne i grupy tubylcze. W wąskim rozumieniu koncepcji bezpieczeństwa więzi społecznych zawiera się zapewnienie społecznościom i ich członkom „wolności od strachu”. Jednak szersza definicja tej koncepcji mówi o zapewnieniu „wolności od niedostatku”³⁶⁴. Reasumując, bezpieczeństwo więzi

³⁶² Szerzej: *Evolving Patterns, Unchanged Suffering: Rohingya Trafficking Trends in 2022*, 28.03.2023; oraz M.M. Ahmad, R. Nusrat, *Human Trafficking and Crimes in the Rohingya Refugee Camps in Bangladesh*, w: *Handbook of Research on Present and Future Paradigms in Human Trafficking*, (red.) E.D. Essien, IGI Global, 2022, s. 26-42.

³⁶³ J. Barua, *Factors behind Human Trafficking in Host and Rohingya Communities in Cox's Bazar: An Overview*, „Social Change” 2021, Vol. 10, No. 1, s. 203.

³⁶⁴ UNDP, *Community Security and Social Cohesion Towards a UNDP Approach*, Geneva 2009, s. 13-14.

społecznych ma na celu ochronę ludzi przed utratą tradycyjnych relacji i wartości oraz przed przemocą na tle religijnym i etnicznym.

W Mjanmie przed exodusem Rohindzów w 2017 roku administracyjne obszary wiosek (które nierzadko mogły obejmować kilka miejscowości) były zarządzane przez urzędników z grupy etnicznej Rakhine, a pod ich zwierzchnictwem w każdej wiosce znajdował się przewodniczący (z języka birmańskiego *Chay Ywa Okkata*) będący lokalnym przywódcą Rohindzów. Zwykle należeli oni również do komitetów meczetów i medres. Wpływowi *Chay Ywa Okkata*, *mulłowie* stojący na czele meczetu, oraz *mawlawi* przewodniczący medresami (szkoły koranicznej) często otrzymywali wyższe dochody i współpracowali z lokalnymi władzami oraz byli przez biedniejszą część społeczeństwa postrzegani ambiwalentnie. Po 2017 roku w obozach dla uchodźców w państwach trzecich *mulłowie* i imamowie prowadzący modlitwy odgrywają ważną rolę w społeczeństwie. Istnienie meczetu, w którym można się modlić, jest kluczowe. Po przybyciu uchodźców imamowie zakładają takie świątynie, a na ich tyłach – punkty czerpania wody³⁶⁵.

Silną pozycję w społeczeństwie do lat 90. XX wieku stanowiły grupy zwane *sómaj*, a ich członków określano mianem *shodor*. *Sómaj* to świeckie grupy starszyny społeczeństwa, których zadaniem było wzmacnianie więzów społecznych wspólnoty. We wcześniejszych latach *sómaj* odpowiadały za utrzymywanie porządku w sprawach poza prawem islamskim, przykładowo pośredniczyły w konfliktach sąsiedzkich i rodzinnych, a także zbierały *zakat*, czyli jałmużnę. Oprócz tego zajmowały się kwestiami związanymi z opieką społeczną, pomocą biednym, wdowom, sierotom i potrzebującym. Od lat 90. straciły na znaczeniu, ale nadal cieszą się szacunkiem społeczności³⁶⁶.

Religia wyznawana przez Rohindzów jest częścią sunnickiego odłamu islamu. Odłam ten należy do szkoły hanafickiej. Choć nie jest tak konserwatywny jak hanbalici (do którego należy np. saudyjski wahhabizm), przejawia stosunkowo bardziej tradycyjne cechy niż inne odłamy islamu. Dla uchodźców Rohindza zaspokojenie potrzeb religijnych jest równie ważne jak zaspokojenie potrzeb materialnych. Poza tym madrasy, czyli szkoły koraniczne, były i są ważnym miejscem edukacji. Kiedy w Mjanmie młodzi Rohindza nie mieli dostępu do formalnej

³⁶⁵ S. Ripoll, *Social and cultural factors shaping health and nutrition, wellbeing and protection of the Rohingya within a humanitarian context*, https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/bitstream/handle/20.500.12413/13328/Ripoll_2017_Social_and_cultural_factors_wellbeing_and_protection_of_the_Rohingya.pdf?sequence=1&isAllowed=y, [dostęp 09.04.2022].

³⁶⁶ Ibidem.

edukacji, to wykształcenie zdobywali w medresach. Ważne jest fizyczne istnienie meczetów i ich odwiedzanie. Nawet kiedy migranci przenoszą się do miejsc, w których nie znają języka (Indie czy Malezja), znajdują ukojenie, uczestnicząc w nabożeństwach³⁶⁷. Nierzadko uchodźcy Rohindża narzekają na brak odpowiedniej pomocy i infrastruktury do tego, aby mogli kultywować islam. Dla przykładu, uchodźcy przebywający w obozie Leda w Bangladeszu wielokrotnie narzekali na brak meczetu. Kilka domów kultury zamieniono na tego typu obiekty kultu. Ponieważ jednak islamskie świątynie powinny być budowane w odpowiedni sposób, centra te były postrzegane jako nieodpowiednie. Brakowało wielu elementów, takich jak: drzwi wejściowe znajdowały się po stronie południowej, a nie wschodniej; nie było *minbaru* (tzw. ambony, z której imam zwraca się do zebranych) oraz *mihrabu* (wgłębienia umieszczonego w ścianie każdego meczetu, aby wskazać kierunek Mekki). Poza tym w salach brakowało dywanów, dywaników modlitewnych i nie było głośnika do wezwania do modlitwy, utrudniony był również dostęp do wody niezbędnej dla praktyk religijnych. Urządzenia wodne w pobliżu domów kultury nie wystarczały do wykonania *wudu* (czyli obowiązkowego mycia przed modlitwą)³⁶⁸.

Pomimo tych niedostatków duchowieństwo islamskie znajdujące się w Koks Badżar stara się o wsparcie społeczności i utrzymanie silnych więzów pomiędzy nimi. Obecnie imamowie odgrywają istotną rolę w społeczności uchodźców Rohindża w Koks Badżar. Główną częścią ich pracy jest np. przekazywanie nauk religijnych oraz przeprowadzanie modlitw. Jednakże najważniejszą ich rolą jest bycie liderami lokalnych społeczności oraz przekazywanie kluczowych dla Rohindża informacji. Imamowie są najbardziej zaufanym źródłem informacji wśród mieszkańców obozów. Szacunek i zaufanie, jakimi się cieszą, sprawiają, że imamowie są ważnym kanałem z informacjami ważnych dla społeczności uchodźców. Są to informacje dotyczące nie tylko nauk religijnych, ale także życia codziennego uchodźców, takie jak kwestie związane z COVID-19 czy repatriacje. Oni sami często pozyskują informacje z różnych źródeł: od lokalnych urzędników, organizacji pozarządowych i z Internetu³⁶⁹.

Meczety odwiedzane są głównie przez mężczyzn. Uchodźcy pytają imamów o kwestie religijne, a także o bezpieczeństwo, ochronę i sytuacje kryzysowe w obozach, repatriację i

³⁶⁷ Ibidem.

³⁶⁸ V. Palmer, *Analysing cultural proximity: Islamic Relief Worldwide and Rohingya refugees in Bangladesh*, „Development in Practice” 2011, vol. 21, no. 1, s. 103-104.

³⁶⁹ Translators Without Borders, *Imams Share Information In The Rohingya Refugee Camps*, https://translatorswithoutborders.org/wp-content/uploads/2021/05/Imams-Share-Information-in-the-Rohingya-Refugee-Camps_EN.pdf, 19.04.2022.

pomoc humanitarną. Poziom zaufania jest wysoki, zwłaszcza wśród mężczyzn. Imamowie dzielą się informacjami ze społecznością w meczecie pięć razy dziennie podczas modlitw, a szczególnie przed modlitwą piątkową, kiedy gromadzi się duża liczba ludzi przed i po porannych modlitwach. Jednak kobiety często mają utrudniony dostęp do informacji z powodu zarówno nieuczęszczania do meczetu, jak i braku przekazywania informacji przez mężów i członków rodziny. Kobiety nie zwracają się do imamów po informacje ze względu na religijne i kulturowe ograniczenia dotyczące kontaktów z mężczyznami spoza najbliższej rodziny. Jednak część imamów przekonuje mężczyzn do dzielenia się informacjami ze swoimi żonami, matkami, córkami a czasami sami organizują piątkowe nauki dla kobiet i mężczyzn w oddzielnych pokojach³⁷⁰.

Trudności w życiu religijnym dotyczą również osoby starsze i z niepełnosprawnościami. Imamowie docierają do osób z niepełnosprawnościami przez wizyty domowe lub przekazywanie ich przez rodzinę i członków społeczności. Część imamów pracujących w obozach dla uchodźców w Bangladeszu mówi, że osoby starsze mają taki sam dostęp do informacji jak osoby młodsze, a nawet większy, zwłaszcza że osoby młodsze są zajęte pracą, podczas gdy osoby starsze mają więcej czasu na ich zdobywanie w meczecie, na straganach i w innych miejscach³⁷¹.

Przed kryzysem uchodźczym z 2017 roku społeczeństwo Rohindża było zorganizowane hierarchicznie. Oprócz już wcześniej wspomnianych *Chay Ywa Okkata*, będących prominentnymi lokalnymi przywódcami, często posiadającymi majątek i własność ziemską, występowali również *Murobbi* (najczęściej były to osoby wykształcone, nauczyciele oraz imamowie) odpowiedzialni za pomoc w problemach, których nie dało się rozwiązać w rodzinie. Te role w społeczeństwie cieszyły się dużym szacunkiem w przeciwieństwie do innych, niższych grup, takich jak sprzątaczkę (*Methor/Haijja*), fryzjerzy (*Napit/Maitella*) i przedsiębiorcy pogrzebowi (*Dome/Diener*). Ludzie należący do tych grup na ogół mieszkali blisko siebie, na skraju wiosek. Jednakże po kryzysie w 2017 roku wszelkie grupy oraz hierarchie zostały zatarte. Struktury te rozpadły się wraz z chaosem związanym z ucieczką z

³⁷⁰ Translators Without Borders, *Imams' role in information sharing in the camps*, <https://translatorswithoutborders.org/rohingya/imams-role-in-information-sharing-in-the-camps/>, [dostęp 24.04.2022].

³⁷¹ Ibidem.

Mjanmy i szybkim tworzeniem obozów, w których ludzie nie są rozmieszczeni na wzór swoich społeczności sprzed kryzysu³⁷².

Alternatywą dla grup pomocowych miały być tzw. komitety *Mahjee*. Zostały one wprowadzone przez rząd Bangladeszu w 1994 roku i miały zająć się administracją i porządkiem w obozach. Ostatecznie stały się one grupami, w których dochodziło do korupcji, wykorzystywania seksualnego kobiet oraz łamania praw człowieka wśród uchodźców żyjących w obozach. Na pewien czas zrezygnowano z tego sposobu zarządzania obozami, jednak po wydarzeniach z 2017 roku rząd Bangladeszu zarządził ponowne wprowadzenie komitetów *Mahjee*³⁷³.

Znaczącym problemem dla bezpieczeństwa relacji społecznych jest brak nawiązywania więzi pomiędzy społeczeństwem napływowym (uchodźcami Rohindża) a tubylcami (Bengalczykami). Bengalczyki uważają Rohindżów za osoby mniej wykształcone, niebezpieczne i dzikie. Jednym z częstych argumentów przeciwko Rohindżom jest to, że rozprzestrzeniają oni narkotyki na całe Koks Badżar. Rohindżowie stwarzają coraz więcej problemów w mieście i angażują się w przestępstwa, ponieważ najczęściej nie mogą znaleźć pracy, która pozwoliłaby im się utrzymać. Taka sytuacja ma wpływ na lokalną turystykę i turystów Koks Badżar. Przed zmasowanym napływem Rohindżów region ten w dużej mierze opierał się na turystyce. Tymczasem przedsiębiorcy i turyści obawiają się o swoje bezpieczeństwo, co powoduje mniejsze wpływy z turystyki i jeszcze większą biedę i bezrobocie. Również dla miejscowych rolników ta sytuacja jest niekomfortowa. Utracili oni swoje ziemie, które przed kryzysem z 2017 roku były miejscem uprawy zbóż oraz wypasania krów. Na dodatek wielu Bengalczyków straciło pracę ze względu na wymieranie pewnych gałęzi przemysłu, co spowodowane było masową migracją Rohindżów (jak np. rolnictwo) lub są zamieniani na tańszą, uchodźczą siłę roboczą³⁷⁴.

Biorąc pod uwagę kwestie kulturowe to obie grupy obejmują głównie muzułmanów. Można powiedzieć, że występuje pomiędzy nimi podobieństwo kulturowe, ale obie grupy różnią się geograficznie i mają odmienną mentalność. Często uchodźcy Rohindża nie wychodzą poza

³⁷² ACAPS, *Vulnerabilities in the Rohingya refugee camps*, https://www.acaps.org/sites/acaps/files/products/files/20191220_acaps_analysis_hub_in_coxs_vulnerabilities_in_the_rohingya_refugee_camps_0.pdf, [dostęp 03.05.2022].

³⁷³ Ibidem.

³⁷⁴ B. Mia, *Intrusion Of Rohingya People In Cox's Bazar And Its Socio-Cultural Impact*, „IJRAR- International Journal of Research and Analytical Reviews”, 2020, vol. 7, issue 2, s. 23-24.

swoje domostwa czy też obozy i nie uczestniczą w życiu codziennym tubylców, co powoduje u nich niewiedzę, niepewność i lęk. Bengalscy rodzice boją się o swoje dzieci obcujące z Rohindzami, którzy według nich są niewykształceni i nie wiedzą, jak się zachować. Ich kultura może mieć wpływ na bengalskie dzieci. Jednak nadal nie zaobserwowano znaczących zmian kulturowych w obszarze Koks Badżar, ale jasne jest, że lokalne społeczności uważają Rohindzów za agresywnych i niebezpiecznych³⁷⁵.

Z wywiadów przeprowadzonych przez OXFAM wynika, że uchodźcy Rohindza poczuli się bezpiecznie w podstawowym sensie, a mianowicie bycia żywym i nie martwienia się o swoje życie i zdrowie. Takiego stanu nie mogli doświadczyć w Mjanmie. Jednakże bez znaczenia, gdzie się znajdują (czy w Bangladeszu, czy Mjanmie), to nie mogą doświadczyć poszanowania ich godności. Priorytetem dla uchodźców Rohindza pozostaje możliwość zarówno zachowania prywatności, bezpieczeństwa, a także możliwości życia jak inni, posiadania równych praw oraz bycia traktowanym z szacunkiem. Przeszkodą w budowaniu lepszych relacji jest przekonanie członków społeczności przyjmującej, że Rohindzowie stanowią zagrożenie dla ich samodzielności oraz bezpiecznego i godnego życia. Co jednak istotne, uchodźcy postrzegają gospodarzy jako osoby, które wykorzystują władzę nad nimi, dyskryminują ich oraz tworzą i kierują się stereotypami na ich temat. Jednak negatywne wyobrażenia obu grup o sobie wpływają na ich relacje, a tym samym przyczyniają się do obniżenia spójności społecznej oraz bezpieczeństwa więzi społecznych³⁷⁶.

Źródła ochrony dla większości uchodźców Rohindza pochodzą z sieci społecznych stworzonych przez przebywających już tam rodaków, organizacji pomocy społecznej i organizacji religijnych zapewniających ochronę. Potwierdza to znaczenie nieformalnych sieci społecznych stworzonych przez byłych migrantów w celu pomocy nowo przybyłym. Taka sama sytuacja ma miejsce w Malezji, gdzie lokalne organizacje odgrywają istotną rolę w pomaganiu imigrantom Rohindza przybywającym do Malezji drogą morską. Dostęp do mieszkań dla nowo przybyłych Rohindza zapewnia lokalna społeczność. W Tajlandii i Malezji dawni i nowi Rohindzowie uznawani są za nielegalnych migrantów. Ryzykują oni aresztowanie przez tajskie władze w dowolnym momencie, nawet jeśli posiadają dokumenty potwierdzające tożsamość. W ramach ochrony socjalnej Rohindza otrzymali środki pomocy i ochrony. Jednak

³⁷⁵ Ibidem.

³⁷⁶ OXFAM, *Participatory Research On Social Cohesion*, https://assessments.hpc.tools/attachments/1b6e642b-d7fd-4c12-91db-b1447c7901c4/OXFAM_Social-Cohesion-participatory-research_executive-summary.pdf, [dostęp 07.05.2022].

środki zaradcze obejmujące głównie zdolność migrantów do zgłaszania swoich obaw opinii publicznej, nie zostały jeszcze zapewnione. Jeśli chodzi o nowo przybyłych klasyfikowanych jako nielegalni imigranci, ochrona jest minimalna, ale istnieje. Zapewnienie tym osobom adekwatnej ochrony wymagać będzie czasu i dostosowań prawnych³⁷⁷. W Malezji w 2018 roku przez grupę studentów-wolontariuszy założona została szkoła *Sekolah Islamiyah*, której celem jest zapewnienie dzieciom uchodźców i migrantów szansy na naukę na poziomie podstawowym. Do centrum uczęszcza około 50 uczniów, z których większość jest pochodzenia Rohindża i wprowadza przedmioty głównego nurtu, takie jak język, matematyka i przedmioty ścisłe. Dla swoich uczniów *Sekolah Islamiyah* to coś więcej niż szkoła – to społeczność. W celu wspomoczenia wysiłków nauczycieli na rzecz rozwijania poczucia przynależności stworzono magazyn internetowy. Jego celem było umożliwienie uczniom dzielenia się swoimi historiami za pomocą różnych form artystycznych, jak poezja i projektowanie plakatów. Po doświadczeniu w tworzeniu magazynu, ośrodek opublikował go na swoich platformach społecznościowych, ale otrzymał dziesiątki negatywnych komentarzy od opinii publicznej wyrażających nastroje ksenofobiczne i antyuchodźcze³⁷⁸.

7. Bezpieczeństwo polityczne Rohindżów

Nie mniej ważnym elementem bezpieczeństwa ludzkiego jest bezpieczeństwo polityczne. Wiąże się ono z wolnością od represji rządowych, prawem do własnych poglądów politycznych, wolnością od zagrożeń powstałych w wyniku militaryzacji oraz wolnością od ciągłego łamania praw człowieka³⁷⁹.

Jednym z najbardziej dotkliwych praw i mającym swoje konsekwencje do dziś dla Rohindżów była ustawa o obywatelstwie Mjanmy z 1982 roku. W tym akcie prawnym sklasyfikowano 135 oficjalnie uznanych grup etnicznych lub ras narodowych w Mjanmie i ustanowiono hierarchię klas obywatelstwa. Zgodnie z ustawą „pełne obywatelstwo” przysługuje osobom należącym do ras narodowych. Drugą klasą obywatelstwa jest grupa z tzw. obywatelami stowarzyszonymi lub obywatelami naturalizowanymi. Osoby te mają mniejszą

³⁷⁷ A. Kaewuekoonkit, S. Chantavanich, *Rohingya in Thailand: Existing social protection in dynamic circumstances*, „Asian Review”, 2018, no. 31(1), s. 5-24.

³⁷⁸ IOM Thailand, *Safe Spaces Empower Rohingya Children In South-East Asia*, <https://thailand.iom.int/stories/safe-spaces-empower-rohingya-children-south-east-asia>, [dostęp 03.12.2023].

³⁷⁹ O. Hassan, *Political security: from the 1990s to the Arab Spring*, „Contemporary Politics” 2015, vol. 21, no. 1, s. 86-87.

liczbę praw niż ci posiadający „pełne obywatelstwo”, co już stanowi dyskryminację ze względu na pochodzenie, rasę lub religię. Osoby ubiegające się o jeden z tych rodzajów obywatelstwa muszą przedstawić dokumenty przodków lub swoje drzewo genealogiczne, aby określić status obywatelstwa. Mogą również stracić obywatelstwo z powodu politycznych przesłanek. Ustawa mówi o utworzeniu tzw. organu centralnego, który mając szerokie uprawnienia decyzyjne dotyczące nadawania i pozbywania obywatelstwa, może kontrolować to jakim grupom go nie przyznawać³⁸⁰.

To właśnie ustawa o obywatelstwie z 1982 roku jest narzędziem dyskryminacji Rohindżów, ponieważ nie zostali wskazani na liście 135 ras narodowych. Są zmuszani do przechodzenia przez proces wydawania krajowej karty weryfikacyjnej³⁸¹, która zalicza ich do kategorii cudzoziemców (Bengalczyków). Przed wprowadzeniem krajowej karty weryfikacyjnej w 2017 roku Rohindżowie żyjący w stanie Arakan wielokrotnie tracili wszelkie prawa i dokumenty tożsamości, np. wtedy, kiedy poprzedni rząd wojskowy wprowadził „system białych kart” (tymczasowych certyfikatów), który został następnie anulowany w 2015 roku. W ten sposób stracili nie tylko możliwość potwierdzenia tożsamości, ale także prawo do obywatelstwa. Brak krajowych kart weryfikacyjnych niesie ze sobą wiele konsekwencji, np. od 2012 do 2019 roku 7210 osób należących do mniejszości Rohindża zostało aresztowanych za brak kart identyfikacyjnych uprawniających do podróżowania. Zostali skazani na 2 lata pozbawienia wolności za nieposiadanie dokumentów tożsamości; dotyczyło to również kobiet i dzieci³⁸².

W poprzednim akapicie wspomniano o tzw. białych kartach. Po ustawie z 1982 roku Rohindżowie nie otrzymali pełnego obywatelstwa, a zamiast tego przyznano im tymczasowy status zamieszkania poprzez wydanie tymczasowych kart rejestracyjnych, tzw. białych kart. Dzięki nim Rohindżowie mogli głosować w wyborach aż do 2012 roku. Ówczesny prezydent Thein Sein ogłosił, że 31 marca 2015 roku białe karty tracą ważność, a co za tym idzie – Rohindżowie zostaną pozbawieni prawa do głosowania. Rohindżowie byli systematycznie

³⁸⁰ Y. Hein Aung, *The 1982 Citizenship Law and Right to Citizenship of Minorities and Freedom of Movement*, <https://uprdoc.ohchr.org/uprweb/downloadfile.aspx?filename=8396&file=EnglishTranslation>, [dostęp 08.05.2022].

³⁸¹ Władze nie zezwalają uczestnikom na samoidentyfikację jako Rohindża na krajowej karcie weryfikacyjnej. Historycznie klasyfikowano Rohindżów przy użyciu etykiet religijnych (muzułmański/islamski) lub zagranicznych identyfikatorów (bengalski). Krajowe karty weryfikacyjne są powszechnie uważane za kolejny sposób na zmniejszenie statusu obywatelskiego i przyszłych praw Rohindżów przez wskazywanie, że są cudzoziemcami, Burma Human Rights Network, *National Verification Cards – A Barrier To Rohingya Repatriation*, https://progressivevoicemyanmar.org/wp-content/uploads/2019/07/NVC-A_barrier_To_Rohingya_Repatriation_Report_by_BHRN.pdf, [dostęp 14.05.2022].

³⁸² Y. Hein Aung, *The 1982 Citizenship...*, op. cit.

pozbawiani praw wyborczych w wyborach w 2015 roku. W rezultacie ich społeczność została pozbawiona wpływu politycznego i reprezentacji w parlamencie Mjanmy³⁸³. W wyborach parlamentarnych, które miały miejsce 8 listopada 2020 roku kilku kandydatów Rohindza i innych mniejszości etnicznych nie mogło kandydować w wyborach. W październiku 2020 roku rząd Mjanmy odwołał głosowanie w dużej części stanu Arakan po tym, jak od lat dochodzi tam do walk z wojskiem *tatmadaw*³⁸⁴. Po 1 lutego 2021 roku, kiedy to *tatmadaw* przejął władzę w wojskowym zamachu stanu, sytuacja mniejszości etnicznych stała się jeszcze trudniejsza niż do tej pory. Mianowicie wojsko birmańskie, które w dużej mierze jest sprawcą działań przemocowych przeciwko Rohindzom, rządzi w Mjanmie, a cywile znów są atakowani. Pucz zwiększył ryzyko dla poszczególnych społeczności mniejszościowych, zwłaszcza wśród Rohindzów. Jakikolwiek prawa polityczne zostały zabrane każdemu mieszkańcowi Mjanmy³⁸⁵.

Do 2015 roku w mniejszym lub większym stopniu Rohindzowie mieli swoich kandydatów w wyborach. Jednak w 2015 roku sytuacja uległa zmianie, gdy ponad 60 muzułmańskim kandydatom odmówiono prawa do startu w wyborach parlamentarnych, w tym obywatelom i doświadczonym politykom, którzy od dawna reprezentowali swój elektorat w parlamencie. 7 sierpnia 2020 roku był ostatnim dniem, w którym można było zgłosić kandydatów do wyborów parlamentarnych w Mjanmie. Zgłosiło się kilkadziesiąt osób chcących reprezentować Rohindzów w parlamencie. Jednak związkowa komisja wyborcza po przeanalizowaniu wszystkich zgłoszeń odrzuciła wszystkich kandydatów Rohindza twierdząc, że nie udowodnili oni, że ich rodzice byli obywatelami tego państwa w chwili urodzenia³⁸⁶.

Jednym z elementów bezpieczeństwa politycznego jest dostęp do rzetelnej informacji publicznej. Dobrym przykładem mogą być wybory parlamentarne z 2020 roku. Na kilka tygodni przed wyborami w stanie Arakan nasiliły się akty przemocy i doniesienia o operacjach oczyszczania i masowych bombardowaniach terenów zamieszkałych przez ludność cywilną. W miarę narastania przemocy na obszarach dotkniętych konfliktem dostęp do informacji malał. Na krótko przed zablokowaniem możliwości głosowania w wyborach mieszkańcom stanu

³⁸³ N. Hasan, T. Khin, R. Sultana, Y. Ullah, *Myanmar's 2020 Elections: Unfree, Unfair and Anti-Democratic*, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/ID-ROH-Elections-Report-3.pdf>, [dostęp 14.05.2022].

³⁸⁴ N. Walker, *Myanmar: 2020 parliamentary election*, <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9127/CBP-9127.pdf>, [dostęp 14.05.2022].

³⁸⁵ The United States Holocaust Memorial Museum, *Risk Of Mass Atrocities against The Rohingya Post-Coup*, https://www.ushmm.org/m/pdfs/The_Risk_of_Mass_Atrocities_against_the_Rohingya_Post-coup.pdf, [dostęp 14.05.2022].

³⁸⁶ N. Hasan, T. Khin, R. Sultana, Y. Ullah, *Myanmar's 2020 Elections...*, op. cit.

Arakan władze zablokowały dostęp do Internetu niemal w całym stanie, przez co cywile znajdujący się na terenach objętych konfliktem (wśród nich wielu Rohindzów) nie mieli dostępu do informacji, które byłyby istotne dla procesu wyborczego. Rząd Mjanmy zabiega, aby na zewnątrz nie wypływały informacje, w szczególności z miejsc, w których dochodzi do regularnych aktów przemocy. Zagranicznym dziennikarzom odmawia się dostępu do obszarów dotkniętych konfliktami. Z dużymi represjami musieli się mierzyć również dziennikarze na co dzień żyjący w Mjanmie, którzy przez relacjonowanie konfliktów wewnętrznych byli zastraszani przez rząd i wojsko³⁸⁷.

W kontekście rozważań nad bezpieczeństwem politycznym Rohindzów istotne jest zwrócenie uwagi na ich sytuację w państwach trzecich, w których wnioskowali o ochronę. Od 2017 roku rząd Bangladeszu pod przewodnictwem premier Sheikh Hasiny nadzoruje jedną z największych na świecie akcji pomocy uchodźcom. Prowadzone działania skierowane są po pierwsze na umieszczanie uchodźców w tymczasowych obozach, aby zapewnić schronienie i wyżywienie. Po drugie wywierana jest presja na władze Mjanmy, aby doszło do repatriacji Rohindzów. Do tej pory miały miejsce dwie formalne akcje mające na celu rozpoczęcie procesu repatriacji: w listopadzie 2018 roku i ponownie w sierpniu 2019 roku. Do repatriacji nie dochodziło, ponieważ tysiące uchodźców zorganizowało protesty, odmawiając powrotu do Mjanmy do czasu rozwiązania kwestii dotyczących ich obywatelstwa i innych praw obywatelskich³⁸⁸.

Jak wskazano wcześniej, Bangladesz nie jest stroną konwencji z 1951 roku. Z tego powodu nie przyjmuje i nie rozpatruje wniosków o przyznanie statusu uchodźcy, odmawia Rohindzom prawa do swobodnego przemieszczania się i prawa do pracy. Uchodźcy podlegają różnym ograniczeniom, które w znacznym stopniu negatywnie wpływają na ich komfort codziennego życia. Rząd Bangladeszu skupia się tylko na krótkoterminowej pomocy humanitarnej, nie realizując polityki długofalowej względem uchodźców. Od początku kryzysu rząd wielokrotnie kładł nacisk na działania bazujące na potrzebach, a nie na prawach, traktując Rohindzów jako biernych odbiorców pomocy. Wymownym sygnałem dla rządu Bangladeszu było zorganizowanie protestów 25 sierpnia 2019 roku przez uchodźców Rohindza, którzy chcieli w ten sposób uczcić drugą rocznicę wysiedlenia z Mjanmy. Wówczas w protestach wzięło udział blisko 200 tysięcy osób. Rząd Bangladeszu był zaskoczony takim obrotem spraw (choćby skalą

³⁸⁷ Ibidem.

³⁸⁸ I. Hossain, *After Humanitarianism: Bangladesh's Evolving Rohingya Policy*, „GIGA FOCUS | ASIA”, 2000, no. 6, s. 2-3.

przedsięwzięcia) i zdecydowanie ograniczył działalność Rohindzów. Od końca 2019 roku rząd kładzie znacznie większy nacisk na bezpieczeństwo i powstrzymywanie uchodźców, czego dowodem jest wzniesienie ogrodzenia wokół obozów na początku 2020 roku oraz rozpoczęcie relokacji części uchodźców do Bhashan Char (wyspy w Zatoce Bengalskiej)³⁸⁹.

Wyspa Bhashan Char składa się z osadów naniesionych przez ujście rzeki Meghna i znajduje się około 30 kilometrów od najbliższej zamieszkałej wyspy. Wyspa pojawiła się kilkanaście lat temu i według geologów nie ma możliwości, by na niej zamieszkać, ponieważ jest niestabilna. W związku z masową migracją uchodźców Rohindza w 2017 roku przyspieszono prace na wyspie, nie zwracając uwagi na brak stabilności gruntu. Obecnie na wyspie o powierzchni 1500 akrów, odizolowanej dziewięciometrowym wałem przeciwpowodziowym, stoi 1440 barakowozów, z których każdy może pomieścić 16 rodzin (po czterech członków), a także wspólna kuchnia i toalety. Pomimo poczynionych prac wyspa nie jest przystosowana w pełni do życia. Brakuje odpowiedniej liczby schronów przed cyklonami, a wały przeciwpowodziowe są o 12 stóp niższe niż zalecana wysokość. Dostęp do służb medycznych w nagłych wypadkach również będzie poważnie utrudniony, gdyż podróż do placówki medycznej zajmuje około 3 godzin płynięcia łodzią. To pokazuje, jak mało znaczy życie uchodźców Rohindza dla rządu Bangladeszu, który naraża relokowane osoby na śmierć³⁹⁰.

Sytuacja w obozach w Bangladeszu zaczęła się zaogniać, kiedy to 29 września 2021 roku Mohibullah, szef *Arakan Rohingya Society for Peace and Human Rights* (ARSPH), został zastrzelony przez niezidentyfikowanych sprawców w obozie Kutupalong w Koks Badżar. Był on wpływową osobą, która aktywnie działała na rzecz praw Rohindzów, oraz dokumentował zbrodnie popełnione przez *tatmadaw*. Organizacja ARSPH chciała pokojowo negocjować kompromis z wojskiem birmańskim, co mogło nie spodobać się organizacji ekstremistycznej *Arakan Rohingya Salvation Army* (ARSA). Policja aresztowała jedenaście osób, które przyznały się do winy³⁹¹. Po zabójstwie Mohibullaha minister spraw zagranicznych Bangladeszu AK Abdul Momen zobowiązał się do podjęcia surowych działań przeciwko napastnikom. Jednak uchodźcy twierdzą, że zabójstwo Mohibullaha stało się pretekstem do agresywnego traktowania ich przez siły zbrojne Bangladeszu. Uchodźcy Rohindza musieli

³⁸⁹ O. Lough, A. Spencer, D. Coyle, M. A. Jainul, H. Barua, *Participation and inclusion in the Rohingya refugee response in Cox's Bazar, Bangladesh 'We never speak first'*, London 2021, s. 25-26.

³⁹⁰ I. Hossain, *After Humanitarianism: Bangladesh's...*, op.cit. s. 4.

³⁹¹ B. P. Routray, *Refugee Camps in Bangladesh: Sweep of Radicalization*, „ISPSW Strategy Series: Focus on Defense and International Security”, 2022, no. 812, s. 2.

zmierzyć się z oskarżeniami o szantaż, wymuszenia, przemoc, a nawet napaść na tle seksualnym. Uchodźcy Rohindża obawiają się, że ich wolność słowa zostanie ograniczona a każda opinia dotycząca ARSA będzie interpretowana przez siły zbrojne Bangladeszu jako współpraca. Wojsko i policja przeszukują telefony uchodźców w punktach kontrolnych, a każda wzmianka dotycząca *Arakan Rohingya Salvation Army* (ARSA) znaleziona w kontaktach telefonu czy w sieciach społecznościowych powoduje, że osoba staje się podejrzana o działania i współpracę z ARSA³⁹².

Jednym z najważniejszych elementów bezpieczeństwa politycznego jest respektowanie praw człowieka. W przypadku uchodźców Rohindża żyjących w Bangladeszu według raportu *Amnesty International* z 2020 roku³⁹³ władze ograniczają uchodźcom dostęp do Internetu, a w konsekwencji wolność słowa. Taka sytuacja ma również wpływ na to, że nie mają oni rzetelnych informacji dotyczących m.in. zagrożeń np. pandemii. Uchodźcy boją się korzystać z Internetu, ponieważ policja konfiskuje telefony i laptopy Rohindżów a nierzadko zatrzymuje i przesłuchuje jako podejrzanych o współpracę z ARSA³⁹⁴.

Wśród uchodźców Rohindża najbardziej dyskryminowaną grupą są kobiety. Dziewczęta Rohindża stały się ofiarami handlu ludźmi i wykorzystywania seksualnego. Podobnie sytuacja wygląda w przypadku uchodźczyń, które zostały relokowane na wyspę Bhashan Char. Donoszono o molestowaniu i wykorzystywaniu seksualnym przez funkcjonariuszy policji i marynarki wojennej. Poza tym oczekuje się od kobiet, aby nie wychodziły z domów, co ogranicza ich wolność do przemieszczania się. Jednak problem przemieszczania się dotyczy wszystkich uchodźców Rohindża. Od maja 2020 roku ponad 300 uchodźców Rohindża zostało przesiedlonych na wyspę Bhashan Char wbrew ich woli. Przetrzywanie na wyspie narusza prawo uchodźców Rohindża do wolności i swobody poruszania się³⁹⁵. Ograniczenia poruszania się zostały częściowo wytłumaczone chęcią nierozprzestrzeniania wirusa SARS-CoV-2³⁹⁶.

³⁹² A. Shukla, *Rohingya in Bangladesh camps fear both the police and ARSA*, <https://www.aljazeera.com/news/2021/11/12/rohingya-bangladesh-camps-police-armed-group-arsa>, [dostęp 21.05.2022].

³⁹³ Amnesty International, *Let Us Speak For Our Rights: Human Rights Situation Of Rohingya Refugees In Bangladesh*, <https://www.amnesty.org/en/documents/asa13/2884/2020/en/>, [dostęp 22.05.2022].

³⁹⁴ Ibidem.

³⁹⁵ Ibidem.

³⁹⁶ Ibidem.

ROZDZIAŁ IV

Radykalizacja Rohindżów jako konsekwencja naruszeń bezpieczeństwa ludzkiego

1. Radykalizm i ekstremizm wśród uchodźców Rohindża

Pojęcia radykalizmu i ekstremizmu w publicystyce, a często nawet w literaturze naukowej używane są zamiennie. Nie są to jednak pojęcia równoznaczne i nie powinno traktować się ich jako synonimy. Radykalizm opowiada się za gruntowną zmianą polityczną. Jest to sposób myślenia, który krytycznie odnosi się do istniejącej rzeczywistości, dążąc jednocześnie do obalenia przestarzałych reguł politycznych. Choć nie chcą iść na kompromis ze swoimi ideałami, radykałowie są otwarci na racjonalne argumenty, co do sposobów osiągnięcia swoich celów³⁹⁷. Można głosić radykalne hasła zmiany rzeczywistości i jednocześnie uznawać powszechnie przyjęte w danym systemie reguły i mechanizmy działania. Radykaliści opierają się przede wszystkim na teoretycznych rozważaniach, nie na działaniach bezpośrednich z zastosowaniem przemocy³⁹⁸. Radykalizm nie stoi w opozycji do demokracji i mogą żyć one obok siebie. Radykałowie nie sprzeciwiają się prawom człowieka, a często nawet walczą o prawa grup, które znajdują się w trudnej sytuacji. Radykalizm nie zamyka się na inne grupy społeczne i nie dąży do niszczenia różnorodności tych grup. Podobnie jak ekstremiści radykałowie stoją w opozycji do establishmentu, choć ci pierwsi sprzeciwiają się również grupom, które nie podzielają ich wizji przekształcenia panującej rzeczywistości. Dodatkowo w swoich poglądach radykałowie odwołują się do uniwersalnej moralności, nie ograniczając się tylko do interesu swojej grupy a ogółu³⁹⁹. Ponadto radykaliści działają w ramach obowiązującego prawa, np. poprzez kontrmanifestacje, pikety⁴⁰⁰.

Natomiast ekstremizm jest niechętny do kompromisów, nie przyjmując racjonalnych argumentów strony przeciwnej. Poza tym, często dzielą innych np. współobywateli na przyjaciół i wrogów. Grupy ekstremistyczne (w przeciwieństwie do ideologicznych radykalistów) mają tendencję do angażowania się w agresywną walkę, w tym akty przestępcze

³⁹⁷ V. Gul-Rechlewicz, *Radykalizm oraz ekstremizm wobec kwestii radykalizacji młodych muzułmanów w Holandii*, „Wschodnioznawstwo”, 2022, no. 16, s. 232.

³⁹⁸ A. Hołub, *Ekstremizm i radykalizm jako środowiska rozwoju terroryzmu*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis”, 2016, t. 17, s. 24.

³⁹⁹ V. Gul-Rechlewicz, *Radykalizm oraz ekstremizm...*, op.cit., s. 234.

⁴⁰⁰ A. Machniak, *Radykalizm i ekstremizm nowych ruchów społecznych na przykładzie Frontu Wyzwolenia Zwierząt*, „Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka”, 2018, nr. 1, s. 263.

i masową przemoc w celu zdobycia i utrzymania władzy politycznej. Ekstremiści korzystają z przemocy jako narzędzia do rozwiązywania problemów oraz przeciwstawiania się działaniom rządu. Starają się doprowadzić do zniszczenia różnorodności, jednocześnie dążąc do homogenizacji społeczeństwa⁴⁰¹. Ekstremiści mają w zwyczaju traktować pewną zbiorowość ponad innymi jednostkami. Przez to znajdują się oni poza obrębem demokracji i społeczeństwa obywatelskiego⁴⁰². Ekstremiści dążą do odbudowania tego, co zostało utracone. Działają w opozycji do demokracji chcąc jego obalenia. Ponadto ekstremiści nie integrują się z innymi grupami społecznymi wyznającymi wartości demokratyczne uważając, że jedynie ich ideologia jest słuszna. Nie bronią praw człowieka a nawet walczą z instytucjami, które je wspierają. Pojęcie ekstremizmu silnie powiązane jest z autorytaryzmem, totalitaryzmem i dyktaturą. Oprócz tego ekstremizm często powiązany jest z fanatyzmem religijnym uważając, że tylko oni mają monopol do prawdy i chcą przekształcić społeczeństwo zgodnie ze swoją ekstremistyczną wizją⁴⁰³. W opozycji do radykalizmu, ekstremizm w swoich działaniach korzysta z narzędzi, znajdujących się poza kanonami prawa: zastraszanie przeciwników politycznych, niszczenie symboli uznawanych za wrogie, nawoływanie do przemocy i jej używanie w celach politycznych czy też gromadzenie informacji o przeciwnikach politycznych⁴⁰⁴.

Czynniki determinujące radykalizm a w późniejszych etapach ekstremizm wśród uchodźców w dużej mierze zależą np. od rodzaju konfliktu, więc analizę można przeprowadzić jedynie, jeśli jest znany cały kontekst sporu. Niemniej jednak można wyróżnić kilka wspólnych czynników, których brak prowadzi do radykalizmu w niemal wszystkich przypadkach, w których dochodzi do uchodźstwa jednej z grup. Do takich należą między innymi: polityka kraju przyjmującego, potrzeby zdrowotne, bezpieczeństwo młodzieży, możliwości ekonomiczne i organizacje humanitarne w obozie. Czynniki obejmują zarówno te, które wpływają na jednostkę, jak i te, które wywierają wpływ na całe społeczeństwo.

Opiekę medyczną należy uznać za podstawową potrzebę, jednak ze względu na koszty i dostępność jest szczególnie trudna do zapewnienia uchodźcom. Brak odpowiedniej opieki medycznej stanowi powszechną bolączkę uchodźców na całym świecie, doprowadzając do ich rozgoryczenia, które może stanowić podstawę do radykalizacji i ekstremizacji. W niektórych przypadkach nie mają w ogóle dostępu do opieki zdrowotnej, co sprawia, że potencjał

⁴⁰¹ V. Gul-Rechlewicz, *Radykalizm oraz ekstremizm...*, op.cit., s. 231.

⁴⁰² P. Malendowicz, *Ekstremizm polityczny a bezpieczeństwo państwa i ład międzynarodowy*, „Bezpieczeństwo Narodowe”, 2015, nr 33, s. 153.

⁴⁰³ V. Gul-Rechlewicz, *Radykalizm oraz ekstremizm...*, op.cit., s. 234.

⁴⁰⁴ A. Machniak, *Radykalizm i ekstremizm...*, op.cit., s. 263.

radyzalizowania się jest jeszcze większy. Szczególnie kluczowe są działania w zakresie zdrowia psychologicznego, aby pomóc dzieciom dorastającym w regionach objętych wojną w radzeniu sobie z okrucieństwami, których doświadczają. Zapewnienie fizycznej i psychologicznej opieki zdrowotnej jest nie tylko kwestią humanitarną, ale także wspiera wysiłki na rzecz kontr i deradykalizacji. Opieka psychologiczna może przyczynić się do wyeliminowania niezadowolenia spowodowanego brakiem dostępu do usług zdrowotnych oraz leczenia psychologicznych chorób. Brak zapewnienia takiej opieki może doprowadzić do wzrostu ryzyka radykalizacji wśród uchodźców⁴⁰⁵.

Jak już wcześniej wspomniano, zdrowie psychiczne ma kluczowe znaczenie w przypadku aklimatyzacji uchodźców. Wiele osób ubiegających się o azyl doświadczyło traumatycznych wydarzeń z powodu prześladowań i przemocy w krajach pochodzenia. Ponadto wielu z nich podczas ucieczki zetknęło się z sytuacjami zagrażającymi życiu, przemocą, nadużyciami seksualnymi i naruszeniami praw człowieka. Trwające prześladowania i przemoc doświadczane przez członków rodziny, krewnych i przyjaciół w krajach pochodzenia mogą dodatkowo wzmacniać lęki i obciążać samopoczucie uchodźców, z potencjalnie szkodliwymi konsekwencjami dla zdrowia psychicznego. Traumatyczne doświadczenia spowodowane przemocą i złym traktowaniem niosą ze sobą ryzyko pogłębienia wykluczenia społecznego, niepewności ekonomicznej i dezorientacji, a tym samym mogą przekształcić się w czynniki ryzyka dla zachowań agresywnych i gwałtownej radykalizacji i ekstremizacji⁴⁰⁶.

Warunki życia osób ubiegających się o azyl często są naznaczone ograniczonym dostępem do mieszkań, pracy, kultury, edukacji i życia społecznego. Ograniczony dostęp do usług publicznych utrudnia tworzenie sieci i więzi społecznych, co stanowi istotny krok na drodze angażowania się w życie społeczne, a dodatkowo negatywnie wpływa na oczekiwania dotyczące odpowiedniego utrzymania i osobistego sukcesu. Ograniczenia swobód i praw jednostki, pozbawienie dostępu do życia społecznego oraz doświadczenia wykluczenia społecznego mogą sprzyjać powstawaniu żalu wobec państwa (lub systemu) i zachęcać do wycofywania się ze społeczeństwa. Doświadczenia te mogą wywołać poszukiwanie alternatywnych struktur i grup wewnętrznych, przy czym radykalne organizacje stosujące przemoc mogą zapewnić taką alternatywę. Zakwaterowanie uchodźców i osób ubiegających

⁴⁰⁵ L. Kuznar, A. Jafri, E. Kuznar, *Dealing with Radicalization in IDP Camps*, https://nsiteam.com/social/wp-content/uploads/2020/02/NSI-Reachback_B5_Dealing-with-Radicalization-in-IDP-Camps_Feb2020_Final.pdf [dostęp 03.05.2023].

⁴⁰⁶ Radicalisation Awareness Network, *Breaking the cycle*, https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2020-01/policy_brief_breaking_the_cycle_122019_en.pdf [dostęp 05.05.2023].

się o azyl na dużą skalę, w scentralizowanym i odizolowanym geograficznie miejscu sprzyjają alienacji uchodźców z lokalnymi społecznościami⁴⁰⁷.

Ponadto, jeśli uchodźcy są umieszczani razem w zatłoczonych obozach, gdzie może brakować żywności, warunki sanitarne pozostawiają wiele do życzenia, a zasoby są ograniczone, ryzyko radykalizacji i ekstremizacji może być wyższe, zwłaszcza jeśli obozy znajdują się na odizolowanych obszarach wiejskich. Istnieje pewne dodatkowe ryzyko, jeśli obozy znajdują się blisko granicy kraju pochodzenia. Ryzyko niekoniecznie jest mniejsze w przypadku uchodźców przebywających poza obozami⁴⁰⁸.

Najbardziej podatną grupą na radykalizację i ekstremizację jest młodzież. Często przyjmują skrajne poglądy od rodziców lub osób cieszących się autorytetem czy też z Internetu. Stąd też ochrona młodzieży z populacji zagrożonej jest bardzo ważna, ponieważ może ona przez lata dostarczać żołnierzy dla grup bojowników. Większość programów mających na celu zapobieganie radykalizacji wśród populacji młodzieży opiera się na inicjatywach edukacyjnych ukierunkowanych na powstrzymanie dzieci od uczestnictwa w działaniach antyspołecznych, takich jak działalność gangów i przynależność do brutalnych organizacji ekstremistycznych. Większość programów kładzie nacisk na uczenie młodzieży i dzieci umiejętności poznawczych i emocjonalnych, w tym empatii, co pomaga uchodźcom wykazującym oznaki radykalizacji⁴⁰⁹.

Innym powodem radykalizacji i ekstremizacji wśród uchodźców jest brak pracy i zła sytuacja ekonomiczna. Utrata pozycji społeczno-ekonomicznej, którą odczuwa wielu uchodźców, może prowadzić do depresji i innych problemów psychologicznych. Nowe możliwości ekonomiczne mogą być remedium na utratę statusu finansowego. Przekazanie uchodźcom środków finansowych może przyczynić się do zapewnienia bezpieczeństwa, lecz takie kroki mogą być niewystarczające. Brak aktywizacji uchodźców może prowadzić do ich skrajności, ponieważ nie mają jasno wyznaczonego celu i nie wiedzą, co czeka ich w przyszłości. Edukacja i szkolenia zawodowe przyczyniają się do eliminacji skrajnych poglądów wśród uchodźców. Jeśli ludzie mają poczucie kontroli nad swoim życiem (ze względu na posiadanie pieniędzy), nadzieję na przyszłość (np. dostęp do edukacji i szkoleń) i możliwość zrobienia czegoś ze swoim czasem (możliwości edukacji, szkoleń, podjęcia pracy), są mniej

⁴⁰⁷ *Ibidem*.

⁴⁰⁸ B. Sude, D. Stebbins, S. Weiland, *Lessening the Risk of Refugee Radicalization*, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE100/PE166/RAND_PE166.pdf [dostęp 06.05.2023].

⁴⁰⁹ L. Kuznar, A. Jafri, E. Kuznar, *Dealing with Radicalization...*, *op. cit.*

podatni na radykalizację i ekstremizację. W efekcie edukacji i szkoleń zawodowych dochodzi do poprawy sytuacji jednostek i tworzą się społeczności ludzi, którzy wykazują większą odporność na przejawianie skrajnych poglądów. Odporność ta wynika z posiadania zajęcia, poczucia celowości, a zatem braku potrzeby poszukiwania radykalnych alternatyw do osiągnięcia celu. To generuje poczucie godności i samodzielności oraz minimalizuje niezadowolenie uchodźców⁴¹⁰.

Wymieniając wszystkie aspekty mające wpływ na podnoszenie się poziomu radykalizacji i ekstremizacji wśród uchodźców, nie można zapomnieć o bezpieczeństwie. Ryzyko pojawienia się skrajnych poglądów może być wyższe, jeśli kraj przyjmujący nie jest w stanie lub nie chce zapewnić ochrony i utrzymania bezpieczeństwa ludzi i porządku publicznego w obozach i okolicach. Pogłębia się ono jeszcze bardziej, jeśli grupy bojowników przejmują ochronę obozu lub mogą swobodnie przedostawać się do kraju pochodzenia w celu prowadzenia działań zbrojnych⁴¹¹.

2. Ekstremizm i radykalizacja Rohindża

Rohindźowie zaczęli zrzeszać się w organizacje przemocowe po uzyskaniu niepodległości przez Birmę w 1948 roku. Często te organizacje szybko upadały przez np. brak zaplecza finansowego i poparcia wśród innych rodaków. Popularnym zabiegiem było przekształcanie się jednych organizacji w inne. Przez to niewiele jest informacji o części z nich, ponieważ w niewielkim stopniu przyczyniły się do poprawy sytuacji Rohindża.

2.1 Mudżahedini i drobne organizacje zrzeszające Rohindża

Po uzyskaniu niepodległości przez Birmę w 1948 roku część grup etnicznych i religijnych chciała uzyskać autonomię lub nawet niepodległość. Podobnie było z muzułmanami żyjącymi w stanie Arakan. Część muzułmanów pragnęła, aby północna część Arakanu (okolice Maungdaw i Buthidaung) została włączona do nowo utworzonego Pakistanu Wschodniego. Inni, którzy nazywali siebie mudżahedinami, dążyli do utworzenia niezależnego państwa

⁴¹⁰ *Ibidem*.

⁴¹¹ B. Sude, D. Stebbins, S. Weiland, *Lessening the Risk...*, *op. cit.*

islamskiego na terytorium pomiędzy rzekami Kaladan i Mayu⁴¹². Jednym z nich był Jafar Kawal. Prowadzona przez niego grupa rebeliantów rosła w siłę od kwietnia 1948 roku. Szacunki dotyczące liczebności ugrupowania wahają się między 2 a 5 tysięcy osób. Początkowo grupa nazywała się Muzułmańską Organizacją Wyzwolenia (ang. *Muslim Liberation Organization* – MLO), jednak w 1948 zmieniono nazwę na Partię Mudżahedinów. Jafar Kawal został naczelnym dowódcą, a jego porucznikiem – Abdul Husein, dawniej kapral policji okręgowej Akyab. Partia Mudżahedinów 9 czerwca 1948 roku wysłała list do rządu nowo powstałego Związku Birmy. Znalazły się w nim następujące żądania:

- a) Obszar między zachodnim brzegiem rzeki Kaladan a wschodnim brzegiem rzeki Naaf musi zostać uznany za prawowite ziemie muzułmanów w Birmie;
- b) Muzułmanie w Arakanie muszą uzyskać uznanie przez rząd Birmy;
- c) Partii Mudżahedinów należy przyznać status prawny organizacji politycznej;
- d) Język urdur musi być językiem narodowym muzułmanów w Arakanie i nauczany w szkołach na obszarach muzułmańskich;
- e) Uchodźcy z gmin Kyauktaw i Myohaung (MraukU) muszą być przesiedleni do swoich wiosek na koszt państwa;
- f) Muzułmanie, którzy trafili do więzienia w związku wejścia w życie ustawy o bezpieczeństwie w sytuacjach nadzwyczajnych, muszą być bezwarunkowo zwolnieni;
- g) Członkom Partii Mudżahedinów należy udzielić ogólnej amnestii⁴¹³.

15 i 16 czerwca 1951 roku we wiosce Alethangyaw odbyła się konferencja All Arakan Muslim Conference i opublikowano *The Charter of the Constitutional Demands of the Arakani Muslims*. W tym dokumencie wskazano, że arakańscy muzułmanie i Maghowie (Arakańczycy) są prawowitymi mieszkańcami ziem Arakanu. Wśród żądań wskazano utworzenie w północnym Arakanie wolnego Stanu Muzułmańskiego będącego częścią Unii Birmy z własną policją i siłami bezpieczeństwa. Oprócz tego w rządzie Unii Birmy miało znaleźć się miejsce dla reprezentanta z Północnego Arakanu do spraw muzułmanów. W jednym z punktów wskazano potrzebę utworzenia quasi-sądów, które miały działać pod jurysdykcją wielkiego muftiego i być zgodne z prawem szariatu. Ponadto w jednym z postulatów domagano się, żeby administracja stolicy Akyab była prowadzona w systemie rotacyjnym, na przemian z

⁴¹² A. Selth, *Burma's Muslims: Terrorists or Terrorised?*, „Canberra papers on strategy and defence” 2005, no. 150, s. 14.

⁴¹³ A. Chan, *The Development of a Muslim Enclave in Arakan (Rakhine) State of Burma (Myanmar)*, „SOAS Bulletin of Burma Research” 2005, vol. 3, no 2, s. 411.

muzułmańskimi i niemuzułmańskimi burmistrzami. Poza tym wskazano na potrzebę powstania islamskich szkół, w których nauczano by islamskiej historii i kultury. Językiem przewodnim miałyby być urdu oraz arabski. Muzułmanie mieli mieć wolność tworzenia własnych szkół, instytucji religijnych i kulturowych⁴¹⁴.

W wyborach parlamentarnych w 1951 i 1956 roku muzulmanie z ugrupowania Północny Arakan nie odnieśli sukcesu. Rząd ówczesnego premiera Birmy U Nu, zależny od poparcia muzulmańskich parlamentarzystów z Arakan, sprzeciwiał się utworzeniu państwa Arakan. Poglądy U Nu w kwestii państwowości Arakanu zmieniły się przed wyborami prezydenckimi w 1960 roku. Po jego wygranej powstała komisja, która miała zająć się sprawą ustanowienia państwowości Arakanu. Perspektywa powstania państwa Arakan wzbudziła zainteresowanie wśród muzulmanów. Powstały dwa poglądy: jeden głoszony przez Jamiat ul-Ulema, a drugi – przez *Arakan Muslim Organisation* (AMO). Jamiat ul-Ulema odrzucał państwo Arakan, jeśli miałyby ono obejmować obszary zamieszkane w większości przez muzulmanów. Z kolei AMO reprezentująca muzulmanów z Akyab i południowego Arakanu mogła zgodzić się na kompromis, jeśli interesy muzulmanów zostałyby zabezpieczone. W maju 1961 r. premier U Nu utworzył *Mayu Frontier Administration* (MFA) co dla Rohindżów było realizacją ich postulatów⁴¹⁵.

Okręg Przygraniczny Mayu obejmował Maungdaw, Buthidaung i część miasteczka Rathedaung na zachód od rzeki Mayu (patrz: Map. 1). Ten obszar nie był autonomiczny i rządziło tam wojsko. Powołano tam do życia jednostkę *Frontier Areas Administration* (FAA), która zajmowała się np. przemytem i niekontrolowanym przekraczaniem granicy. W wyniku działań FAA ponad dziesięć tysięcy muzulmanów, określanych jako Pakistańczycy, zostało odrzuconych w połowie 1959 roku podczas ogólnokrajowego procesu rejestracji⁴¹⁶.

⁴¹⁴ Arakan Muslim Conference, *The Charter of the Constitutional Demands of the Arakani Muslims*, https://www.burmalibrary.org/sites/burmalibrary.org/files/obl/docs21/NM-1951-06-16-Charter_of_Constitutional_Demands_of_Arakani_Muslims-en.pdf [dostęp 14.08.2022].

⁴¹⁵ J.P. Leider, *Rohingya: The Foundational Years*, „Policy Brief Series” 2020, no. 123, s. 2–3.

⁴¹⁶ Ibidem, s. 3.

Map. 1. Mapa Okręgu Przygranicznego Mayu w stanie Rakhine (Arakan)

Źródło: [https://en.wikipedia.org/wiki/File:Map_of_Maungdaw_District_in_Rakhine_State_\(Arakan\).png](https://en.wikipedia.org/wiki/File:Map_of_Maungdaw_District_in_Rakhine_State_(Arakan).png)

W latach 1954–1964 społeczność muzułmańska Arakanu działała na rzecz edukowania na temat swojej historii i kultury. *United Rohingyas Organization* opublikowała w 1960 roku *A Short History of 'Rohingyas' An Indigenous Race of the Union of Burma*, a w 1963 roku została wydana publikacja pt. *Rohingyas and Kamans* autorstwa Ba Tha. Obie książki napisano w języku birmańskim i przedstawiały one rys historyczny i kulturowy muzułmanów żyjących w Związku Birmy. Poza tym Rohindźowie zostali włączeni do programu językowego dla rdzennej ludności, który działał od maja 1961 do października 1965 roku⁴¹⁷.

⁴¹⁷ *Ibidem*, s. 4-5.

Sytuacja Rohindżów zaczęła się zmieniać po 1962 roku, kiedy w wyniku zamachu stanu władzę przejął generał Ne Win. Generał rozpoczął proces nacjonalizacji prywatnych przedsiębiorstw. Większość indyjskich i pakistańskich biznesmenów, mieszkających w głównych miastach Birmy, opuściła kraj. W konsekwencji w latach 1962–1964 około 100 tysięcy Hindusów i około 12 tysięcy Pakistańczyków wyjechało z Birmy. Jednocześnie muzułmańscy rolnicy z północnego Arakanu, w większości posiadający narodowe karty rejestracyjne, które były wydawane w powojennej dekadzie, pozostali na terenach przygranicznych do czasu wprowadzenia w życie Prawa o Obywatelstwie z 1982 roku⁴¹⁸.

W wyniku zamachu stanu i przejęcia władzy przez generała Ne Wina mudżahedini ze stanu Arakan utworzyli w 1963 roku Siły Niepodległościowe Rohindża (ang. *Rohingya Independence Force* – RIF). Niewiele wiadomo o ich działaniach, jedynie znane są doniesienia o starciach z siłami zbrojnymi. W 1974 roku RIF został przekształcony we Front Patriotyczny Rohindża (ang. *Rohingya Patriotic Front* – RPF). Dążyli do utworzenia niezależnego państwa muzułmańskiego w pobliżu Bangladeszu i bronili pokrzywdzonych muzułmanów w Arakanie. RPF miała niewielki realny wpływ na rządzących i ich działania nie przekładały się na poprawę życia muzułmanów w Arakanie⁴¹⁹.

W 1973 roku przeprowadzono spis powszechny w Birmy – po raz pierwszy od czasów, kiedy Birma była kolonią brytyjską. Według tego spisu Hindusi i Pakistańczycy⁴²⁰ byli piątą co do wielkości grupą etniczną w kraju. Generał Ne Win widział duże zagrożenie w tym, że Hindusi i Pakistańczycy są tak liczną częścią birmańskiego społeczeństwa. Wraz z uchwaleniem konstytucji z 1974 roku wprowadzono trzy zmiany istotne dla mieszkańców stanu Arakan:

- w stanie Arakan uznano dziedzictwo polityczne i kulturowe buddyjskich Arakańczyków (Rakhine);
- porzucono koncepcję muzułmańskiego Okręgu Przygranicznego Mayu;
- nie uznawano już narodu ani tożsamości Rohindża⁴²¹.

⁴¹⁸ A. Chan, *The Development of a...*, *op. cit.*, s. 413.

⁴¹⁹ A. Selth, *Burma's Muslims: Terrorists...*, *op. cit.*, s. 15-16.

⁴²⁰ Podczas spisu powszechnego z 1973 roku muzułmanie ze stanu Arakan (w tym Rohingya) byli identyfikowani jako Hindusi i Pakistańczycy.

⁴²¹ M. Smith, *Arakan (Rakhine State): A Land in Conflict on Myanmar's Western Frontier*, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IPeoples/EMRIP/RightToLand/RohingyaSubmission.pdf> [dostęp 14.10.2022].

Pomimo posiadania przez birmańskich muzułmanów narodowych kart rejestracyjnych zostali oni zakwalifikowani jako obca, nierdzenna grupa etniczna. W ciągu kilku lat zaczęto używać wobec nich określenia „Bengalczyzy”, co implikowało, że są przybyszami z sąsiedniego Bangladeszu. Ne Win zaczął używać szowinistycznego i rasistowskiego języka wobec wszystkich grup etnicznych, które nie były Bamarami a jeden z najbardziej zróżnicowanych etnicznie krajów Azji zaczął stawać się miejscem, gdzie egzekwowano pojęcie homogeniczności rasowej⁴²².

Grupa etniczna	Ogółem (%)	Mężczyźni (%)	Kobiety (%)
Bamarowie	68,0	67,6	68,2
Szanowie	8,9	9,0	8,9
Karenowie	6,6	6,6	6,6
Arakańczycy	4,4	4,5	4,4
Hindusi i Pakistańczycy	1,9	2,1	1,8
Czinowie	0,8	0,9	0,8
Inne rdzenne grupy etniczne	6,7	6,7	6,6
Mieszane rasy birmańskie	1,5	1,5	1,5
Inne obce rasy	1,2	1,3	1,2
	100	100	100

Tab. 2. Procentowy rozkład grup rasowych i etnicznych, Birma 1973,

Źródło: M. Ismael Khin Maung, *The population of Burma: An analysis of the 1973 Census*, Honolulu 1986, s. 17.

Efektom ksenofobicznych i rasistowskich działań generała Ne Wina była operacja Naga Min w 1978 roku. Rządząca Birmą junta wojskowa pod przywództwem generała Ne Wina rozpoczęła operację Naga Min, której celem było wypędzenie grupy Rohindza, w tym grupy powstańcze jak Front Patriotyczny Rohindza z północnego stanu Arakan. W ciągu trzech miesięcy działań zbrojnych przez żołnierzy *tatmadaw* ponad 200 tysięcy Rohindzów uciekło do Bangladeszu⁴²³.

⁴²² *Ibidem*.

⁴²³ House Of Representatives, Subcommittee on Asia and The Pacific, Committee on Foreign Affairs, *Burma's Brutal Campaign Against the Rohingya*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CHRG-115hhrg27011/pdf/CHRG-115hhrg27011.pdf> [dostęp 06.11.2022].

2.2 Rohingya Solidarity Organisation (RSO) i Harakat-ul-Jihad-ul-Islami (HuJI)

Kryzys uchodźczy Rohindża wytworzył podatny grunt do wyłonienia się grup nacjonalistycznych. Jedną z nich była Organizacja Solidarności Rohindża (ang. *Rohingya Solidarity Organisation* – RSO), która powstała w 1982 roku. Została ona sklasyfikowana przez rząd Birmy jako organizacja terrorystyczna. RSO dążyła do zapewnienia większych praw dla Rohindżów w Birmie. Pomimo powiązań z islamskimi grupami ekstremistycznymi, takimi jak Jamaat-e-Islami, działającymi w Pakistanie, Indiach i Bangladeszu, działalność RSO była w dużej mierze ograniczona do Koks Badżar w Bangladeszu, skąd prowadziła lokalne kampanie wojskowe przez przeciwko rządowi Birmy i *tatmadaw*⁴²⁴.

Główny obóz wojskowy RSO znajdował się w pobliżu szpitala zbudowanego w Ukhia. Broń pozyskiwali od prywatnych handlarzy w tajskim mieście Aranyaprathet w pobliżu granicy Tajlandii z Kambodżą, które w latach 80. XX wieku było głównym punktem zaopatrzenia dla ruchów partyzanckich w regionie. Broń ta była pozyskiwana z chińskich dostaw dla ruchu oporu walczącego z armią wietnamską w Kambodży. Od tych handlarzy kupowano lekkie karabiny maszynowe, miny claymore, karabiny szturmowe AK-47 oraz wyrzutnie raketowe RPG-2⁴²⁵.

RSO prowadziła działalność nawet w XXI wieku. W 2013 roku, kiedy to poinformowano, że delegacja RSO odwiedziła Forum Umat Islam w centrum Dżakarty 19 czerwca. W skład dwuosobowej delegacji wchodziłi Ustadz Abu Arif i Abu Shafiyah, przy czym drugi z wymienionych podawał się za dowódcę *Laskar Mujahideen Rohingya*. W wywiadzie dla portalu Arrahmah stwierdzili, że mudżahedini Rohindża pokładają nadzieję w braciach muzułmanach w Indonezji i liczą na pomoc w postaci broni palnej, funduszy, zespołów medycznych i bojowych⁴²⁶.

Pomimo prowadzenia działalności głównie w Koks Badżar RSO w późniejszych latach nawiązywała współpracę z innymi grupami ekstremistycznymi. Jedną z nich była radykalna sunnicka organizacja muzułmańska *Harakat-ul-Jihad-ul-Islami* (HuJI). HuJI przyciągnął

⁴²⁴ E. Brennan, C. O'Hara, *The Rohingya and Islamic Extremism: A Convenient Myth*, „Policy Brief”, 2015, no. 181, s. 1.

⁴²⁵ B. Lintner, *Religious Extremism and Nationalism in Bangladesh*, [in:] *Religious Radicalism in and Security in South Asia*, eds. S. Limaye, M. Malik, R. Wirsing, Honolulu 2004, s. 426.

⁴²⁶ P. Keenan, *Questionable Motives: Myanmar Security Operations in Rakhine State*, „EBO Background Paper”, 2016, no. 6, s. 5.

rekrutów spośród uchodźców Rohindża w Bangladeszu i ustanowił bliskie związki z RSO. Przejął nawet niektóre obiekty RSO, w tym obóz w Ukhia⁴²⁷. Na początku lat 90. XX wieku HuJI połączył się z pakistańskim *Harkat-ul-Mujahideen* (HuM), tworząc *Harkat-ul-Ansar*, a następnie w 1992 roku powstała jednostka *Harkat-ul-Ansar* w Bangladeszu⁴²⁸.

Abdul Qudus al-Burmi⁴²⁹ w 1988 roku w Arakanie, gdzie mieszka większość Rohindża, założył oddział *Harkat-ul-Jihad-al-Islami* (HuJI-A), który współpracował z HuJI-B (oddziałem w Bangladeszu). Według doniesień HuJI-B prowadził szereg obozów szkoleniowych w Chittagong Hill Tracts i Koks Badżar w pobliżu granicy Birmy z Bangladeszem oraz rekrutował i szkolił uchodźców Rohindża⁴³⁰. Jeden z przywódców HuJI-B, Atikullah, był sympatykiem Rohindżów. W latach 90. XX wieku udał się on do Birmy na szkolenie i wziął udział w działaniach wywrotowych. Według dostępnych doniesień medialnych dołączył on do Rohindżów już na początku lat 90. W tamtym czasie stworzono ośrodki HuJI-B zarówno wewnątrz, jak i w okolicach Koks Badżar, w którym to mieście znajdowały się największe skupiska uchodźców Rohindża. Oprócz tego HuJI-B współpracował z organizacjami zrzeszającymi Rohindżów w sprawach niepodległościowych, takich jak *Arakan Rohingya National Organisation* (ARNO) i *Rohingya Solidarity Organisation* (RSO)⁴³¹. Jednym z ważnych członków arakańskiego oddziału HuJI-B był malezyjski oficer wojskowy Abdul Manaf Kasmuri (czyli Kolonel Jihad), który pracował dla Al-Kaidy po tym, jak został zradykalizowany podczas pobytu w Bośni i Hercegowinie. Szkolił on rekrutów należących do ARNO i HuJI-A, aby mogli podjąć walkę w Birmie⁴³².

2.3 Arakan Rohingya National Organization (ARNO)

W latach 90. XX wieku powstały kolejne frakcje zrzeszające Rohindżów. Intelktualiści i politycy tej grupy etnicznej zauważyli, że występuje za dużo grup walczących o ich prawa i

⁴²⁷ A. Selth, *Burma's Muslims and the War on Terror*, „Studies in Conflict & Terrorism”, vol. 27, issue 2, 107–126.

⁴²⁸ S. Sharma, S. Awasthi, *A Compendium of Terrorist Groups*, New Delhi 2022, s. 206.

⁴²⁹ Abdul Qudus al-Burmi jest obywatelem Pakistanu i birmańskim muzułmaninem, który uciekł do Pakistanu na początku lat 80. XX wieku. Walczył z Talibami w Afganistanie przeciwko Sowieciom w latach 80. przed dołączeniem do HuJI w Karaczi. blisko współpracował z Ilyasem Kashmirim, szefem 313 Brygady Al-Kaidy, Myanmar-Institute of Strategic and International Studies (M-ISIS), *Background Paper on Rakhine State*, Yangon 2018, s. 23.

⁴³⁰ Myanmar-Institute of Strategic and International Studies (M-ISIS), *Background Paper on Rakhine State*, Yangon 2018, s. 22.

⁴³¹ A. Roul, *Al-Qaeda-Linked Group HUJI-B Attempts to Regroup in Bangladesh*, „Terrorism Monitor. In-depth analysis of the War on Terror” 2019, vol. XVII, issue 20, s. 4–5.

⁴³² Myanmar-Institute of Strategic and International Studies (M-ISIS), *Background Paper on...*, *op. cit.*, s. 21–22.

uznali, że jedynie zjednoczeni będą w stanie coś osiągnąć w walce o wspólne dobro. Po kilku dyskusjach wszystkie organizacje Rohindża zostały oficjalnie połączone w jedną reprezentatywną organizację – *Arakan Rohingya National Organization*. Na czele komitetu centralnego ARNO stanął Nurul Islam, który należał do inteligencji Arakanu (był absolwentem prawa na Uniwersytecie w Rangunie). Innym prominentnym działaczem ARNO był Mohammed Yunus, lekarz działający w Cottoqram, którego w późniejszym czasie rząd Bangladeszu zmusił do przeprowadzki do Londynu, gdzie zamieszkał wraz z Nurul Islamem. Początkowo organizacja dążyła do samostanowienia w pokojowy sposób, jednak z czasem członkowie radykalizowali się i podejrzewano ich o współpracę z Al-Kaidą i talibami. Po wydarzeniach z 11 września 2001 roku w Stanach Zjednoczonych ARNO odcięła się od powiązań z radykalizmem i terroryzmem oraz zaprzestała działań wojennych. Zamiast tego przedstawiała trudną sytuację Rohindżów społeczności międzynarodowej za pośrednictwem swojej strony internetowej⁴³³.

Według oficjalnej strony internetowej *Arakan Rohingya National Organisation* organizacja ta zajmuje się promowaniem jedności Rohindża. Siedziba znajduje się w Wielkiej Brytanii i współpracuje z licznymi organizacjami społeczno-kulturalnymi, politycznymi i obywatelskimi, w tym: *Human Rights Watch*, *Amnesty International*, *Burma Campaign U.K.*, *Fortify Rights*, *Foreign and Commonwealth Office (FCO)* i Parlamentem Europejskim. ARNO założyła *Arakan Rohingya Union*, która działała pod auspicjami Organizacji Współpracy Islamskiej. Według informacji podanych na stronie do celów ARNO należy:

- Osiągnięcie prawa do samostanowienia ludu Rohindża w demokratycznej Mjanmie;
- Przywrócenie wszystkich demokratycznych praw i wolności ludu Rohindża, w tym pełne prawa obywatelskie, prawa etniczne w Mjanmie;
- Poprawa warunków życia i dążenie do lepszej ochrony Rohindżów i innych społeczności muzułmańskich żyjących w Mjanmie⁴³⁴.

Muzułmanie z północnego stanu Arakan nigdy wcześniej nie byli szczególnie zradykalizowani pod względem przemocy czy religii. Na przestrzeni lat, w których prawa Rohindżów były łamane, rozwijała się niechęć wobec wojska mjanmańskiego oraz rządu. Do radykalizacji przyczyniły się dekady marginalizacji, ale to ostatnie lata odcisnęły największe

⁴³³ Y. Chan, *Rohingya Goes Global. Arakan Rohingya National Organization (ARNO) and the Making of Refugees*, „*Journal of Asian and African Studies*” 2018, no. 95, s. 145–147.

⁴³⁴ ARNO, *About Arakan Rohingya National Organisation (ARNO)*, <https://www.rohingya.org/about-arno/> [dostęp 07.01.2023].

piętno na Rohindzach. Od czasu działań przemocowych w 2012 roku większość muzułmanów w północnym stanie Arakan jest obecnie przetrzymywana w obozach dla przesiedleńców, w których często wprowadzono godzinę policyjną i które są patrolowane przez służby bezpieczeństwa. Możliwości utrzymania się i dostęp Rohindzów do usług zostały poważnie ograniczone. W rezultacie społeczność muzułmańską ogarnęło rosnące poczucie rozpacz. Ta desperacja pozwala coraz większej liczbie osób usprawiedliwiać uciekanie się do przemocy⁴³⁵.

W maju 2013 roku, po kryzysie uchodźczym Rohindza z 2012 roku, grupa radykalnych działaczy indonezyjskich, w tym Bernard Abdul Jabbar z *Komite Advokasi Muslim Rohingya-Arakan* (KAMRA), Jakfar Shidiq z *Front Pembela Islam* (FPI) i Chep Hermawan z *Gerakan Reformis Islam* (GARIS) zaczęli głosić, że jedynie dżihad może powstrzymać falę przemocy skierowaną w Rohindzów. Co więcej, Jakfar Shidiq twierdził, że tysiące młodych Rohindzów jest gotowych, aby wrócić do Mjanmy i walczyć. Z kolei Chep Hermawan z *Gerakan Reformis Islam* wysłał kilku Indonezyjczyków do Syrii, gdzie szkolili się pod okiem innych rekrutów chcących przyłączyć się do tzw. Państwa Islamskiego. W 2013 roku dwóch liderów bojówek Rohindza podróżowało do Indonezji, aby odbyć spotkania z takimi osobami jak Chep Hermawan w celu zakupu broni, pozyskania bojowników oraz zdobycia wiedzy na temat walki oraz konstruowania bomb⁴³⁶.

2.4 Harakah al-Yakin/Arakan Rohingya Salvation Army (ARSA)

Działania indonezyjskich aktywistów sprawiły, że arakańscy rewolucjoniści zaczęli śmieiej działać w obszarze walk i zbrojeń. W konsekwencji w 2013 roku powstała organizacja początkowo nazwana *Harakah al-Yakin* założona przez Ata Ullaha, znanego również jako Abu Ammar Jununi⁴³⁷. Twierdzi on, że jest Rohindza, choć urodzonym w Karaczi w Pakistanie. Następnie wyjechał do Arabii Saudyjskiej, gdzie dorastał i kształcił się (w ramach edukacji islamskiej) w Mekce. W 2012 roku wrócił do Pakistanu, gdzie przeszedł szkolenia wojskowe.

⁴³⁵ A. Ware, C. Laoutides, *Myanmar's 'Rohingya' Conflict*, New York 2018.

⁴³⁶ J. Singh, M. Haziq, *The Rohingya Crisis: Regional Security Implications*, „RSIS Commentary”, no. 293, https://www.rsis.edu.sg/wp-content/uploads/2016/12/CO16293.pdf?utm_source=getresponse&utm_medium=email&utm_campaign=rsis_publications&utm_content=RSIS%20Commentary%20293/2016%20The%20Rohingya%20Crisis%3A%20Regional%20Security%20Implications%20by%20Jasmin%20Singh%20and%20Muhammad%20Haziq [dostęp 24.07.2022].

⁴³⁷ M. Pugliese, Dario Mentone, *Fears of Radicalization in the Rohingya refugee crisis*, https://eeradicalization.com/wp-content/uploads/2019/07/Report_10.pdf [dostęp 14.01.2023].

Następnie wziął udział w działaniach zbrojnych w dżihadzie w Kaszmirze⁴³⁸. Według innego źródła Ata Ullah urodził się w Karaczi w rodzinie Rohindżów, która uciekła przed prześladowaniami z Buthidaung w stanie Arakan. Później przeniósł się do Mekki w Arabii Saudyjskiej i pracował jako imam w lokalnej diasporze Rohindża⁴³⁹.

Sama nazwa grupy *Harakah al-Yakin* w języku arabskim oznacza „ruch wiary”. Rząd Mjanmy określa ją *Aqa Mul Mujahidin*, czyli ogólnym arabskim zwrotem oznaczającym „wspólnoty bojowników”. W literaturze naukowej często można spotkać nazwę *Arakan Rohingya Salvation Army* (ARSA). *Harakah al-Yakin* został założony i jest nadzorowany przez komitet składający się z około dwudziestu starszych liderów z siedzibą w Mekce, a co najmniej jeden członek urzęduje w Medynie. Wszyscy są emigrantami Rohindża lub potomkami tej grupy etnicznej. Mają kontakty w Bangladeszu, Pakistanie i w Indiach. Część z nich (a według niektórych źródeł – wszyscy) odwiedziła Bangladesz i północny stan Arakan w latach 2014–2016⁴⁴⁰.

W 2016 roku doszło do pierwszego poważnego działania Rohindża przeciwko policji w stanie Arakan. Jak podaje birmańska gazeta „The Global New Light of Myanmar”, rankiem 9 października 2016 roku uzbrojeni napastnicy przeprowadzili niespodziewany atak na Komendę Główną Policji Straży Granicznej w Kyikanpyin, posterunek policji w Kotankauk oraz lokalny posterunek policji w Ngakhuya. W wyniku tego ataku zginęło 9 członków sił policyjnych Birmy, a także skradziono 48 różnego rodzaju broni i 6624 sztuk różnej amunicji, 47 bagnetów i 164 magazynki. W wyniku działań obronnych policji 8 napastników zostało zabitych, a 2 napastników schwymano żywcem⁴⁴¹.

Wojska *tatmadaw* wraz z oddziałami policji przeprowadziły działania przeciwko napastnikom. Również udały się one do miejsc, w których mogli przebywać napastnicy i doszło tam do czystek. Schwytani zamachowcy zeznali, że ataki w Maungtaw były systematycznie planowane od dłuższego czasu i wspomagane finansowaniem z zagranicy. Środki na działania pochodziły w głównej mierze od organizacji terrorystycznych z Bliskiego Wschodu. Za

⁴³⁸ Md. N. Uddin, Md. M. Rahman, *Catalyst of Religious Extremism in Rohingya Refugee Camps: A Qualitative Analysis*, [in:] *Handbook of Research on Applied Social Psychology in Multiculturalism*, eds. B. Christiansen, H. C. Chadan, Hershey 2007, s. 303–304.

⁴³⁹ M. Pugliese, Dario Mentone, *Fears of Radicalization...*, *op. cit.*

⁴⁴⁰ International Crisis Group, *Myanmar: A New Muslim Insurgency in Rakhine State*, <https://icg-prod.s3.amazonaws.com/283-myanmar-a-new-muslim-insurgency-in-rakhine-state.pdf> [dostęp 20.01.2023].

⁴⁴¹ The Global New Light of Myanmar, *Press release regarding the attacks on the Border Guard Police posts in Maungtaw Township—14th October 2016*, <https://www.burmalibrary.org/sites/burmalibrary.org/files/obl/docs23/GNLM2016-10-15-red.pdf> [dostęp 20.01.2023].

atakami miała stać organizacja *Aqa Mul Mujahidin* (Harakah al-Yakin). Zgodnie z ustaleniami z przesłuchań Havistoohar (Abu Ammar Jununi) i jego organizacja (*Harakah al-Yakin*) zmobilizowali młodzież w rejonie Maungtaw. Potajemnie prowadzili szkolenia z obsługi broni i samoobrony. Szkolenia przeprowadzano w odległych miejscach na wzgórzach i lasach, a także w kompleksie Abdula Rahmana w wiosce Middle Hgakhuya oraz w lesie w pobliżu wioski Kyauk Pyin Seik. Następnie sporządzono plany przeprowadzenia brutalnych napaści. Planowano przeprowadzenie ataków w sześciu różnych lokalizacjach, w których miało wziąć udział ponad 400 wojowników. Jednak 9 października byli w stanie zaatakować tylko trzy lokalizacje: Kyikanpyin, Kotankauk i Ngakhuya. Havistoohar polecił, aby po zaatakowaniu baz napastnicy zamordowali członków policji, zabrali ich broń i wyposażenie, a następnie użyli tej broni do dalszych ataków na pobliskie bazy *tatmadaw* i bazy policyjne. Mjanmańska prasa identyfikowała te ataki jako próbę zamachu i zniszczenia bezpieczeństwa narodu oraz życia, mienia i bezpieczeństwa obywateli⁴⁴².

Początkowo za ataki obwiniono *Rohingya Solidarity Organisation*, ponieważ na oficjalnym koncie organizacji na Facebook pojawił się post: *still alive* („nadal żywi”)⁴⁴³. Rząd Mjanmy twierdził, że w przeszłości ta grupa już dopuściła się ataków. Kilka lat przed wydarzeniami z 2016 roku nie było doniesień o działalności RSO. Stąd powyższy wpis na Facebooku miał wskazywać, że po kilku latach braku działań RSO w końcu chciała pokazać, że nadal istnieje i że potrafi zagrozić siłom zbrojnym Mjanmy.

Dwa dni później (11 października 2016 roku), na platformie streamingowej *YouTube* pojawiły się dwa filmy wideo. W filmach bojownicy, posługując się mieszaniną języków bengalskiego, arakańskiego i arabskiego, przyznali się do ataków. Autorami filmów byli imigranci z Bangladeszu, którym udało się przedostać do północnego Arakanu, gdzie miały miejsce ataki na posterunki policji na granicy. Na filmach pokazano, jak uzbrojeni w karabiny AK-47 bojownicy wpatrują się w kamerę, trzymając w górze palec wskazujący w pozie znanej z filmów innej grupy terrorystycznej – ISIS. Z kolei ich przywódca przemawiał do „braci Rohindza na całym świecie”⁴⁴⁴. W drugim filmie użyto nazwy *Harakah al-Yakin*, dodatkowo ostrzegając osoby je wspierające, aby nie ufali innym grupom, które próbują sobie przypisać

⁴⁴² The Global New Light of Myanmar, *Press release regarding...*, *op. cit.*

⁴⁴³ J. Singh & M. Haziq Jani, *Myanmar's Rohingya Conflict: Foreign Jihadi Brewing*, „RSIS Commentary” 2016, no. 259, s. 2.

⁴⁴⁴ *Ibidem*.

organizację ataków z października 2016 roku. Było to odniesienie do postu *still alive* napisanego przez *Rohingya Solidarity Organisation*⁴⁴⁵.

Dzień po atakach siedmiu mieszkańców wsi zostało zastrzelonych przez siły zbrojne Mjanmy. Na terenach dotkniętych klęską żołnierze dopuścili się gwałtu na kobietach Rohindża. Jednocześnie nie udzielono dostępu m.in. międzynarodowym obserwatorom, mediom i dostawcom pomocy humanitarnej. Zarazem rząd Mjanmy twierdził, że to sami terroryści dopuszczają się gwałtów czy podpażeń tylko po to, by zrobić siły bezpieczeństwa i domagać się pomocy międzynarodowej⁴⁴⁶.

Do kolejnego wybuchu przemocy ze strony *Harakah al-Yakin* doszło 12 listopada 2016 roku. O 6:45 rano kolumna wojskowa starła się z około 60 członkami grupy zbrojnej w dolinie niedaleko wioski Pwint Hpyu Chaung. W wyniku tego zginął jeden żołnierz, a kilku zostało rannych. Po stronie grupy zbrojnej było sześć ofiar⁴⁴⁷. Walki toczyły się również niedaleko wioski Gwa Son. Kiedy wojska zbliżały się do tej miejscowości, bojownicy wraz z mieszkańcami wsi zaczęli do nich strzelać lub posługiwać się tym, co mieli pod ręką (np. nożami czy narzędziami rolniczymi). Wojsko, widząc opór, wycofało się i wezwało siły powietrzne do zaatakowania wsi. Śmigłowce strzelały na oślep, w tym do mieszkańców uciekających przez pola ryżowe. Zidentyfikowano na nich kilka ciał, w tym kobiet i dzieci. Tego samego dnia wojownicy z *Harakah al-Yakin* zaatakowali straż graniczną Mjanmy i policję. Przy użyciu improwizowanych urządzeń wybuchowych (IED) uderzyli na konwój straży granicznej. W drugim zdarzeniu kolumna wojskowa została uderzona przez IED. Spowodowało to uszkodzenie pojazdu, ale nie było ofiar w ludziach. Po starciach z 12 listopada wojsko znacznie zintensyfikowało swoje działania. Oprócz użycia helikopterów szturmowych na obszarach, gdzie znajdowało się wielu cywilów niebiorących udziału w walkach, wojska lądowe stały się znacznie bardziej agresywne. Wiele wsi zostało częściowo lub całkowicie zniszczonych przez podpalenia⁴⁴⁸.

Przed sierpniem 2017 roku sporadycznie występowały incydenty, które były załączkiem tego, co miało wydarzyć się później. 4 maja 2017 roku miała miejsce przypadkowa detonacja IED (improwizowanego urządzenia wybuchowego) podczas szkolenia ARSA w północnym mieście Bothidaung. Zginęło wówczas siedmiu mężczyzn, a także pakistański instruktor. Siły

⁴⁴⁵ International Crisis Group, *Myanmar: A New..., op. cit.*

⁴⁴⁶ J. Singh & M. Haziq Jani, *Myanmar's Rohingya Conflict..., op. cit.*

⁴⁴⁷ International Crisis Group, *Myanmar: A New..., op. cit.*

⁴⁴⁸ International Crisis Group, *Myanmar: A New..., op. cit.*

bezpieczeństwa Mjanmy zareagowały na informacje o wybuchu i przeprowadziły śledztwo, w którym 7 maja 2017 odkryły obóz szkoleniowy i materiały do produkcji bomb. W efekcie siły bezpieczeństwa dopuściły się brutalnych eksmisji, argumentując to chęcią pozbycia się wszystkich powiązanych z ARSA⁴⁴⁹.

Miesiąc później (21 i 22 czerwca 2017 roku) siły bezpieczeństwa Mjanmy przeszukały terytorium góry Mayu w rejonie Buthidaung-Maungtaw w stanie Arakan. Podczas akcji służb bezpieczeństwa zabito trzy osoby, które zaatakowały ich maczetami. Siły bezpieczeństwa znalazły tunel, broń domowej roboty, szalasy, racje żywnościowe, naczynia i inne przedmioty używane podczas szkolenia terrorystów. Akcja w górach Mayu została przeprowadzona po miesiącach działań śledczych sił bezpieczeństwa w stanie Arakan. Wywiad Mjanmy dowiedział się, że od 2 kwietnia do 14 maja 2017 roku około 100 osób brało udział w szkoleniu terrorystycznym nieopodal wzgórza May Yu. Ponadto poinformowano śledczych o werbowaniu do ćwiczeń, a później walk, ludność wiejską. Na podstawie tych informacji siły bezpieczeństwa 20 czerwca około godziny 1:00 w nocy przeprowadziły nalot na wieś Kyungaung, gdzie aresztowały Mawlawi Jirabhumana w jego rezydencji, który odpowiadał za finanse *Arakan Rohingya Salvation Army*⁴⁵⁰.

To nie był koniec działań ARSA. Według informacji podanej przez Simona Lewisa w lipcu 2017 roku rząd mjanmański oskarżył ARSA o zamordowanie 34–44 cywilów i porwanie 27 osób w ciągu dziewięciu miesięcy⁴⁵¹. Osoby porwane przez ARSA były współpracownikami rządu i to mogło być powodem ich uprowadzenia. ARSA zaprzeczyła oskarżeniom. Nie można było zweryfikować tych danych ani ustalić, kto stał za którymkolwiek z zabójstw opisanych przez dziennikarza⁴⁵².

Między 9 października 2016 a 25 sierpnia 2017 roku dziesiątki mieszkańców wiosek w północnym stanie Rakhine zostało zabitych lub uprowadzonych. Ofiarami i osobami uprowadzonymi byli najczęściej kolaboranci z władzami Mjanmy. Dziennik wydawany przez Ministerstwo Informacji *The Global New Light of Myanmar* 28 i 29 czerwca przedstawił listy 60 nazwisk osób, które zostały zabite lub uprowadzone w niewyjaśnionych okolicznościach od

⁴⁴⁹ M. Fumagalli, *Myanmar 2017: The Rohingya Crisis Between Radicalisation and Ethnic Cleansing*, "Asia Maior. Asia in the Waning Shadow of American Hegemony", 2018, Vol. XXVIII, s. 235-236.

⁴⁵⁰ The Global New Light of Myanmar, *Terrorist training camps, guns uncovered in Mayu Mountains*, <https://www.burmalibrary.org/sites/burmalibrary.org/files/obl/docs23/GNLM2017-06-22-red.pdf>, [dostęp 12.02.2023].

⁴⁵¹ S. Lewis, *Myanmar sees insurgents behind Rohingya killings in northwest*,

<https://www.reuters.com/article/us-myanmar-rohingya-attackers-idUSKBN1A515L> [dostęp 11.02.2023].

⁴⁵² Ibidem.

października 2016 do 27 czerwca 2017 roku⁴⁵³. Lista zawierała tylko osoby zamieszkujące w dystrykcie Maungdaw. Należy wskazać, że 54 osoby z 60 to byli Rohindźowie. Świadcówkę zdarzeń mówili, że napastnicy nosili czarne maski i mówili w dialekcie Rohindźa⁴⁵⁴. Raport Amnesty International *“We Will Destroy Everything” Military Responsibility for Crimes Against Humanity in Rakhine State, Myanmar* z 2018 roku przywołuje kilka przykładów jak Dusta Mohameda, tłumacza z Nga Khu Ya, który pomagał w tłumaczeniach lokalnym urzędnikom. W dniu zabójstwa miał udzielić wywiadu lokalnej gazecie, w której miał powiedzieć o szkoleniach bojowników ARSA w okolicy. Podobnie w tym raporcie przedstawiono przykład Zaheera Ahmeda, przywódcy wioski Kyet Yoe Pyin, który został uprowadzony z domu, a dzień później jego ciało znaleziono w sąsiedniej wiosce. Zaheer Ahmed miał udzielać informacji rządowi w Maungdaw, np. o tym, kto przybył do wioski i ile nowych osób pojawiło się na tym terenie⁴⁵⁵. To nie jedyne historie, które przywołuje raport Amnesty International. W tych przypadkach powtarza się pewien schemat. Mianowicie celami ARSA byli najczęściej tłumacze oraz lokalni przywódcy wiosek, którzy należeli do społeczności Rohindźa i podejmowali współpracę z władzami Mjanmy. Można odnieść wrażenie, że porwania i zabójstwa miały za zadanie zastraszyć pozostałych Rohindźów, którzy mieli jakiegokolwiek informacje na temat przebywania członków ARSA oraz ich działań⁴⁵⁶.

Z kolei 3 sierpnia 2017 roku 6–7 mężczyzn i kobiet z grupy etnicznej Mro zostało rzekomo zamordowanych na wzgórzach Maungdaw w pobliżu Kine Gyi, wioski NaTaLa, w której mieszkali. Rząd Mjanmy stwierdził, że ARSA jest odpowiedzialna za te zabójstwa, a zarzuty te były szeroko i publicznie rozpowszechniane w państwie. Z kolei ARSA zaprzeczyła zaangażowaniu w ten incydent⁴⁵⁷.

Niedługo później doszło do kolejnego ataku przeprowadzonego przez *Arakan Rohingya Salvation Army*, który miał kluczowe znaczenie w historii Rohindźów. Największą uwagę na siebie zwrócili bojownicy ARSA w momencie ataku na siły bezpieczeństwa Mjanmy. 25 sierpnia 2017 roku we wczesnych godzinach rannych (od 1:00 w nocy do świtu) ARSA

⁴⁵³ The Global New Light of Myanmar, *List of civilian missing /abducted in Maungdaw district (2016 October to 2017 June 27)*, <https://www.burmalibrary.org/sites/burmalibrary.org/files/obl/docs23/GNLM2017-06-28-red.pdf> [dostęp 15.02.2023].

⁴⁵⁴ Amnesty International, *“We Will Destroy Everything” Military Responsibility for Crimes Against Humanity in Rakhine State, Myanmar*, <https://www.amnesty.org/en/documents/asa16/8630/2018/en/> [dostęp 16.02.2023].

⁴⁵⁵ Amnesty International, *“We Will Destroy...”, op. cit.*

⁴⁵⁶ *Ibidem.*

⁴⁵⁷ Human Rights Council, *Report of the detailed findings of the Independent International Fact-Finding Mission on Myanmar*, https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/HRCouncil/FFM-Myanmar/A_HRC_39_CRP.2.pdf [dostęp 18.02.2023].

zaatakowała około 30 posterunków służby granicznej i bazę wojskową. Działania zostały zainicjowane za pośrednictwem wiadomości dźwiękowej wysłanej przez aplikację Whatsapp, w której przekazano instrukcje liderom komórek zbrojnych ARSA. W komunikacie wezwano wszystkich mężczyzn w wieku powyżej 15 roku życia do zabrania ze sobą ostrych przedmiotów i ataku na wyznaczone cele. Wielu zwykłych mieszkańców wsi odpowiedziało na wezwanie, które często było przekazywane przez szanowanych lokalnych duchownych islamskich⁴⁵⁸.

Ataki z 25 sierpnia 2017 roku były zainicjowane przez Hafiza Tohara, dowódcę skrzydła wojskowego ARSA. Z kolei Tohar został zwerbowany przez Abdula Qadoosa Burmiego, ówczesnego szefa *Harkat-ul Jihad al Islami-Arakan* (HUJI-A). Agencje wywiadowcze Bangladeszu i Mjanmy przechwyciły 23 sierpnia 2017 roku o godz. 11:32 czasu bangladeskiego rozmowę szefa wschodniego skrzydła operacyjnego ISIS – Briga Ashfaqa i Hafiza Tohara. Podczas 37-minutowej rozmowy Ashfaq wydał polecenie, aby ARSA zaatakowała posterunki policji w ciągu najbliższych 48 godzin. Hafiz Tohar odpowiedział, że ataki nie będą możliwe przed północą 24 sierpnia. Druga rozmowa pomiędzy Toharem a Ashfaqiem odbyła się 24 sierpnia 2017 roku o godz. 14:13 czasu bangladeskiego. Tohar zadeklarował, że po opublikowaniu raportu⁴⁵⁹ przez Sekretarza generalnego ONZ Kofi Annana oddziały ARSA będą gotowe do ataku. Ostatni telefon wykonano tego samego dnia o godz. 18.02 z numeru Al-Amina z ISIS. W imieniu ISIS życzył ARSA wszystkiego najlepszego w jej dżihadzie przeciwko birmańskim kolonialistom, buddyjskim i hinduskim fanatykom⁴⁶⁰.

Za cel wyznaczono głównie małe posterunki policji i punkty kontrolne. Według członków ARSA pierwotnie zaplanowano atak na inne obiekty, ale niektóre posterunki policji były opuszczone, gdy bojownicy do nich dotarli. Z kolei inne cele były silniej bronione, niż się spodziewano, a napastnicy z ARSA ponieśli straty⁴⁶¹. Również w kolejnych dniach dochodziło do ataków. 26 sierpnia ARSA przeprowadziła ataki terrorystyczne na posterunki policji w ChutPyin i WetKyein oraz zasadzkę na pojazdy służb obronnych w MyoThuGyi, po czym

⁴⁵⁸ International Crisis Group, *Myanmar's Rohingya Crisis Enters a Dangerous New Phase*, <https://icg-prod.s3.amazonaws.com/292-myanmar-s-rohingya-crisis-enters-a-dangerous-new-phase.pdf> [dostęp 11.02.2023].

⁴⁵⁹ Raport *Advisory Commission on Rakhine State*, której przewodniczył Kofi Annan koncentruje się w szczególności na weryfikacji kwestii związanych z obywatelstwem, prawach i równości wobec prawa, sytuacji przesiedleńców wewnętrznych i swobodzie przemieszczania się, które mają wpływ na ludność muzułmańską Arakanu. Raport został opublikowany na 24 sierpnia 2017 roku, czyli dzień przed atakami ARSA na posterunki policji i służby granicznej. Więcej na temat samego raportu można znaleźć na stronie: <https://www.kofiannanfoundation.org/mediation-and-crisis-resolution/rakhine-final-report/>.

⁴⁶⁰ J. Chanda, *Counterproductive Effects of Sanctions. The Myanmar Case Study*, New Delhi 2019, s. 7-8.

⁴⁶¹ International Crisis Group, *Myanmar's Rohingya Crisis...*, *op. cit.*

doszło do starcia pomiędzy obiema grupami. 27 sierpnia ARSA zaatakowała placówkę straży granicznej w ChutPyin. Odpowiedź służb obronnych była natychmiastowa, w ciągu kilku godzin i przy użyciu dużej siły doszło do operacji oczyszczania, w których dopuszczano się brutalnych gwałtów i mordów ludności Rohindża.⁴⁶²

Celem ataku były nie tylko siły bezpieczeństwa Mjanmy. Około godziny 8:00 rano 25 sierpnia 2017 roku ARSA zaatakowała społeczność hinduską w wiosce Ah Nauk Kha Maung Seik, znajdującej się w trakcie wsi Kha Maung Seik w północnym Maungdaw. Członkowie ARSA okrążyli wszystkich mieszkańców wsi (łącznie 69 hinduskich mężczyzn, kobiet i dzieci), przebywających w swoich domach. Kilka godzin później bojownicy ARSA zabili podczas egzekucji zdecydowaną większość z nich, a resztę uprowadzili⁴⁶³. Zamordowano 20 mężczyzn, 10 kobiet i 23 dzieci, z których 14 było poniżej 8 roku życia. Tylko 16 osób – 8 kobiet i 8 dzieci – przeżyło, ich życie zostało oszczędzone pod warunkiem, że zgodzą się przejść z hinduizmu na islam, a następnie poślubić osoby wybrane przez bojowników ARSA. Ocalałych przetrzymywano w okolicznym domu przez dwie noce, zanim zostali zmuszeni do ucieczki wraz ze swoimi porywaczami do obozu dla uchodźców Kutupalong w Bangladeszu. Po przybyciu do Bangladeszu 28 sierpnia 2017 roku 8 hinduskich kobiet zostało zmuszonych do złożenia fałszywego oświadczenia na wideo, twierdząc, że masakra została przeprowadzona przez mieszkańców wioski Rakhine⁴⁶⁴.

Tego samego dnia wydarzyła się podobna sytuacja. W wiosce Ye Bauk Kyar leżącej nieopodal Ah Nauk Kha Maung zniknęło 46 mężczyzn, kobiet i dzieci. Do dziś ich los i miejsce pobytu pozostają nieznane. Kobiety, którym udało się uciec z rąk bojowników ARSA, przekazały w wywiadach, że oprawcami były osoby posługujące się dialektem Rohindża. Co więcej, świadkowie mówili, że wśród oprawców poznali swoich sąsiadów Rohindża. Kobiety zostały zmuszone przez porywaczy do składania fałszywych zeznań. Miały oskarżyć rdzennych mieszkańców Arakanu oraz wojsko o dopuszczenie się mordów na społeczności hinduskiej Mjanmy. Z kolei ARSA zaprzeczyła jakiegokolwiek udziałowi w tych wydarzeniach. Jednakże Amnesty International przeprowadziło własne śledztwo i ze zgromadzonych

⁴⁶² J. Wießmann, *Massacre in Myanmar's Rakhine State Consequences of the Terrorism of the Arakan Rohingya Salvation Army?*, https://www.sicherheitspolitik.de/fileadmin/user_upload/WiSi_Online_02_2021.pdf [dostęp 19.02.2023].

⁴⁶³ Amnesty International, *Briefing: Attacks by The Arakan Rohingya Salvation Army (ARSA) On Hindus in Northern Rakhine State*, <https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/05/ASA1684542018ENGLISH.pdf> [dostęp 05.02.2023].

⁴⁶⁴ Amnesty International, *Myanmar: New evidence reveals Rohingya armed group massacred scores in Rakhine State*, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2018/05/myanmar-new-evidence-reveals-rohingya-armed-group-massacred-scores-in-rakhine-state/>, [dostęp 19.02.2023].

dowodów wynika, że za masakrę odpowiedzialni są bojownicy ARSA, którzy aktywnie próbowali zatuszować zbrodnie, zmuszając ocalałe kobiety do wystąpienia przed kamerą, wrabiając inne osoby oraz poprzez bardziej ogólne zastraszanie mające na celu zniekształcenie historii⁴⁶⁵.

ARSA zaatakowała społeczność hinduską nie tylko w Ah Nauk Kha Maung Seik, lecz także 26 sierpnia 2017 roku w pobliżu wioski Myo Thu Gyi. Wówczas bojownicy ARSA zabili 6 przedstawicieli społeczności hinduskiej – 2 kobiety, mężczyznę i 3 dzieci – oraz ranili inną kobietę na obrzeżach miasta Maungdaw. Osoby, którym udało się uciec oprawcom z ARSA 25 sierpnia, schroniły się nieopodal Myo Thu Gyi. Wkrótce po przybyciu na miejsce wybuchła strzelanina pomiędzy ARSA a wojskiem Mjanmy. Ocalali szukali schronienia w pobliskim budynku. Według jedynych dwóch dorosłych osób, którym udało się przeżyć, mężczyźni ubrani na czarno i noszący broń weszli do budynku, a następnie zaczęli strzelać do grupy z bliskiej odległości. Osoby zamordowane były ocalałymi kobietami, które zostały bez żywicieli rodziny⁴⁶⁶.

Często nie tylko pojedyncze osoby były ofiarami wojowników z ARSA, lecz także całe wioski. ARSA podpaliła wioskę Ah Htet Pyu Ma. 28 sierpnia 2017 roku, czyli trzy dni po rozpoczęciu walk pomiędzy ARSA a siłami bezpieczeństwa Mjanmy, wojownicy ARSA otrzymali rzekomo od Ata Ullaha dźwiękowy rozkaz spalania wiosek, w których nie mieszkali Rohindźowie. Ponad 100 arakańskich rodzin zdążyło uciec z wioski. Analiza zdjęć satelitarnych potwierdza spalanie Ah Htet Pyu Ma. Zdjęcia ujawniają, że istnieją dwie części wioski: północna część, zawierająca struktury rozmieszczone w bardziej zorganizowany sposób i wykonane z materiałów wyższej jakości, wskazujące na obszar zamieszkały przez etnicznych Rakhine, oraz bardziej południowa część, prawdopodobnie Rohindźowie. Obie części wsi zostały spalone⁴⁶⁷. Był to pierwszy przypadek od początku walk, że część wioski nienależąca do Rohindźów została spalona.

Podobna sytuacja miała miejsce we wiosce Khu Daing. 28 sierpnia bojownicy ARSA wkroczyli z mieczami, nożami i inną bronią ostrą do tej miejscowości w północnym okręgu Maungdaw, gdzie mieszkała grupa etniczna Mro. Wskutek ataku spalono wioskę, 6 osób zostało zabitych, a 7 rannych. Ranny świadek poinformował, że wśród napastników rozpoznał Rohindźów z pobliskiej wioski. Wszyscy oprawcy mieli posługiwać się dialektem Rohindźa. 9

⁴⁶⁵ Amnesty International, *Briefing: Attacks By..., op. cit.*

⁴⁶⁶ *Ibidem.*

⁴⁶⁷ Human Rights Council, *Report of the detailed..., op. cit.*

września kilku mężczyzn Mro towarzyszyło mjanmańskiej policji i wróciło do Khu Daing, aby szukać ciał 6 zaginionych osób, w tym 2 mężczyzn, 2 kobiet i 2 chłopców. Do maja 2018 roku ciała te nie zostały odnalezione. Grupa poszukiwawcza we wrześniu znalazła tylko rozrzucone rzeczy i spalone pozostałości po około 40 domach w wiosce⁴⁶⁸.

Działania *tatmadaw* były na tyle brutalne i dotykające miejscową społeczność, że ARSA postanowiła zareagować. 9 września 2017 roku ogłosiła miesięczne jednostronne zawieszenie broni, próbując umożliwić pracownikom organizacji humanitarnych bezpieczny dostęp do stanu Arakan. W oświadczeniu grupa wezwała rząd do złożenia broni i zaakceptowania tymczasowego rozejmu. Rząd jednak szybko odrzucił propozycję zawieszenia broni, twierdząc, że nie będzie negocjować z terrorystami⁴⁶⁹.

Według ARSA jej działania należy uznać za defensywne. Co więcej, oskarżała ona wojsko i siły bezpieczeństwa o gwałty i zabójstwa bezbronnych cywilów. Grupa stwierdziła również, że wioska Rathedaung była pod całkowitą blokadą przez ponad dwa tygodnie, a jej mieszkańcy zaczęli cierpieć z powodu głodu i chorób⁴⁷⁰. 7 października 2017 roku ARSA na swoim koncie na Twitterze wydała oświadczenie, w którym ogłosiła koniec jednostronnego zawieszenia broni, co miało nastąpić 9 października 2017 roku. W taki sposób chciała wyrzucić presję na rządzie Mjanmy i zademonstrować swoje możliwości i chęć działań. Jednocześnie ARSA nie przeprowadziła żadnego nowego ataku do końca 2017 roku⁴⁷¹.

5 stycznia 2018 roku *Arakan Rohingya Salvation Army* obrała sobie za cel ataku pojazd wojskowy. Podczas tego zdarzenia kilku żołnierzy Mjanmy zostało rannych. ARSA wydała oświadczenie, w którym stwierdziła, że nie ma wyboru i musi kontynuować kampanię przeciwko zorganizowanym falom przemocy ze strony sił bezpieczeństwa Mjanmy⁴⁷².

W późniejszym czasie działania ARSA już nie były tak zmasowane jak w 2017 roku. Pojedyncze ataki nadal się zdarzały, ale nie miały już tak dużej skali jak w 2016 i 2017 roku. Przykładowo 16 stycznia 2019 roku pojazd przewożący funkcjonariuszy straży granicznej wpadł w zasadzkę bojowników ARSA w Maungtaw. Samochód przewożący funkcjonariuszy

⁴⁶⁸ Amnesty International, *“We Will Destroy...”, op. cit.*

⁴⁶⁹ B. Ghosh, *Refugee and Mixed Migration Flows*, Geneva 2018, s. 201–202.

⁴⁷⁰ E. Papi, *Rohingya’s genocide case and violation of human rights*, http://tesi.luiss.it/27384/1/085542_PAPI_EDOARDO.pdf [dostęp 19.02.2023].

⁴⁷¹ International Crisis Group, *Myanmar’s Rohingya Crisis...*, op. cit.

⁴⁷² J. Lunn, D. Harari, *Burma: January 2018 update*, <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-7901/CBP-7901.pdf> [dostęp 12.03.2023].

straży granicznej z komendy głównej straży granicznej został zaatakowany przez około 10 osób z ARSA z bronią krótką około godziny 13:05. W tym ataku zostało rannych 6 policjantów⁴⁷³.

2.5 Katibah al-Mahdi fi Bilad al-Arakan

Na początku listopada 2020 roku nowa grupa dżihadystów w Arakanie, Katibah al-Mahdi fi Bilad al-Arakan (Brygada al-Mahdiego w Państwie Arakan), reprezentowana przez jej rzecznika Abu Lut al-Muhajir, złożyła *bai'ah* (przysięgę wierności) przywódcy Państwa Islamskiego Abu Ibrahimowi al-Hashimi al-Qurashi. Nazwa grupy nawiązywała do al-Mahdiego, eschatologicznego, przepowiadanego zbawiciela muzułmanów, na którego Państwo Islamskie kiedyś się powoływało⁴⁷⁴. Przysięga została opublikowana w kanałach medialnych nowego *Arrukn Media Center* oraz w pierwszym numerze nowego anglojęzycznego magazynu grupy – *Arkan*⁴⁷⁵. Używanie określenia *katibah* sugeruje, że ich działania mają charakter przemocowy i dążą do walki zbrojnej w celu zjednoczenia muzułmanów i stworzenia *wilajetu* (prowincji) Arakanu⁴⁷⁶. W pierwszym numerze magazynu *Arkan* pojawiły się nawoływania do *hijry* (migracji) do Mjanmy i promowania tam dżihadu (świętej wojny). Według grupy obowiązkiem muzułmanów jest walka w miejscu zamieszkania lub podjęcie *hijrah* w celu przekształcenia terytorium w Dar al-Islam, czyli Ziemię Islamu. Ponadto w czasopiśmie wspomniano o walce z buddystami i rządem Mjanmy, który represjonuje muzułmanów, a także o walce z grupami islamskimi skupiającymi się na nacjonalizmie, a nie na Koranie i tworzeniu wspólnoty islamskiej⁴⁷⁷.

Działania *Katibah al-Mahdi fi Bilad al-Arakan* ograniczają się do działalności propagandowej. Grupa nie przeprowadziła dotychczas żadnych operacji wojskowych ani ataków. Powodem takiego stanu może być fakt, iż grupa jest nadal słaba i niezdolna w wielu aspektach. Według nich dżihad nie może być prowadzony bez uprzedniego zbudowania silnych fundamentów⁴⁷⁸.

⁴⁷³ The Global New Light of Myanmar, *Six injured in ARSA ambush on border police in Maungdaw*, https://uzo.sakura.ne.jp/burma/nlm/nlm_data/gnlm_2019/gnlm_01_2019/gnlm_20_01_2019.pdf [dostęp 25.02.2023].

⁴⁷⁴ J. Singh, M. Haziq Jani, *IS Entry into Rakhine Conflict: Urgency in Nation-Building*, <https://www.rsis.edu.sg/rsis-publication/icpvtr/is-entry-into-rakhine-conflict-urgency-in-nation-building/> [dostęp 11.03.2023].

⁴⁷⁵ *Arkan: A Call to Hijrah*, 2020, issue 1, https://ia903405.us.archive.org/0/items/arkan_issue1/ARKAN%20ISSUE%201.pdf [dostęp 12.03.2023].

⁴⁷⁶ D. Garofalo, *Hijrah to Arakan? The Stunted Start of Rohingya Jihadism in Myanmar*, „Terrorism Minitor”, 2021, vol. XIX, issue 20, s. 3.

⁴⁷⁷ *Ibidem*.

⁴⁷⁸ *Ibidem*.

3. Zainteresowanie organizacji terrorystycznych sytuacją Rohindża

3.1 Początki powiązań z międzynarodowymi organizacjami terrorystycznymi

Pierwszą z organizacji Rohindża, która miała nawiązywać kontakty z międzynarodowymi organizacjami terrorystycznymi była *Rohingya Solidarity Organisation* (RSO). Od połowy lat 80. XX wieku RSO otrzymywała pomoc od grup islamskich w Bangladeszu, takich jak *Jamaat-e-Islami* i jej radykalne skrzydło *Islami Chhatra Shibir*. W latach 90. XX wieku RSO pozyskiwała środki z przemytu broni i handlu narkotykami pomiędzy Bangladeszem a stanem Arakan. Fundusze pozyskiwano również od organizacji charytatywnych z Arabii Saudyjskiej i Pakistanu. RSO miała być finansowana nie tylko przez grupy z Bangladeszu, ale też przez Muammara Kadafiego, a w ramach rozpowszechniania dżihadu libijski prezydent w 1994 roku przeprowadził szkolenia dla 8 członków RSO w obozach szkoleniowych w Libii. Podobnie Rohindżów miał wspierać afgański watażka Gulbuddin Hekmatjar, który przez wiele lat kierował panislamską organizacją Hizb-e-Islami współpracującą z Al-Kaidą. W latach 90. XX wieku blisko 300 tysięcy Rohindżów żyło w Pakistanie. Tam uczęszczali do medres (szkół koranicznych) i byli indoktrynowani radykalnym islamem. Otrzymywali instrukcje religijne i szkolono ich na piechotę, specjalistów od rozminowywania i tragarzy. Nie mieli jednak takiego samego statusu jak pakistańscy i arabscy rekruci talibów i byli zasadniczo uważani za mniej ważnych żołnierzy. Byli skierowani do bezpośrednich działań wojennych, podczas których istniało największe prawdopodobieństwo, że zginą⁴⁷⁹.

Po atakach na wieże *World Trade Center* w Nowym Jorku w 2001 roku do Afganistanu wkroczyły wojska amerykańskie. Birmańscy muzułmanie mieli tam walczyć u boku afgańskich talibów. Z czasem birmańscy muzułmanie (w tym Rohindżowie) postanowili wrócić. Pojawili się w powstańczych obozach szkoleniowych przy granicy z Bangladeszem i instruowali grupy, takie jak RSO, w zakresie podstawowych technik wojskowych. Co do samych działań birmańskich muzułmanów miał się odnosić Osama bin Laden. Na przykład w wywiadzie z września 2001 roku chwalił swoich zwolenników w Birmie, co zostało odebrane jako ukryte odniesienie do RSO. Ponadto taśmy wideo i notatniki Al-Kaidy przejęte później w Afganistanie

⁴⁷⁹ A. Selth, *Burma's Muslims: Terrorists...*, *op. cit.*, s. 18.

przez koalicję pod wodzą USA odnosiły się do walk w Mjanmie i wymieniały ten kraj wśród sympatyków Al-Kaidy⁴⁸⁰.

W latach 90. XX wieku powstała niewielka organizacja – Partia Islamska Mjanmy (Mahaz-e Islami). Miała ona mieć powiązania z Al-Kaidą, a przez *Harkat-ul Mujahidin* muzułmanie Rohindża z Mjanmy, Bangladeszu i Pakistanu dołączyli do tej organizacji terrorystycznej. Tułaczka Rohindżów po Azji spowodowała, że byli podatni na rekrutację przez grupy islamistyczne, jak np. Al-Kaida. *Mahaz-e Islami* była tylko w niewielkim stopniu obecna w Mjanmie, ale za to ma znaczących zwolenników w Pakistanie i Afganistanie⁴⁸¹.

Rohindżowie mieli być też członkami organizacji *Muslim Liberation Tigers of Assam*, która w późniejszym czasie dołączyła do Al-Kaidy Subkontynentu Indyjskiego (AQIS). Według innych doniesień prasowych muzułmańscy ekstremiści powiązani z Al-Kaidą utworzyli w Azji Południowo-Wschodniej „ligę świętych wojowników”, której zadaniem jest przeprowadzanie ataków na rządy w tym regionie. Według doniesień Birma była reprezentowana na spotkaniach tej ligi w 1999 i 2000 roku. Również Birma była podobno celem powiązanej z Al-Kaidą grupy terrorystycznej *Jemaah Islamiyah* (JI), którą uważa się za odpowiedzialną za zamachy bombowe na Bali przeprowadzone w październiku 2002 roku⁴⁸².

Indyjskie media informacyjne opublikowały kilka raportów łączących Birmę z międzynarodowymi grupami terrorystycznymi. Na przykład w jednym z artykułów wyrażono zaniepokojenie działalnością *Tabliq*, którą scharakteryzowano jako radykalną organizację wspieraną przez Islamabad. *Tabliq* jest jednak ogólnościową sunnicką muzułmańską grupą reformatorską, która promuje nauki islamskie. W Birmie ma kilku zwolenników, ale działają oni otwarcie, organizując spotkania studyjne i zachęcając do uczęszczania do meczetu. Chociaż niektórzy wyznawcy *Tabliq* na całym świecie mogą wspierać grupy ekstremistyczne – bezpośrednio lub pośrednio – ugrupowanie samo w sobie nie jest ukierunkowane na stosowanie przemocy⁴⁸³.

⁴⁸⁰ *Ibidem*.

⁴⁸¹ R. Gunaratna, *Inside Al Qaeda: Global Network of Terror*, Melbourne 2002, s. 89.

⁴⁸² A. Selth, *Burma's Muslims and...*, *op. cit.*

⁴⁸³ A. Selth, *Burma and International Terrorism*, „AQ: Australian Quarterly” 2003, vol. 75, no. 6, s. 27–28.

3.2 Państwo Islamskie

Trudna sytuacja mniejszości Rohindża przyciągnęła uwagę regionalnych i międzynarodowych grup ekstremistycznych oraz terrorystycznych. Jedną z takich organizacji było tzw. Państwo Islamskie (ISIS, ISIL, Daesh). Państwo Islamskie po raz pierwszy wypowiedziało się o muzułmanach Rohindża w 2014 roku. W przemówieniu wygłoszonym w czerwcu 2014 roku w Mosulu ówczesny przywódca ISIS, Abu Bakr al-Baghdadi wskazał Mjanmę jako pole bitwy przyszłego dżihadu. Porównał też Rohindżów do mniejszościowych populacji muzułmańskich w Republice Środkowoafrykańskiej (Seleka) i w Chinach (Ujgurzy), które są prześladowane w tych państwach. Co więcej, w przemówieniu wezwał on muzułmanów na całym świecie do powstania i podjęcia zbrojnego dżihadu⁴⁸⁴. Jednym z przykładów wdrożenia retoryki ISIS w życie jest Khalid Mohammad. 28-letni obywatel Mjanmy (o etnicznym pochodzeniu Rohindża) został schwytany ze względu na eksplozję improwizowanego urządzenia wybuchowego (IED) w indyjskim Bengalu Zachodnim. W chwili aresztowania Mohammad miał przy sobie podręczniki dotyczące wytwarzania materiałów wybuchowych, a także literaturę dżihadystyczną propagującą ISIS⁴⁸⁵.

Państwo Islamskie próbowało wzywać do kalifatu w Mjanmie za pośrednictwem prasy. We wrześniu 2015 roku prowadzone przez ISIS czasopismo *Furat* opublikowało artykuł zatytułowany *Bangladesh and the Declaration of the Caliphate*, w którym wezwano do zbrojnego dżihadu w Mjanmie, a działania miałyby być prowadzone z Bangladeszu⁴⁸⁶. Również w 14 numerze propagandowego magazynu Państwa Islamskiego *Dabiq* opublikowano wywiad z terrorystą pochodzącym z Bangladeszu, który wzywał innych do przyłączenia się do niego w celu pomocy uciskanym Rohindżom i ostrzegł przed atakiem na Mjanmę ze strony bojowników ISIS⁴⁸⁷. Natomiast w numerze 12 *Dabiq* z listopada 2015 roku wydrukowano plan ISIS dotyczący ekspansji w Azji Południowej, która miałaby dokonać się za pomocą założenia bazy w Bangladeszu. Baza ta miała być odskocznią dla jego ekspansji w Indiach i Mjanmie⁴⁸⁸.

Państwo Islamskie zabrało głos w Internecie na temat sytuacji Rohindżów. Za pomocą zdjęć profilowych z flagą Państwa Islamskiego i hasztagiem „Pray for P_A_R_I_S” nawiązali do trudnej sytuacji nie tylko Rohindża, ale innych muzułmanów będących celem ataków.

⁴⁸⁴ L. Steckman, *Myanmar at the Crossroads: The Shadow of Jihadist Extremism*, „Counter Terrorist Trends and Analyses” 2015, vol. 7, no. 4, s. 11.

⁴⁸⁵ *Ibidem*.

⁴⁸⁶ I. Bashar, *Rohingya Crisis and Western Myanmar's Evolving Threat Landscape*, „Counter Terrorist Trends and Analyses” 2019, vol. 11, no. 6, s. 17.

⁴⁸⁷ I. Bashar, *Myanmar*, „Counter Terrorist Trends and Analyses” 2017, vol. 9, no. 1, s. 22–25.

⁴⁸⁸ I. Bashar, *Rohingya Crisis and...*, *op. cit.*

Hasztag „Pray for P_A_R_I_S” odnosi się do konfliktów na obszarach Palestyny, Afryki, Iraku i Syrii⁴⁸⁹.

Kwestia Rohindzów przyciągnęła również uwagę indonezyjskich ekstremistów współpracujących z Państwem Islamskim. Pod koniec listopada 2016 roku indonezyjska policja aresztowała trzech bojowników z komórki *Jammah Ansharut Daulah* (której członkowie przysięgali wierność Państwu Islamskiemu) planujących atak bombowy m.in. na ambasadę Myanmaru w Dżakarcie. W 2013 roku udaremniono również atak na tę samą ambasadę, który planowali lokalni ekstremiści rozwścieczeni prześladowaniem Rohindzów⁴⁹⁰. Ponadto radca stanu i minister spraw zagranicznych Mjanmy Aung San Suu Kyi została również wskazana przez Państwo Islamskie jako jeden z jego możliwych celów ataków. Informacja taka została wysłana do malezyjskiej policji 1 sierpnia 2016 roku⁴⁹¹.

W walkach pomiędzy muzułmanami Rohindza a rządem Mjanmy w sierpniu 2017 roku ważną rolę odgrywało ISIS. Szkolenia bojowników ARSA miały być finansowane i organizowane przez Państwo Islamskie. Ponadto w przeddzień ataków ARSA na posterunki policji i straży granicznej bojownik Ata Ullah odebrał telefon od Al-Amina z ISIS, który przekazał wskazówki co do ataku oraz życzył powodzenia w udanych działaniach zbrojnych⁴⁹².

Po 2017 roku Państwo Islamskie ograniczyło swoją działalność i stało się mniej zauważalne. Porażki organizacji na terytoriach Syrii i Iraku spowodowały mniejsze zainteresowanie ekspansją w Azji Południowej. Podobnie od tego czasu ISIS nie zabierało już tak aktywnie głosu w sprawie Rohindzów.

3.3 Al-Kaida

Doniesienie na temat powiązań Al-Kaidy i Rohindzów pojawiały się już w latach 90. XX wieku. Intensyfikację zainteresowania obiema grupami można było zauważyć od 2013 roku. W 2014 roku Al-Kaida zaczęła otwarcie wspierać wojowniczy ruch Rohindza, wzywając do dżihadu w Mjanmie. Posunięcie to należy rozpatrywać w kontekście nowo utworzonej (we

⁴⁸⁹ I. Bashar, *Impact of the Rohingya Crisis on the Threat Landscape at the Myanmar-Bangladesh Border*, [in:] *Combatting Violent Extremism and Terrorism in Asia and Europe*, eds. C. Echle, R. Gunaratna, P. Rueppel, M. Sarmah, Singapore 2018, s. 39-40.

⁴⁹⁰ S. Jayakumar, *The Islamic State Looks East: The Growing Treat in Southeast Asia*, „CTC Sentinel” 2017, vol. 10, issue 2, s. 31.

⁴⁹¹ I. Bashar, *Myanmar...*, *op. cit.*

⁴⁹² A. Halim, *The Rohingya Crisis in Bangladesh: Exploring Global Security Implications*, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3896637, [dostęp 24.04.2023].

wrześniu 2014 roku) gałęzi Al-Kaidy w Azji Południowej, a mianowicie Al-Kaidy Subkontynentu Indyjskiego (AQIS). Działania w Mjanmie miały być dla AQIS jedną ze składowych szerszych działań w Azji Południowej. Jest ona zainteresowana wprowadzeniem szariatu w Indiach, Pakistanie i Bangladeszu a Mjanma stanowi dobre miejsce strategiczne do zdobycia tych terenów. Stąd wspieranie prześladowanych muzułmanów Rohindża jest częścią strategii opanowania północno-zachodniej Mjanmy (stanu Arakan), Bangladeszu i Indii⁴⁹³.

Organizacja powstała we wrześniu 2014 roku w Pakistanie. Rzecznik Al-Kaidy Subkontynentu Indyjskiego Ayman Al-Zawahiri podkreślił, że jej celem jest nie tylko wprowadzenie szariatu w obszarze Subkontynentu Indyjskiego, ale również wyeliminowanie obecności wojsk amerykańskich, a co za tym idzie – zakończenie okupacji tych terytoriów przez wojska USA, oraz obrona Afganistanu. Na przykład już w 1992 roku wiadomo było, że Al-Kaida wyraża zainteresowanie muzułmanami w Mjanmie, którzy zostali wysiedleni przez wojujących mnichów. Szczególnie ruch *Mahaz-e Islami* ma powiązania z Al-Kaidą sięgające lat 90. XX wieku, a grupy jego zwolenników można znaleźć w Mjanmie, Pakistanie i Afganistanie⁴⁹⁴.

W 2014 roku oddziały Al-Kaidy również zaczęły głosić potrzebę dżihadu w Mjanmie w celu wsparcia Rohindżów. W 2015 roku kluczowe oddziały Al-Kaidy w Afryce i Azji Południowej, odpowiednio *al-Shabaab*⁴⁹⁵ i pakistańscy talibowie, wyrazili poparcie dla Rohindżów, wzywając do dżihadu przeciwko buddystom w Mjanmie za prześladowanie muzułmanów. Jeden z najbardziej znanych dżihadystów w Pakistanie – Abu Zar Burmi będący etnicznym Rohindża, wzywał do zemsty za prześladowania na Rohindżach. Jednocześnie wspierał oddziały Al-Kaidy w Bangladeszu, aby tam szkolić uchodźców Rohindża do działań bojowych przeciwko rządowi Mjanmy⁴⁹⁶.

W 2014 roku konglomerat medialny al-Sahab rozpoczął wydawanie magazynu *Resurgence*. W spotach promocyjnych czasopisma pojawiała się informacja o działaniach Al-

⁴⁹³ S.O. Wolf, *Genocide, exodus and exploitation for jihad: the urgent need to address the Rohingya crisis*, „SADF WORKING PAPER” 2017, issue 6, s. 23.

⁴⁹⁴ M.K. Sheikh, *Islamic State Enters Al-Qaeda's Old Hotbed: Afghanistan and Pakistan*, „Connections: The Quarterly Journal” 2017, vol. 16, no. 1, s. 47.

⁴⁹⁵ W maju 2015 roku pojawiło się oficjalne oświadczenie somalijskiego oddziału Al-Kaidy – al-Shabab. Oświadczenie wzywało muzułmanów w Bangladeszu, Indonezji, Malezji i Tajlandii do walki z rządem Mjanmy będącym źródłem cierpienia muzułmanów w stanie Arakan. Organizacja określała buddystów z Mjanmy jako dzikusów i instruowała muzułmanów, aby wzięli sprawy w swoje ręce i wiedzieli, że jest to religijny obowiązek ciążyący na każdym muzułmaninie, Counter Extremism Project, *Myanmar (Burma): Extremism and Terrorism*, <https://www.counterextremism.com/countries/myanmar-extremism-and-terrorism/report> [dostęp 15.04.2023].

⁴⁹⁶ J. Singh, *Rohingya Crisis in Southeast Asia: The Jihadi Dimension*, <https://www.rsis.edu.sg/wp-content/uploads/2017/04/CO17069.pdf> [dostęp 02.04.2023].

Kaidy na Subkontynencie Indyjskim. Najważniejszą informacją pierwszego numeru gazety był fakt, że AQIS wysuwa roszczenia w Azji Południowej i dąży do ustanowienia południowoazjatyckiego kalifatu obejmującego Indie, Pakistan, Bangladesz i Mjanmę. W następnych numerach czasopisma sprawa Mjanmy była poruszana jeszcze kilka razy. Przedstawiano Mjanmę jako obszar nękany przez neokolonialny i bezwyznaniowy Zachód oraz uciskany przez buddyjski rząd. Pomimo niewielkiego skupienia się na Mjanmie AQIS pozostał potencjalnym zagrożeniem, ponieważ może wykorzystać istniejące napięcia między społecznością buddyjską i muzułmańską⁴⁹⁷.

Przed atakami ARSA na posterunki policji w październiku 2016 roku AQIS wydało we wrześniu magazyn *Al-Balagh*, w którym znalazła się publikacja w języku bengalskim. Tekst odnosił się głównie do kwestii ucisku na represjonowanych Rohindżach i wzywał muzułmanów do walki z bamarskim wrogiem. W 2016 roku Al-Kaida przy pomocy bengalskiej organizacji *Ansarullah Bangla Team* (ABT) wyszkoliła bojowników Rohindża oraz nawiązała relacje z *Rohingya Solidarity Organisation*⁴⁹⁸. Po październikowych walkach Al-Kaida ponownie zabrała głos. 10 grudnia 2016 roku platforma medialna *Titimir Media* (należąca do Al-Kaidy) opublikowała wideo w języku bengalskim, w którym wzywała do odwetu za prześladowanie muzułmanów z Arakanu za pomocą walki zbrojnej⁴⁹⁹.

W czerwcu 2017 roku opublikowano broszurę pt. *Code of Conduct*, w której określono Mjanmę jako obszar działań Al-Kaidy, a wojsko *tatmadaw* jako główny cel ataków. Grupa wyraźnie określiła swoje trzy cele w Mjanmie: 1. „Pomoc i obrona” muzułmanów w Mjanmie; 2. „Pomszczenie” ucisku muzułmanów w Mjanmie przez wojsko; oraz 3. „Odzyskanie” islamskiego Arakanu z rąk „okupującego” wojska *tatmadaw*⁵⁰⁰.

Po czystkach etnicznych Rohindża w sierpniu 2017 roku, 12 września 2017 roku organizacja wydała oświadczenie wzywające do ataków odwetowych na rząd Mjanmy za prześladowanie mniejszości muzułmańskiej Rohindża. Ponadto stwierdziła, że ich islamskim obowiązkiem jest ochrona znajdujących się w opresji muzułmanów w regionie⁵⁰¹. Również we wrześniu 2017 roku oddział Al-Kaidy na Półwyspie Arabskim (AQAP) opublikował

⁴⁹⁷ L. Steckman, *Myanmar at the...*, *op. cit.*

⁴⁹⁸ I. Bashar, *Impact of the...*, *op. cit.*

⁴⁹⁹ *Ibidem.*

⁵⁰⁰ As-Sahab Media Subcontinent. *Code of Conduct: Al-Qaeda in the Subcontinent*, https://azelin.files.wordpress.com/2017/06/al-qacc84_idah-in-the-indian-subcontinent-22code-of-conduct22-en.pdf [dostęp 20.04.2023].

⁵⁰¹ A. K. Khan, E. E. Stensrud, *Bangladesh and the Rohingya crisis. The politics of pretending that the refugees will repatriate*, <https://www.hlsenteret.no/english/about/medarbeidere/forskning/ellen-emilie-stensrud/policy-brief.-bangladesh-and-the-rohingya-crisis.-khan-and-stensrud.pdf> [dostęp 22.04.2023].

przemówienie, w którym wezwał muzułmanów z Bangladeszu, Indii i Azji Południowo-Wschodniej do wsparcia swoich braci Rohindża w Mjanmie, a AQIS do przeprowadzenia ataków⁵⁰².

27 października 2017 roku medialna agencja AQIS opublikowało wiadomość wideo od lidera grupy, Abu Syeda al-Ansariego, powtarzającą wezwania do dżihadu przeciwko Mjanmie w celu wsparcia Rohindżów. Mjanma miała być łatwym celem, ponieważ nie była przygotowana do zapobiegania lub radzenia sobie z takim atakiem, który może być kierowany przez grupy dżihadystyczne (jak AQIS)⁵⁰³.

Pod koniec 2017 roku rzecznik AQIS Usama Mahmoud wezwał muzułmanów w regionie, czyli Bangladeszu, Indiach i Pakistanie, do działania na rzecz Rohindżów – zarówno tych przebywających w Mjanmie, jak i na uchodźstwie. W dokumencie zatytułowanym *A Call to Start Work* Mahmoud zwrócił się do społeczności islamskiej, aby pomścić Rohindżów, którzy są torturowani przez niewiernych (buddystów) w Mjanmie. Stwierdził, że muzułmanie muszą sami rozwiązać ten problem, ponieważ każdy, kto wierzy w Allaha powinien dołączyć do dżihadu i walczyć o dobro drugiego muzułmanina⁵⁰⁴.

W kolejnych latach Al-Kaida Subkontynentu Indyjskiego (AQIS) nie zabierała już głosu w sprawie Rohindżów. Nie oznaczało to jednak braku podejmowania przez nich inicjatywy, tylko działanie przez mniejsze, lokalne grupy mogące bardziej wniknąć w środowisko Rohindża.

3.4 Jamatul Mujahidin Bangladesh (JMB)

Początek współpracy Rohindżów z *Jamatul Mujahidin Bangladesh* (JMB) sięga lat 90. XX wieku. Wtedy JMB organizował szkolenia militarne dla członków RSO. W 1996 roku lider JMB Abdur Rahman nawiązał kontakt z kilkoma starszymi przywódcami RSO w Cottogram, w tym z Din Mohammadem, Salimullahem i Abdur Rashidem, którzy uważani są za weteranów afgańskich. Od 2002 roku utrzymywał kontakt z grupą, dzięki czemu wysoce wyszkoleni

⁵⁰² M. Pugliese, Dario Mentone, *Fears of Radicalization...*, *op. cit.*

⁵⁰³ C. Hill, *Australia's response to the Rohingya human rights and migrant crisis—a quick guide*, https://parlinfo.aph.gov.au/parlInfo/download/library/prspub/6025935/upload_binary/6025935.pdf;fileType=application/pdf [dostęp 22.04.2023].

⁵⁰⁴ Md. N. Uddin, Md. M. Rahman, *Catalyst of Religious...*, *op. cit.*

agenci RSO prowadzili szkolenia z zakresu broni dla JMB, a JMB szkoliło ludzi z RSO w zakresie materiałów wybuchowych⁵⁰⁵.

W 2013 roku JMB wziął udział w ataku bombowym na buddyjską świątynię w Indiach, aby pomóc prześladowaniu muzułmanów Rohindża w Mjanmie⁵⁰⁶. Kilka lat później, w grudniu 2018 roku JMB zwerbował co najmniej 40 Rohindżów z Koks Badżar do przeprowadzenia ataków terrorystycznych⁵⁰⁷. Również w grudniu 2018 roku władze Bangladeszu skonfiskowały noże w dużych ilościach przeznaczone do dokonywania zabójstw, przy czym istnieją dowody, że lokalne sieci próbowały montować improwizowane urządzenia wybuchowe (IED) w Mjanmie⁵⁰⁸.

3.5 Lakshar-e-Taiba

Indie i Pakistan miały być kolejnym miejscem rozwoju terroryzmu przez Rohindża. 30 października 2016 roku dziennik „India Today” poinformował, że pakistańskie grupy bojowników, takie jak *Lashkar-e-Taiba* (LeT), *Jamatul Mujahidin* i pakistańscy talibowie, udzieliły kompleksowej pomocy bojownikom Rohindża⁵⁰⁹. 23 listopada 2016 roku *Posmetro* podało, że Ehsanullah Ehsan, rzecznik *Jamaat-ul-Ahrar*, indyjskiej frakcji *Tehrik-e-Taliban Pakistan* (TTP) wezwał młodzież z Mjanmy do powstania i przeprowadzenia dżihadu, obiecując, że centrum szkoleniowe jego grupy jest gotowe do udzielenia im wsparcia. Zaoferowano im dostęp do wiedzy specjalistycznej, trenerów i personelu⁵¹⁰. Należy jednak mieć na względzie, że nie wiadomo, czy powyższe informacje nie są tylko próbą zdyskredytowania uchodźców Rohindża przez prawicowe ugrupowania indyjskie. Religijne i prawicowe ugrupowanie *Hindutva* oskarżyło Rohindżów o bycie agentem islamskiego terroryzmu i zostało oskarżone o przeprowadzenie ataków bojowników w części Indii. Hinduskie prawicowe wydawnictwa, takie jak „OpIndia” i „OneIndia”, nakreśliły teorie spiskowe, aby powiązać zaangażowanie Rohindżów z ISIS poprzez organizację *Lashkar-e-*

⁵⁰⁵ International Crisis Group, *The Threat From Jamaat-Ul Mujahideen Bangladesh*, <https://icg-prod.s3.amazonaws.com/187-the-threat-from-jamaat-ul-mujahideen-bangladesh.pdf> [dostęp 23.04.2023].

⁵⁰⁶ I. Bashar, *Rohingya Crisis and...*, *op. cit.*

⁵⁰⁷ F.M. Arafat, H. Khanam, *The Gradual Ramp up of Rohingya Crisis and Bangladesh's Challenges: An Overview from Bangladesh Perspective*, „Asian Studies International Journal”, 2019, vol. 1, no. 1, s. 25.

⁵⁰⁸ I. Bashar, *Rohingya Crisis and...*, *op. cit.*

⁵⁰⁹ D.R. Chaudhury, *Rohingya terrorists linked to pro-Pak terror groups in Jammu & Kashmir*, https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/rohingya-terrorists-linked-to-pro-pak-terror-groups-in-jammu-kashmir/articleshow/55046910.cms?utm_source=contentofinterest&utm_medium=text&utm_campaign=cppst [dostęp 19.03.2023].

⁵¹⁰ J. Singh, M. Haziq, *The Rohingya Crisis...*, *op. cit.*

*Taiba*⁵¹¹. Można odnieść wrażenie, że prohinduski rząd w New Delhi zaczął obawiać się potencjalnie szerszych konsekwencji konfliktu w Mjanmie dla bezpieczeństwa Indii. W sytuacji, w której agencje wywiadowcze ostrzegają o poważnych zagrożeniach, a pakistańska organizacja terrorystyczna *Lashkar-e-Taiba* desperacko dąży do uzbrojenia indyjskich Rohindzów, władze w New Delhi uważają obecność większej liczby uchodźców Rohindża za zagrożenie dla bezpieczeństwa swojego terytorium⁵¹².

3.6 Tehrik-e-Taliban

W lipcu 2013 roku pakistańska organizacja terrorystyczna *Tehrik-e-Taliban Pakistan* (TTP) ogłosiła otwarcie nowego frontu dżihadystycznego w Mjanmie w celu wsparcia muzułmanów Rohindża⁵¹³.

Niedługo potem, w 2014 roku, indyjski wywiad prowadził śledztwo przeciwko Mohammadowi Khalidowi, obywatelowi Mjanmy. Został on aresztowany po przypadkowym wybuchu w kryjówce dżihadystów w Burdwan w zachodnich Indiach. Po przeprowadzonym śledztwie przez indyjskie służby bezpieczeństwa dowiedziano się, że Mohammad Khalid był jednym z członków *Tehrik-e-Taliban* i przechodził ćwiczenia w ramach tej organizacji. Oprócz tego dowiedziono jego powiązań z bangladeską grupą terrorystyczną *Jamaat-ul-Mujahideen*⁵¹⁴.

Rola *Tehrik-e-Taliban* w szkoleniu Rohindzów w tworzeniu improwizowanych urządzeń wybuchowych (IED) została ujawniona podczas wybuchu takiego urządzenia w Buthidaung, do którego doszło 4 maja 2017 roku. Śledztwo ujawniło, że dwóch z czterech zabitych podczas montażu urządzenia było obywatelami Pakistanu pochodzenia Rohindża, których zidentyfikowano jako Abdul Rahim i Anarthullah. Wrócili oni do stanu Arakan po spędzeniu 20 lat w regionie Afgańsko-Pakistańskim. Pozostali dwaj zabici to miejscowi Rohindzowie⁵¹⁵.

⁵¹¹ The London Story, *Rohingyas in India. State of Rohingya Muslims in India in absence of Refugee Law*, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Religion/Islamophobia-AntiMuslim/Civil%20Society%20or%20Individuals/RitumbraM1.pdf> [dostęp 19.03.2023].

⁵¹² N. Sahoo, *India's Rohingya Realpolitik*, https://carnegieendowment.org/files/Sahoo_Rohingya_final.pdf [dostęp 19.03.2023].

⁵¹³ European Foundation for South Asian Studies, *The Rohingya Issue – Its wider ramifications for South Asia*, <https://www.efsas.org/The%20Rohingya%20Issue%20E2%80%93%20Its%20wider%20ramifications%20for%20South%20Asia.pdf> [dostęp 13.04.2023].

⁵¹⁴ Md. N. Uddin, Md. M. Rahman, *Catalyst of Religious...*, *op. cit.*

⁵¹⁵ European Foundation for South Asian Studies, *The Rohingya Issue...* *op. cit.*

3.7 Hizb ut Tahrir

Zainteresowanie sytuacją Rohindżów wykazała też inna międzynarodowa organizacja terrorystyczna, a mianowicie *Hizb ut Tahrir* (HT). Na oficjalnej stronie organizacji pojawiały się komunikaty prasowe, w których komentowali ataki na Rohindżów. Na przykład po atakach na Rohindżów w 2016 roku Muhammad Ismail Yusanto z indonezyjskiego skrzydła *Hizb ut Tahrir* wydał komunikat, w którym potępił przemoc wycelowaną w muzułmanów Rohindża oraz wezwał rząd birmański do natychmiastowego zaprzestania brutalnych działań. Ponadto nakłaniał rząd Indonezji do podjęcia skutecznych środków, aby okrucieństwa wobec Rohindżów nie były kontynuowane. Wzywał również o ochronę i właściwe traktowanie imigrantów Rohindża, którzy przebyli na terytorium Indonezji, a nie wypędzanie ich z powrotem na morze. Jedynym rozwiązaniem miał być powrót do szariatu⁵¹⁶ i kalifatu⁵¹⁷, jak w czasach proroka Mahometa⁵¹⁸.

Z kolei po zmasowanych atakach na Rohindżach w 2017 roku Abdul Hakim Othman z *Hizb ut Tahrir* w Malezji przedstawił swoją bardziej radykalną wizję rozwiązania problemu. Twierdził, że żadne organizacje, jak Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej czy Organizacja Współpracy Islamskiej, nie rozwiążą problematycznej sytuacji Rohindżów. Porównał Rohindżów do ofiary, a rząd i siły bezpieczeństwa Mjanmy – do drapieżnika. Wyeliminowanie drapieżnika jest jedynym sposobem na całkowite rozwiązanie tej kwestii, a dżihad to jedyna odpowiedź na wszystkie okrucieństwa i brutalności drapieżnika. Według niego *Hizb ut Tahrir* nigdy nie zaprzestanie swojego wezwania i będzie kontynuował pracę do czasu wysłania armii muzułmańskich lub do czasu ustanowienia kalifatu, co uratuje muzułmanów z Arakanu i da nauczkę reżimowi Mjanmie⁵¹⁹.

Działania *Hizb ut Tahrir* dotarły również do Bangladeszu, w którym przebywa najwięcej uchodźców R Rohindża. Po wydarzeniach z sierpnia 2017 roku *Hizb ut Tahrir* potajemnie rozprowadzał ulotki w Koks Badżar. W ulotkach można było znaleźć informacje, że jedynym sposobem na wyzwolenie muzułmanów w Mjanmie jest ustanowienie i rozszerzenie Arakanu w ramach kalifatu. W Cöttogramie bojownicy *Hizb ut Tahrir* pokryli

⁵¹⁶ Szariat – inaczej muzułmańskie prawo, to zbiór zasad i przepisów obowiązujących każdego muzułmanina, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/muzulmanskie-prawo;3944804.html> [dostęp 25.03.2023].

⁵¹⁷ Kalifat to organizacja religijno-polityczna obejmująca pierwotnie wszystkich muzułmanów, na której czele stał kalif, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/kalifat;3919228.html> [dostęp 25.03.2023].

⁵¹⁸ M.Y. Yusanto, *The Massacre Of Rohingya Muslims*, https://hizb-ut-tahrir.info/en/index.php/press-releases/indonesia/download/4369_5b66e6704f7361e9b8af13b73edcacc0.html [dostęp 25.03.2023].

⁵¹⁹ A. H. Othman, *Rohingya: The Army Must Act!*, https://www.hizb-ut-tahrir.info/en/index.php/press-releases/malaysia/download/5479_8b226da9acdd942d86e7822da325413a.html [dostęp 25.03.2023].

ściany plakatami. Plakaty wzywały wszystkich muzułmanów do zjednoczenia się i zbrojnego obalenia rządu Bangladeszu, oskarżanego o brak wsparcia dla Rohindżów⁵²⁰.

3.8 Hefazat-e-Islam

Hefazat-e-Islam został założony w 2010 roku w Óottogramie (w południowo-wschodnim Bangladeszu) jako organizacja uczonych muzułmańskich działająca w celu ochrony islamu przed antyislamską polityką, w szczególności przyznającą kobietom sprawiedliwe prawa do dziedziczenia, i przeciwko rosnącemu w siłę świeckiemu aktywizmowi w kraju⁵²¹.

Po czystkach i działaniach przemocowych w sierpniu 2017 roku w Mjanmie przywódcy *Hefazat-e-Islam* zagrozili rządowi birmańskiemu, że jeśli nie zaprzestaną ataków na Rohindżach, to rozpoczną przeciw nim dżihad. Sekretarz generalny *Hefazat-e-Islam* Junaid Babunagari na wiecu protestacyjnym przed meczetem Anderkillah Shahi Jame w Óottogramie 15 września 2017 roku powiedział: „Rozpocniemy długi marsz w kierunku Mjanmy, jeśli jej armia i jej współpracownicy nie przestaną torturować muzułmanów Rohindża. Będziemy zmuszeni do rozpoczęcia dżihadu przeciwko Mjanmie”⁵²². Główne działania organizacji opierają się na edukowaniu uchodźców Rohindża w obozach w Bangladeszu. *Hefazat-e-Islam* zbudował wiele madras w obozach. Wierzą, że prawdziwa jedynie edukacja religijna może przynieść tej społeczności zbawienie⁵²³.

3.9 Islamski Ruch Uzbekistanu

Powiązania Rohindżów z Islamskim Ruchem Uzbekistanu postrzega się przez pryzmat jednego z działaczy tej organizacji, Abu Zar al-Burmiego. Al-Burmi (często też nazywany Abu Zar Khanjari; Abu Zar Azzam) miał urodzić się w Birmie i być etnicznym Rohindża. Nie bez przypadku jego przydomek Al-Burmi oznacza Birmańczyka lub „z Birmy”. Mówi płynnie po arabsku, urdu i birmańsku co jeszcze bardziej świadczy o jego pochodzeniu⁵²⁴. Jest nie tylko

⁵²⁰ M. Pugliese, Dario Mentone, *Fears of Radicalization...*, *op. cit.*

⁵²¹ A. Dipto, *Historical and Political Evolution of Bangladesh's Religious Party Hefazat-e-Islam*, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3970193 [dostęp 17.04.2023].

⁵²² Md. N. Uddin, Md. M. Rahman, *Catalyst of Religious...*, *op. cit.*

⁵²³ *Ibidem.*

⁵²⁴ The Jamestown Foundation, *Terrorism and Islamic Radicalization in Central Asia. A Compendium of Recent Jamestown Analysis*, https://jamestown.org/wp-content/uploads/2013/03/Jamestown_articles_-_Terrorism_in_Central_Asia_February_2013.pdf [dostęp 07.04.2023].

członkiem Islamskiego Ruchu Uzbekistanu, ale też organizacji takich jak *Tehrik-e Taliban Pakistan* i Islamskiego Ruchu Turkiestanu (Islamskiego Ruchu Wschodniego Turkiestanu)⁵²⁵.

Al-Burmi uczestniczył w działaniach dyplomatycznych grup, z którymi był związany. Kiedy w 2012 roku odwiedził stan Arakan wraz z Nur Basharem, ekspertem od materiałów wybuchowych Al-Kaidy, pomógł ożywić relacje z *Rohingya Solidarity Organisation*. Al-Burmi postrzegany był jako łącznik pomiędzy RSO, a innymi organizacjami jak Islamski Ruch Uzbekistanu⁵²⁶.

3.10 Ekstremalne organizacje pomocowe

W niniejszej części zostaną przywołane przypadki organizacji, które oficjalnie zajmują się świadczeniem pomocy humanitarnej dla potrzebujących. Jednak poza działalnością pomocową nierzadko współpracują z organizacjami terrorystycznymi lub działa na szkodę uchodźców.

Jedną z nich jest organizacja humanitarna *Falah-e-Insaniat Foundation* (FIF), która została założona w 2009 roku po tym, jak *Jamaat-ud-Dawa* zostało uznane przez ONZ za organizację terrorystyczną. Oznaczony jako islamska organizacja charytatywna, angażuje się w działalność humanitarną, działając jednocześnie jako organizacja frontowa dla *Jamaat-ud-Dawa*⁵²⁷.

Organizacja brała aktywny udział w pomocy dla uchodźców Rohindża. W obozie Ukhią w prowincji Koks Badżar FIF miało swoje bazy, a po czystkach dokonanych na Rohindżach w 2017 roku organizacja udzieliła ogromnej pomocy uchodźcom. Fundacja zapewniła im żywność i schronienie. FIF swoją działalność charytatywną skierowała do biednych i bezbronnych uchodźców Rohindża, którzy są ofiarami czystek etnicznych. Należy tutaj przypomnieć, że FIF jest organem współpracującym z *Jamaat-ud-Dawa*, Pakistan zakazał działalności *Jamaat-ud-Dawa* w 2008 roku ze względu na silne powiązania z grupą bojowników *Lashkar-e-Taiba*⁵²⁸.

⁵²⁵ L. Steckman, *Myanmar at the...*, *op. cit.*

⁵²⁶ European Foundation for South Asian Studies, *The Rohingya Issue...* *op. cit.*

⁵²⁷ Complex Operational Environment and Threat Integration Directorate, *Lashkar-e-Taiba: The Three-Headed Snake*, https://community.apan.org/cfs-file/__key/docpreview-s/00-00-02-42-23/Lashkar_2D00_e_2D00_Taiba.pdf [dostęp 27.04.2023].

⁵²⁸ Md. N. Uddin, Md. M. Rahman, *Catalyst of Religious...*, *op. cit.*

Inną organizacją wartą przywołania jest *Al Khidmat Foundation*. Jest to organizacja charytatywna z siedzibą w Pakistanie. Powstała ona w 1940 roku z inicjatywy pakistańskiej partii politycznej *Jamat-e-Islami*. Jest ona związana z poprzedniczką Al-Kaidy - organizacją *Maktabatul Khidmat Mujahedeen-e-Arabia* (MKM)⁵²⁹.

W raporcie z 2021 roku znajdującym się na internetowej organizacji można znaleźć informacje o podejmowanych przez nią działaniach na rzecz zapewnienia pomocy muzułmanom Rohindża, które polegają na zapewnieniu żywności, wody, leków, suchych racji żywnościowych i innych artykułów niezbędnych do przeżycia. W przeddzień święta Eid-ul-Adha dokonano uboju krów, a mięso rozdano uchodźcom. Podobnie w świętym miesiącu Ramadan dostarczano Rohindżom racje żywnościowe. W 2020 roku, gdy w obozie Koks Badżar wybuchł pożar, *Al Khidmat Foundation* zorganizowała pomoc poszkodowanym w pożarze⁵³⁰.

W listopadzie 2017 roku Firdous Sheikh, mieszkający w Dubaju prezes *Rohingya Federation of Arakan* (RFA) odwiedził Pakistan, aby wziąć udział w seminarium zorganizowanym przez *Al Khidmat Foundation Pakistan* (AKFP) w Mansherze oraz w innym podobnym wydarzeniu w Islamabadzie mającym na celu wsparcie muzułmanów Rohindża. Spotkał się również z Naveedem Qamarem, jednym z przedstawicieli pakistańskiej organizacji terrorystycznej *Jamaat-ud-Dawa* (JuD). Naveed Qamar poinformował ich, że dwie jednostki fundacji *JuD Falah-e-Insaniyat* (FIF) funkcjonują w Teknaf w Bangladeszu i Indonezji, gdzie uchodźcom Rohindża dostarczane są materiały pomocowe i sprzęt medyczny. Qamar jest terrorystą wskazanym przez Departament Stanu USA, a FIF – organizacją terrorystyczną *Leshkar-e Taiba*. Co ciekawe, Fundacja *Al Khidmat*, która zaprosiła Sheikha na swoje seminarium, należy do sieci obejmującej pakistańską partię polityczną *Jamat-e-Islami*. W depeszy ambasady USA, cytowanej przez *Wikileaks*, stwierdzono, że *Al Khidmat* angażuje się w rekrutację terrorystów, wybierając do tego celu dzieci z nieuprzywilejowanych środowisk. *Al Khidmat* stworzyła również koalicję grup pod nazwą *Rohingya Task Force* (RTF), której celem jest wspieranie uchodźców Rohindża⁵³¹.

Należy również wspomnieć o takich organizacjach jak *Centre for Social Integrity* (CSI) i *Community Partners International* (CPI). Siedziby CSI i CPI mieszczą się w Mjanmie. Obie

⁵²⁹ *Ibidem*.

⁵³⁰ Alkhidmat Foundation Pakistan, *Annual Report 2021*, <https://alkhidmat.org/assets/img/downloads/Annual-Report-2021.pdf> [dostęp 29.04.2023].

⁵³¹ European Foundation for South Asian Studies, *The Rohingya Issue... op. cit.*

organizacje działają przeciwko procesowi repatriacji i zniechęcają Rohindźów do powrotu do stanu Arakan. Pod warunkiem zachowania anonimowości kilku urzędników rządowych pracujących w obozach Rohindża powiedziało, że organizacja pozarządowa o nazwie CSI pracuje głównie na rzecz wdrożenia i realizacji agendy rządu Mjanmy w kwestii Rohindża. Oprócz pomocy finansowej z różnych krajów zachodnich, obie organizacje rzekomo są również wspierane finansowo przez władze Mjanmy⁵³².

W celu przeciwdziałania brutalnym ideologiom ekstremistycznym w Mjanmie kluczowe znaczenie ma przeciwdziałanie naruszeniom praw człowieka wraz z ich identyfikacją oraz usuwaniem ich przyczyny w ramach wysiłków na rzecz realizacji demokratycznych rządów i utrzymania praworządności. Równie istotne jest rozwiązanie przedłużającego się konfliktu dotyczącego kwestii obywatelstwa Rohindża oraz długotrwałych roszczeń do niezależnego regionu autonomicznego w Arakanie. Ponadto istotnymi czynnikami mogą być również brak możliwości społeczno-gospodarczych i dyskryminacja wobec Rohindźów. Chociaż Mjanma uważana jest za rozwijającą się demokrację, historia przestrzegania praw człowieka w tym państwie przeczy tym twierdzeniom. Birmańscy urzędnicy od dawna narażają muzułmanów Rohindża na szereg naruszeń praw człowieka, w tym na odmowę przyznania prawa do obywatelstwa, ograniczenia wolności religijnej, przymusowe przesiedlenia, przemoc na tle płciowym oraz arbitralne pozbawianie życia. Oficjalne prześladowania mniejszości etnicznej i religijnej, choć często przedstawiane jako pozorna odpowiedź na bojówki Rohindża, trwają od dziesięcioleci. Taka zinstytucjonalizowana dyskryminacja jest również przejawem ekstremistycznej ideologii skoncentrowanej na nietolerancji, która demonizuje i dehumanizuje Rohindźów, czego kulminacją są akty przemocy. Ten proces demonizacji i dehumanizacji jest dalej egzemplifikowany w oficjalnych przekazach, które są absorbowane przez społeczeństwo i wpływają na jego stosunek do tej mniejszości. Taki systematyczny przekaz – przedstawiający Rohindźów jako „obcokrajowców”, „nielegalnych imigrantów”, „Bengalczyków” i „terrorystów” – stworzył, wzmocnił i rozprzestrzenił uprzedzenia w całej Mjanmie. W rzeczywistości taki systemowy przekaz był jednym z powodów ataku ARSA na posterunki bezpieczeństwa w 2017 roku. Dehumanizuje on Rohindźów, pozwalając urzędnikom usprawiedliwiać masowe zbrodnie okrucieństwa wobec niewinnych cywilów⁵³³.

⁵³² Md. N. Uddin, Md. M. Rahman, *Catalyst of Religious...*, *op. cit.*

⁵³³ E. Abdelkader, *Myanmar: The Rohingya Crises as an Analytic Lens to Understanding Violent Extremism*, <https://ssrn.com/abstract=3493716> [dostęp 10.05.2023].

ROZDZIAŁ V

Spółeczność międzynarodowa regionu Azji Południowo-Wschodniej wobec naruszeń praw Rohindżów

1. Geneza dążeń integracyjnych w regionie Azji Południowo-Wschodniej

Przed wybuchem II wojny światowej region Azji Południowo-Wschodniej był kontrolowany niemal w całości przez imperia europejskie, które dawne królestwa traktowały jak terytoria zależne. Wyjątek tutaj stanowił Syjam (obecnie Tajlandia), który w sposób formalny pozostawał niepodległą monarchią. W praktyce jednak prowadził karkołomną dyplomację zarówno ustępstw, jak i układów z państwami europejskimi, takimi jak Holandia, Francja czy też Wielka Brytania. W związku z powyższym warunki kolonialnej zależności przez długie lata ograniczały procesy integracyjne. Władze imperialne podsycaly animozje etniczne oraz faworyzowały uprzywilejowane warstwy społeczne, co było zarzewiem konfliktów. Dodatkowym problemem procesów integracyjnych – nie tylko państw, lecz także narodów – była różnorodność zarówno etniczna, jak i religijna⁵³⁴.

Zmiany będące konsekwencją konfliktów międzynarodowych wybuchających pod koniec XIX wieku i na początku XX wieku doprowadziły do pierwszych prób nawiązania współpracy. Sukcesywne rozluźnianie nadzoru imperialnego mocarstw wraz z dążeniami imperialnymi Japonii do opanowania Azji Wschodniej⁵³⁵ wymusiło na kontynencie wypracowanie wspólnego frontu przeciwko najeźdźcy. Ponadto stabilności subregionu zagrażało coraz to potężniejsze japońskie cesarstwo epoki Meiji, które dążyło do konfrontacji. Dowodem tego były kolejne wojny – I oraz II japońsko-chińska, japońsko-rosyjska, a także dwie wojny światowe. Zagrożenie japońskie wraz z okupacją armii cesarskiej na pewien czas umocniło opór przeciwko Cesarstwu Wielkiej Japonii⁵³⁶.

⁵³⁴ A. Jelonek, *Wielokulturowość, separatyzm i budowa państwa narodowego w Tajlandii*, Kraków 2011, s. 79.

⁵³⁵ Wyrazem imperialnych dążeń Japonii było utworzenie marionetkowego państwa Mandżukuo w 1931 roku, na którego władcą został ostatni cesarz Qing Pu-Yi, reaktywowany przez Tokio, zob. J. Włodarski, *Kilka uwag na temat współpracy wywiadu polskiego z wywiadem japońskim w Mandżurii w latach trzydziestych XX wieku*, [w:] J. Włodarski, K. Zeidler (red.), *Japonia w oczach Polaków: państwo, społeczeństwo, kultura*, t. 2, Gdańsk 2009, s. 22.

⁵³⁶ A. Gordon, *Nowożytna historia Japonii*, Warszawa 2010, s. 307.

Faktyczny proces integracji, który trwa do czasów obecnych, rozpoczął się w efekcie klęski Japonii po II wojnie światowej, a także powstania dwubiegunowego ładu globalnego. Pod koniec lat 40. XX wieku miały miejsce pierwsze nieudane próby ustanowienia porozumienia o współpracy. W 1954 roku w Manili powstała Organizacja Paktu Azji Południowo-Wschodniej (ang. *South East Asia Treaty Organization*, dalej: SEATO). Organizacja ta powstała z inicjatywy Stanów Zjednoczonych. W jej skład wchodziły Australia, Bangladesz, Filipiny, Nowa Zelandia, Tajlandia, Pakistan, USA, Francja oraz Wielka Brytania. Miała być odpowiedzią na rozpowszechnianie się komunizmu. Zadaniem SEATO była konsolidacja regionu stanowiąca długi i żmudny proces. W założeniu organizacja ta miała być swoistym gwarantem bezpieczeństwa w regionie. W głównej mierze chodziło tutaj o Laos, Kambodżę i Wietnam, które w największym stopniu były zagrożone komunistyczną dominacją. Inne państwa regionu, czyli Birma i Indonezja, nie przystąpiły do paktu⁵³⁷.

Z uwagi na nieprzystające do warunków zewnętrznych cele organizacji, a także stopniowe wycofywanie się państw członkowskich, w 1977 roku SEATO zakończyło działalność w trakcie konferencji w Bangkoku.

Do momentu rozwiązania tego paktu powstawały inne inicjatywy, które stanowiły odpowiedź na zmiany geostrategiczne, takie jak nieprzewidywalna polityka maoistowskich Chin czy też wojna w Wietnamie. Przedstawiciele państw Azji Południowo-Wschodniej mieli świadomość tego, jak ważna jest współpraca i dialog, zwłaszcza przy uwzględnieniu pojawiających się w regionie zewnętrznych zagrożeń. Zagrożenia te dotyczyły w głównej mierze aspiracji potęg kolonialnych, które skupiały wysiłki na utrzymaniu *status quo* w Azji Południowo-Wschodniej, a także ryzyk o charakterze militarnym ze strony innych mocarstw. Ponadto podział świata wywołany zimną wojną sprawił, że kraje azjatyckie próbowano włączyć do stref wpływu rywalizujących ze sobą obozów⁵³⁸.

Podjęmowano próby utworzenia trwalszych instytucji, które miały w przyszłości przynieść wymierne korzyści. W związku z tym można wskazać, że w 1961 roku ministrowie spraw zagranicznych Filipin, Tajlandii oraz Federacji Malajskiej powołali do życia Stowarzyszenie Azji Południowo-Wschodniej (ang. *Association of South East Asia*, dalej: ASA). Był to pierwszy, samodzielny twór ponadnarodowy, którego nadrzędne cele miały

⁵³⁷ K. Gruszko, *Polityka USA wobec wschodnioazjatyckiego multilateralizmu*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2008, nr 3, s. 200.

⁵³⁸ K. Nawrot, *Ewolucja procesu integracji regionalnej w Azji Południowo-Wschodniej*, „Zeszyty Naukowe. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu” 2008, nr 109, s. 53.

służyć regionalnej integracji⁵³⁹. Należy jednak mieć na względzie, że gospodarki zrzeszonych państw cechowały się dużym stopniem zróżnicowania, a bilans handlu w ramach ASA był mało znaczący, co znalazło odzwierciedlenie w opieszałości integracji. Stowarzyszenie to odniosło jednak swego rodzaju sukcesy na polu edukacyjnym, kulturowym oraz komunikacji międzyministerialnej pomiędzy poszczególnymi państwami zrzeszonymi⁵⁴⁰.

Również kolejne inicjatywy, jakie podjęto w latach 60. ubiegłego wieku, nie odniosły większych sukcesów. Wśród tych inicjatyw można wymienić kolejno:

1. MAPHILINDO – państwo, które miało powstać za pomocą zjednoczenia Indonezji, Malezji i Filipin. Już pod koniec lat 50. pojawiły się pierwsze plany jego utworzenia, ale dopiero szczyt w Manili, który odbył się w dniach 31 lipca–5 sierpnia 1963 roku, był momentem przełomowym, kiedy to prezydenci Filipin i Indonezji wraz z premierem Malezji podpisali 31 lipca porozumienie, 3 sierpnia deklaracje, a 5 sierpnia wspólne oświadczenie. We wspomnianych dokumentach prezydenci i premier zobowiązali się do rozszerzenia współpracy między państwami, a także padły deklaracje zamiaru utworzenia konfederacji Mafilindo, przy czym nie określono dokładnie, w jaki sposób i na jakich zasadach miałyby ona funkcjonować. Po szczycie doszło do sporów – Indonezja chciała odgrywać rolę przewodnią, na co nie chciały zgodzić się Filipiny i Malezja. Konflikty doprowadziły do tego, że zaniechano dalszych działań ukierunkowanych na utworzenie Mafilindo⁵⁴¹;
2. niezrealizowaną japońską propozycję z 1966 roku zwoływania stałych konferencji ministerialnych⁵⁴²,
3. utworzoną w 1966 roku Radę Azji i Pacyfiku (ang. *Asian and Pacific Council*, dalej: ASPAC). W założeniu miała ona zwiększyć oraz zacieśnić integrację regionu. Jej członkami były: Australia i Nowa Zelandia, Tajwan, Korea Południowa, Japonia, Południowy Wietnam, Tajlandia, Malezja i Filipiny. Do Rady nie dopuszczono

⁵³⁹ M. Futyra, *Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN) i Unia Europejska - historia współpracy, współczesne relacje, prognoza na przyszłość*, „Kultura i Polityka” 2014, nr 14, s. 2.

⁵⁴⁰ G. Goh, *The 'ASEAN Way'. Non - Intervention and ASEAN's Role in Conflict Management*, „Stanford Journal of East Asian Affairs” 1003, nr 3, s. 113.

⁵⁴¹ D.E. Weatherbee, R. Emmers, M. Pangestu, L.C. Sebastian, *International Relations in Southeast Asia*, Rowman & Littlefield Publisher Inc., Lanham – Boulder – New York – Toronto – Oxford 2005, s. 68.

⁵⁴² J. Kos-Łabędowicz, *Procesy integracyjne w Azji – wybrane zagadnienia*, „Studia Ekonomiczne. Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach” 2012, nr 123, s. 286.

Chińskiej Republiki Ludowej, uwikłaną w spory z Tajwanem. Ze względu na spory polityczne ASPAC została rozwiązana w 1975 roku⁵⁴³.

Co równie istotne, w latach 60. XX wieku równocześnie formowano współpracę oraz zaostrzały się konflikty terytorialne, do których dochodziło w konsekwencji kolonialnej spuścizny. Jako przykład można tutaj podać ten dotyczący Sabah, czyli północno-wschodniej prowincji wyspy Borneo. O to terytorium walczyły Indonezja i Malaje, kiedy to z tego regionu wycofała się Wielka Brytania⁵⁴⁴.

Ponadto za barierę współpracy regionalnej w latach 50. i 60. XX wieku można uznać formowanie się niepodległych państw oraz rosnące w siłę nacjonalizmy⁵⁴⁵. Dopiero w 1967 roku powołano do życia Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ang. *Association of South-East Asian Nations*, dalej: ASEAN). Cele powołania ASEAN wiązały się z:

1. wypracowaniem wspólnych stanowisk wobec problemów globalnych,
2. współpracy przemysłowej,
3. współpracy handlowej towarami żywnościowymi oraz energetycznymi,
4. powstaniem forum, które miało rozwiązywać cele wewnątrzregionalne,
5. zagwarantowaniem stabilności ekonomicznej i politycznej,
6. promowaniem rozwoju gospodarczego, społecznego oraz kulturowego regionu⁵⁴⁶.

8 sierpnia tego roku Indonezja, Malezja, Tajlandia, Filipiny i Singapur podpisały Deklarację Bangkocką, w której zawarto siedem kluczowych zdaniami tych państw kwestii. Wskazano na:

1. wzrost ekonomiczny, postęp społeczny, rozwój kulturalny,
2. stabilizację w regionie,

⁵⁴³ S. Zarychta, T. Usewicz, *Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej i jego znaczenie w aspekcie rywalizacji wielkich mocarstw o dominację w regionie*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2014, nr 4, s. 8.

⁵⁴⁴ K. Nawrot, *Proces integracji regionalnej państw ASEAN*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2008, nr 13, s. 47.

⁵⁴⁵ M.F. Kelling, *The Development of ASEAN from Historical Approach*, „Asian Social Science” 2011, nr 7, s. 3.

⁵⁴⁶ K. Witczyńska, *Integracja Azji Wschodniej. Mit czy rzeczywistość?*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2009, nr 67, s. 147.

3. współpracę ekonomiczną, kulturalną, technologiczną i administracyjną,
4. wzajemną pomoc w badaniach naukowych,
5. współpracę rolną i infrastrukturalną ukierunkowaną na podwyższenie poziomu życia obywateli,
6. promowanie Azji Południowo-Wschodniej,
7. współpracę w ramach organizacji nie tylko regionalnych, lecz także globalnych⁵⁴⁷.

W dokumencie tym określono również mechanizm funkcjonowania ASEAN, czyli sposób organizacji corocznych spotkań ministrów spraw zagranicznych, utworzenie organów, w tym stałego komitetu, komitetów *ad hoc* i komisji eksperckich oraz sekretariatów narodowych w każdym kraju członkowskim. W Deklaracji podkreślono również kwestie związane z otwartością na nowych członków. Dokument zawiera również deklarację pogłębiania integracji ukierunkowanej na zacieśnienie współpracy i wspólne wysiłki na rzecz walki o bezpieczeństwo, wolność i dobrobyt⁵⁴⁸.

Geneza ASEAN sprowadza się do współpracy regionalnej, przede wszystkim o charakterze ekonomicznym. Państwa założycielskie zdecydowanie odcięły się od idei utworzenia porozumienia militarnego. Za wzorzec przyjęto Wspólnotę Europejską⁵⁴⁹. Należy wskazać, że w pierwszych latach funkcjonowania Stowarzyszenie nie odniosło spektakularnych sukcesów. Okres zimnej wojny nie sprzyjał rozwiązaniom integracyjnym, którym sprzeciwiały się państwa komunistyczne, w tym ZSRR, Wietnam oraz Chińska Republika Ludowa⁵⁵⁰. Sytuacja międzynarodowa niejako wymusiła na ASEAN zmianę pierwotnych założeń. Mowa tutaj m.in. o:

1. porażce i wycofaniu się wojsk USA z Wietnamu i aspiracjach tego ostatniego do przejęcia władzy w pozostałych regionach Francuskich Indochin,
2. przejęciu władzy w Kambodży przez Czerwonych Khmerów. Było to przejęcie władzy drogą pozakonstytucyjną, obalenie monarchii i utworzenie jednej z najbardziej krwawych dyktatur w dziejach,

⁵⁴⁷ M. Futyra, *Stowarzyszenie Narodów...*, *op. cit.*, s. 4.

⁵⁴⁸ Deklaracja Bangkocka, 8 sierpnia 1967 r., <https://agreement.asean.org/media/download/20140117154159.pdf> [dostęp 29.04.2023].

⁵⁴⁹ K. Nawrot, *Ewolucja procesu...*, *op. cit.*, s. 54.

⁵⁵⁰ M. Młody, *Charakter procesów integracyjnych w Azji Wschodniej*, „Zeszyty Naukowe. Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu” 2011, nr 179, s. 199.

3. aktywności ruchów i partyzantki komunistycznej wspieranej przez Chińską Republikę Ludową⁵⁵¹.

Wspomniane wydarzenia sprawiły, że działalność ASEAN nabrała politycznego charakteru, co miało na celu zapewnienie bezpieczeństwa oraz pokoju w regionie. Kwestie gospodarcze natomiast zostały zepchnięte na dalszy plan aż do lat 80. XX wieku⁵⁵².

Przełomowym momentem funkcjonowania Stowarzyszenia był szczyt w Bali w 1976 roku, kiedy to został zapoczątkowany proces instytucjonalizacji ASEAN. Od tego momentu najwyższym organem decyzyjnym stały się konferencje na szczycie państw i rządów ASEAN, a na kolejnych szczeblach znajdowały się konferencje ministrów (gospodarki oraz spraw zagranicznych). Całokształtem działalności koordynował stały komitet. Co więcej, w 1976 roku został powołany sekretariat, którego siedziba mieści się w Dżakarcie. Ponadto w skład struktury ASEAN wchodzi również stałe komitety eksperckie, które zajmują się określonymi dziedzinami, takimi jak nauka i technologia⁵⁵³.

Kolejny kluczowy moment w procesie integracyjnym prowadzonym w ramach ASEAN datuje się na 1992 rok, kiedy podjęto decyzję o stworzeniu wspólnego rynku. Sukcesywnie zmniejszono ograniczenia zarówno taryfowe, jak i pozataryfowe, a także nawiązano współpracę w różnych dziedzinach, w tym ochronie środowiska, zwalczaniu przestępczości, a także można było zaobserwować intensyfikację inwestycji bezpośrednich. Należy mieć na względzie, że przed stworzeniem wspólnego rynku zdecydowana część inwestycji w państwach członkowskich była przeprowadzana przez kraje spoza regionu. Przyczyn takiego stanu rzeczy należy upatrywać w taniej sile roboczej. Jak się jednak okazało, znaleziono jeszcze tańsze sposoby produkcji, a mianowicie w Chinach. W latach 1995–2003 w wielu państwach Azji Wschodniej można było zaobserwować zjawisko realokacji i reinwestycji⁵⁵⁴. W ciągu dziesięciu lat udział Chińskiej Republiki Ludowej w ogólnej liczbie transnarodowych przedsiębiorstw działających na obszarze Azji zwiększył się z 10% do 40%. Wynikało to z rosnących kosztów pracy w niektórych krajach ASEAN (zwłaszcza na Tajwanie i w Singapurze), dlatego też wiele filii przedsiębiorstw zostało przeniesionych do Chin⁵⁵⁵.

⁵⁵¹ K. Nawrot, *Ewolucja procesu...*, op. cit., s. 54.

⁵⁵² *Ibidem*, s. 54.

⁵⁵³ S. Zarychta, T. Usewicz, *Stowarzyszenie Narodów...*, op. cit., s. 9.

⁵⁵⁴ R. Belderbos, J. Zou, *Foreign Investment, Divestment and Relocation by Japanese Electronics Firms in East Asia*, „Asian Economic Journal” 2006, vol. 20, s. 2.

⁵⁵⁵ M. Młody, *Charakter procesów...*, op. cit., s. 200.

Wizją towarzyszącą powstawaniu ASEAN była integracja dziesięciu państw regionu. Wraz z upływem czasu idea ta była stopniowo realizowana. W 1984 roku do ASEAN dołączył sułtanat Brunei. Kolejne rozszerzenie ASEAN miało miejsce w 1995 roku, kiedy w skład Stowarzyszenia wszedł Wietnam. W 1997 roku do ASEAN dołączyły Laos i Birma, a w 1999 roku – Kambodża⁵⁵⁶.

Wstępowania kolejnych do ASEAN w drugiej połowie lat 90. XX wieku jest nieprzypadkowe. Mianowicie w latach 1997–1998 w Azji Wschodniej miał miejsce kryzys finansowy, który można uznać za swego rodzaju katalizator procesów integracji. Stany Zjednoczone, na których pomoc państwa Stowarzyszenia liczyły, nie były w stanie zagwarantować całkowitej stabilności krajom członkowskim ASEAN. Należało wypracować zatem takie mechanizmy współpracy, które w przyszłości nie skutkowałyby osłabieniem Stowarzyszenia. Państwa ASEAN wyciągnęły wnioski z czasów kryzysu. Zwrócono wówczas większą uwagę na przede wszystkim krótkoterminowe przepływy kapitałowe. Przed wybuchem kryzysu występowała trudność w oceniu ich rzeczywistej wielkości oraz zasięgu. Ponadto nie występował monitoring międzynarodowych instytucji finansowych. Jednym z rozwiązań było podjęcie decyzji o ograniczeniu udzielania kredytów, przy jednoczesnym zapewnieniu alternatywnego źródła finansowania przedsiębiorstw, a także utrzymywanie dyscypliny finansowej. Co oczywiste, właściwe zarządzanie finansami wiązało się z potrzebą wypracowania skutecznych regulacji, a także opracowania globalnych ram, które z jednej strony doprowadziłyby do zmniejszenia zmienności przepływów kapitału, a z drugiej – zwiększyłyby możliwości niekorzystnych skutków globalizacji⁵⁵⁷. Tym samym państwa ASEAN zaczęły dostrzegać zarówno ekonomiczne, jak i geopolityczne nowe motywy zacieśnienia współpracy w regionie Azji Wschodniej. Biorąc pod uwagę cele polityczne, doświadczenie pokazało, że dialog doprowadza do efektywniejszej współpracy gospodarczej, a także może skutkować zmniejszeniem regionalnych napięć, prowadzących do sporów międzynarodowych. Ponadto grupa złożona z kilku państw może również mieć wpływ na globalną politykę w międzynarodowych organizacjach. Skutkiem kryzysu było również zwiększenie strefy wolnego handlu. Należy mieć na względzie, że im strefa wolnego handlu obejmuje większy zasięg terytorialny, tym bardziej zwiększają się korzyści ekonomiczne, które wiążą się m.in. z usuniętymi barierami inwestycyjnymi i handlowymi, a także swobodnym

⁵⁵⁶ A. Żyła, *Współpraca regionalna w ramach ASEAN przed i po 2015 r. – cele, strategie i wyzwania*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2014, nr 369, s. 322.

⁵⁵⁷ M. Młody, *Charakter procesów...*, *op. cit.*, s. 200.

przepływem kapitału i pracy, co usprawnia powiększanie się łańcuchów dostaw. Tym samym poszczególne kraje ASEAN zachęcane do wprowadzenia różnych reform oraz restrukturyzacji gospodarek, aby było łatwiejsze sprostanie wyzwaniom globalizacji⁵⁵⁸.

Wraz z pogłębianiem współpracy zostały wypracowane normy oraz zasady współpracy, które nazywa się sposobem ASEAN (ang. *ASEAN way*). Polega on na:

1. elastycznym konsensusie wiążącym się z wielostronnymi konsultacjami i negocjacjami przeprowadzanymi w przyjaznej atmosferze, budowaniem zaufania do siebie nawzajem oraz podejmowaniem decyzji przy uwzględnieniu różnic, jakie potencjalnie mogą wystąpić pomiędzy zainteresowanymi stronami,
2. współpracy na rzecz bezpieczeństwa w regionie przy uwzględnieniu wszystkich zainteresowanych stron, a nie na tworzeniu obozów przeciwników i zwolenników poszczególnych rozwiązań,
3. tzw. otwartym regionalizmie bazującym na zasadach przejrzystości oraz niedyskryminowania; liberalizacja inwestycji i handlu jest ukierunkowana na ogólne zmniejszenie barier w regionie, nie zaś wyłącznie pomiędzy państwami członkowskimi,
4. preferowaniu nieformalnych rozwiązań oraz unikaniu nadmiernej instytucjonalizacji, instytucje regionalne pełnią funkcję forum do rozmów na kluczowe tematy i mechanizmów konsultacyjnych, nie zaś sztywnych struktur wspólnotowych⁵⁵⁹.

Od powstania ASEAN do 2007 roku międzynarodowa osobowość tego Stowarzyszenia była „subiektywna” oraz „względna”. Była ona determinowana wyraźnym uznaniem państw członkowskich. Status ASEAN zmienił się wraz z podpisaniem Karty Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej przez szefów rządów ASEAN w trakcie 13 szczytu tej organizacji, który miał miejsce w Singapurze. 20 listopada 2007 roku Stowarzyszenie zyskało osobowość prawnomiędzynarodową (w oparciu o rozwiązania zawarte w rozdziale III Karty), stając się międzyrządową organizacją o przywilejach oraz immunitetach funkcjonalnych⁵⁶⁰. Karta zaczęła obowiązywać 15 grudnia 2008 roku. Trzy główne zmiany wiązały się z:

⁵⁵⁸ *Ibidem*, s. 201.

⁵⁵⁹ J. Kos-Łabędowicz, *Procesy integracyjne...*, *op. cit.*, s. 289.

⁵⁶⁰ D. Desertio, *Universalizing Core Human Rights in the 'New' ASEAN: A Reassessment of Culture and Development Justifications Against the Global Rejection of Impunity*, „Göttingen Journal of International Law 1” 2009, nr 1, s. 89.

1. nadaniem ASEAN międzynarodowej osobowości prawnej oraz usprawnieniem procesu decyzyjnego,
2. wzmocnieniem instytucji Stowarzyszenia, a zwłaszcza sekretariatu,
3. uzgodnieniem mechanizmu monitorowania zgodności umów oraz rozwiązywaniem sporów, jakie występują lub mogą wystąpić pomiędzy krajami członkowskimi⁵⁶¹.

Karta obejmuje 13 rozdziałów, 55 artykułów oraz 4 załączniki⁵⁶². Główne wartości ASEAN zostały wymienione w art. 2 Karty ASEAN. Wiążą się one z wyrażaniem szacunku dla różnych kultur, języków oraz religii. Jednocześnie podkreśla się ich wspólne wartości pomimo różnic występujących pomiędzy państwami członkowskimi. W rozdziale czwartym Karty ujęto kwestię mechanizmu praw człowieka. Zmieniły się także zasady związane z rozwiązywaniem przez Stowarzyszenie problemów polegających na naruszaniu praw człowieka przez państwa członkowskie. Określono zasady rozstrzygania sporów na wypadek nieugiętej postawy jakiegoś państwa członkowskiego. Według tego dokumentu na szczycie ASEAN mogą zapadać decyzje odnośnie do sporów pomiędzy państwami członkowskimi zarówno w przypadku wyrażenia przez nie zgody, jak i jej braku. Co więcej, organizacja może podejmować wiążące decyzje dla wszystkich państw członkowskich przy uzyskaniu zwykłej większości głosów podczas głosowania nad danym problemem⁵⁶³.

Przykładowo, gdy Kambodża starała się o przyjęcie do ASEAN, otrzymała informację, że wcześniej musi podjąć efektywne działania ukierunkowane na zaprowadzenie pokoju na własnym terytorium. Jednocześnie taki wymóg nie został nałożony na Mjanmę. Odmienne postępowanie można tłumaczyć tym, że Stowarzyszenie chętniej wyraża chęć ingerencji w wewnętrzne sprawy swoich członków w przypadku ryzyka, że zamieszki w danym państwie rozprzestrzenia się na pozostałe państwa członkowskie, tak jak w przypadku Kambodży. ASEAN wykazuje się inną postawą, nawet jeśli sprawa dotyczy rażących naruszeń praw człowieka, jeśli dany problem zdaniem Stowarzyszenia nie doprowadzi do destabilizacji regionu i nie będzie stanowić zagrożenia dla sąsiednich państw⁵⁶⁴.

⁵⁶¹ Karta Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej, styczeń 2008, <https://asean.org/wp-content/uploads/images/archive/publications/ASEAN-Charter.pdf> [dostęp 30.04.2023].

⁵⁶² *Ibidem*.

⁵⁶³ D. Desertio, *Universalizing Core...*, *op. cit.*, s. 74.

⁵⁶⁴ B.D. Scarnecchia, *Dlaczego prawa w ASEAN i poza nim są złe: Krytyka podstaw uniwersalnych praw człowieka*, „Chrześcijaństwo – Świat – Polityka. Zeszyty Społecznej Myśli Kościoła” 2020, nr 24, s. 75.

Niemniej jednak ASEAN wprowadza rozmaite rozwiązania organizacyjne i prawne mające na celu przestrzeganie praw człowieka przez państwa członkowskie. Zakres kompetencji organu ds. praw człowieka ASEAN (AHRB) formalnie został przyjęty 20 lipca 2009 roku przez wszystkich ministrów spraw zagranicznych ugrupowania. Co więcej, cztery miesiące później, 23 października 2009 roku szefowie państw członkowskich powołali Międzyrządową komisję ds. praw człowieka (AIHR), aby promować prawa człowieka w ramach organizacji. Dokumentem, w którym określono cele i działalność Międzyrządowej komisji ds. praw człowieka, są tzw. warunki odniesienia. Zawierają one opis czternastu stanowisk i przypisanych im kompetencji. W tym dokumencie wskazano, że celem Międzyrządowej komisji ds. praw człowieka jest obserwowanie, ocenianie i badanie przestrzegania praw człowieka w państwach członkowskich ASEAN⁵⁶⁵.

W dalszej kolejności, 19 listopada 2012 roku ASEAN, w trakcie szczytu w Phnom Penh, przyjęło Deklarację praw człowieka ASEAN. Podkreślenia wymaga fakt, że jest on dokumentem niewiążącym, w związku z czym nie narusza zobowiązań prawnomiędzynarodowych krajów członkowskich Stowarzyszenia związanych z ochroną podstawowych praw, które stanowią konsekwencje ratyfikowanych przez te państwa traktatów składających się na międzynarodowe prawo praw człowieka. Deklaracja jest zbiorem standardów odnoszących się do praw człowieka, który został przyjęty przez każde państwo członkowskie. Co istotne, ujęcie praw podstawowych różni się od tego obowiązującego na przykład w europejskim systemie praw człowieka. W azjatyckim modelu powiązано prawa podstawowe z obowiązkami każdego człowieka wobec wspólnoty. Deklaracja praw człowieka ASEAN zawiera zarówno tzw. zbiorowe prawa człowieka (np. prawo do pokoju czy też prawo do rozwoju), jak i prawa socjalne. W tym dokumencie wskazano również, że w idei praw człowieka należy uwzględnić oraz szanować różnice w modelu ustrojowym, politycznym, społecznym, gospodarczym, kulturowym, religijnym lub doświadczenia historyczne każdego kraju. Takie ujęcie ma szczególne znaczenie, zwłaszcza jeśli chodzi o wykorzystywanie praw człowieka jako narzędzia nacisku politycznego⁵⁶⁶.

Należy jednak wskazać, że podpisanie Deklaracji nie zostało przyjęte entuzjastycznie. Mianowicie art. 8 Deklaracji wskazuje, że porządek publiczny, bezpieczeństwo narodowe,

⁵⁶⁵ I. Jati, *Comparative Study of the Roles of ASEAN and the Organization of Islamic Cooperation in Responding to the Rohingya Crisis*, „IKAT: The Indonesian Journal of Southeast Asian Studies” 2017, vol. 1, nr 1, s. 24-25.

⁵⁶⁶ A. Podgłódek, *Deklaracja praw człowieka Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej, Phom Penh, 18 listopada 2012 r.*, „Przegląd Sejmowy” 2022, nr 6 (173), s. 198.

moralność mogą ograniczać powszechne prawa człowieka. Jednak podkreślić należy, że przestrzeganie praw człowieka i podstawowych wolności według tego dokumentu podlega wyłącznie takim ograniczeniom, które zostały ustalone przez prawo w celu zapewnienia właściwego uznania i poszanowania wolności i praw, które zadośćuczynią słusznym wymogom porządku publicznego, zdrowia publicznego, bezpieczeństwa narodowego i publicznego oraz powszechnego demokratycznego dobrobytu społeczeństwa oraz moralności publicznej⁵⁶⁷.

2. Społeczność międzynarodowa Azji Południowo-Wschodniej wobec sytuacji Rohindżów przed 2017 rokiem

Rohindżowie, od samego początku napięć, jakie miały miejsce w Mjanmie, migrowali do najbliższych krajów Azji Południowo-Wschodniej, takich jak Indonezja, Malezja czy też Tajlandia. Państwa te są członkami ASEAN, którego jeden z celów odnosi się do promowania regionalnego pokoju oraz stabilizacji za pomocą respektowania sprawiedliwości i zasad prawa w relacjach między krajami regionu, a także przestrzegania zasad Karty Narodów Zjednoczonych⁵⁶⁸.

W swojej działalności, jak wskazuje Karta ASEAN, Stowarzyszenie kieruje się zasadami suwerenności, nieinterwencji oraz podejmowania decyzji w drodze konsensusu. W praktyce jednak często oskarżana jest o naruszanie zasady nieinterwencji w sprawy wewnętrzne swoich członków. Przykładowo w 2003 roku ministrowie spraw zagranicznych ASEAN wyrazili zaniepokojenie stanem demokracji w Mjanmie, a Stowarzyszenie wydało kilka oficjalnych oświadczeń na temat problemów wewnętrznych dawnej Birmy. W żadnej mierze aktywność ta nie może być uznana za pogwałcenie zasady nieinterwencji. Mieści się bowiem w dozwolonej prawem międzynarodowym krytyce działań traktowanych jako naruszenia prawa międzynarodowego. Z kolei w 2007 roku minister zagraniczny Singapuru wystosował oświadczenie w imieniu ASEAN, w którym skrytykowano Mjanmę za prześladowania uczestników pokojowych protestów⁵⁶⁹. Nieco inaczej traktować należy naciski podejmowane przez ASEAN względem Mjanmy. W 2005 roku ASEAN próbowało wpłynąć na Mjanmę, aby

⁵⁶⁷ Deklaracja praw człowieka ASEAN, 19 listopada 2012, <https://asean.org/asean-human-rights-declaration/> [dostęp 30.04.2023].

⁵⁶⁸ *Cele – ASEAN*, <http://asean.pl/cele-2/>, [dostęp 1.05.2023].

⁵⁶⁹ R. Barber, S. Teitt, *The Rohingya Crisis: Can ASEAN Salvage Its Credibility?*, „Survival” 2020, nr 62 (5), s. 42.

ta podjęła działania ukierunkowane na rozwiązanie kryzysu, grożąc nawet utratą stanowiska przewodniczącego Stowarzyszenia na lata 2006–2007. Malezja, która pełniła funkcję przewodniczącego ASEAN w 2005 roku, stwierdziła również, że organizacja nie będzie już dłużej bronić Mjanmy, o ile ta nie przywróci demokratycznych rozwiązań⁵⁷⁰.

Będąc głównym forum współpracy regionalnej w regionie Azji Południowo-Wschodniej, ASEAN ma statutowy obowiązek podejmowania działań mających na celu załagodzenie sytuacji. Co więcej, powinno wziąć na siebie odpowiedzialność za rozwiązanie kryzysu Rohindża. Członkowie ASEAN – zgodnie z koncepcją bezpieczeństwa ludzkiego – mają obowiązek informowania, podejmowania działań na rzecz zapobiegania, lub w razie braku możliwości, na rzecz rozwiązywania sytuacji naruszeń praw człowieka. Nie powinni ograniczać swej aktywności jedynie do pomocy humanitarnej. Należy jednak mieć na względzie, że niektóre państwa członkowskie, takie jak Indonezja, Malezja, Tajlandia i Mjanma, podjęły dyplomatyczne wysiłki, aby znaleźć rozwiązanie. Warto również podkreślić, że w przypadku kryzysu uchodźczego Rohindża wspólnota międzynarodowa wykazała się dużą hipokryzją. Nie tylko dość szybko zapomniano zbrodni, jakich dokonywano w czasach despoty mundurowych Ne Wina, Saw Maunga i Than Shwe, lecz także można znaleźć wypowiedzi przedstawicieli państw zachodnich, którzy entuzjastycznie wypowiadali się na temat reform przeprowadzanych w Mjanmie. Można zatem wskazać, że reżim mjanmański uzyskał zarówno akceptację, jak i legitymizację w środowisku międzynarodowym. Za największy propagandowy sukces Theina Seina, byłego prezydenta Mjanmy, można uznać powierzenie temu państwu rotacyjnego przewodnictwa ASEAN w 2014 roku⁵⁷¹.

Objęcie przywództwa ASEAN przez Mjanmę wiązało się dwoma problemami wewnętrznymi, które mogły odbić się negatywnie na sprawowaniu przez to państwo urzędu. Pierwszy z nich dotyczył kwestii logistycznych, a mianowicie Mjanma podczas przewodzenia ASEAN musiała zorganizować ponad tysiąc spotkań. W państwie nie było rozwiniętej infrastruktury, w tym transportowej, występowały problemy z łącznością internetową oraz brakami w dostawach prądu. Drugim problemem, z jakim musiała zmierzyć się Mjanma, było to, że pomimo licznych reform politycznych i poziomu rozwoju w kraju nadal dochodziło do aktów przemocy na tle etnicznych i religijnych. Chodzi tutaj zwłaszcza o Rohindżów. Według

⁵⁷⁰ R. Barber, S. Teitt, *The Rohingya Crisis: Can ASEAN Salvage Its Credibility?*, „Survival” 2020, nr 62 (5), s. 42.

⁵⁷¹ S. Niedziela, *Geneza i anatomia konfliktów wewnętrznych w Birmie*, „Przegląd Geopolityczny” 2017, nr 20, s. 112.

niektórych obserwatorów politycznych kryzys Rohindża miał negatywnie wpłynąć na przywództwo Mjanmy, która mogła być zbyt pochłonięta rozwiązywaniem tej kwestii, przez nie skupiałyby się odpowiednio na obowiązkach wobec ASEAN⁵⁷².

Pojawiały się również głosy krytykujące postawę ASEAN wobec problemów Rohindża. Co więcej, zarzucano nawet organizacji nieudolność, ponieważ nie potrafiła wywrzeć wpływu na swoich członków, w tym zwłaszcza Mjanmę, ale też Indonezję, Tajlandię, Malezję, aby zaczęły wypracowywać działania systemowe ograniczające skalę migracji. Głosy krytyki dotyczyły przede wszystkim tego, że ASEAN nie udało się wpłynąć na rząd Mjanmy, aby ten zaprzestał działań przemocowych na mniejszościach, a na rządach pozostałych państw – aby przyjmowały uchodźców. Z drugiej strony pojawiły się także stanowiska chwalcące postawę ASEAN jako organizacji, która nie wtrąca się we wewnętrzne sprawy swoich krajów członkowskich. Przez długi czas ASEAN nie zorganizowało żadnych oficjalnych spotkań poświęconych wyłącznie kwestii Rohindża. Na szczycie ASEAN w 2009 roku wyrażono zaniepokojenie sytuacją i próbowano wpłynąć na Mjanmę i nakłonić do współpracy w sprawie Rohindżów. Paradoksalnie jednak, Przewodniczący szczytu uznał Rohindżów za nielegalnych imigrantów. I choć na szczycie uznano, że sprawa Rohindżów powinna zostać przedyskutowana na forum regionalnym w sprawie nielegalnych migracji Bali Process, to rekomendacje i proponowane sposoby rozwiązania problemu nie były konkretne i nie zawierały szczegółowych wytycznych co do tego, jak poszczególne kraje powinny zareagować na kryzys uchodźczy⁵⁷³.

Podczas konferencji na szczycie państw i rządów ASEAN w 2012 roku przedstawiciele Mjanmy i Bangladeszu podnieśli tę kwestię⁵⁷⁴. Były Sekretarz Generalny ASEAN Surin Pitsuwan wyraził zainteresowanie sytuacją Rohindżów, ale nie podjęto żadnych działań naprawczych. Zdaniem Surina Pitsuwana wydarzenia w Birnie mogły skutkować destabilizacją regionu oraz zagrażały bezpieczeństwu szlaków komunikacyjnych w Cieśninie Malacca, które ma kluczowe znaczenie dla światowego handlu. Bez wątpienia zjawisko tzw. uchodźców na łodziach miało negatywny wpływ na bezpieczeństwo morskich szlaków komunikacyjnych. Jeśli wziąć pod uwagę, że według doniesień UNHCR, w samym tylko 2015

⁵⁷² Y. Sun, *Myanmars's ASEAN Chairmanship*, „Stimson Center. Great Powers and the Changing Myanmar” 2014, nr 4, s. 9.

⁵⁷³ W.P. Pudjibudojo, *Criticizing the Handling of Rohingya Refugees in Southeast Asia by ASEAN and Its Members*, „Politika: Jurnal Ilmu Politik” 2019, vol. 10, nr 2, s. 233.

⁵⁷⁴ J. Lipes, *Rohingya Raised at ASEAN Meeting*, <https://www.rfa.org/english/news/myanmar/rohingya-07132012163418.html> [dostęp 30.04.2023].

roku z Mjanmy uciekło 1396 osób do Indonezji, 1107 do Malezji, a 106 znalazło schronienie w południowej Tajlandii. W tamtym czasie na morzu dryfowało kolejne 4 tys. uchodźców z Mjanmy⁵⁷⁵. ASEAN niemal całkowicie zignorowało katastroficzną sytuację muzułmanów i nie podjęło żadnych wyraźnych kroków⁵⁷⁶.

Kraje regionu obawiały się tego, że jeśli zaakceptują uchodźców Rohindża dojdzie do precedensu, na podstawie którego będą musiały przyjąć również ekonomicznych uchodźców z Bangladeszu, którzy przebywali na tych samych łodziach.

Działania podejmowane na poziomie regionalnym ukierunkowane na rozwiązanie kryzysu uchodźczego można uznać bardziej za „regionalne odstraszenie” niż za „regionalną współpracę”. Mianowicie skupiają się one bardziej na załagodzeniu kryzysu, aniżeli na eliminacji jego przyczyn. Państwa ASEAN w nikłym stopniu współpracowały ze sobą w tej kwestii, a podejmowane przez nie działania czasami były ze sobą sprzeczne. Większość działań miało na celu zapewnienie bezpieczeństwa obywatelom państw przyjmujących, co przejawiało się tym, że łodzie z migrantami były zawracane, uchodźcy byli zmuszani do powrotu do swojego kraju albo umieszczani w specjalnych obozach. W maju i grudniu 2015 roku zostały zorganizowane dwa specjalne spotkania ASEAN, na których omawiano kryzys uchodźczy. W efekcie tych spotkań wypracowano tymczasowe rozwiązania, takie jak:

1. tymczasowe przyjęcie uchodźców przez Malezję i Indonezję,
2. intensyfikacja operacji poszukiwawczych i ratowniczych,
3. deklaracja udzielenia wsparcia państwom zmagającym się z kryzysem,
4. finansowe wsparcie Międzynarodowej Organizacji ds. Migracji,
5. opracowanie i wdrożenie kampanii informacyjnej na temat zagrożeń związanych z nielegalną migracją⁵⁷⁷.

We wspomnianych spotkaniach brała udział również Mjanma, przez co nie obyło się bez pewnych komplikacji. Wymusiła ona na uczestnikach, aby nie posługiwali się terminem

⁵⁷⁵ S. Kundu, *The Rohingyas: Security Implications for ASEAN and Beyond*, „IDSA Issue Brief”, May 28 2015, s. 6.

⁵⁷⁶ L. Hunt, *ASEAN's Refugee Embarrassment*, <https://thediplomat.com/2015/05/aseans-refugee-embarrassment> [dostęp 30.04.2023].

⁵⁷⁷ K. Marzęda-Młynarska, *Too much or too little integration? EU and ASEAN responses to the 2015 Migration Crisis: Comparative Analysis*, „Atheneum. Polish Political Studies” 2019, vol. 64 (4), s. 37.

„Rohindża”, a zamiast tego używali sformułowań, takich jak „ludzie na łodzi” lub „nielegalni migranci”⁵⁷⁸.

Proces rozwiązywania kryzysu uchodźczego miał być przeprowadzany na poziomie ministerialnych spotkań w sprawie transnarodowej przestępczości (ang. *ASEAN Ministerial Meetings of Transnational Crime*). W 2015 roku odbyły się dwa takie spotkania – w lipcu i we wrześniu. Podczas tego drugiego, które odbyło się w Kuala Lumpur w Malezji, uchwalono Deklarację w sprawie nielegalnego przemieszczania się osób w Azji Południowo-Wschodniej⁵⁷⁹. W dokumencie tym zawarto postanowienie o utworzeniu specjalnej jednostki, która miałaby reagować w sytuacjach kryzysowych, jeśli nadal nasilałyby się nielegalne ruchy ludności. Ponadto zaplanowano utworzenie specjalnego funduszu, z którego środki miałyby zostać przeznaczone na sfinansowanie działań wolontariuszy, którzy zgłosili chęć niesienia pomocy humanitarnej. Co istotne, w Deklaracji nie wskazano wprost na źródło problemu, nie wspomniano o odpowiedzialności Mjanmy. Ponadto w preambule tego dokumentu zapisano, że jego celem jest walka z nielegalnymi ruchami ludności, które zagrażają bezpieczeństwu państw Stowarzyszenia, takich jak Malezja, Tajlandia, Indonezja czy też Mjanma⁵⁸⁰.

W 2009 roku została powołana Międzyrządowa komisja ds. praw człowieka. Wydawało się, że jest predystynowana do sygnalizowania naruszeń praw człowieka, w tym praw osób ubiegających się o ochronę międzynarodową. Podkreślenia wymaga jednak fakt, że od momentu powstania komisja nie podjęła żadnych wyraźnych kroków, aby rozwiązać kryzys Rohindża. Stanowi to konsekwencję prowadzonej przez organizację polityki nieingerowania w sprawy wewnętrzne państw członkowskich. Zamiast tego skupiała się na prowadzeniu seminariów w Mjanmie na temat praw środowiskowych⁵⁸¹.

Działalność Międzyrządowej komisji ds. praw człowieka często była poddawana krytyce. Przykładowo Międzynarodowa Komisja Prawników stawiała jej zarzuty związane z wąską interpretacją zasady nieingerowania w sprawy wewnętrzne członków, niedopuszczaniem organizacji pozarządowych do dialogu, nieefektywnością w zakresie

⁵⁷⁸ S.O. Wolf, *Rohingya Crisis and the 'Boat People' Conference: Towards a Regional Solution?*, <http://www.e-ir.info/2015/06/18/rohingya-crisis-and-the-boat-people-conference-towards-a-regional-solution/> [dostęp 30.04.2023].

⁵⁷⁹ Deklaracja w sprawie nielegalnego przemieszczania się ludności, Kuala Lumpur, 2015, <https://asean.org/wp-content/uploads/2012/05/Adopted-Kuala-Lumpur-Declaration-on-Irregular-Movement-of-Persons-in-Southeast-Asia.pdf> [dostęp 30.04.2023].

⁵⁸⁰ K. Marzęda-Młynarska, *Too much...*, *op. cit.*, s. 37.

⁵⁸¹ N.A. Arifin, *ASEAN's Role in Mitigating the Risks of Rohingya Radicalization*, „Jurnal Hubungan Internasional”, 2016, nr 1, s. 75.

współpracy z organizacjami międzynarodowymi zajmującymi się prawami człowieka, zatrudnianiem niewykwalifikowanych pracowników oraz brakiem wsparcia ze strony rządu⁵⁸².

Z uwagi na fakt, że Międzyrządowa komisja ds. praw człowieka nie zdała egzaminu, jeśli chodzi o ochronę mniejszości Rohindża, powołano kolejną instytucję, która miała stanowić odpowiedź na ten problem. Mowa tutaj o APHR, czyli *ASEAN Parliamentarians for Human Rights*. W 2015 roku organizacja ta wydała dwa raporty (w kwietniu i październiku), które opisały sytuację Rohindżów. Zostały przygotowane na podstawie informacji uzyskanych przez delegację APHR, która odwiedziła Mandalay w Mjanmie w kwietniu 2015 roku. Podczas pobytu tam przeprowadzono wywiady z miejscową ludnością i mieszkającymi tam ekspertami oraz próbowali znaleźć rozwiązania, które ukróciłyby prześladowania. W pierwszym raporcie skupiono się na obecnej sytuacji związanej z prawami człowieka. Z kolei w drugim skupiono się przede wszystkim na Rohindżach⁵⁸³. Wraz z raportami APHR wystosowała list otwarty do Mjanmy, w którym przedstawiła działania, które mogłyby pozytywnie wpłynąć na sytuację mniejszości w dawnej Birmie, w tym:

- zwrócenie uwagi na eskalujący kryzys w stanie Arakan oraz sytuację Rohindżów, które mogą mieć negatywne skutki nie tylko dla Mjanmy, lecz także całego ASEAN;
- wezwanie do mjanmańskiego rządu, aby podjął wysiłki mające na celu zapewnienie regionalnych i międzynarodowych praw człowieka wszystkim mieszkańcom kraju;
- przywrócenie możliwości otrzymania przez Rohindżów obywatelstwa, której to możliwości przedstawiciele tej mniejszości zostali pozbawieni w 1982 roku;
- przeprowadzenie niezależnego śledztwa na temat warunków i zagrożeń związanych z ruchami migracyjnymi Rohindża i ich wpływu nie tylko na Mjanmę, lecz także cały ASEAN;
- zwiększenie możliwości działania Międzyrządowej komisji ds. praw człowieka ASEAN na terytorium Birmy;
- zobowiązanie się Mjanmy do objęcia szczególną opieką stanu Arakan, w tym nadania statusu uchodźców Rohindża;

⁵⁸² I. Jati, *Comparative Study...*, *op. cit.*, s. 25.

⁵⁸³ N.A. Zayzda, *Protecting Rohingya Refugees in ASEAN: The Contest of Human Rights in the World of Nation-states*, „Journal of Islamic Law Studies”, vol. 1, nr 3, s. 32.

- ratyfikację konwencji genewskiej z 1951 roku dotyczącej statusu uchodźców⁵⁸⁴.

Jeśli chodzi o ostatnie z zaleceń APHR, trzeba podkreślić, że większość państw ASEAN nie jest stroną Konwencji genewskiej dotyczącej statusu uchodźców z 1951 roku. Co jednak istotne, zdaniem badaczy azjatyckich, konwencja ta została opracowana przez kraje Europy Zachodniej, aby rozwiązać problem migracji powojennej na Starym Kontynencie. Nie porusza ona kwestii związanych z prawami człowieka, ale zawiera zasady wolnościowe według europejskiego porządku. Ważne są w niej przede wszystkim kwestie ekonomiczne i bezpieczeństwa przemieszczania się ludności, a aspekty humanitarne mają drugorzędne znaczenie. Dlatego też jej rozwiązania mogłyby nie być adekwatne w przypadku państw członkowskich ASEAN⁵⁸⁵.

3. ASEAN a sytuacja Rohindzów po 2017 roku

Rozpoczęte 25 sierpnia 2017 roku prześladowania muzułmańskiej mniejszości Rohindza doprowadziły do ucieczki ponad 740 tys. osób.

Na spotkaniu ministrów spraw zagranicznych ASEM (ang. *Asia-Europe Meeting*) w 2017 roku przedstawiciele Mjanmy próbowali zapewnić społeczność międzynarodową co do poczynionych postępów w sprawie Rohindzów. Ówczesna doradczyni stanu Aung San Suu Kyi zaprezentowała plan porozumienia z Bangladeszem, a także przedstawiła wyniki badań agencji, które zostały specjalnie utworzone w celu zarówno monitorowania, jak i poprawy sytuacji w stanie Arakan⁵⁸⁶.

19 października 2017 roku, na 6. konferencji stron (ang. *Conference of the Parties*) na temat Porozumienia ASEAN w sprawie zarządzania klęskami żywiołowymi oraz szybkiego reagowania (ang. *ASEAN Agreement on Disaster Management and Emergency Response - AADMER*⁵⁸⁷) oraz na 5. spotkaniu ministerialnym ASEAN w sprawie zarządzania katastrofami

⁵⁸⁴ *Ibidem*, s. 32–33.

⁵⁸⁵ Z.Z. Mutaqin, *The Rohingya Crisis and Human Rights. What should ASEAN do?*, „Asia-Pacific Journal on Human Rights” 2018, nr 19, s. 15–16.

⁵⁸⁶ *Spotkanie ministrów spraw zagranicznych ASEM w Naypyidaw w Mjanmie (20–21 listopada 2017), 20–21 listopada 2017*, <https://www.consilium.europa.eu/pl/meetings/international-ministerial-meetings/2017/11/20-21/> [dostęp 1.05.2023].

⁵⁸⁷ Porozumienie ASEAN w sprawie zarządzania klęskami żywiołowymi oraz szybkiego reagowania, <https://asean.org/wp-content/uploads/2018/01/41.-November-2017-AADMER-11th-Reprint.pdf> [dostęp 30.04.2023].

kryzys w stanie Arakan został przedstawiony jako przykład zmieniającego się krajobrazu humanitarnego w regionie oraz katastrof będących skutkiem działalności człowieka. Oznacza to, że zaczęto postrzegać kryzys Rohingzów jako swego rodzaju katastrofę, która wymaga podjęcia humanitarnych działań. Działania w tym kierunku powierzono AHA Centre (ang. *ASEAN Coordinating Centre for Humanitarian Assistance on Disaster Management*)⁵⁸⁸. W humanitarnym łańcuchu dostaw, który jest koordynowany przez AHA Centre, występują cztery rodzaje podstawowych operacji logistycznych, które polegają na:

- pozyskiwaniu dóbr pomocowych,
- magazynowaniu,
- obsłudze transportowej,
- dystrybucji⁵⁸⁹.

Wymienione wyżej operacje logistyczne wiążą się w bezpośredni sposób ze strumieniami rzeczowymi humanitarnego łańcucha dostaw. Z kolei uzupełniające operacje wiążą się ze strumieniami informacyjnymi i finansowymi. Strumienie ludzkie odpowiadają za komplementarną obsługę logistycznych operacji zarówno tych podstawowych, jak i pomocniczych. AHA Centre podejmuje wysiłki, aby ujednoczyć działania oraz standaryzuje procesy oraz procedury na trzech różnych poziomach. Pierwszy z nich odnosi się do instytucjonalizacji ram działań humanitarnych na poziomie ugrupowania regionalnego za pomocą integracji przedsięwzięć, jakie podejmują państwa należące do ASEAN oraz organizacje humanitarne czy też inne podmioty udzielające pomocy, jeśli dojdzie do katastrofy naturalnej. Drugi poziom dotyczy standaryzacji przepływu informacji, co przybiera formę ujednoczonych raportów sytuacyjnych w warunkach kataklizmów lub metod klasyfikowania rozmaitych zagrożeń na poziomie całego ugrupowania. Natomiast trzeci poziom dotyczy ustandaryzowania systemów monitorowania zagrożeń na poziomie zarówno ugrupowania, jak i państw członkowskich. Dzięki takim rozwiązaniom można podnieść poziom efektywności

⁵⁸⁸ Asia-Pacific Centre for the Responsibility to Protect, *ASEAN and the Rohingya Crisis since 2017: Dynamics, Challenges, and New Avenues for More Effective Regional Response in Post-Coup Myanmar*, https://r2pasiapacific.org/files/9005/2022_ASEAN_Rohingya_Crisis_Since_2017.pdf [dostęp 30.04.2023.]

⁵⁸⁹ J.M. Marcinkowski, *Czynniki skuteczności operacji logistycznych humanitarnego łańcucha dostaw w sytuacji katastrof naturalnych na przykładzie ugrupowania ASEAN*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2019, nr 381, s. 58.

łańcucha humanitarnego, co wynika też z dywersyfikacji ryzyka pomiędzy państwami członkowskimi ASEAN⁵⁹⁰.

13 listopada 2018 roku, podczas szczytu ASEAN w Singapurze, przedstawiciele poszczególnych państw członkowskich wyrazili chęć wsparcia władz Mjanmy w procesie repatriacji za pomocą przyjęcia zaproszenia do współpracy w Centrum Koordynacyjnym Pomocy Humanitarnej ASEAN ds. zarządzania kryzysowego. W założeniu zaproszenie to miało pomóc określić potencjalne obszary współpracy w stanie Arakan w celu ułatwienia procesu dobrowolnej repatriacji. W związku z powyższym do Mjanmy w 2019 roku został wysłany zespół ASEAN ds. reagowania kryzysowego i oceny (ASEAN-ERAT), w którego skład wchodził przedstawiciele państw tego regionu. Zespół miał ocenić gotowość ośrodków pod względem przyjmowania uchodźców oraz ich możliwości tranzytowych, w tym zaproponowanych przez rząd Mjanmy potencjalnych miejsc przesiedlenia. Zespół zauważył również potrzebę wsparcia świadczeń podstawowych usług oraz dostępu do informacji. W międzyczasie ustanowiono techniczną grupę roboczą koordynującą wdrażanie zaleceń zawartych we wstępnej ocenie, a także wdrożono lokalny program rozwojowy⁵⁹¹.

W grudniu 2018 r. Sekretarz Generalny ASEAN przewodniczył delegacji do Mjanmy, aby ostatecznie określić zakres zadań dla zespołu ds. oceny potrzeb. Mjanma zażądała, aby ten zespół był kierowany przez ASEAN, a nie przez inne organizacje międzynarodowe. W związku z tym podjęto decyzję, że ten zespół będzie składał się z członków ERAT z różnych państw członkowskich, przedstawiciele sekretariatu ASEAN oraz AHA Centre. W marcu 2019 roku przeprowadzono pierwszą fazę oceny potrzeb, której zwieńczeniem był raport *Preliminary Needs Assessment* (PNA). Został on opublikowany w czerwcu 2019 roku. Spotkał się jednak z krytyką zarówno Rohindżów, jak i organizacji zajmujących się prawami człowieka. Mianowicie w raporcie nie uznano Rohindżów za grupę etniczną Mjanmy. Nie wskazano w nim również władz Mjanmy jako głównego winnego uchodźstwa oraz nie poruszono kwestii trwającego konfliktu w stanie Arakan. Co więcej, zespół nawet nie odwiedził obozu w Bangladeszu ani nie rozmawiał z żadnym przedstawicielem Rohindża. Tym samym raport został uznany za stronniczy i nieobiektywny, napisany z myślą o interesach Mjanmy. Zdaniem dyrektora wykonawczej AHA Centre, Adelina Kamal, raport PNA miał zawierać jedynie

⁵⁹⁰ *Ibidem*, s. 62.

⁵⁹¹ ASEAN SecGen briefs diplomatic corps on the Preliminary Needs Assessment for Repatriation in Rakhine State, Myanmar, <https://asean.org/asean-secgen-briefs-diplomatic-corps-on-the-preliminary-needs-assessment-for-repatriation-in-rakhine-state-myanmar/> [dostęp 1.05.2023].

wstępną oceną, a nie konkretny plan repatriacji. Według niej zespół nie został uprawniony, aby skupiać się na kwestiach, które nie zostały mu zlecone przez przywódców ASEAN lub Mjanmy, w tym do badania zarzutów łamania praw człowieka.⁵⁹²

Pomimo krytyki w raporcie nie wprowadzono zmian, a co więcej rozpoczęto wdrażanie jego zaleceń. Niektóre zalecenia obejmowały poprawę dostępu do informacji w celu ułatwienia procesu repatriacji, budowanie zdolności do wspierania ćwiczeń weryfikacyjnych w ośrodkach recepcyjnych oraz zapewnianie programów odzyskiwania środków do życia. Należy wskazać, że powyższe zalecenia te wykraczały poza tradycyjną pomoc humanitarną świadczoną przez AHA Centre. Aby można było je wdrożyć, konieczne było ustanowienie nowego organu wykonawczego. Na 35. szczycie ASEAN w listopadzie 2019 roku przywódcy ASEAN poparli utworzenie zespołu wdrożeniowego zaleceń raportu PNA. Trzy miesiące później, w lutym 2020 roku, powołano taki zespół, który później nazwano zespołem wsparcia ad hoc (ang. *Ad-Hoc Support Team*, dalej: AHAST). Miał on podlegać Sekretarzowi Generalnemu ASEAN oraz być finansowany przez Indonezję, która przeznaczyła na ten cel pół miliona dolarów. Za zgodą Mjanmy AHAST miał opracować plan inicjatyw, które pomogłyby wdrożyć zalecenia⁵⁹³.

W założeniu AHAST miał działać szybko. Ponadto podlegał bezpośrednio Sekretarzowi Generalnemu ASEAN, a nie określonej instytucji czy też organowi. Takie rozwiązanie miało ograniczyć czas, zasoby i poziom biurokracji niezbędne do podjęcia działań. Pod nadzorem Sekretarza Generalnego ASEAN sekretariat ASEAN łączył AHAST z odpowiednimi instytucjami mjanmańskimi. Instytucje te miały wspierać AHAST zarówno wiedzą techniczną, jak i doświadczeniem we wdrażaniu inicjatyw w Mjanmie. Co więcej, zgodnie z ogólną zasadą, inicjatywy ASEAN muszą przynosić korzyści wszystkim jego dziesięciu członkom. Nawet projekty w ramach Inicjatywy na rzecz Integracji ASEAN (ang. *Initiative for ASEAN Integration* – IAI) ukierunkowane zmniejszenie luki rozwojowej między Kambodżą, Laosem, Mjanmą i Wietnamem a innymi państwami członkowskimi muszą być wdrażane we wszystkich wymienionych wyżej czterech państwach. Ponieważ kryzys w stanie Arakan został uznany za problem regionalny spowodowany przez jedno państwo członkowskie, ASEAN zrobił wyjątek od tej reguły. Od lutego 2020 roku AHAST opracowało ponad 30 projektów, odnoszących się do rozwoju infrastruktury, w tym budowy dróg i zapewnienia opieki zdrowotnej, edukacji i

⁵⁹² ASEAN: *Don't Whitewash Atrocities Against Rohingya*, <https://www.hrw.org/news/2019/06/19/asean-dont-whitewash-atrocities-against-rohingya> [dostęp 30.04.2023].

⁵⁹³ Asia-Pacific Centre for the Responsibility to Protect, *ASEAN and the Rohingya Crisis since 2017: Dynamics, Challenges, and new Avenues for More Effective Regional Response In Post-Coup Myanmar*, https://r2pasiapacific.org/files/9005/2022_ASEAN_Rohingya_Crisis_Since_2017.pdf [dostęp 30.04.2023].

doradztwo w zakresie hodowli zwierząt, placówek służby zdrowia, edukacji i doradztwa w zakresie zarządzania żywym inwentarzem. Należy jednak wskazać, że postępy prac nad tymi projektami były bardzo powolne. Projekty miały zakończyć się kompleksową oceną potrzeb (ang. *comprehensive needs assessment* – CNA) zaplanowaną na 2021 rok. Jednak wojskowy zamach stanu i zatrzymanie czołowych polityków w lutym 2021 roku sprawiły, że realizacja projektów przez AHAST nie przebiegała zgodnie z planem, a co za tym idzie – termin kompleksowej oceny potrzeb został przesunięty⁵⁹⁴.

Można zatem zaobserwować, że w latach 2018–2020 nieznacznie poprawiła się sytuacja Rohindzów, o czym świadczy zapewnienie im schronienia, dostępu do edukacji i podstawowej opieki zdrowotnej oraz rozdawanie bezpłatnych racji żywnościowych. Pomocą taką objęto jednak uchodźców w państwach goszczących i to niemal wyłącznie dzięki międzynarodowemu wsparciu finansowemu i logistycznemu, świadczonemu za pośrednictwem ASEAN i UNHCR⁵⁹⁵.

Podkreślenia wymaga również fakt, że ASEAN z jednej strony podejmuje wysiłki na rzecz rozwiązania kryzysu, ale z drugiej nie zwraca uwagi na popełnione przestępstwa i działania sił zbrojnych w Mjanmie. ASEAN jedynie zachęca do eliminacji przyczyn konfliktu i próbuje stworzyć dla Rohindzów przyjazne środowisko. Co więcej, wysłanie grupy roboczej, aby zbadała, w jak dużym stopniu Mjanma jest gotowa na powtórne przyjęcie uchodźców, świadczy o tym, że ASEAN ignoruje wewnętrzną sytuację w stanie Arakan. Wielokrotnie ASEAN-ERAT nie chciało wykroczyć poza zakres swoich obowiązków. Na argumenty społeczności międzynarodowej zaniepokojonej tym, że w miejscach relokacji uchodźców są obecne siły zbrojne, ASEAN-ERAT odpowiada, że stacjonują one tam ze względów bezpieczeństwa. Ponadto, ASEAN, zajmując się kwestią Rohindza, nie współpracuje z tą grupą, a wyłącznie z rządem mjanmańskim, co pozostawia uchodźców przebywających w Bangladeszu i pozostałych państwach goszczących niemal bez wsparcia prawnego⁵⁹⁶. Problem pogłębia fakt, że władze Mjanmy nie chcą umiędzynaradawiać kwestii Rohindza. Dodatkowo Bangladesz nie należy do ASEAN, a co za tym idzie – Stowarzyszenie ma niewielki wpływ na to państwo. Co więcej, państwa regionu, poza nielicznymi wyjątkami, nie przejawiają chęci do

⁵⁹⁴ APHR, *ASEAN's Rakhine Crisis...*, *op. cit.* [dostęp 30.04.2023].

⁵⁹⁵ P. Kugiel, *Przedłużający się kryzys...*, *op. cit.*, [dostęp 30.04.2023].

⁵⁹⁶ ASEAN: *Don't Whitewash Atrocities Against Rohingya*, <https://www.hrw.org/news/2019/06/19/asean-dont-whitewash-atrocities-against-rohingya> [dostęp 30.04.2023].

podejmowania ciężaru, a zwłaszcza finansowego, rozwiązania problemu związanego z Rohindżami⁵⁹⁷.

ASEAN koncentruje się wyłącznie na określonych problemach, które wiążą się przede wszystkim z udzielaniem pomocy humanitarnej, repatriacji uchodźców. Ogranicza się do takich działań, na które rząd Mjanmy wyraził zgodę i nie próbuje na niego wpłynąć, aby ten przywrócił prawa obywatelskie, zniósł ograniczenia w przemieszczaniu się, zaprzestał etnicznej segregacji. Nie ingeruje również w zaostrzający się konflikt pomiędzy mjanmańskim wojskiem a armią Arakan. W niektórych przypadkach można nawet odnieść wrażenie, że ASEAN wspiera politykę segregacji i prześladowań Rohindżów uprawianą przez Mjanmę. Przykładowo wspomniany wcześniej PNA w pewien sposób legitymizuje restrykcje związane z przemieszczaniem się nałożone na Rohindżów. W 2019 roku przedstawiciele ASEAN odwiedzili obóz dla uchodźców w Koks Badżar, kiedy to lobbowali narodowym kartom weryfikacyjnym (ang. *National Verification Card – NVC*), które to Rohindżowie postrzegają jako jedno z narzędzi ich opresji. Ponadto ASEAN wspiera finansowo stan Arakan, łożąc fundusze na różne infrastrukturalne projekty, np. szpitale czy też szkoły, ale nie upewnia się, że wszystkie miejscowe społeczności będą miały do nich dostęp⁵⁹⁸.

Kiedy Malezja uznała, że ASEAN nie radzi sobie z rozwiązaniem problemu, zwróciła się o pomoc do Organizacji Współpracy Islamskiej (ang. *Organization of Islamic Cooperation*, dalej: OIC). Organizacja ta zgodnie z celami wskazanymi w uchwalonej w 1972 roku Karcie Organizacji Współpracy Islamskiej⁵⁹⁹ - zajmuje się m.in.:

- wspieraniem mniejszości i społeczności muzułmańskiej poza państwami członkowskimi Organizacji, aby zachować ich godność oraz kulturę i religijną tożsamość;
- wspieraniem Palestyńczyków w dążeniach do utworzenia suwerennego państwa, którego stolica będzie mieścić się w Jerozolimie;

⁵⁹⁷ J. Dyduch, *Bezpaństwowość*, [w:] A. Florczak, A. Lisowska (red.), *Organizacje międzynarodowe w działaniu*, Wrocław 2014, s. 414.

⁵⁹⁸ APHR, *ASEAN's Rakhine Crisis, Assessing the Regional Response to Atrocities in Myanmar's Rakhine State*, http://aseanmp.org/wp-content/uploads/2020/11/ASEANs-Rakhine-Crisis_-APHR-Report-1.pdf [dostęp 30.04.2023].

⁵⁹⁹ Karta Organizacji Współpracy Islamskiej, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=53&p_ref=27&lan=en, [dostęp 30.04.2023].

- poszanowaniem prawa do samostanowienia oraz brakiem ingerencji w wewnętrzne sprawy państw członkowskich wraz z poszanowaniem ich suwerenności, integralności terytorialnej oraz niepodległości;
- propagowaniem muzułmańskich wartości, zachowaniem muzułmańskich symboli oraz wspólnego dziedzictwa, obroną uniwersalności islamskiej religii;
- promowaniem zaufania, zachęcaniem do utrzymywania przyjaznych stosunków, wzajemnego szacunku oraz współpracy między krajami członkowskimi Organizacji oraz tymi spoza niej;
- promowaniem praw człowieka oraz podstawowych wolności, praworządności oraz demokracji w państwach członkowskich przy poszanowaniu ich systemu konstytucyjnego i prawnego;
- dążeniami do utrwalenia międzynarodowego bezpieczeństwa i pokoju za pomocą promowania dialogu pomiędzy religiami, kulturami i cywilizacjami,
- utrzymywaniem dobrych relacji oraz przestrzeganiem zasad dobrego sąsiedztwa pomiędzy państwami członkowskimi organizacji⁶⁰⁰.

Z tego względu, OIC jest predystynowana do angażowania się w poszukiwanie rozwiązań skierowanych na zagwarantowanie praw Rohindzów w Mjanmie oraz na rozwiązanie kryzysu uchodźczego. Należy wskazać, że już wcześniej ta organizacja aktywnie włączyła się w pomoc Rohindzom. W 2012 roku, kiedy prezydent Mjanmy Thein Sein ogłosił stan wyjątkowy, już następnego dnia Sekretarz Generalny OIC potępił prześladowania Rohindzów i wyraził zaniepokojenie. W 2012 roku, kiedy podczas świętowania Eid ul Adha doszło do zamieszek, w których doszło do ofiar śmiertelnych, ponownie wyraził zaniepokojenie i wezwał rząd Mjanmy do podjęcia zdecydowanych kroków. W 2013 roku Grupa Kontaktowa OIC w sprawie mniejszości Rohindza zorganizowała konferencję na poziomie ministerialnym, aby omówić problem prześladowań tej grupy etnicznej. W trakcie tego wydarzenia wydano zalecenia członkom OIC związane z podjęciem odpowiednich zarówno dyplomatycznych, jak i humanitarnych działań ukierunkowanych na pomoc Rohindzom oraz nakazano Mjanmie współpracę z Wysokim Komisarzem Narodów Zjednoczonych ds. uchodźców mającą na celu

⁶⁰⁰ M. Skuczyński, *Rola Organizacji Współpracy Islamskiej w rozwiązywaniu konfliktów międzynarodowych na przykładzie wojny domowej na Mindanao*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2016, vol. 10, nr 1, s. 125-126.

wypracowanie rozwiązań, które pozwoliłyby powrócić prześladowanym muzułmanom do domu. W tym samym roku OIC wydało kolejne oświadczenie, w którym sugerowało Mjanmie zniesienie zakazu posiadania przez Rohindżów więcej niż dwójki dzieci, który to został ustanowiony w 2005 roku. Również w 2015 roku Organizacja Współpracy Islamskiej podjęła wiele działań, które miały pomóc Rohindżom, w tym wezwała Mjanmę do zapewnienia bezpieczeństwa swoich obywateli bez względu na ich pochodzenie etniczne o raz o zaprzestanie łamania praw człowieka⁶⁰¹.

Zaangażowanie Organizacji Współpracy Islamskiej uwidoczniło się wraz z zainicjowaniem przez Gambię (w imieniu państw OIC) postępowania sądowego przeciw Mjanmie przed Międzynarodowym Trybunałem Sprawiedliwości. W styczniu 2020 roku Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości wydał decyzję w prawie środków tymczasowych, zabezpieczających w zamyśle prawa ludności Rohindża. Nakazał rządowi mjanmańskiemu podjęcie środków, które miały zapobiegać czystkom etnicznym na ludności Rohindża. Nakaz ten został wydany dwa miesiące po tym, jak Międzynarodowy Trybunał Karny zlecił śledztwo w sprawie przestępstw na Rohindżach. Rozpoczęcie śledztwa argumentowano tym, że na terenie dawnej Birmy dochodzi do systematycznych aktów przemocy, które noszą znamiona zbrodni przeciwko ludzkości, takich jak prześladowania i deportacje. Na zarzuty stawiane Mjanmie ASEAN nie wystosowało żadnej odpowiedzi ani nie podjęło żadnych kroków, aby się do nich ustosunkować⁶⁰².

W 2020 roku APHR wydało kolejny raport związany z sytuacją Rohindżów w Mjanmie. W raporcie tym wskazano, że uzyskanie informacji na temat sytuacji w stanie Arakan jest niezwykle trudne. Dodatkowo w czerwcu 2019 roku władze mjanmańskie wyłączyły usługi mobilnego Internetu w dziewięciu dotkniętych konfliktem miejscowościach w stanach Arakan i Czin, przez co mieszkańcy tych terenów stracili dostęp do informacji, a także zostało utrudnione dostarczanie pomocy humanitarnej. W raporcie APHR skupiono się również na sytuacji Rohindżów po wybuchu pandemii COVID-19, do której w Mjanmie doszło w połowie sierpnia 2020 roku. Szczególnie trudna była sytuacja stanu Arakan. Środki wprowadzone przez rząd mające na celu zahamowanie rozprzestrzeniania się wirusa polegały na nakazie „pozostania w domu” wszystkich mieszkańców stanu, wprowadzono również godzinę policyjną (od 21:00 do 4:00 rano). W raporcie również zauważono, że wybuch pandemii

⁶⁰¹ I. Jati, *Comparative Studies...*, *op. cit.*, s. 25–26.

⁶⁰² R. Barber, S. Teitt, *The Rohingya...*, *op. cit.*, s. 42.

COVID-19 i trwające walki w stanie Arakan zbiegły się w czasie, w którym Mjanma przygotowywała się do wyborów powszechnych. Rohindźowie po raz kolejny zostali wykluczeni z głosowania. Co więcej, sytuacja pandemiczna uniemożliwiła głosowanie w kilku dotkniętych konfliktem częściach stanu, pozostawiając inne społeczności bez możliwości oddania głosu. W odpowiedzi na sytuację Rohindźów w Mjanmie APHR w raporcie z 2020 roku zawarła także zalecenia rozwiązania kryzysu w tym państwie skierowane do ASEAN oraz do państw członkowskich tej organizacji, takie jak:

- uznanie, że kryzys w stanie Arakan nie jest jedynie kryzysem humanitarnym, a zamiast tego opracować wszechstronną strategię opartą na zasadach niewyrządzania szkód i niedyskryminacji;
- zapewnienie, że interwencje ASEAN w stanie Arakan odnoszą się do wszystkich aspektów kryzysu, w tym również praw człowieka, a także podjęcie skutecznych środków w celu zapewnienia, że wszystkie projekty podlegają rygorystycznej i ciągłej ocenie ryzyka w zakresie praw człowieka i łagodzenia jego skutków;
- zachęcanie władz Mjanmy do ustanowienia mechanizmu monitorowania komisji doradczej ds. stanu Arakan w celu zapewnienia pełnego wdrożenia jej zaleceń, a także żądanie regularnych publicznych sprawozdań z postępów;
- wstrzymanie wszelkich kroków mających na celu ułatwienie repatriacji uchodźców Rohindża do Mjanmy, chyba że przemoc w stanie Arakan nie ustanie, a warunki w Mjanmie będą sprzyjać bezpiecznemu powrotowi;
- wykorzystanie wszystkich dostępnych narzędzi politycznych i dyplomatycznych w celu skłonienia rządu Mjanmy do stworzenia warunków sprzyjających bezpiecznemu i dobrowolnemu powrotowi wysiedlonych społeczności, niezależnie od przynależności etnicznej lub religijnej, a także żądanie regularnych aktualizacji postępów w tym zakresie;
- opublikowanie zakresu zadań kompleksowej oceny potrzeb i zapewnienie, że zostanie ona przeprowadzona w sposób neutralny i bezstronny, a także że zespół oceniający zostanie upoważniony do oceny wszystkich aspektów sytuacji w stanie Arakan oraz obejmie ona znaczące konsultacje i udział społeczności Rohindża i ich przedstawicieli; ponadto upewnienie się, że raport końcowy został podany do wiadomości publicznej i opublikowany w całości

- współpraca z międzynarodowymi instytucjami i organizacjami na rzecz zapewnienia odpowiedzialności za poważne przestępstwa w Mjanmie, w tym z Niezależnym Mechanizmem Śledczym dla Myanmaru (ang. *Independent Investigative Mechanism for Myanmar – IIMM*), Międzynarodowym Trybunałem Karnym i Międzynarodowym Trybunałem Sprawiedliwości;
- respektowania postanowień rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ, Rady Praw Człowieka ONZ i innych forów międzynarodowych dotyczących sytuacji praw człowieka w Mjanmie;
- zapewnienie większej przejrzystości i odpowiedzialności za działania i podejmowane decyzje przez ASEAN, w tym w odniesieniu do stanu Arakan, za pomocą umożliwienia publicznego dostępu do protokołów posiedzeń, planów działania i raportów, budżetu i innej dokumentacji finansowej; udostępnienie spotkań publicznym obserwatorom, chyba że istnieją uzasadnione powody związane z bezpieczeństwem lub prywatnością.
- uznanie roli, jaką organizacje społeczeństwa obywatelskiego odgrywają w ochronie i promowaniu praw człowieka w regionie oraz podjęcie skutecznych i proaktywnych kroków w celu nawiązania współpracy z tymi grupami, w tym za pomocą zwiększenia zarówno formalnych, jak i nieformalnych przestrzeni dla konstruktywnych konsultacji i dialogu;
- zapewnienie wszystkim instytucjom i podmiotom ASEAN działającym w stanie Arakan wystarczających zasobów, w tym ludzkich i finansowych, do realizacji ich zadań⁶⁰³.

Nie ulega wątpliwości, że ASEAN powinno w większym stopniu starać się rozwiązać kryzys związany z Rohindzami, ponieważ w przeciwnym razie będzie musiało zmierzyć się z konsekwencjami politycznymi, ekonomicznymi i zagrażającymi bezpieczeństwu regionu. Jeśli chodzi o konsekwencje związane z bezpieczeństwem, należy wskazać, że nierozwiązanie problemu Rohindzów może skutkować spiralą przemocy, która z kolei może doprowadzić do wzrostu zaniepokojenia w społeczeństwie. Długotrwałe represje skutkowały uchodźstwem ludności Rohindża, a w konsekwencji zarówno dalszymi naruszeniami ich praw, jak i destabilizacją państw trzecich, w szczególności wzrostem korupcji, przestępczości oraz wyzysku w krajach członkowskich ASEAN. Z kolei skutki polityczne niepodjęcia odpowiednich działań przez ASEAN mogą skutkować tym, że zostanie opóźniony proces

⁶⁰³ APHR, *ASEAN's Rakhine Crisis...*, *op. cit.*

demokratyzacji Mjanmy. W następstwie takiej sytuacji może dojść do kolejnych czystek etnicznych oraz notorycznego łamania praw człowieka. W przypadku nierozwiązania źródła problemu Rohindżów ASEAN będzie również musiało zmierzyć się z konsekwencjami ekonomicznymi. Mianowicie niepewna sytuacja w regionie, łamanie praw człowieka oraz akty ludobójstwa mogą zniechęcić inwestorów zagranicznych oraz organizacje międzynarodowe do podejmowania z państwami ASEAN współpracy o charakterze gospodarczym, co może doprowadzić do kolejnego kryzysu ekonomicznego⁶⁰⁴.

4. Reakcje wybranych państw ASEAN na naruszenia praw Rohindżów

Każde z państw członkowskich ASEAN inaczej zareagowało na kryzys Rohindża, Jedne kraje wykazywały się większym zaangażowaniem, a inne mniejszym. Niemniej jednak każde z nich na swój sposób potępiło stosunek Mjanmy do Rohindżów, w tym działania przemocowe oraz ograniczenie i łamanie podstawowych praw człowieka. Mjanma natomiast przez dłuższy czas nie chciała pomocy od podmiotów zewnętrznych, twierdząc, że jest to jej wewnętrzny problem. Poniżej scharakteryzowano reakcję wybranych państw ASEAN na kryzys Rohindża. Do analizy wybrano państwa założycielskie Stowarzyszenia oraz Mjanmę.

4.1. Filipiny

Filipiny dość otwarcie podchodziły do przyjmowania uchodźców Rohindża, którzy uciekli z Mjanmy w 2017 roku. Benigno Aquino III, pełniący urząd prezydenta Filipin w latach 2016–2022 oraz jego następca na tym stanowisku, Rodrigo Duterte, wyrazili pełne poparcie do otwarcia swoich granic dla uchodźców. Co więcej, zaoferowały one Rohindżom obywatelstwo filipińskie⁶⁰⁵. W 2018 roku prezydent Rodrigo Duterte stwierdził, że w Mjanmie doszło do ludobójstwa, za które słowa później przeproszał. W swoim wystąpieniu stwierdził jednak, że jego wyolbrzymienie sytuacji miało na celu zwrócenie uwagi państw europejskich, które

⁶⁰⁴ J. Lego, *Why ASEAN Can't Ignore the Rohingya Crisis*, <https://thediplomat.com/2017/05/why-asean-cant-ignore-the-rohingya-crisis/> [dostęp 30.04.2023].

⁶⁰⁵ *The Philippines offers Rohingyas citizenship*, <https://www.thedailystar.net/news/bangladesh/crime-justice/news/bsf-seizes-record-4149-kg-gold-near-benapole-border-3077171> [dostęp 30.04.2023].

dopuszczały się krytyki w zakresie łamania praw człowieka, a jednocześnie nie rozszerzały zakresu udzielanej pomocy w Mjanmie⁶⁰⁶.

Należy jednak mieć na względzie, że podczas rządów Dutertego Filipiny dwukrotnie stanęły po stronie władz Mjanmy. Po raz pierwszy sprzeciwiły się rezolucji ONZ Rady Praw Człowieka potępiającej sytuację praw człowieka w Mjanmie w 2017 roku oraz rok później, kiedy to Rada Praw Człowieka ONZ wydała podobną rezolucję wraz z pomysłem utworzenia międzynarodowego zespołu, który miał zbadać sytuację w Mjanmie. Innymi państwami, które sprzeciwiły się tej rezolucji były: Chińska Republika Ludowa, Kuba, Burundi oraz Wenezuela. Filipiny swój sprzeciw przeciwko tej rezolucji argumentowały tym, że według ich ustaleń w stanie Arakan sytuacja nie należy do najgorszych. Co więcej, władze Filipin stwierdziły, że potępiają akty przemocy, do jakich dochodzi w Mjanmie, ale nie wspierają pomysłu powołania międzynarodowego zespołu śledczego, ponieważ opiera się on na błędnym założeniu, że mjanmańskie dochodzenia były niewiarygodne oraz nieobiektywne⁶⁰⁷.

Pomimo sprzeciwu wobec powołania międzynarodowej komisji badawczej, działania władz Filipin na rzecz przyjmowania uchodźców Rohindza zostały dostrzeżone przez Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. uchodźców. Jest to istotne zwłaszcza w czasach dominacji polityki ukierunkowanej na bezpieczeństwo. Co więcej, Filipiny są jednym państwem ASEAN, które ratyfikowało konwencję ONZ dotyczącą uchodźców, aby pomóc im w integracji w ich nowych społecznościach⁶⁰⁸.

4.2. Indonezja

Stosunek Indonezji do ludności napływowej jest pozytywny. Rząd wraz z prywatnymi firmami i organizacjami społecznymi podejmują liczne działania mające na celu zapewnienie uchodźcom, pochodzącym w głównej mierze z Afganistanu i Somalii, dostęp do podstawowych potrzeb, wśród których można wymienić czystą wodę, środki sanitarne, bezpłatne badania

⁶⁰⁶ A. Romero, *Philippines to accept refugees from Myanmar 'genocide'*, <https://www.philstar.com/headlines/2018/04/07/1803600/philippines-accept-refugees-myanmar-genocide> [dostęp 30.04.2023]. <https://www.philstar.com/headlines/2018/03/25/1800218/philippines-votes-vs-un-resolution-rights-situation-myanmar> [dostęp 30.04.2023].

⁶⁰⁷ R. Adele, *Philippines votes vs UN resolution on rights situation in Myanmar*, <https://www.philstar.com/headlines/2018/03/25/1800218/philippines-votes-vs-un-resolution-rights-situation-myanmar> [dostęp 30.04.2023].

⁶⁰⁸ C.E. Macaraig, F.P. Mursyid, *The Plight of Refugees in ASEAN Member Countries*, „Technium Social Sciences Journal” 2021, vol. 15, s. 638.

lekarskie oraz edukacja dzieci⁶⁰⁹. Zaangażowanie widoczne jest również w obszarze edukacji i zdrowia przez objęcie uchodźców pomocą medyczną i przyznanie prawa dostępu do edukacji na poziomie podstawowym.

W przypadku kryzysu uchodźczego Rohindżów, początkowo uchodźcy, którzy próbowali przedostać się na łodziach do Indonezji, mieli ograniczone możliwości zejścia na ląd, gdyż wybrzeży strzegła indonezyjska armia. Obawiano się bowiem infiltracji ze strony obcych wywiadów. Co jednak istotne, wojskowi z Indonezji dostarczali osobom na łodziach jedzenie i wodę pitną, ale nie chcieli ich wpuścić na ląd. Dopiero pod naciskami opinii publicznej i organizacji międzynarodowych władze Indonezji pozwoliły uchodźcom wjechać na terytorium kraju⁶¹⁰.

Jeśli chodzi o stosunek do uchodźców, Indonezja posługuje się tą samą retoryką co Malezja i Tajlandia wzbraniając się przed przyjmowaniem ludności napływowej. Władze twierdzą, że uchodźcy stanowią zagrożenie spójności społecznej, bezpieczeństwa narodowego, a samo przyjęcie migrantów wiąże się z ponoszeniem ogromnych kosztów. Takie podejście wynika ze stereotypowego postrzegania uchodźców, którzy kojarzą się z handlem i przemytem narkotyków. Ponadto obawy Indonezji związane z przyjęciem Rohindżów wynikają ze strachu przed tym, że członkowie tej grupy religijnej będą chcieli wymusić na państwie zmiany zgodnie z ich radykalnymi wierzeniami⁶¹¹.

Indonezja jest uważana za kraj tranzytowy, przejściowy, swego rodzaju przystanek na drodze migrantów do miejsca docelowego. Często uchodźcy chcieli zostać przeniesieni do Australii, ale z uwagi na restrykcyjną politykę azylową Australii nie było to możliwe. Indonezyjskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych stara się nakłonić państwa takie jak Australia do przestrzegania konwencji genewskiej z 1951 r., aby przyspieszyć pomoc uchodźcom i osobom ubiegającym się o azyl. 20 grudnia 2019 roku sekretariat ASEAN oraz rząd indonezyjski podpisali umowę na dotację w wysokości 500 mln dolarów, które przeznaczono na przesiedlenie uchodźców z Mjanmy⁶¹².

⁶⁰⁹ *Ibidem*, s. 636,

⁶¹⁰ N.A. Hairi, *The Role and Reaction of ASEAN Youth: A Case Study of Rohingya*, <https://www.rfp.org/wp-content/uploads/2021/12/The-Role-and-Reaction-of-ASEAN-Youth-A-Case-Study-of-Rohingya-by-Hairi-Nur-Atika.pdf> [dostęp 30.04.2023].

⁶¹¹ W.P. Pudjibudojo, *Criticizing the Handling...*, *op. cit.*, s. 234.

⁶¹² *Indonesia funds US\$500,000 to support ASEAN efforts in the repatriation of displaced persons in Myanmar*, <https://asean.org/indonesia-funds-us500000-to-support-asean-efforts-in-the-repatriation-of-displaced-persons-in-myanmar/> [dostęp 30.04.2023].

Polityka azylowa Indonezji bazuje na przyjętej w 2010 roku dyrektywie, zezwalającej na tymczasowy pobyt uchodźców, nawet tych, którzy wjechali na terytorium Indonezji nielegalnie. Jedynym warunkiem jest nadanie statusu uchodźcy przez Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców lub posiadanie zaświadczenia, że dana osoba ubiega się o azyl. O zaangażowaniu w sprawę Rohindźów świadczy fakt poruszania kwestii problemu tej muzułmańskiej mniejszości na licznych forach międzynarodowych, a także zezwolenie na działalność licznych organizacji pozarządowych obejmujących Rohindźów pomocą. Jedną z nich jest *Aksi Cepat Tanggap* (ang. *The Fast Action Response*, dalej: ACT), która została założona w 1994 roku w Liwie w odpowiedzi na trzęsienie ziemi, które w tamtym czasie miało miejsce w Indonezji. Początkowo organizacja ta zajmowała się wyłącznie niesieniem pomocy lokalnie, a wraz z upływem czasu stała się humanitarną instytucją prowadzącą działalność na skalę światową. Do licznych inicjatyw przeprowadzanych przez ATC na rzecz Rohindźów można zaliczyć humanitarny statek, karty humanitarne czy też tworzenie schronisk dla uchodźców. Humanitarny statek przewozi artykuły niezbędne do udzielenia pierwszej pomocy i pomaga uchodźcom na łodziach. Ponadto ATC za pośrednictwem humanitarnego statku przesyła racje żywnościowe do obozu dla uchodźców w Koks Badżar w Bangladeszu. Statek ten pokonuje odległość niemal 5 tys. kilometrów, aby dostarczyć tonę ryżu do wspomnianego obozu. Z kolei karty humanitarne są częścią programu pomocowego stworzonego przez ATC z myślą o Rohindźach. Dzięki tym kartom przedstawiciele omawianej mniejszości otrzymują odzież oraz pożywienie. Natomiast schroniska budowane przez ATC głównie na terytorium Bangladeszu mają na celu tymczasowe zakwaterowanie Rohindźów, zanim udadzą się do miejsca stałego pobytu⁶¹³. Również społeczeństwo obywatelskie podjęło wysiłki, aby pomóc uchodźcom, tworząc ośrodki i sieci zajmujące się ochroną i promowaniem praw uchodźców, takie jak *Indonesia Civil Society Network for Refugee Rights Protection*, *The Refugee Learning Center* oraz *Refugees and Asylum Seekers Information Center*⁶¹⁴.

4.3. Malezja

W 2017 roku, kiedy Filipiny przewodniczące ASEAN, wydały oficjalne oświadczenie w sprawie prześladowań Rohindźów w Mjanmie, Malezja publicznie się z nim nie zgodziła. Jej

⁶¹³ N.A. Hairi, *The Role...*, *op. cit.*

⁶¹⁴ C.E. Macaraig, F.P. Mursyid, *The Plight...*, *op. cit.*, s. 636.

przedstawiciele bowiem uznali, że Filipiny nie widzą powagi problemu i nie wskazały, że to właśnie Rohindźowie byli jedną z poszkodowanych społeczności. Malezja zwróciła się wówczas o pomoc do Organizacji Współpracy Islamskiej, twierdząc, że ASEAN nie podejmie zdecydowanych działań na rzecz rozwiązania kryzysu Rohindźów. W grudniu tego samego roku, Najib Razar, ówczesny malezyjski premier, stwierdził podczas zorganizowanego przez siebie protestu, że sytuacja w Mjanmie nosi oznaki ludobójstwa i jednocześnie obrażę dla islamu. Ponadto wezwał Organizację Narodów Zjednoczonych do podjęcia adekwatnych działań.

Jednocześnie należy podkreślić, że działania podejmowane przez premiera tego kraju miały wydzźwięk polityczny i miały mu przysporzyć popularności. Kryzys uchodźczy Rohindźów doprowadza bowiem do wielu problemów wewnątrz Malezji. Wpływa negatywnie na sytuację ekonomiczną, socjalną i polityczną w kraju. Minister spraw wewnętrznych Malezji stwierdził nawet, że napływ ludności z innych państw może doprowadzić do problemów związanych ze zdrowiem oraz bezpieczeństwem publicznym. Jego obawy nie były bezpodstawne, gdyż w czerwcu 2013 roku w Selayang i Klang Valley Malezji doszło do zamieszek pomiędzy pracującymi tam buddystami i muzułmanami, którzy pochodzili z Mjanmy. W konsekwencji, dochodzi do sytuacji odmowy wpuszczania uchodźców Rohindźa na terytorium Malezji i zawracania łodzi z uchodźcami na morze otwarte. Praktyka taka nasiliła się w okresie pandemii. Takie działanie jest naruszeniem zasady *non-refoulement*, w myśl której osoba, której nie przyznano statusu uchodźcy lub której odmawia się złożenia wniosku o ochronę, nie może być wydalona nie tylko do państwa, w którym występuje ryzyko prześladowania⁶¹⁵, lecz również na obszar, na którym życiu takiej osoby groziłoby niebezpieczeństwo.

Niemniej jednak Malezja jest jednym z krajów ASEAN, który otwarcie mówi o kryzysie Rohindźa piętnując politykę władz Mjanmy wobec tej mniejszości. Gdy w czerwcu 2020 roku u wybrzeży Malezji pojawiły się kolejne statki z uchodźcami, premier Muhyiddin Yassin stwierdził, że jego kraj nie ma możliwości przyjęcia kolejnych osób i wezwał Mjanmę do podjęcia działań, które pomogłyby rozwiązać kryzys⁶¹⁶. Dodatkowo, władze Malezji zabiegają o przesiedlenie uchodźców Rohindźa do państw trzecich, gotowych ich przyjąć. Tworzone są

⁶¹⁵ Art. 33 Konwencji dotyczącej statusu uchodźców, Genewa 1951. Szerzej: O. Łachacz, *Zasada non-refoulement w międzynarodowym prawie uchodźczym – zwyczaj międzynarodowy czy też peremptoryjna norma prawa międzynarodowego?*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2017, vol. 15, s. 134.

⁶¹⁶ *Ibidem*.

również organizacje pozarządowe (takie jak np. *Persatuan Jaringan Islam Global Masa Depan*, tzw. JREC), zajmujące się edukacją i administrowaniem placówek szkolnych z przeznaczeniem dla uchodźców i pozyskiwaniem funduszy⁶¹⁷.

4.4. Singapur

Władze Singapuru już na początku kryzysu uchodźczego oznajmiły, że nie wyrażą zgody na wjazd na terytorium Singapuru Rohingzów ubiegających się o status uchodźcy ani o inną formę ochrony. Argumentowano to przede wszystkim ograniczoną powierzchnią i zasobami naturalnymi. Należy bowiem mieć na względzie, że Singapur to jedno z najmniejszych państw na świecie, a jednocześnie jedno z najbardziej zaludnionych. Jednakże rząd zobowiązał się do udzielenia pomocy humanitarnej, aby uchodźcy mogli wyjechać do kraju przyjmującego⁶¹⁸.

Singapur ma bogatą, pozytywną historię pomocy uchodźcom. W latach 1975–1996 w Singapurze znalazło schronienie około 32 tys. uchodźców z Wietnamu. Warunkiem było zagwarantowanie przez państwo trzecie gotowości do przesiedlenia uchodźców na swoje terytorium. W Singapurze przez prawie 20 lat funkcjonował nawet obóz dla wietnamskich uchodźców (w dawnym baraku armii brytyjskiej) na Hawkins Road, który uważano za jeden z lepszych i bardziej humanitarnych obozów dla uchodźców w regionie, ponieważ nie przyjmował więcej niż 150 uchodźców w danym momencie. Obóz zamknięto w czerwcu 1996 roku, kiedy to ostatnia partia wietnamskich uchodźców dobrowolnie wróciła do swojego kraju. Nie było to jednak przyjemnym doświadczeniem dla Singapuru, ponieważ wielu z wietnamskich uchodźców odmówiło dobrowolnego powrotu do domu. Dochodziło nawet do protestów i strajków głodowych przed biurem Najwyższego Komisarza ds. Uchodźców w Singapurze. Na podstawie tych wydarzeń i własnych ograniczeń wielkościowych, Singapur od tego czasu stosuje politykę zamkniętych drzwi dla uchodźców⁶¹⁹.

Jedną z singapurskich organizacji pozarządowych zajmujących się udzielaniem pomocy humanitarnej jest *Global Ehsan Relief* (dalej: GER). Niesie ona pomoc humanitarną zarówno w czasach kryzysu, jak i pokoju. Organizacja świadczy usługi zarówno w Singapurze, jak i za

⁶¹⁷ N.A. Hairi, *The Role and Reaction of ASEAN Youth: A Case Study of Rohingya*, <https://www.rfp.org/wp-content/uploads/2021/12/The-Role-and-Reaction-of-ASEAN-Youth-A-Case-Study-of-Rohingya-by-Hairi-Nur-Atika.pdf> [dostęp 30.04.2023].

⁶¹⁸ C.E. Macaraig, F.P. Mursyid, *The Plight...*, *op. cit.*, s. 639.

⁶¹⁹ *Ibidem*, s. 639.

jego granicami. Pomaga ona przede wszystkim sierotom, wdowom, osobom żyjącym w skrajnej nędzy, cierpiącym prześladowania ze względu na religię, kulturę i narodowość. Celem *Global Ehsen Relief* jest pomoc humanitarna dostarczana w sposób profesjonalny, z troską i empatią wobec swoich podopiecznych. Ich wizją jest zwalczanie ubóstwa, zapewnienie dostępu do edukacji dla wszystkich oraz dostarczanie niezbędnych produktów do przeżycia osobom w potrzebie. Z chwilą pojawienia się kryzysu uchodźczego Rohindża, organizacja zaangażowała się w świadczenie pomocy, co ważne – w Bangladeszu, w obozie w Koks Badżar. W szczególności zabezpieczyła dostawy wody i żywności dla Rohindżów⁶²⁰.

4.5. Tajlandia

Przez wiele lat Tajlandia odgrywała ważną rolę w regionie Azji Południowo-Wschodniej, zapewniając schronienie osobom uciekającym przed przemocą i prześladowaniami. Chodzi tutaj zarówno o uchodźców z Kambodży, Laosu i Wietnamu w 1975 roku, jak Mjanmy. Co więcej, setki tysięcy nielegalnych migrantów przybyło do Tajlandii w poszukiwaniu lepszych warunków ekonomicznych. W konsekwencji Tajlandia musiała zmierzyć się z zadaniem kontrolowania swoich granic lądowych i morskich, a jednocześnie zapewniając ochronę ofiarom prześladowań. Co istotne, polityka imigracyjna Tajlandii skierowana jest przede wszystkim na kontrolę granic, w mniejszym stopniu na ochronie osób prześladowanych, co skutkuje tym, że nie zawsze są do końca respektowane prawa człowieka osób migrujących, w tym Rohindżów. Rohindżowie wykorzystują zarówno szlaki lądowe, jak i morskie, aby dostać się do Tajlandii, przy czym drugi z wymienionych jest popularniejszym sposobem. Niektórzy uchodźcy Rohindża chcieliby osiedlić się w Tajlandii, ale zdecydowana większość traktuje Tajlandię jako kraj tranzytowy w podróży z Mjanmy i Bangladeszu do Malezji i Australii⁶²¹.

Według danych Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. uchodźców Tajlandia przyjęła ok. 5 tys. uchodźców Rohindża oraz ofiar handlu żywym towarem. Niektórzy z nich trafili do zamkniętych ośrodków dla uchodźców lub schronisk prowadzonych przez ministerstwo rozwoju społecznego i bezpieczeństwa ludzi. Z uwagi na brak przyjęcia przez Tajlandię prawnomiędzynarodowych regulacji dotyczących osób ubiegających się o

⁶²⁰ N.A. Hairi, *The Role...*, *op. cit.* [dostęp 30.04.2023].

⁶²¹ The Equal Rights Trust, *The Human Rights of Stateless Rohingya in Thailand*, <https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/The%20Human%20Rights%20of%20Stateless%20Rohingya%20in%20Thailand%28small%29.pdf> [dostęp 30.04.2023].

ochronę międzynarodową, uchodźcy trafiają do aresztów i zamkniętych ośrodków. W przypadku rodzin może to skutkować długoterminową rozłąką. Niemniej jednak Tajlandia podejmuje wysiłki ukierunkowane na opracowanie swego rodzaju mechanizmu kontroli oraz próbuje wprowadzić działania dostosowujące do międzynarodowych standardów, co z jednej strony zwiększy bezpieczeństwo w kraju, a z drugiej zapobiegnie aresztowaniom i izolacji uchodźców czy też innym naruszeniom. Co również istotne, choć Tajlandia nie jest stroną konwencji genewskiej z 1951 roku (twierdząc, że przystąpienie do konwencji wzmogłoby fale uchodźcze, a to prowadziłyby do kryzysu ekonomicznego⁶²²), wielokrotnie zapewniała, że stara się zapewnić bezpieczeństwo przebywającym na jej terenie uchodźcom. Świadczy o tym przykładowo fakt podpisania Światowego Paktu w sprawie Migracji⁶²³ oraz globalnego porozumienia w sprawie uchodźców (ang. *Global Compact on Refugees*)⁶²⁴. Równie ważne jest, że Tajlandia co do zasady nie odsyła osób ubiegających się o azyl.

Negatywny wpływ na politykę Tajlandii względem Rohindzów mają silne powiązania wojskowe Tajlandii z Mjanmą. W konsekwencji, władze Tajlandii nie angażują się zbyt w rozwiązywanie problemu ani też nie występują z krytyką działań Mjanmy względem Rohindzów⁶²⁵.

4.6. Mjanma

Mjanma, będąca sprawcą kryzysu uchodźczego Rohindza, przez wiele lat notorycznie odmawiała przyjęcia pomocy od organizacji międzynarodowych. Należy jednak mieć na względzie, że podejście tego państwa do samodzielnego rozwiązywania swoich problemów wewnętrznych w ostatniej dekadzie uległo nieznacznej zmianie, kiedy władze Mjanmy wyraziły zgodę na to, aby państwa członkowskie ASEAN do pewnego stopnia mogły angażować się w sprawy uchodźców. Było to wynikiem rosnącej krytyki zarówno ze strony krajów regionu, jak i środowiska międzynarodowego. W 2016 roku w dawnej Birmie zwołano specjalne posiedzenie ministrów spraw zagranicznych krajów ASEAN, aby przedyskutować ówczesną sytuację islamskiej mniejszości. Spotkanie to odbyło się z inicjatywy Malezji. Mjanma zadeklarowała wówczas, że będzie regularnie informować pozostałych członków

⁶²² W.P. Pudjibudojo, *Criticizing the Handling...*, *op. cit.*, s. 234–235.

⁶²³ Światowy Pakt w sprawie Migracji, 2018, <https://www.un.org/pga/72/wp-content/uploads/sites/51/2018/07/migration.pdf> [dostęp 30.04.2023].

⁶²⁴ N.A. Hair, *The Role...*, *op. cit.*

⁶²⁵ APHR, *ASEAN's Rakhine Crisis...*, *op. cit.*

ASEAN, jak rozwija się sytuacja. Nie wykluczyła również możliwości współpracy z innymi krajami członkowskimi w celach niesienia pomocy humanitarnej. W efekcie spotkania powołano również komisję wsparcia (ang. *Advisory Commision*) w stanie Arakan z Kofi Annanem na czele. We wspomnianej komisji zasiedli przedstawiciele 6 państw i 3 instytucji międzynarodowych. W swoim raporcie opublikowanym w 2017 roku komisja wsparcia zalecała kilka rozwiązań, które miały poprawić warunki bytowe Rohindżów w stanie Arakan. W raporcie tym zasugerowano również, że Mjanma powinna polepszyć swoje stosunki z Bangladeszem, wraz z którym miała opracować rozwiązania ukierunkowane na powrót uchodźców do dawnej Birmy⁶²⁶. Ponadto w 2017 roku ASEAN wymusiło na Mjanmie współpracę w zakresie pomocy humanitarnej, kiedy to doszło do ucieczki ponad 700 tys. Rohindżów z uwagi na prześladowania ze strony mjanmańskiego wojska⁶²⁷.

W raporcie APHR z 2020 można znaleźć krytykę działań podejmowanych przez władze Mjanmy, które mimo sygnalizowania przez społeczność międzynarodową, nie podjęła odpowiednich kroków w ciągu trzech lat, które upłynęły od sporządzenia poprzedniego raportu przez tę organizację. Zarówno nie przywróciła praw Rohindżom, jak i nie stworzyła warunków sprzyjających powrotowi uchodźców, czy też nie wzięła odpowiedzialności za popełnione okrucieństwa. Przeciwnie, w wielu obszarach władze niejako doprowadziły do pogorszenia sytuacji, umacniając dyskryminację i segregację, jednocześnie wybielając zbrodnie wojskowe. W związku z powyższym APHR wystosowało następujące zalecenia dla rządu Mjanmy:

- natychmiastowe i konsekwentne wezwanie rządu Mjanmy do sił zbrojnych, aby zaprzestały wszelkich naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego i praw człowieka nie tylko w stanie Arakan, lecz także w całym kraju oraz zapewnienie ochrony wszystkim cywilom;
- ustanowienie mechanizmu działań następczych w celu zapewnienia pełnego wdrożenia zaleceń Komisji Doradczej ds. Stanu Arakan, w porozumieniu ze wszystkimi społecznościami w regionie, w szczególności kobietami, dziećmi, osobami starszymi i z niepełnosprawnościami. Mechanizm powinien mieć jasno określone cele, ramy

⁶²⁶ R. Schivatoki, *ASEAN's role in the Rohingya refugee crisis*, <https://www.fmreview.org/sites/fmr/files/FMRdownloads/en/latinamerica-caribbean/shivakoti.pdf> [dostęp 30.04.2023].

⁶²⁷ S. Shukri, *The Rohingya Refugee Crisis in Southeast Asia: ASEAN's Role and Way Forward*, „Journal of International Studies” 2021, nr 17, s. 248.

czasowe i wskaźniki sukcesu oraz zapewniać regularne publiczne sprawozdania z postępów;

- uchylenie lub nowelizacja ustawy o obywatelstwie z 1982 roku w taki sposób, aby odpowiadała międzynarodowemu prawu i standardom w zakresie praw człowieka, w tym za pomocą zapewnienia, że obywatelstwo nie jest określane na podstawie dyskryminujących przesłanek oraz że przepisy dotyczące obywatelstwa nie są stosowane w sposób dyskryminujący lub arbitralny;
- natychmiastowe zawieszenie procesu weryfikacji obywatelstwa i przywrócenie praw obywatelskich Rohindżów za pośrednictwem szybkiego i przejrzystego procesu opracowanego w porozumieniu z Rohindżami;
- wycofanie wszystkich przepisów i polityk nakładających arbitralne i dyskryminujące ograniczenia na Rohindżach, w szczególności na ich swobodę przemieszczania się. Podjęcie skutecznych kroków w celu zapewnienia Rohindżom dostępu do opieki zdrowotnej, edukacji i źródeł utrzymania.
- zagwarantowanie bezpiecznego, dobrowolnego i godnego powrotu wysiedlonym społecznościom, w tym Rohindżom, Rakhine i innych mniejszości etnicznych i religijnych do ich domów lub miejsc pochodzenia lub do trwałego przesiedlenia w odpowiednie inne miejsca zamieszkania zgodnie z ich życzeniem;
- przywrócenie pełnego dostępu do Internetu w stanach Arakan i Czin oraz podjęcie natychmiastowych działań w celu zmiany prawa telekomunikacyjnego z 2013 roku zgodnie z międzynarodowymi prawami człowieka i standardami, w tym za pomocą usunięcia przepisów, które przyznają władzom zbyt szerokie uprawnienia do nakazania zawieszenia usług telekomunikacyjnych;
- zapewnienie podmiotom ASEAN, krajowym i międzynarodowym organizacjom humanitarnym, niezależnym dziennikarzom i obserwatorom swobodnego, niezakłóconego i stałego dostępu do stanu Arakan;
- podjęcie współpracy z międzynarodowym wymiarem sprawiedliwości, w tym poprzez przyznanie dostępu do Niezależnego Mechanizmu Śledczego w Mjanmie (IIMM) i Międzynarodowego Trybunału Karnego;

- ratyfikacja kluczowych międzynarodowych traktatów dotyczących praw człowieka, takich jak Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Konwencja ONZ w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej oraz Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego i wdrożenie ich postanowień;
- zapewnienie znaczących konsultacji i udziału Rohindzów w Mjanmie i obozach dla uchodźców w Bangladeszu we wszystkich decyzjach dotyczących ich przyszłości. Podjęcie skutecznych środków w celu zapewnienia włączenia różnorodnych głosów, w tym w szczególności kobiet, dzieci, osób starszych i niepełnosprawnych, dzieci, osób starszych i osób niepełnosprawnych;
- umożliwienie pełnej i szczerzej dyskusji na temat stanu Arakan na forach regionalnych⁶²⁸.

Mjanma, podobnie jak było w przypadku zaleceń APHR z 2017 roku, zignorowała powyższe rozwiązania, które mogłyby pomóc w poprawie sytuacji Rohindzów w ojczyźnie. Świadczy o tym fakt, że w 2023 roku ponownie pogorszyła się sytuacja tej grupy etnicznej, która jeszcze w większym stopniu doświadcza przemocy i marginalizacji ze strony państwa⁶²⁹.

⁶²⁸ APHR, *ASEAN's Rakhine Crisis...*, *op. cit.*

⁶²⁹ *Urgent Statement: Call On ASEAN Leaders To Prioritise Establishment Of Regional Protection Framework As Myanmar And Rohingya Crisis Worsens*, <https://reliefweb.int/report/myanmar/urgent-statement-call-asean-leaders-prioritise-establishment-regional-protection-framework-myanmar-and-rohingya-crisis-worsens> [dostęp 30.04.2023].

ZAKOŃCZENIE

Bezpieczeństwo ludzkie jest kwestią niezbędną dla utrzymania sprawiedliwości i realizacji praw człowieka gwarantowanych uniwersalnymi i regionalnymi umowami międzynarodowymi. Według UNDP istnieje siedem komponentów bezpieczeństwa ludzkiego, których spełnienie musi być obowiązkiem rządu każdego państwa. Te siedem komponentów to bezpieczeństwo ekonomiczne, bezpieczeństwo żywnościowe, bezpieczeństwo zdrowotne, bezpieczeństwo ekologiczne, bezpieczeństwo osobiste, bezpieczeństwo więzi społecznych i bezpieczeństwo polityczne. Siedem komponentów musi zostać zapewnionych, aby osiągnąć pełne bezpieczeństwo ludzkie. Koncepcja bezpieczeństwa człowieka podkreśla konieczność zapewnienia ludziom możliwości zaspokojenia podstawowych potrzeb i zarabiania na życie. Jest to raczej koncepcja integracyjna niż obronna w sposobie definiowania bezpieczeństwa terytorialnego. Bezpieczeństwo ludzkie występuje tylko wtedy, gdy wszyscy ludzie są włączeni w rozwój państwa.

W toku rozważań poprowadzonych w niniejszej rozprawie udzielono odpowiedzi na postawione pytania badawcze. W rezultacie zweryfikowano hipotezę sformułowaną we wstępie, w myśl której: **prześladowania ludności Rohindża w Mjanmie/Birmie (przejawiające się w systematycznym, usankcjonowanym prawnie naruszaniu praw człowieka) oraz uchodźców Rohindża w państwach sąsiednich, skutkują podważeniem uznanej w prawie międzynarodowym koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego, a w konsekwencji prowadzą do radykalizacji mniejszości muzułmańskich, nasilenia konfliktów etnicznych i wzrostu zagrożenia terroryzmem.**

Wybuch przemocy w stanie Arakan był kulminacją dziesięcioleci niechęci na tle etnicznym. Rohindżowie nie są włączeni w rozwój Mjanmy, nie otrzymują żadnej ochrony ze strony państwa, ponieważ nie posiadają obywatelstwa tego kraju. Pozbawieni są zatem prawa uznanego powszechnie za podstawowe uprawnienie jednostki ludzkiej.

Naruszenia praw ludności Rohindża przyjmują jednak postać znacznie poważniejszych pogwałceń niż pozbawienie praw obywatelskich i politycznych. Działania dyskryminacyjne, przejawiające się w prawnych i rzeczywistych ograniczeniach nałożonych na ludność Rohindża, prowadzą do pozbawienia lub ograniczenia swobody przemieszczania się, do segregacji i wykluczenia. Co więcej, organy i instytucje państwa, w tym siły bezpieczeństwa, policja i lokalne podmioty ze stanu Arakan dopuszczają się wobec Rohindżów powszechnej przemocy, tortur, zatrzymań, gwałtów i innych przestępstw powodujących poważne obrażenia

fizyczne i psychiczne. Skala tych okrucieństw wzrosła gwałtownie od 2012 roku. Czystki etniczne, do których dochodzi, a które – zdaniem wielu ekspertów z zakresu międzynarodowego prawa praw człowieka oraz przedstawicieli organizacji międzynarodowych – wypełniają znamiona zbrodni przeciw ludzkości, noszą nawet znamiona ludobójstwa. Dokonywane zbrodnie obejmują: morderstwa, tortury, aresztowania i zatrzymania, egzekucje, gwałty i napaści na tle seksualnym, wojskowe i paramilitarne ataki na ludność cywilną, rabunki i wymuszenia, niszczenie budynków oraz pomników kultury i religii, niszczenie domów, przetrzymywanie ludności cywilnej w obozach, celowe głodzenie itp. Celem dokonywanych zbrodni jest z jednej strony skłonienie Rohindżów do ucieczki z państwa oraz uniemożliwienie powrotu, z drugiej – co usiłują udowodnić choćby przedstawiciele Gambii przed Międzynarodowym Trybunałem Sprawiedliwości – częściowe wyniszczenie tej grupy etnicznej.

Co istotne, do naruszeń praw ludności Rohindża, skutkujących tzw. ludzkim niebezpieczeństwem, dochodzi nie tylko w Mjanmie. Ofiarami łamania praw człowieka Rohindżowie stają się również w państwach trzecich, w których ubiegają się o azyl polityczny lub o inne formy ochrony międzynarodowej. Podstawowym problemem jest brak bezpieczeństwa ekonomicznego i żywnościowego. Warunki panujące w obozach dla uchodźców w państwach przyjmujących są tragiczne. Rohindżowie nie mają dostępu do żywności, czystej wody pitnej, urządzeń sanitarnych, opieki medycznej ani możliwości pracy i edukacji. Egzystują w warunkach łamiących wszelkie standardy koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego i praw człowieka. Najważniejszym krokiem, jaki należy podjąć, jest umożliwienie uchodźcom Rohindża adaptacji w społecznościach goszczących, m.in. przez przyznanie prawa do pracy, aby mogli stworzyć własne źródła utrzymania i zaangażowanie ich w takie działania, które im to umożliwią.

Koncepcja bezpieczeństwa ludzkiego dla skutecznej implementacji jej założeń, musi być zatem postrzegana zarówno w kontekście realizacji praw obywatelskich, jak i praw uchodźczych. Jedynie takie kompleksowe podejście pozwoli uniknąć braku egzekwowalności założeń koncepcji. I nie można gwarantowania bezpieczeństwa uchodźcom przez państwa goszczące postrzegać jako naruszenia suwerennych uprawnień państwa pochodzenia czy jako interwencji w wewnętrzne sprawy tego państwa. Zgodnie z ideą interwencji w imię ochrony praw człowieka, rozwijaną od wieków w nauce (o której pisał już sam Hugo Grotius), naruszenia uprawnień składających się na bezpieczeństwo jednostki, zobowiązują społeczność międzynarodową do działania.

Analizując naruszenia praw mniejszości Rohindża w kontekście bezpieczeństwa ludzkiego, w rozprawie zwrócono uwagę na istotną kwestię jaką jest zjawisko radykalizacji Rohindżów. Wykazano, iż im bardziej niepewna jest egzystencja uchodźców Rohindża w państwach przyjmujących, tym bardziej prawdopodobne jest, że Rohindżowie będą wspierać radykalne grupy, z których wiele postrzeganych jest jako organizacje terrorystyczne. W toku rozważań przeprowadzono analizę grup rzekomo zaangażowanych w rekrutację i wykorzystywanie kryzysu dla własnych celów politycznych. Niektóre z nich to dobrze znane międzynarodowe sieci terrorystyczne, inne to grupy rebelianckie, niezwiązane bezpośrednio z ideologią islamistyczną. Zdolność do pozyskania Rohindżów w swoje szeregi uzyskała ARSA. Sieć Al-Kaidy również wykazała bezpośrednie zaangażowanie, wykorzystując rekrutów w Indiach i Bangladeszu. Państwo Islamskie ograniczyło się do bezwzględnej propagandy i gróźb wobec władz Mjanmy. Nie można wykluczyć możliwości pojedynczych ataków terrorystycznych na birmańskie społeczeństwo lub instytucje, przeprowadzanych przez samotnych bojowników ze społeczności Rohindża, naśladujących taktykę Państwa Islamskiego. Tym samym ci, którzy byli ofiarą naruszeń praw gwarantujących bezpieczeństwo jednostki, swymi działaniami odwetowymi mogą doprowadzić do naruszeń bezpieczeństwa innych, w tym przypadku obywateli Mjanmy. Ponieważ jednak dostęp do broni i materiałów wybuchowych może okazać się trudny, skoordynowane ataki wydają się jak dotąd mało prawdopodobne. Drugim czynnikiem, który nakazuje uznać takie ataki za mało prawdopodobne jest kulturowa specyfika mniejszości Rohindża i jej szczególny związek z religią. Większość uchodźców do tej pory wykazała się dużą powściągliwością i powstrzymała od szukania zemsty za brutalność, której doświadczyli. Nie zmienia to jednak faktu, iż brak zaspokojenia fundamentalnych potrzeb egzystencjalnych uchodźców Rohindża, jest jednym z głównych czynników sprzyjających radykalizacji i włączeniu się w działania grup terrorystycznych. Stąd konieczność podjęcia zdecydowanych działań pomocowych ze strony społeczności międzynarodowej, prowadzonych przy udziale organizacji humanitarnych, również z systemu ONZ. Dalszym napięciem oraz radykalizacji Rohindżów – w perspektywie średnio- i długoterminowej – sprzyjać mogą zapowiedzi przymusowej repatriacji do Mjanmy. Może też stanowić dodatkowy czynnik popychający uchodźców do przemocy. Uchodźcy zostali całkowicie wykluczeni z rozmów na temat ich przeszłości.

Z tego względu tak istotne znaczenie ma aktywność organizacji regionalnych. ASEAN jako główna organizacja międzynarodowa w Azji Południowo-Wschodniej powinna odgrywać większą rolę w reagowaniu na kryzys uchodźczy Rohindża. Działania organizacji powinny

koncentrować się nie tylko na zapewnieniu tymczasowych, krótkoterminowych rozwiązań, aby poradzić sobie z ciągłym napływem Rohindźów, którzy znajdują schronienie w Indonezji, Malezji i Tajlandii, ale także na niwelowaniu zagrożeń związanych z radykalizacją Rohindźów, które mogą mieć wpływ na bezpieczeństwo regionalne w dłuższej perspektywie. W niniejszej rozprawie, w oparciu o teorię przedłużającego się konfliktu społecznego Edwarda Azara⁶³⁰ zidentyfikowano cztery czynniki leżące u podstaw kryzysu uchodźczego Rohindźa. Pierwszym z nich są relacje między członkami społeczności Rohindźa a buddystami z Arakanu. Drugim jest pozbawienie Rohindźów możliwości zaspokojenia podstawowych potrzeb, co stwarza niebezpieczeństwo radykalizacji ze strony islamskich grup ekstremistycznych. Trzecim jest rola rządu Mjanmy, który wspiera buddyjskie akty przemocy wobec Rohindźów, a jednocześnie dyskryminuje ich poprzez swoją ustawę o obywatelstwie. Czwartym czynnikiem są powiązania międzynarodowe, w których ASEAN do tej pory był bierny i nieskutecznie wykorzystywał swoje wewnętrzne organizacje do maksymalizacji wysiłków. Zapewniając potrzeby edukacyjne i możliwości zatrudnienia dla Rohindźów, ASEAN może zmniejszyć ryzyko radykalizacji, jednocześnie podtrzymując społeczno-kulturową wartość wspólnoty w zakresie priorytetowego traktowania edukacji i tworzenia wzajemnego zrozumienia.

Trwający kryzys Rohindźa pokazał, jak słabo region jest przygotowany do radzenia sobie ze zjawiskiem wtórnego uchodźstwa, tj. z przepływami uchodźców z jednego państwa członkowskiego do innych. Spotkania, państw członkowskich ASEAN w celu omówienia kryzysu, są dobrym początkiem, ale sytuacja wymaga ścisłego monitorowania, jeśli lepsza współpraca regionalna ma prowadzić do wydajniejszej ochrony uchodźców. Państwa członkowskie muszą opracować politykę dotyczącą uchodźców i azylu, która będzie zawierać wytyczne dotyczące działań, jakie należy podjąć, gdy trudna sytuacja państwa członkowskiego powoduje ucieczkę ludzi do sąsiednich państw. Taka polityka – uzgodniona przez wszystkie państwa członkowskie ASEAN – pomogłaby ponadto złagodzić wszelkie przyszłe napięcia etniczne lub religijne między państwami. Wszelkie przyszłe konflikty mogą być rozwiązywane za pośrednictwem Międzyrządowej Komisji Praw Człowieka ASEAN, ale organ ten musi zostać wzmocniony, ponieważ brakuje mu mandatu do ochrony i prowadzenia dochodzeń. ASEAN jak dotąd nie powołał Trybunału Praw Człowieka, który mógłby interpretować i egzekwować Deklarację Praw Człowieka ASEAN, co jest kolejnym problemem, który musi zostać rozwiązany, jeśli uchodźcy w regionie – w tym Rohindźa – mają być chronieni.

⁶³⁰ O. Ramsbotham, *The Analysis of Protracted Social Conflict: A Tribute to Edward Azar*, „Review of International Studies”, 2005, Vol. 31, No. 1, s. 109–126

Państwa członkowskie ASEAN i Bangladesz powinny w perspektywie krótko- i długoterminowej zapewnić pomoc humanitarną uchodźcom Rohindża, którzy uciekli z Mjanmy. Wsparcie ze strony społeczności międzynarodowej może być również jednym z czynników, które pomogą rozwiązać tę kwestię. ASEAN musi promować podstawowe przepisy dotyczące uchodźców wśród urzędników zajmujących się procedurami migracyjnymi i uchodźczymi. Wreszcie, ASEAN musi promować i monitorować podejście do praw człowieka we współpracy z organizacjami pozarządowymi. Według UNHCR przymusowa migracja w 2017 roku osiągnęła bezprecedensowy poziom i zagraża bezpieczeństwu w niemal każdym regionie świata. Chociaż jest to część znacznie większego globalnego dylematu, kryzys Rohindża i jego wpływ na ASEAN i pozaregionalny ASEAN stał się jednym z najpoważniejszych kryzysów humanitarnych na świecie. Aby znaleźć regionalne rozwiązanie kryzysu uchodźczego Rohindża, należy opracować wiele planów i działań na platformach krajowych, regionalnych i międzynarodowych. ASEAN musi przeciwdziałać handlowi ludźmi i przemytowi, chronić Rohindżów podczas ucieczki i przed prześladowaniami. Musi także zająć się podstawową przyczyną kryzysu. Ponadto ASEAN musi promować prawa człowieka, a podstawowa wiedza na temat praw uchodźców wśród urzędników państwowych powinna być obowiązkowa.

Przedłużający się pobyt Rohindża w państwach goszczących stanowi wyzwanie humanitarne. Powoduje również wzrost zagrożenia bezpieczeństwa w wymiarze lokalnym, krajowym i regionalnym. Rohindżowie stają się coraz bardziej podatni na działalność przestępczą, taką jak handel narkotykami i przemyt broni. Walki w obozach Rohindżów stały się coraz częstsze, ponieważ odnotowuje się coraz więcej krwawych incydentów. Rohindżowie stali się głównym celem rekrutacyjnym krajowych i międzynarodowych islamskich grup ekstremistycznych. Długotrwała obecność uchodźców prowadzi do wzrostu niezadowolenia społecznego, gdyż postrzegana jest jak obciążenie. Władze państw goszczących muszą wprowadzić innowacje oraz znaleźć wielopłaszczyznowe, wykonalne i trwałe rozwiązanie kryzysu w wymiarze wewnętrznym, w którym zarówno Rohindżowie, jak i lokalne społeczności będą zadowoleni. W wymiarze zewnętrznym celem powinno być wyeliminowanie przyczyn uchodźstwa Rohindżów. Od maja 2018 roku przemoc wobec Rohindżów nieco ustąpiła i podejmowane są próby repatriacji Rohindżów do Mjanmy, jednak podstawowe kwestie obywatelstwa i autonomii regionalnej dla Rohindżów nie zostały rozwiązane. Społeczność międzynarodowa powinna doprowadzić do negocjacji obu stron i osiągnąć trwałe rozwiązanie. Będzie to korzyścią nie tylko dla Rohindżów, ale również dla

władz Mjanmy oraz dla państw trzecich. Wstrzymanie prześladowań, ale przede wszystkim uregulowanie statusu prawnego Rohindzów w państwie pochodzenia (przez nadanie im obywatelstwa wraz z przynależnymi obywatelom prawami) pozwoli na repatriację uchodźców.

Budowanie integracyjnego społeczeństwa, które chroni i promuje prawa człowieka, sprawuje demokratyczne rządy i stoi na straży praworządności, będzie zapobiegać i przeciwdziałać brutalnemu ekstremizmowi lub go choćby ograniczać. Obejmuje to rozwiązanie przedłużającego się konfliktu, dotyczącego statusu Rohindzów i długotrwałych roszczeń do niezależnego regionu autonomicznego w Arakanie. Ponadto Mjanma musi zająć się wszechobecną dyskryminacją Rohindzów, która ożywia akty przemocy wobec mniejszości religijnej i etnicznej. Z pewnością takie działania przyczynią się do zwalczania brutalnego ekstremizmu.

Wojskowy zamach stanu z 2021 roku wywołał gwałtowny opór regionalnych grup powstańczych. Niestety społeczeństwo Mjanmy staje się coraz bardziej nietolerancyjne, stąd mało miejsca na potencjalną integrację społeczną.

BIBLIOGRAFIA

Teksty źródłowe

36th session of the UN Human Rights Council, *Human Rights in Myanmar: Ethnic Cleansing*, Geneva 2017.

ACAPS, *Vulnerabilities in the Rohingya refugee camps*, https://www.acaps.org/sites/acaps/files/products/files/20191220_acaps_analysis_hub_in_coxs_vulnerabilities_in_the_rohingya_refugee_camps_0.pdf, [dostęp 03.05.2022].

Alkhidmat Foundation Pakistan, *Annual Report 2021*, <https://alkhidmat.org/assets/img/downloads/Annual-Report-2021.pdf> [dostęp 29.04.2023].

Amnesty International, *“We Will Destroy Everything” Military Responsibility for Crimes Against Humanity in Rakhine State, Myanmar*, <https://www.amnesty.org/en/documents/asa16/8630/2018/en/> [dostęp 16.02.2023].

Amnesty International, *Briefing: Attacks By The Arakan Rohingya Salvation Army (Arsa) On Hindus In Northern Rakhine State*, <https://www.amnesty.org/download/Documents/ASA1684542018ENGLISH.PDF>, [dostęp 19.06.2020].

Amnesty International, *Briefing: Attacks by The Arakan Rohingya Salvation Army (ARSA) On Hindus in Northern Rakhine State*, <https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/05/ASA1684542018ENGLISH.pdf> [dostęp 05.02.2023].

Amnesty International, *Let Us Speak For Our Rights: Human Rights Situation Of Rohingya Refugees In Bangladesh*, <https://www.amnesty.org/en/documents/asa13/2884/2020/en/>, [dostęp 22.05.2022].

Amnesty International, *Myanmar, The Rohingya Minority: Fundamental Rights Denied*, <https://www.amnesty.org/download/Documents/92000/asa160052004en.pdf>, [dostęp 9.06.2020].

Amnesty International, *Myanmar: „We are at breaking point” – Rohingya: persecuted in Myanmar, neglected in Bangladesh*, London 2016.

Amnesty International, *Myanmar: New evidence reveals Rohingya armed group massacred scores in Rakhine State*, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2018/05/myanmar-new-evidence-reveals-rohingya-armed-group-massacred-scores-in-rakhine-state/>, [dostęp 19.02.2023].

Annan K., *Secretary-General Salutes International Workshop on Human Security in Mongolia. Two-Day*

Annan K., *Towards a Culture of Peace*, <http://www.unesco.org/opi2/lettres/TextAnglais/AnnanE.html>, [dostęp 01.10.2020].

APHR, *ASEAN's Rakhine Crisis, Assesing the Regional Response to Atrocities in Myanmar's Rakhine State*, http://aseanmp.org/wp-content/uploads/2020/11/ASEANs-Rakhine-Crisis_-APHR-Report-1.pdf [dostęp 30.04.2023].

Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (The Gambia v. Myanmar). Application instituting proceedings and Request for provisional measures filled in the Registry of the Court on 11 November 2019, International Court of Justice, General List No. 178, The Hague, 11.11.2019.

Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (The Gambia v. Myanmar) Canada, Denmark, France, Germany, the Netherlands, the United Kingdom (jointly) and the Maldives file declarations of intervention in the proceedings under Article 63 of the Statute, International Court of Justice, No. 2023/68, The Hague, 16.11.2023.

Arakan Muslim Conference, *The Charter of the Constitutional Demands of the Arakani Muslims*, https://www.burmalibrary.org/sites/burmalibrary.org/files/obl/docs21/NM-1951-06-16-Charter_of_Constitutional_Demands_of_Arakani_Muslims-en.pdf [dostęp 14.08.2022].

Art. 33 Konwencji dotyczącej statusu uchodźców, Genewa 1951.

ASEAN SecGen briefs diplomatic corps on the Preliminary Needs Assessment for Repatriation in Rakhine State, Myanmar, <https://asean.org/asean-secgen-briefs-diplomatic-corps-on-the-preliminary-needs-assessment-for-repatriation-in-rakhine-state-myanmar/> [dostęp 1.05.2023].

ASEAN: Don't Whitewash Atrocities Against Rohingya,
<https://www.hrw.org/news/2019/06/19/asean-dont-whitewash-atrocities-against-rohingya>
[dostęp 30.04.2023].

ASEAN: Don't Whitewash Atrocities Against Rohingya,
<https://www.hrw.org/news/2019/06/19/asean-dont-whitewash-atrocities-against-rohingya>
[dostęp 30.04.2023].

Asian Development Bank, *Construction and operation of 2 integrated waste management and resource recovery facility with collection system at camp 4 in Ukhia and camp 23 in Teknaf (EAP/DPHE/W9A),* https://www.adb.org/sites/default/files/project-documents/52174/52174-001-iee-en_5.pdf, [dostęp 13.11.2021].

Asia-Pacific Centre for the Responsibility to Protect, *ASEAN and the Rohingya Crisis since 2017: Dynamics, Challenges, and New Avenues for More Effective Regional Response in Post-Coup Myanmar,*
https://r2pasiapacific.org/files/9005/2022_ASEAN__Rohingya_Crisis_Since_2017.pdf
[dostęp 30.04.2023.]

Asia-Pacific Centre for the Responsibility to Protect, *ASEAN and the Rohingya Crisis since 2017: Dynamics, Challenges, and new Avenues for More Effective Regional Response In Post-Coup Myanmar,*
https://r2pasiapacific.org/files/9005/2022_ASEAN__Rohingya_Crisis_Since_2017.pdf
[dostęp 30.04.2023].

Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej,*
https://www.bbn.gov.pl/ftp/dokumenty/Biala_Ksiega_inter_mm.pdf, [dostęp 01.10.2020].

Burma Human Rights Network, *National Verification Cards – A Barrier To Rohingya Repatriation,* https://progressivevoicemyanmar.org/wp-content/uploads/2019/07/NVC-A_barrier_To_Rohingya_Repatriation_Report_by_BHRN.pdf, [dostęp 14.05.2022].

Cele – ASEAN, <http://asean.pl/cele-2/>, [dostęp 1.05.2023].

Commission on Human Security, *Human Security Now*, New York 2003.

Complex Operational Environment and Threat Integration Directorate, *Lashkar-e-Taiba: The Three-Headed Snake*, https://community.apan.org/cfs-file/__key/docpreview-s/00-00-02-42-23/Lashkar_2D00_e_2D00_Taiba.pdf [dostęp 27.04.2023].

Counter Extremism Project, *Myanmar (Burma): Extremism and Terrorism*, <https://www.counterextremism.com/countries/myanmar-extremism-and-terrorism/report> [dostęp 15.04.2023].

Deklaracja Bangkocka, 8 sierpnia 1967 r., <https://agreement.asean.org/media/download/20140117154159.pdf> [dostęp 29.04.2023].

Deklaracja praw człowieka ASEAN, 19 listopada 2012, <https://asean.org/asean-human-rights-declaration/> [dostęp 30.04.2023].

Deklaracja w sprawie nielegalnego przemieszczania się ludności, Kuala Lumpur, 2015, <https://asean.org/wp-content/uploads/2012/05/Adopted-Kuala-Lumpur-Declaration-on-Irregular-Movement-of-Persons-in-Southeast-Asia.pdf> [dostęp 30.04.2023].

Department of State US, *Country reports on human rights practices for 2009*, Washington 2012.

European Foundation for South Asian Studies, *The Rohingya Issue – Its wider ramifications for South Asia*, <https://www.efsas.org/The%20Rohingya%20Issue%20%E2%80%93%20Its%20wider%20ramifications%20for%20South%20Asia.pdf> [dostęp 13.04.2023].

House Of Representatives, Subcommittee on Asia and The Pacific, Committee on Foreign Affairs, *Burma's Brutal Campaign Against the Rohingya*, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CHRG-115hrg27011/pdf/CHRG-115hrg27011.pdf> [dostęp 06.11.2022].

Human Rights Council, *Report of the detailed findings of the Independent International Fact-Finding Mission on Myanmar*, https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/HRCouncil/FFM-Myanmar/A_HRC_39_CRP.2.pdf [dostęp 18.02.2023].

Human Rights Council, *Sexual and gender-based violence in Myanmar and the gendered impact of its ethnic conflicts*, https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/FFM-Myanmar/sexualviolence/A_HRC_CRP_4.pdf, [dostęp 18.11.2021].

Human Rights Watch, *“The Government Could Have Stopped This”: Sectarian Violence and Ensuing Abuses in Burma’s Arakan State*, London 2012.

Human Rights Watch, *„All of My Body Was Pain”: Sexual Violence against Rohingya Women and Girls in Burma*, New York 2017.

Human Security, Network, *Graz Declaration on Principles of Human Rights Education and Human Security*, Graz 2003.

Indonesia funds US\$500,000 to support ASEAN efforts in the repatriation of displaced persons in Myanmar, <https://asean.org/indonesia-funds-us500000-to-support-asean-efforts-in-the-repatriation-of-displaced-persons-in-myanmar/> [dostęp 30.04.2023].

Inter Sector Coordination Group, *2020 Joint Response Plan for Rohingya Humanitarian Crisis*, https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/jrp_2020_final_in-design_200422_12.2mb.pdf, [dostęp 27.11.2021].

International Commission of Jurists, *Dictating the Internet: Curtailing Free Expression, Opinion and Information Online in Southeast Asia*, Geneva 2020.

International Court Of Justice, *Application Of The Convention On The Prevention And Punishment Of The Crime Of Genocide (The Gambia V. Myanmar)*, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/178/178-20200123-ORD-01-00-EN.pdf>, [dostęp 21.06.2020].

International Crisis Group, *Buddhism and State Power in Myanmar*, Brussels 2017.

International Crisis Group, *Myanmar: A New Muslim Insurgency in Rakhine State*, <https://icg-prod.s3.amazonaws.com/283-myanmar-a-new-muslim-insurgency-in-rakhine-state.pdf> [dostęp 20.01.2023].

International Crisis Group, *Myanmar’s Rohingya Crisis Enters a Dangerous New Phase, Report No. 292*, Brussels 2017.

International Crisis Group, *Myanmar's Rohingya Crisis Enters a Dangerous New Phase*, <https://icg-prod.s3.amazonaws.com/292-myanmar-s-rohingya-crisis-enters-a-dangerous-new-phase.pdf> [dostęp 11.02.2023].

International Crisis Group, *Statement: Myanmar Tips into New Crisis after Rakhine State Attacks*, <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/Myanmar%20statement%2027viii17.pdf>, [dostęp 19.06.2020].

International Crisis Group, *The Dark Side of Transition: Violence Against Muslims in Myanmar*, Brussels 2013.

International Crisis Group, *The Threat From Jamaat-Ul Mujahideen Bangladesh*, <https://icg-prod.s3.amazonaws.com/187-the-threat-from-jamaat-ul-mujahideen-bangladesh.pdf> [dostęp 23.04.2023].

International Labour Organization, *Economic Security for a Better World*, Geneva 2004.

International Rescue Committee *Under-Reported And Under-Adressed: Gender Based Violence Among Rohingya Refugees In Cox's Bazar*, <https://www.rescue-uk.org/sites/default/files/document/2662/ircsreportongenderbasedviolenceiii.pdf>, [dostęp 27.03.2022].

International Rescue Committee, *GBV Trends Among Rohingya Refugees in Cox's Bazar, COVID-19 Update*, <https://www.rescue-uk.org/sites/default/files/document/2419/gbvtrendsamongrohingyarefugeesincoxsbazar-covid-19update.pdf>, [dostęp 27.03.2022].

IOM Thailand, *Safe Spaces Empower Rohingya Children In South-East Asia*, <https://thailand.iom.int/stories/safe-spaces-empower-rohingya-children-south-east-asia>, [dostęp 03.12.2023].

IOM, *IOM Bangladesh Appeal 2023. Rohingya Humanitarian Crisis*, b.m.w., 2023.

ISCG Gender Hub, *In the Shadows of the Pandemic: The Gendered Impact of COVID-19 on Rohingya and Host Communities*, <https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/document>

s/files/in_the_shadows_of_the_pandemic_gendered_impact_of_covid19_on_rohingya_and_host_communities_october2020_0.pdf, [dostęp 12.07.2021].

ISCG, *Monsoon response in Rohingya refugee camps weekly update | 6 to 12 September 2019*, https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/iscg_monsoon_weekly_update_16_27sep-3oct.pdf, [dostęp 10.10.2021].

ISCG/SEG, *JRP for Rohingya Humanitarian Crisis (March–December 2018)*, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/JRP%20for%20Rohingya%20Humanitarian%20Crisis%20-%20FOR%20DISTRIBUTION.PDF>, [dostęp 06.06.2021].

Justice For All, *Burma And The ICJ Ruling: For the Month of February 2020*, Chicago 2020.

Karta Narodów Zjednoczonych, San Francisco, 24 października 1945 r., Dz. U. 1947 r., nr 23, poz. 90 z późn. zm.

Karta Organizacji Współpracy Islamskiej, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=53&p_ref=27&lan=en, [dostęp 30.04.2023].

Karta Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej, styczeń 2008, <https://asean.org/wp-content/uploads/images/archive/publications/ASEAN-Charter.pdf> [dostęp 30.04.2023].

Myanmar-Institute of Strategic and International Studies (M-ISIS), *Background Paper on Rakhine State*, Yangon 2018.

Office Of The High Commissioner For Human Rights, *HUMAN RIGHTS: A Basic Handbook for UN Staff*, Geneva 2000.

Ogata S., *Human Security: A Refugee Perspective*, <http://www.unhcr.ch/refworld/unhcr/hcspeech/990519.htm>, [dostęp 02.10.2020].

Ogata S., *Inclusion or Exclusion: Social Development Challenges for Asia and Europe*, Statement of Mrs. Sadako Ogata United Nations High Commissioner for Refugees at the Asian Development Bank Seminar, 27 April 1998, <http://www.unhcr.ch/refworld/unhcr/hcspeech/27ap1998.htm>, [dostęp 02.10.2020].

Oświadczenie zastępcy sekretarza generalnego ONZ Louise Frechette podczas dyskusji panelowej wysokiego szczebla z okazji dwudziestej rocznicy powstania Vienna International Center (VIC), 9.10.1999, <http://www.un.org/News/Press/docs/1999/19991012.dsgsm70.doc.html>, [dostęp 02.10.2020].

OXFAM, *Participatory Research On Social Cohesion*, https://assessments.hpc.tools/attachments/1b6e642b-d7fd-4c12-91db-b1447c7901c4/OXFAM_Social-Cohesion-participatory-research_executive-summary.pdf, [dostęp 07.05.2022].

Porozumienie ASEAN w sprawie zarządzania klęskami żywiołowymi oraz szybkiego reagowania, <https://asean.org/wp-content/uploads/2018/01/41.-November-2017-AADMER-11th-Reprint.pdf> [dostęp 30.04.2023].

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ, 10 grudnia 1948 r., A/RES/3/217 A, 10.12.1948.

Radicalisation Awareness Network, *Breaking the cycle*, https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2020-01/policy_brief_breaking_the_cycle_122019_en.pdf [dostęp 05.05.2023].

Republic of the Union of Myanmar, *Census Observation Mission Report 2014 Population and Housing Census*, Rangoon 2014.

Resolution adopted by the General Assembly on 10 September 2012, 66/290, General Assembly Sixty-six session, New York, 25.10.2012.

Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 7 lipca 2016 r. w sprawie Mjanmy/Birmy, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji Rohindżów (2016/2809(RSP)), Parlament Europejski, Strasburg, 7.07.2016.

Roosevelt F.D., *State of the Union Address to the Congress*, 6.01.1941, <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/january-6-1941-state-union-four-freedoms>.

Saferworld, *Community Security handbook*, London 2014.

Saferworld, *Community Security: a vehicle for peacebuilding and statebuilding*, <https://www.saferworld.org.uk/downloads/pubdocs/eu-community-security-pages.pdf>, [dostęp 29.11.2020].

Session in Ulaanbaatar, May 8-10 2000, <https://www.un.org/press/en/2000/20000508.sgsm7382.doc.html>, [dostęp 01.10.2020].

Situation of human rights of Rohingya Muslims and other minorities in Myanmar: report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, A/HRC/32/18, Geneva, 29.06.2016.

Situation of human rights of Rohingya Muslims and other minorities in Myanmar: report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, A/HRC/43/18, Geneva, 18.06.2020.

Situation of human rights of Rohingya Muslims and other minorities in Myanmar - Report of the Secretary-General, General Assembly Seventy eight session, A/78/278, New York, 14.08.2023.

Spotkanie ministrów spraw zagranicznych ASEM w Naypyidaw w Mjanmie (20–21 listopada 2017), 20–21 listopada 2017, <https://www.consilium.europa.eu/pl/meetings/international-ministerial-meetings/2017/11/20-21/> [dostęp 1.05.2023].

Światowy Pakt w sprawie Migracji, 2018, <https://www.un.org/pga/72/wp-content/uploads/sites/51/2018/07/migration.pdf> [dostęp 30.04.2023].

The Ammerdown Group, *Rethinking security: A discussion paper*, London 2016.

The Centre for Peace and Conflict Studies, *2010 Myanmar General Elections: Learning and Sharing for Future*, Siem Reab 2011.

The Equal Rights Trust, *The Human Rights of Stateless Rohingya in Thailand*, <https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/The%20Human%20Rights%20of%20Stateless%20Rohingya%20in%20Thailand%28small%29.pdf> [dostęp 30.04.2023].

The Jamestown Foundation, *Terrorism and Islamic Radicalization in Central Asia. A Compendium of Recent Jamestown Analysis*, https://jamestown.org/wp-content/uploads/2013/03/Jamestown_articles_-_Terrorism_in_Central_Asia_February_2013.pdf [dostęp 07.04.2023].

The London Story, *Rohingyas in India. State of Rohingya Muslims in India in absence of Refugee Law*,

<https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Religion/Islamophobia-AntiMuslim/Civil%20Society%20or%20Individuals/RitumbraM1.pdf> [dostęp 19.03.2023].

The Network for International Protection of Refugees, *Rohingya/Bengali: Migration After First Anglo-Burman War*, <http://netipr.org/policy/downloads/arakan-migration-after-1824.pdf>, [dostęp 11.04.2020].

The Philippines offers Rohingyas citizenship, <https://www.thedailystar.net/news/bangladesh/crime-justice/news/bsf-seizes-record-4149-kg-gold-near-benapole-border-3077171> [dostęp 30.04.2023].

The United States Holocaust Memorial Museum, *Risk Of Mass Atrocities against The Rohingya Post-Coup*, https://www.ushmm.org/m/pdfs/The_Risk_of_Mass_Atrocities_against_the_Rohingya_Post-coup.pdf, [dostęp 14.05.2022].

Translators Without Borders, *Imams Share Information In The Rohingya Refugee Camps*, https://translatorswithoutborders.org/wp-content/uploads/2021/05/Imams-Share-Information-in-the-Rohingya-Refugee-Camps_EN.pdf, 19.04.2022.

Translators Without Borders, *Imams' role in information sharing in the camps*, <https://translatorswithoutborders.org/rohingya/imams-role-in-information-sharing-in-the-camps/>, [dostęp 24.04.2022].

UN News, *Aung San Suu Kyi defends Myanmar from accusations of genocide, at top UN court*, <https://news.un.org/en/story/2019/12/1053221>, [dostęp 21.06.2020].

UNDP Bangladesh, UN WOMEN Bangladesh. *Report on Environmental Impact of Rohingya Influx*, Dhaka 2018.

UNDP, *Community Security and Social Cohesion Towards a UNDP Approach*, Geneva 2009.

UNESCO, *Human Security: Approaches and Challenges*, Paris 2008.

UNHCR, *Cash Assistance to Rohingya Refugees in Bangladesh*, <https://www.unhcr.org/5b473fe87.pdf>, [dostęp 13.05.2021].

UNHCR, *Culture, Context And Mental Health Of Rohingya Refugees: A review for staff in mental health and psychosocial support programmes for Rohingya refugees*, Geneva 2018.

UNHCR, *Figures at glance in Malaysia*, <https://www.unhcr.org/my/what-we-do/figures-glance-malaysia> (dostęp 29.10.2023)

UNHCR, *Joint Government of Bangladesh – UNHCR Population Factsheet (as of 31 Oct 2021)*, <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/89533>, [dostęp 27.11.2021].

UNHCR, Press Release, 16.10.2023, <https://www.unhcr.org/news/press-releases/unhcr-and-thailand-enhance-cooperation-support-displaced-and-stateless> (dostęp 29.10.2023).

UNHCR, *Rohingya Refugee Crisis Explained*, <https://www.unrefugees.org/news/rohingya-refugee-crisis-explained/> (dostęp 12.09.2023).

UNHCR, *Settlement and Protection, Profiling: Round 6*, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/73601.pdf>, [dostęp 26.03.2022].

UNHCR, *UNHCR urges stronger support for refugee vaccinations in Asia*, <https://www.unhcr.org/news/briefing/2021/6/60b5ede64/unhcr-urges-stronger-support-refugee-vaccinations-asia.html>, [dostęp 19.09.2021].

UNHCR/REACH, *Multi-Sector Needs Assessment II*, Cox's Bazar 2019.

UNHRC, *The Arakan Project - Submission to the UN Universal Periodic Review, 23rd Session of the UPR Working Group, November 2015*, https://www.upr-info.org/sites/default/files/document/myanmar/session_23_-_november_2015/ap_upr23_mmr_e_main.pdf, [dostęp 16.05.2021].

United Nations Development Programme, *Community Security and Social Cohesion: Towards a UNDP Approach*, Geneva 2009.

United Nations Development Programme, *Human Development Report 1994*, New York – Oxford 1994.

United Nations Development Programme, *Human Development Report 1994*, New York and Oxford 1994.

United Nations Development Programme, *Human Development Report 1994*, New York and Oxford 1994.

United Nations Trust Fund For Human Security, *Human Security In Theory And Practice: Application of the Human Security Concept and the United Nations Trust Fund for Human Security*, New York 2009.

United Nations Trust Fund for Human Security, *Human Security in Theory and Practice: Application of the Human Security Concept and the United Nations Trust Fund for Human Security*, New York 2009.

Urgent Statement: Call On ASEAN Leaders To Prioritise Establishment Of Regional Protection Framework As Myanmar And Rohingya Crisis Worsens, <https://reliefweb.int/report/myanmar/urgent-statement-call-asean-leaders-prioritise-establishment-regional-protection-framework-myanmar-and-rohingya-crisis-worsens> [dostęp 30.04.2023].

Vienna Declaration and Programme of Action, Vienna, 25.06.1993.

Warzone Initiatives, *Rohingya Briefing Report*, Redding 2015.

WHO Regional Office for the Eastern Mediterranean, *Health 21. Regional health-for-all policy and strategy for the 21" century*, Cairo 1999.

WHO Regional Office for the Eastern Mediterranean, *HEALTH AND HUMAN SECURITY*, Cairo 2002.

WHO, *Health Sector Bulletin #15, Bangladesh Emergency: Rohingya Refugee Crisis in Cox's Bazar District Reporting period: April to June 2021*, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/health_sector_bulletin_15.pdf, [dostęp 26.09.2021].

WHO, *Multi-Sectoral Acute Watery Diarrhoea Response Plan*, 2020, <https://drive.google.com/drive/folders/11TM6pJRpUEIKsX5GgdoQ7SZXqiXqta2G>, [dostęp 12.09.2021].

WHO, *Rohingya Crisis - Situation Report #17* https://cdn.who.int/media/docs/default-source/searo/bangladesh/bangladesh---rohingya-crisis---pdf-reports/sitreps/2021/who-cox-s-bazar-situation-report-17.pdf?sfvrsn=4be4220_13, [dostęp 19.09.2021].

WHO, *What is DOTS? A Guide to Understanding the WHO-recommended TB Control Strategy Known as DOTS*, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/65979/WHO_CDS_CPC_TB_99.270.pdf;jsessionio.

WHO. *Health Sector Bulletin # 13: Bangladesh, Emergency: Rohingya Refugee Crisis in Cox's Bazar District, Reporting period: July – December 2020*, https://cdn.who.int/media/docs/default-source/searo/bangladesh/bangladesh---rohingya-crisis---pdf-reports/health-sector-bulletin/health-sector-cxb-bangladesh_no-13.pdf?sfvrsn=93fba2b_11, [dostęp 12.09.2021].

World Bank, *Poverty and Hunger: Issues and Options for Food Security in Developing Countries*, Washington 1986.

World Food Programme, *Refugee influx Emergency Vulnerability Assessment – REVA 2018*, https://api.godocs.wfp.org/api/documents/WFP-0000126933/download/?_ga=2.134162701.2062656047.1622991279-156571117.1622991279, [dostęp 07.06.2021].

World Food Programme, *Refugee influx Emergency Vulnerability Assessment – REVA 2019*, https://api.godocs.wfp.org/api/documents/WFP-0000126930/download/?_ga=2.59723182.2062656047.1622991279-156571117.1622991279, [dostęp 08.06.2021].

World Food Programme, *Refugee influx Emergency Vulnerability Assessment – REVA 2020*, https://api.godocs.wfp.org/api/documents/WFP-0000126923/download/?_ga=2.193568045.125961889.1624268146-156571117.1622991279, [dostęp 21.06.2021].

World Food Programme, *WFP Myanmar, Country Brief - December 2020*, <https://docs.wfp.org/api/documents/WFP-0000122866/download/>, [dostęp 23.07.2021].

World Health Organization - Regional Office for South-East Asia, *Invisible. The Rohingyas: the Crisis, the People and their Health*, b.m.w. 2019.

World Health Organization, *Health security*, https://www.who.int/health-topics/health-security#tab=tab_1, [dostęp 01.08.2021].

Monografie

Adas M., *The Burma delta: economic development and social change on an Asian rice frontier, 1852–1941*, London 2011.

Akademia Obrony Narodowej, *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2008.

Alkire S., *A Conceptual Framework for Human Security*, Oxford 2003.

Ashraf Alam M., *A Short Historical Background of Arakan*, Chittagong 1999.

Bano N., *Achieving sustainable food security for all Indians by 2020: study of agricultural biotechnology as a sustainable option*, Aligarh 2008.

Baron-Mendoza L., *THE WAR REPORT 2017 / MYANMAR: A BATTLE FOR RECOGNITION*, Geneva 2017.

Bashar I., *Impact of the Rohingya Crisis on the Threat Landscape at the Myanmar-Bangladesh Border*, [in:] *Combatting Violent Extremism and Terrorism in Asia and Europe*, eds. C. Echle, R. Gunaratna, P. Rueppel, M. Sarmah, Singapore 2018.

Benedek W., *Understanding Human Rights: Manual on Human Rights Education*, Wien – Graz 2012.

Boon R., *Nationalism and the Politicization of Identity: The Implications of Burmese Nationalism for the Rohingya*, Leiden 2015.

Chanda J., *Counterproductive Effects of Sanctions. The Myanmar Case Study*, New Delhi 2019.

Chodubski A.J., *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 2004.

- Cocks S.W., *A Short History of Burma*, London 1910.
- Dańca A., Lubecka J., *Metodologia tworzenia case study*, Kraków 2010.
- Dobrowolska-Polak J., *Ludność cywilna podczas współczesnych konfliktów zbrojnych*, Poznań 2011.
- Dyduch J., *Bezpaństwowość*, [w:] A. Florczak, A. Lisowska (red.), *Organizacje międzynarodowe w działaniu*, Wrocław 2014.
- Fisher R., Halibożek E., Walters D., *Introduction to Security*, Oxford 2019.
- Foxeus N., *Contemporary Burmese Buddhism*, [w:] *The Oxford Handbook of Contemporary Buddhism*, ed. M. Jerryson, Oxford 2017.
- Ghosh B., *Refugee and Mixed Migration Flows*, Geneva 2018.
- Góralczyk B., *Birma. Złota ziemia roni łzy*, Warszawa 2021.
- Gordon A., *Nowożytna historia Japonii*, Warszawa 2010.
- Gunaratna R., *Inside Al Qaeda: Global Network of Terror*, Melbourne 2002.
- Hall D.G.E., *A History of South-East Asia*, London 1981.
- Herington J., *Liberty, Fear and the State: Philosophical Perspectives on Security* [in:] *Security: Dialogue across disciplines*, ed. P. Bourbeau, Cambridge 2015.
- Holt J.C., *Myanmar's Buddhist-Muslim Crisis: Rohingya, Arakanese, and Burmese Narratives of Siege and Fear*, Honolulu 2019.
- Ibrahim A., *The Rohingyas: Inside Myanmar's Hidden Genocide*, London 2016.
- Jelonek A., *Wielokulturowość, separatyzm i budowa państwa narodowego w Tajlandii*, Kraków 2011.
- Karim A., *The Rohingyas: History and Culture*, Chittagong 2000.

Keck S.L., *The Making of an Invisible Minority: Muslims in Colonial Burma*, [w:] *In Living on the Margins: Minorities and Borderlines in Cambodia and Southeast Asia*, ed. P. J. Hammer, Phnom Penh 2009.

Khan A.M., *The Arakanese in Bangladesh a socio cultural study*, Calcutta 1992.

Koziej S., *Wstęp do teorii i historii bezpieczeństwa (skrypt internetowy)*, Warszawa 2011.

Kundu S., *The Rohingyas: Security Implications for ASEAN and Beyond*, „IDSA Issue Brief”, May 28 2015

Kuźniar R., *Prawa człowieka. Prawo, instytucje, stosunki międzynarodowe*, Warszawa 2000.

Kuźniar R., *Prawa człowieka: prawo, instytucje, stosunki międzynarodowe*, Warszawa 2008

Lasoń M., *Bezpieczeństwo w stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI wieku. Wybrane problemy*, red. E. Cziomer, Kraków 2010, s. 9-10.

Leider J., *Rohingya: The History of a Muslim Identity in Myanmar*, [w:] *Oxford Research Encyclopedia of Asian History*”, Oxford 2018.

Leifer M., *Dictionary of the Modern Politics of South-East Asia*, London and New York 2005.

Lintner B., *Religious Extremism and Nationalism in Bangladesh*, [in:] *Religious Radicalism in and Security in South Asia*, eds. S. Limaye, M. Malik, R. Wirsing, Honolulu 2004.

Lough O., Spencer A., Coyle D., Jainul M. A., Barua H., *Participation and inclusion in the Rohingya refugee response in Cox's Bazar, Bangladesh 'We never speak first'*, London 2021.

Lowenstein A.K., *Persecution of the Rohingya Muslims: Is Genocide Occurring in Myanmar's Rakhine State? A Legal Analysis*, Yale 2015.

Lubina M., *Birma*, Warszawa 2014.

Lubina M., *Birma: centrum kontra peryferie. Kwestia etniczna we współczesnej Birmie*, Kraków 2014.

Lubina M., *Pani Birmy Aung San Suu Kyi. Biografia polityczna*, Warszawa 2015.

Lubina M., *Rohingya. Kim są prześladowani muzułmanie Birmy?*, Warszawa 2019.

Marquina A., *Environmental Security and Human Security*, w: *Environmental Challenges in the Mediterranean 2000–2050*, ed. A. Marquina, Dordrecht 2004.

Naing Tun W., *Prehistory to Proto-history of Myanmar: A Perspective of Historical Geography*, International Conference on Burma/Myanmar Studies Burma/Myanmar in Transition: Connectivity, Changes and Challenges, Chiang Mai, 24-25 July 2015.

Napoli M., *Towards a Food Insecurity Multidimensional Index (FIMI)*, Rome 2011.

Phayre A.P., *History of Burma*, London 1884.

Rahman M., *Teaching of Arabic language in Barak valley a historical study (14th to 20th century)*, Assam 2009.

Ramcharan B., *Human Rights and Human Security*, The Hague 2002.

Rekomendacje formalno-prawne z zakresu zarządzania kryzysowego, red. D. Wróblewski, Józefów 2015.

Shamsuddoha M., *Paradox Of Rohingya Crisis: A Legacy Of History*, [w:] *Burmese Nationalism Rohingya Crisis And Contemporary Politics*, eds. A. Bin Ali, S. Ahmed, Dhaka 2019.

Sharma S., Awasthi S., *A Compendium of Terrorist Groups*, New Delhi 2022.

Siddiqui H., *Muslim Identity and Demography in the Arakan State of Burma*, Seattle 2011.

Smith C.L., Brooks D.J., *Security Science, The Theory and Practice of Security*, Amsterdam 2013.

Smith M., *Arakan (Rakhine State). A Land in Conflict on Myanmar's Western Frontier*. Amsterdam 2019.

Stockwell A.J., *Imperialism and Nationalism in South-East Asia*, [w:] *The Oxford History of The British Empire: The Twentieth Century*, eds. J.M. Brown, R. Louis, Oxford and New York 1999.

Tadjbakhsh S., Chenoy A.M., *Human Security: Concepts and implications*, London and New York 2007.

Tahir Ba Tha M.A., *A Short History of Rohingya and Kamas of Burma*, tłum. A.F.K. Jiliani, M. Ashraf Alam, Chittagong 2007.

Taufiq H. A., *Rohingya Refugee Crisis and the State of Insecurity in Bangladesh*, w: I. Ahmed (ed.), *Genocide and Mass Violence: Politics of Singularity*, Dhaka 2019.

ten Veen R., *Myanmar's Muslims: The Oppressed of the Oppressed*, London 2005.

The Cambridge History of Southeast Asia: Volume 2, The Nineteenth and Twentieth Centuries, ed. N. Tarling, Cambridge 1994.

Tonkin D., *Migration from Bengal to Arakan during British Rule 1826–1948*, Brussels 2019.

Topich W.J., Leitich K.A., *The history of Myanmar*, Santa Barbara 2013.

Uddin Md. N., Rahman Md. M., *Catalyst of Religious Extremism in Rohingya Refugee Camps: A Qualitative Analysis*, [in:] *Handbook of Research on Applied Social Psychology in Multiculturalism*, eds. B. Christiansen, H. C. Chadan, Hershey 2007.

Vademecum Bezpieczeństwa, red. O. Wasiuta, R. Klepka, R. Kopeć, Kraków 2018.

van Galen S.E.A, *Arakan and Bengal: the rise and decline of the Mrauk U kingdom (Burma) from the fifteenth to the seventeenth century AD*, Leiden 2008.

Wade F., *Myanmar's Enemy Within: Buddhist Violence and the Making of a Muslim 'Other'*, London 2017.

Ware A., Laoutides C., *Myanmar's 'Rohingya' Conflict*, New York 2018.

Weatherbee D.E., Emmers R., Pangestu M., Sebastian L.C., *International Relations in Southeast Asia.*, Lanham – Boulder – New York – Toronto – Oxford, 2005.

Włodarski J., *Kilka uwag na temat współpracy wywiadu polskiego z wywiadem japońskim w Mandżurii w latach trzydziestych XX wieku*, [w:] J. Włodarski, K. Zeidler (red.), *Japonia w oczach Polaków: państwo, społeczeństwo, kultura*, t. 2, Gdańsk 2009.

Yegar M., *Between Integration and Secession: The Muslim Communities of the Southern Philippines, Southern Thailand, and Western Burma/Myanmar*, Oxford 2002.

Yegar M., *The Muslims of Burma*, Wiesbaden 1972.

Yunus M., *A History of Arakan (Past & Present)*, Chittagong 1994.

Zetter R., Ruaudel H., *Refugees' Right to Work and Access to Labor Markets – An Assessment*, Washington 2016.

Zięba R., *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, Warszawa 2008.

Zurlini G., Muller F., *Environmental Security*, Encyclopedia of Ecology, eds. S. E. Jørgensen, B. D. Fath, Amsterdam 2008.

Zurlini, F. Muller, *Environmental Security*, w: *Encyclopedia of Ecology*, eds. Sven E. Jørgensen, B. D. Fath, Oxford 2008.

Бартош А.А., *Основы международной безопасности. Организации обеспечения международной безопасности*, Москва - Юрайт 2018.

Кузнецов В.Н., *Геокультурная энциклопедия 2009*, Москва 2009.

Кузнецов В.Н., *Геокультурная энциклопедия: Культура развития через культуру безопасности*, Москва 2009.

Леонтьева И.А., *Безопасность Жизнедеятельности*, Елабуга 2014.

Artykuły naukowe

Abdelkader E., *The Rohingya Muslims in Myanmar: Past, Present, and Future*, „Oregon Review of International Law”, 2013, vol. 15, no. 3.

Ahmed S., Simmons W. P., Chowdhury R., Huq S., *The sustainability–peace nexus in crisis contexts: how the Rohingya escaped the ethnic violence in Myanmar, but are trapped into environmental challenges in Bangladesh*, „Sustainability Science”, 2021, no 16.

Arafat F.M., Khanam H., *The Gradual Ramp up of Rohingya Crisis and Bangladesh's Challenges: An Overview from Bangladesh Perspective*, „Asian Studies International Journal”, 2019, vol. 1, no. 1.

Arifin N.A., *ASEAN's Role in Mitigating the Risks of Rohingya Radicalization*, „Jurnal Hubungan Internasional”, 2016, nr 1.

Ayoade Ahmad A., Zulaikha Ramlan A., Ladiqi S., Farhana N., Noor M., *Importance of food security: Rohingya refugee in Cox's Bazar Camp*, „International Journal of Psychosocial Rehabilitation”, 2020, vol. 24, issue 01.

Baldwin D.A., *The Concept of Security*, „Review of International Studies”, 1997, Vol. 23, No. 1.

Barber R., Teitt S., *The Rohingya Crisis: Can ASEAN Salvage Its Credibility?*, „Survival” 2020, nr 62 (5).

Barua J., *Factors behind Human Trafficking in Host and Rohingya Communities in Cox's Bazar: An Overview*, „Social Change” 2021, Vol. 10, No. 1.

Bashar I., *Myanmar*, „Counter Terrorist Trends and Analyses” 2017, vol. 9, no. 1.

Bashar I., *Rohingya Crisis and Western Myanmar's Evolving Threat Landscape*, „Counter Terrorist Trends and Analyses” 2019, vol. 11, no. 6.

Belderbos R., Zou J., *Foreign Investment, Divestment and Relocation by Japanese Electronics Firms in East Asia*, „Asian Economic Journal” 2006, vol. 20.

Bhatia A., Mahmud A., Fuller A., Shin R., Rahman A., Shatil T., Sultana M., Morshed K.A.M., Leaning J., Balsari S., *The Rohingya in Cox's Bazar: When the Stateless Seek Refuge*, „Health and Human Rights Journal”, 2018, vol. 20, no. 2.

Brennan E., O'Hara C., *The Rohingya and Islamic Extremism: A Convenient Myth*, „Policy Brief”, 2015, no. 181.

Brooks D.J., *What is security: Definition through knowledge categorization*, „Security Journal”, 2010, no. 23.

Bryła J., *Wkład Unii Europejskiej w rozwój międzynarodowego reżimu kosmicznego*, „Rocznik Integracji Europejskiej”, 2015, nr 9.

Chan A., *The Development of a Muslim Enclave in Arakan (Rakhine) State of Burma (Myanmar)*, „SOAS Bulletin of Burma Research” 2005, Vol. 3, No. 2.

Chan Y., *Rohingya Goes Global. Arakan Rohingya National Organization (ARNO) and the Making of Refugees*, „Journal of Asian and African Studies” 2018, no. 95, .

Choudhury A., Heiduk F., *Aung San Suu Kyi at the International Court of Justice*, „SWP Comment”, 2019, no 51.

Choudhury R., *An eventful politics of difference and its afterlife: Chittagong frontier, Bengal, c. 1657–1757*, „The Indian Economic and Social History Review”, 2015, vol. 52, no. 3.

Crabtree K., *Economic Challenges and Coping Mechanisms in Protracted Displacement: A Case Study of the Rohingya Refugees in Bangladesh*, „Journal of Muslim Mental Health”, 2010, vol. 5.

Czubaj A., *Miejsce jednostki we współczesnym pojmowaniu bezpieczeństwa*, „De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności” 2016, nr 1.

Desertio D., *Universalizing Core Human Rights in the ‘New’ ASEAN: A Reassessment of Culture and Development Justifications Against the Global Rejection of Impunity*, „Göttingen Journal of International Law 1” 2009, nr 1.

Domaradzki S., Khvostova M., Pupovac D., *Karel Vasak’s Generations of Rights and the Contemporary Human Rights Discourse*, „Human Rights Review”, 2019, no. 20.

Egreteau R., *Burmese Indians in contemporary Burma: heritage, influence, and perceptions since 1988*, „Asian Ethnicity”, 2011, vol. 12, no. 1.

Elliott L., *Human security/environmental security*, „Contemporary Politics”, 2005, vol. 21, no. 1.

Fumagalli M., *Myanmar 2017: The Rohingya Crisis Between Radicalisation and Ethnic Cleansing*, „Asia Maior. Asia in the Waning Shadow of American Hegemony”, 2018, Vol. XXVIII.

Futyr M., *Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN) i Unia Europejska - historia współpracy, współczesne relacje, prognoza na przyszłość*, „Kultura i Polityka” 2014, nr 14.

Garofalo D., *Hijrah to Arakan? The Stunted Start of Rohingya Jihadism in Myanmar*, „Terrorism Monitor”, 2021, vol. XIX, issue 20.

Gierszewski J., *Personal Security within the Human Security Paradigm*, „Security Dimensions. International & National Studies”, 2017, no. 23.

Goh G., *The ‘ASEAN Way’. Non – Intervention and ASEAN’s Role in Conflict Management*, „Stanford Journal of East Asian Affairs” 1003, nr 3.

Grizold A., *The Concept Of National Security In The Contemporary World*, „International Journal on World Peace”, 1994, Vol. 11, No. 3.

Gruszko K., *Polityka USA wobec wschodnioazjatyckiego multilateralizmu*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2008, nr 3.

Gul-Rechlewicz V., *Radykalizm oraz ekstremizm wobec kwestii radykalizacji młodych muzułmanów w Holandii*, „Wschodnioznawstwo”, 2022, no. 16.

Haque M., *Rohingya Ethnic Muslim Minority and the 1982 Citizenship Law in Burma*, „Journal of Muslim Minority Affairs”, 2017, Vol. 37, No. 4.

Hassan O., *Political security: from the 1990s to the Arab Spring*, „Contemporary Politics”, 2015, Vol. 21, No. 1.

Hobbs C., *Nationalism in British Colonial Burma*, „The Far Eastern Quarterly”, 1947, Vol. 6, No. 2.

Hołub A., *Ekstremizm i radykalizm jako środowiska rozwoju terroryzmu*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis”, 2016, t. 17.

Hossain I., *After Humanitarianism: Bangladesh’s Evolving Rohingya Policy*, „GIGA FOCUS | ASIA”, 2000, no. 6.

Howard-Hassmann R.E., *Human Security: Undermining Human Rights?*, „Human Rights Quarterly”, 2012, no. 34.

Jasmine R., Khan A.A., Kamal A.K.M., Karim A.R., Haque M.M, *Prevalence of Pulmonary Tuberculosis among Rohingya Refugees in Kutupalong Camp, Bangladesh*, „Journal of Armed Forces Medical College, Bangladesh” 2018, vol. 14, no. 2.

Jati I., *Comparative Study of the Roles of ASEAN and the Organization of Islamic Cooperation in Responding to the Rohingya Crisis*, „IKAT: The Indonesian Journal of Southeast Asian Studies” 2017, vol. 1, nr 1.

Jayakumar S., *The Islamic State Looks East: The Growing Threat in Southeast Asia*, „CTC Sentinel” 2017, vol. 10, issue 2.

Jurczyk T., *I*, „Homines Hominibus”, 2009, nr 1(5).

Kaewuekoonkit A., Chantavanich S., *Rohingya in Thailand: Existing social protection in dynamic circumstances*, „Asian Review”, 2018, no. 31(1).

Kaldor M., *Human Security*, „Society and Economy”, 2011, Vol. 33, No. 3.

Keenan P., *Questionable Motives: Myanmar Security Operations in Rakhine State*, „EBO Background Paper”, 2016, no. 6.

Kelling M.F., *The Development of ASEAN from Historical Approach*, „Asian Social Science” 2011, nr 7.

Khan S., Mohammad Fazle Akbar S., Kimitsuki K., Saito N., Yahiro T., Al Mahtab M., Nishizono A., *Recent downhill course of COVID-19 at Rohingya refugee camps in Bangladesh: Urgent action solicited*, „Journal of Global Health” 2021, vol. 11.

Kołodziej Z., *Bezpieczeństwo międzynarodowe u progu XXI wieku*, „Zarządzanie Innowacyjne w Gospodarce i Biznesie”, 2012, nr 2.

Konieczny J., *O pojęciu bezpieczeństwa*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka”, 2012, nr 1.

Kos-Łabędowicz J., *Procesy integracyjne w Azji – wybrane zagadnienia*, „Studia Ekonomiczne. Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach” 2012, nr 123.

Krause K., *Towards a Practical Human Security Agenda*, „Geneva Centre for the Democratic Control on Armed Forces (DCAF): Policy Paper – №26”, 2007.

Kumar Jaiswal R., *Ephemeral Mobility: Critical Appraisal of the facets of Indian Migration and the Maistry meditations in Burma (c.1880–1940)*, „Almanack”, 2018, no. 19.

Kumar Jaiswal R., *Indian Labour Emigration to Burma (c. 1880-1940): Rethinking Indian Migratory Patterns*, „Proceedings of the Indian History Congress”, 2014, vol. 75.

Kumar Mohajan H., *History of Rakhine State and the Origin of the Rohingya Muslims*, „IKAT: The Indonesian Journal of Southeast Asian Studies”, 2018, vol. 2, no. 1.

Łachacz O., *Zasada non-refoulement w międzynarodowym prawie uchodźczym – zwyczaj międzynarodowy czy też peremptoryjna norma prawa międzynarodowego?*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2017, vol. 15.

Lego J.B.H., *The Southeast Asian „Boat People Crisis” of 2015: Human (In)Security, Precarity, and the Need for an Ethic of Cohabitation*, „Working Paper Series”, 2018, no. 181.

Leider J., *Rohingya: The History of a Muslim Identity in Myanmar*, „Oxford Research Encyclopedia of Asian History”, 2018.

Leider J., *Territorial Dispossession and Persecution in North Arakan (Rakhine)*, 1942–43, „Policy Brief Series”, 2020, no. 101.

Leider J.P., *Rohingya: The Foundational Years*, „Policy Brief Series” 2020, no. 123.

Lewy M., *Militant Buddhist Nationalism: The Case of Burma*, „Religion and Revolution: A Study in Comparative Politics and Religion, Technical report”, 1967, no.3.

Macaraig C.E., Mursyid F.P., *The Plight of Refugees in ASEAN Member Countries*, „Technium Social Sciences Journal” 2021, vol. 15.

Machniak A., *Radykalizm i ekstremizm nowych ruchów społecznych na przykładzie Frontu Wyzwolenia Zwierząt*, „Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka”, 2018, nr 1.

Malendowicz P., *Ekstremizm polityczny a bezpieczeństwo państwa i ład międzynarodowy*, „Bezpieczeństwo Narodowe”, 2015, nr 33.

Marcinkowski J.M., *Czynniki skuteczności operacji logistycznych humanitarnego łańcucha dostaw w sytuacji katastrof naturalnych na przykładzie ugrupowania ASEAN*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2019, nr 381.

Marzęda-Młynarska K., *Too much or too little integration? EU and ASEAN responses to the 2015 Migration Crisis: Comaparative Analysis*, „Atheneum. Polish Political Studies” 2019, vol. 64 (4).

Mehedy Hassan M., Culver Smith A., Walker K., Khaledur Rahman M., Southworth J., *Rohingya Refugee Crisis and Forest Cover Change in Teknaf, Bangladesh*, „Remote Sens”, 2018, no, 10.

Menon S., *Human Security: Concept and Practice*, „MPRA Paper No. 2478”, 2007.

Mia B., *Intrusion Of Rohingya People In Cox's Bazar And Its Socio-Cultural Impact*, „IJRAR-International Journal of Research and Analytical Reviews”, 2020, vol. 7, issue 2.

Michael S., *The Role of NGOs in Human Security*, „Hauser Center for Nonprofit Organizations Working Paper”, 2002, no. 12.

Misra K.P., *The Concept of Security*, „India International Centre Quarterly”, 1976, Vol. 3, No. 2.

Młody M., *Charakter procesów integracyjnych w Azji Wschodniej*, „Zeszyty Naukowe. Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu” 2011, nr 179.

Mohajan H.K., *The Rohingya Muslims in Myanmar are Victim of Genocide!*, „ABC Journal of Advanced Research”, 2018, Vol. 7, No. 1.

Mutaqin Z.Z., *The Rohingya Crisis and Human Rights. What should ASEAN do?*, „Asia-Pacific Journal on Human Rights” 2018, nr 19.

Nawrot K., *Ewolucja procesu integracji regionalnej w Azji Południowo-Wschodniej*, „Zeszyty Naukowe. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu” 2008, nr 109.

Nawrot K., *Proces integracji regionalnej państw ASEAN*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2008, nr 13.

Niedziela S., *Geneza i anatomia konfliktów wewnętrznych w Birmie*, „Przegląd Geopolityczny” 2017, nr 20.

Novitsky V., *The Guarantees of Human Rights and Freedoms in the European Union: The Experience for Ukraine*, „Journal of Advanced Research in Law and Economics”, 2018, volume IX, Issue 7(37).

Nungsari M., Flanders S., Yin Chuan H., *Poverty and precarious employment: the case of Rohingya refugee construction workers in Peninsular Malaysia*, „Humanities and Social Sciences Communications”, 2020, no. 120.

Oberleitner G., *Human Security and Human Rights*, „European Training and Research Centre on Human Rights: Occasional Paper Series”, 2002, issue no. 8.

Otieno Ngira D., *The Nexus Between Human Security and Human Rights: Some Wayside Remarks*, „Journal of cmsd”, 2018, Vol 2(2).

Palmer V., *Analysing cultural proximity: Islamic Relief Worldwide and Rohingya refugees in Bangladesh*, „Development in Practice” 2011, vol. 21, no. 1.

Podgódek A., *Deklaracja praw człowieka Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej, Phom Penh, 18 listopada 2012 r.*, „Przegląd Sejmowy” 2022, nr 6 (173).

Pudjibudojo W.P., *Criticizing the Handling of Rohingya Refugees in Southeast Asia by ASEAN and Its Members*, „Politika: Jurnal Ilmu Politik” 2019, vol. 10, nr 2.

Rahman H., *Rohingya refugee crisis and human vs. elephant (*Elephas maximus*) conflicts in Cox's Bazar district of Bangladesh*, „Journal of Wildlife and Biodiversity”, 2019, vol. 3, no. 3.

Ramcharan B., *Human rights and human security*, “Disarmament Forum”, 2004.

Ramsbotham O., *The Analysis of Protracted Social Conflict: A Tribute to Edward Azar*, „Review of International Studies”, 2005, Vol. 31, No. 1.

Ridwanur Rahman M., Islam K., *Massive diphtheria outbreak among Rohingya refugees: lessons learnt*, „Journal of Travel Medicine”, 2019, vol. 26, issue 1.

Rosicki R., *O pojęciu i istocie bezpieczeństwa*, „Przegląd Politologiczny”, 2010, no.3.

Roul A., *Al-Qaeda-Linked Group HUJI-B Attempts to Regroup in Bangladesh*, „Terrorism Monitor. In-depth analysis of the War on Terror” 2019, vol. XVII, issue 20.

Routray B.P., *Refugee Camps in Bangladesh: Sweep of Radicalization*, „ISPSW Strategy Series: Focus on Defense and International Security”, 2022, no. 812.

Sakson-Boulet A., *Prawo do korzystania z czystego środowiska a zanieczyszczenie powietrza w Polsce*, „Przegląd Zachodni”, 2020, nr 4.

Salim Y., Ismail S., *Livelihood Sustainability Among Rohingya Refugees: A Case Study In Taman Senangin, Seberang Perai, Penang*, „Asia Proceedings of Social Sciences”, 2019, vol. 4, no. 2.

Scarnecchia B.D., *Dlaczego prawa w ASEAN i poza nim są złe: Krytyka podstaw uniwersalnych praw człowieka*, „Chrześcijaństwo – Świat – Polityka. Zeszyty Społecznej Myśli Kościoła” 2020, nr 24.

Selth A., *Burma and International Terrorism*, „AQ: Australian Quarterly” 2003, vol. 75, no. 6.

Selth A., *Burma's Muslims and the War on Terror*, „Studies in Conflict & Terrorism”, vol. 27, issue 2.

Selth A., *Burma's Muslims: Terrorists or Terrorised?*, „Canberra Papers on Strategy & Defence”, 2003, no. 150.

Shankar Singh U., *Indians in Burma (1852-1941)*, „Proceedings of the Indian History Congress” 1980, vol. 41.

Sheikh M.K., *Islamic State Enters Al-Qaeda's Old Hotbed: Afghanistan and Pakistan*, „Connections: The Quarterly Journal” 2017, vol. 16, no. 1.

Shukri S., *The Rohingya Refugee Crisis in Southeast Asia: ASEAN's Role and Way Forward*, „Journal of International Studies” 2021, nr 17.

Siddiqui

H., *Muslim Identity and Demography in the Arakan State of Burma*, <https://ssrn.com/abstract=1949971>, [dostęp 05.04.2020].

Singh J., Haziq Jani M., *Myanmar's Rohingya Conflict: Foreign Jihadi Brewing*, „RSIS Commentary” 2016, no. 259.

Skuczyński M., *Rola Organizacji Współpracy Islamskiej w rozwiązywaniu konfliktów międzynarodowych na przykładzie wojny domowej na Mindanao*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2016, vol. 10, nr 1.

Smart R.B., *Burma Gazetteer – Akyab District*, Vol. A, Rangoon 1957.

Socarras C.J., *The Portuguese in Lower Burma: Filipe de Brito de Nicote*, „Luso-Brasilian Review” 1966, vol. 3, no. 2.

Sohel S., *The Rohingya Crisis in Myanmar: Origin and Emergence*, „Saudi Journal of Humanities and Social Sciences” 2017, Vol. 2, Issue 11A.

Sok Teng T., Zalilah MS., *Nutritional Status of Rohingya Children in Kuala Lumpur*, „Malaysian Journal of Medicine and Health Sciences”, 2011, Vol. 7 (1).

Srogosz T., *Bezpieczeństwo klimatyczne a prawo międzynarodowe*, „Zeszyty Naukowe Uczelni Jana Wyżykowskiego. Studia z Nauk Społecznych”, 2018, nr 11.

Steckman L., *Myanmar at the Crossroads: The Shadow of Jihadist Extremism*, „Counter Terrorist Trends and Analyses” 2015, vol. 7, no. 4.

Stoken J.M., *Suffering in silence: Sexual and gender-based violence against the Rohingya community and the importance of a global health response*, „Journal of Global Health” 2020, Vol. 10, No. 2.

Sun Y., *Myanmars's ASEAN Chairmanship*, „Stimson Center. Great Powers and the Changing Myanmar” 2014, nr 4.

Szocik K., Lysenko-Ryba K., Minich D., Kędzior A., Banaś S., Mazur S., *Bezpieczeństwo ludzkości w przyszłości*, „Studia Politologiczne”, 2017, vol. 45.

Tha B., *Muslims in Arakan (Burma): A Brief Study of the Rohingyas, a Muslim Racial Group of Arab Descent in Arakan*, „The Islamic Review” 2016.

Thawngmung A.M., *The politics of indigeneity in Myanmar: competing narratives in Rakhine state*, „Asian Ethnicity”, 2016, vol. 17, no. 4.

Thiele L., *The Right-To-Work for Rohingya in Thailand*, „Notre Dame Journal of International & Comparative Law”, 2019, Vol. 9, Issue 1, Article 7.

Trachsler D., *Human Security: Genesis, Debates, Trends*, <https://doi.org/10.3929/ethz-a-006568248>, [dostęp 14.06.2023].

Winter J., *Freedom from Fear: A New Paradigm for Human Security?*, „Undercurrent Journal”, 2014, vol. 10, issue 3.

Witczyńska K., *Integracja Azji Wschodniej. Mit czy rzeczywistość?*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2009, nr 67.

Wolf S.O., *Genocide, exodus and exploitation for jihad: the urgent need to address the Rohingya crisis*, „SADF WORKING PAPER” 2017, issue 6.

Zarychta S., Usewicz T., *Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej i jego znaczenie w aspekcie rywalizacji wielkich mocarstw o dominację w regionie*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2014, nr 4.

Zayzda N.A., *Protecting Rohingya Refugees in ASEAN: The Contestes Human Right sine the World od Na-tio-states*, „Journal of Islamic Law Studies”, vol. 1, nr 3.

Zięba R., *O tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, „Zeszyty naukowe AON”, 2012, nr 1(86).

Żukrowska K., *Model bezpieczeństwa międzynarodowego XXI w. Od teorii do praktyki*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe”, 2015, nr. 1.

Żyła A., *Współpraca regionalna w ramach ASEAN przed i po 2015 r. – cele, strategie i wyzwania*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2014, nr 369.

Кирсанов А.И., *Политическая безопасность личности: к методологии анализа*, „Власть”, 2020, Том 28, № 1.

Materiały internetowe

Abdelkader E., *Myanmar: The Rohingya Crises as an Analytic Lens to Understanding Violent Extremism*, <https://ssrn.com/abstract=3493716> [dostęp 10.05.2023].

Abrar

C.R., *Repatriation Of Rohingya Refugees*, <https://www.burmalibrary.org/sites/burmalibrary.org/files/obl/docs/Abrar-repatriation.htm>, [dostęp 05.04.2020].

Adele R., *Philippines votes vs UN resolution on rights situation in Myanmar*, <https://www.philstar.com/headlines/2018/03/25/1800218/philippines-votes-vs-un-resolution-rights-situation-myanmar> [dostęp 30.04.2023].

Al Mamun A., Bailey N., Azam Koreshi M., Rahman F., *Violence against women within the Rohingya refugee community: prevalence, reasons and implications for communication*, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/briefing-violence-against-rohingya-women.pdf>, [dostęp 09.12.2021].

Arkan: *A Call to Hijrah*, 2020, issue 1, https://ia903405.us.archive.org/0/items/arkan_issue1/ARKAN%20ISSUE%201.pdf [dostęp 12.03.2023].

ARNO, *About Arakan Rohingya National Organisation (ARNO)*, <https://www.rohingya.org/about-arno/> [dostęp 07.01.2023].

As-Sahab Media Subcontinent. *Code of Conduct: Al-Qaeda in the Subcontinent*, https://azelin.files.wordpress.com/2017/06/al-qacc84_idah-in-the-indian-subcontinent-22code-of-conduct22-en.pdf [dostęp 20.04.2023].

Chaturvedi

M., *Indian Migrants in Myanmar: Emerging Trends and Challenges*, <https://www.mea.gov.in/images/pdf/Indian-Migrants-Myanmar.pdf>, [dostęp 13.04.2020].

Chaudhury D.R., *Rohingya terrorists linked to pro-Pak terror groups in Jammu & Kashmir*, <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/rohingya-terrorists-linked-to-pro-pak-terror-groups-in-jammu->

kashmir/articleshow/55046910.cms?utm_source=contentofinterest&utm_medium=text&utm_campaign=cppst [dostęp 19.03.2023].

CNN iReport, *Riots In Burmese History*, <http://ireport.cnn.com/docs/DOC-805050>, [dostęp 9.06.2020].

Dempster H., Huda Sakib N., *Few Rights and Little Progress: The Rohingya in Bangladesh*, <https://www.cgdev.org/blog/few-rights-and-little-progress-rohingya-bangladesh>, [dostęp 03.05.2021].

Dipto A., *Historical and Political Evolution of Bangladesh's Religious Party Hefazat-e-Islam*, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3970193 [dostęp 17.04.2023].

Guglielmi S., Jones N., Muz J., Baird S., Mitu K., Ala Uddin M., *Age- and gender-based violence risks facing Rohingya and Bangladeshi adolescents in Cox's Bazar*, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Age-and-gender-based-violence-risks-facing-Rohingya-and-Bangladeshi-adolescents-in-Cox_s-Bazar-1.pdf, [dostęp 08.12.2021].

Hairi N.A., *The Role and Reaction of ASEAN Youth: A Case Study of Rohingya*, <https://www.rfp.org/wp-content/uploads/2021/12/The-Role-and-Reaction-of-ASEAN-Youth-A-Case-Study-of-Rohingya-by-Hairi-Nur-Atika.pdf> [dostęp 30.04.2023].

Halim A., *The Rohingya Crisis in Bangladesh: Exploring Global Security Implications*, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3896637, [dostęp 24.04.2023].

Hasan N., Khin T., Sultana R., Ullah Y., *Myanmar's 2020 Elections: Unfree, Unfair and Anti-Democratic*, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/ID-ROH-Elections-Report-3.pdf>, [dostęp 14.05.2022].

Hein Aung Y., *The 1982 Citizenship Law and Right to Citizenship of Minorities and Freedom of Movement*, <https://uprdoc.ohchr.org/uprweb/downloadfile.aspx?filename=8396&file=EnglishTranslation>, [dostęp 08.05.2022].

Hill C., *Australia's response to the Rohingya human rights and migrant crisis—a quick guide*, https://parlinfo.aph.gov.au/parlInfo/download/library/prspub/6025935/upload_binary/6025935.pdf;fileType=application/pdf [dostęp 22.04.2023].

Hunt L., *ASEAN's Refugee Embarrassment*, <https://thediplomat.com/2015/05/aseans-refugee-embarrassment> [dostęp 30.04.2023].

Jiliani A.F.K., *The Muslim massacre of 1942*, <https://www.rohingya.org/the-muslim-massacre-of-1942/>, [dostęp 16.05.2020].

Khan A. K., Stensrud E. E., *Bangladesh and the Rohingya crisis. The politics of pretending that the refugees will repatriate*, <https://www.hlsenteret.no/english/about/medarbeidere/forskning/ellen-emilie-stensrud/policy-brief.-bangladesh-and-the-rohingya-crisis.-khan-and-stensrud.pdf> [dostęp 22.04.2023].

Kuznar L., Jafri A., Kuznar E., *Dealing with Radicalization in IDP Camps*, https://nsiteam.com/social/wp-content/uploads/2020/02/NSI-Reachback_B5_Dealing-with-Radicalization-in-IDP-Camps_Feb2020_Final.pdf [dostęp 03.05.2023].

Lego J., *Why ASEAN Can't Ignore the Rohingya Crisis*, <https://thediplomat.com/2017/05/why-asean-cant-ignore-the-rohingya-crisis/> [dostęp 30.04.2023].

Lewis S., *Myanmar sees insurgents behind Rohingya killings in northwest*, <https://www.reuters.com/article/us-myanmar-rohingya-attackers-idUSKBN1A515L> [dostęp 11.02.2023].

Lipes J., *Rohingya Raised at ASEAN Meeting*, <https://www.rfa.org/english/news/myanmar/rohingya-07132012163418.html> [dostęp 30.04.2023].

Lunn J., Harari D., *Burma: January 2018 update*, <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-7901/CBP-7901.pdf> [dostęp 12.03.2023].

Maung Saw K., *Islamization of Burma Through Chittagonian Bengalis as „Rohingya Refugees”*, https://www.burmalibrary.org/docs21/Khin-Maung-Saw-NM-2011-09-Islamanisation_of_Burma_through_Chittagonian_Bengalis-en.pdf, [dostęp 3.05.2020].

Maung Saw

K., *On the Evolution of Rohingya Problems in Rakhine State of Burma*, http://www.burmalibrary.org/docs21/Khin-Maung-Saw-NM-2005-On_the_Evolution_of_Rohingya_Problems_in_Rakhine_State_of_Burma-en-red.pdf, [dostęp 07.03.2020].

Osiatyński W., *Wprowadzenie do pojęcia praw człowieka*, <https://hfhr.pl/upload/2022/01/wprowadzenie-do-pojecia-praw-czlowieka.pdf>, [dostęp 12.06.2023].

Othman H., *Rohingya: The Army Must Act!*, https://www.hizb-uttahrir.info/en/index.php/press-releases/malaysia/download/5479_8b226da9acdd942d86e7822da325413a.html [dostęp 25.03.2023].

Papi E., *Rohingya's genocide case and violation of human rights*, http://tesi.luiss.it/27384/1/085542_PAPI_EDOARDO.pdf [dostęp 19.02.2023].

Pugliese M., Mentone D., *Fears of Radicalization in the Rohingya refugee crisis*, https://eeradicalization.com/wp-content/uploads/2019/07/Report_10.pdf [dostęp 14.01.2023].

Ripoll S., *Social and cultural factors shaping health and nutrition, wellbeing and protection of the Rohingya within a humanitarian context*, https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/bitstream/handle/20.500.12413/13328/Ripoll_2017_Social_and_cultural_factors_wellbeing_and_protection_of_the_Rohingya.pdf?sequence=1&isAllowed=y, [dostęp 09.04.2022].

Romero A., *Philippines to accept refugees from Myanmar 'genocide'*, <https://www.philstar.com/headlines/2018/04/07/1803600/philippines-accept-refugees-myanmar-genocide> [dostęp 30.04.2023].

Sahoo N., *India's Rohingya Realpolitik*, https://carnegieendowment.org/files/Sahoo_Rohingya_final.pdf [dostęp 19.03.2023].

Schivatoki R., *ASEAN's role in the Rohingya refugee crisis*, <https://www.fmreview.org/sites/fmr/files/FMRdownloads/en/latinamerica-caribbean/shivakoti.pdf> [dostęp 30.04.2023].

Shukla A., *Rohingya in Bangladesh camps fear both the police and ARSA*, <https://www.aljazeera.com/news/2021/11/12/rohingya-bangladesh-camps-police-armed-group-arsa>, [dostęp 21.05.2022].

Singh J., Haziq Jani M., *IS Entry into Rakhine Conflict: Urgency in Nation-Building*, <https://www.rsis.edu.sg/rsis-publication/icpvtr/is-entry-into-rakhine-conflict-urgency-in-nation-building/> [dostęp 11.03.2023].

Singh J., Haziq M., *The Rohingya Crisis: Regional Security Implications*, „RSIS Commentary”, no. 293, https://www.rsis.edu.sg/wp-content/uploads/2016/12/CO16293.pdf?utm_source=getresponse&utm_medium=email&utm_campaign=rsis_publications&utm_content=RSIS%20Commentary%20293/2016%20The%20Rohingya%20Crisis%3A%20Regional%20Security%20Implications%20by%20Jasminder%20Singh%20and%20Muhammad%20Haziq [dostęp 24.07.2022].

Singh J., *Rohingya Crisis in Southeast Asia: The Jihadi Dimension*, <https://www.rsis.edu.sg/wp-content/uploads/2017/04/CO17069.pdf> [dostęp 02.04.2023].

Smith M., *Arakan (Rakhine State): A Land in Conflict on Myanmar's Western Frontier*, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IPeoples/EMRIP/RightToLand/RohingyaSubmission.pdf> [dostęp 14.10.2022].

Sude B., Stebbins D., Weiland S., *Lessening the Risk of Refugee Radicalization*, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE100/PE166/RAND_PE166.pdf [dostęp 06.05.2023].

Szep J., Marshall A.R.C., *Thailand's clandestine Rohingya policy uncovered*, Reuters Special Report, 5.12.2013, <https://graphics.thomsonreuters.com/13/12/ROHINGYA-THAILAND.pdf> (dostęp 12.05.2016).

The Global New Light of Myanmar, *List of civilian missing /abducted in Maungtaw district (2016 October to 2017 June 27)*, <https://www.burmalibrary.org/sites/burmalibrary.org/files/obl/docs23/GNLM2017-06-28-red.pdf> [dostęp 15.02.2023].

The Global New Light of Myanmar, *Press release regarding the attacks on the Border Guard Police posts in Maungtau Township—14th October 2016*, <https://www.burmalibrary.org/sites/burmalibrary.org/files/obl/docs23/GNLM2016-10-15-red.pdf> [dostęp 20.01.2023].

The Global New Light of Myanmar, *Six injured in ARSA ambush on border police in Maungtau*, https://uzo.sakura.ne.jp/burma/nlm/nlm_data/gnlm_2019/gnlm_01_2019/gnlm_20_01_2019.pdf [dostęp 25.02.2023].

The Global New Light of Myanmar, *Terrorist training camps, guns uncovered in Mayu Mountains*, <https://www.burmalibrary.org/sites/burmalibrary.org/files/obl/docs23/GNLM2017-06-22-red.pdf>, [dostęp 12.02.2023].

Walker N., *Myanmar: 2020 parliamentary election*, <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9127/CBP-9127.pdf>, [dostęp 14.05.2022].

Wießmann J., *Massacre in Myanmar's Rakhine State Consequences of the Terrorism of the Arakan Rohingya Salvation Army?*, https://www.sicherheitspolitik.de/fileadmin/user_upload/WiSi_Online_02_2021.pdf [dostęp 19.02.2023].

Wolf S.O., *Rohingya Crisis and the 'Boat People' Conference: Towards a Regional Solution?*, <http://www.e-ir.info/2015/06/18/rohingya-crisis-and-the-boat-people-conference-towards-a-regional-solution/> [dostęp 30.04.2023].

Yeasmine I., Donovan L., *Pandemic-hit Rohingya refugees and local Bangladeshis get help to grow food*, <https://www.unhcr.org/news/stories/2021/5/60a26da14/pandemic-hit-rohingya-refugees-local-bangladeshis-help-grow-food.html>, [dostęp 10.07.2021].

Yegar M., *The Crescent in Arakan*, <https://www.thestateless.com/wp-content/uploads/2015/01/The-Crescent-in-Arakan-by-Moshe-Yegar-University-of-Jarulsellam.pdf>, [dostęp 21.03.2020].

Yusanto M.Y., *The Massacre Of Rohingya Muslims*, https://hizb-ut-tahrir.info/en/index.php/press-releases/indonesia/download/4369_5b66e6704f7361e9b8af13b73edcacc0.html [dostęp 25.03.2023].